

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

B.A.R.P.R.

II
637239

RADU CONSTANTINESCU

TEXTE ROMÂNEȘTI
ÎN
ARHIVE STRĂINE

II 637239

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

RADU CONSTANTINESCU

TEXTE ROMÂNEȘTI
ÎN
ARHIVE STRĂINE

BUCUREȘTI — 1977

PRAESIDIUM GENERALE ARCHIVORVM REI PVBLICAE

NICETAE HERACLEENSIS

COMMENTARIORVM XVI ORATIONVM
GREGORII NAZIANZENI FRAGMENTA
REM LITTERARIAM, HISTORIAM ATQUE
DOCTRINAM ANTIQUITATIS SPECTANTIA

NUNC PRIMUM EDITA

E DUOBUS CODICIBUS GRAECIS OPTIMAE FIDEI EXCERPSIT,
VERSIONEM LATINAM SLAVICAE PARAPHRASEOS XIVⁱ SAECULI
ADIECIT, DACOROMANICE VERTIT, NECNON COMMENTARIIS
INSTRUXIT

RADU CONSTANTINESCU

BUCHARESTII - MCMLXXVII

DIRECTIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

NICHITA DIN HERACLEEA

COMENTARII LA CELE 16 CUVÎNTĂRI
ALE LUI GRIGORE DIN NAZIANZ

FRAGMENTE

Ediție, traducere și comentariu

de

RADU CONSTANTINESCU

BUCHARESTI - 1977

Lucrarea „Texte românești în Arhive străine” a fost discutată și avizată de Comisia științifică pentru probleme arhivistice în ședința din 30 martie 1976.

CUPRINS

Cuvînt înainte	XV
I. STUDIU INTRODUCȚIV	1
1. Literatura greacă medievală în manuscrisele slavo-române	1
2. Grigore din Nazianz (328—390) și opera sa	2
3. Piese rîzlețe (<i>extravagantes</i>) din corpul poetic și cel retoric al operelor lui Grigore din Nazianz în manuscrisele slavo-române (sec. XIV—XVII)	4
4. Cei 16 λόγοι οὐ ἀναγινωσκόμενοι în manuscrisele slavo-române fără comentariul lui Nichita din Heracleea	15
5. Cei 16 λόγοι οὐ ἀναγινωσκόμενοι însoțiți de comentariul lui Nichita din Heracleea în manuscrisele slavo-române	23
6. Un comentariu slavo-român necunoscut al cuvîntărilor XLIII și XXXIX (circa 1411) și hexameroanele slavo-române	25
7. Izvoarele comentariului slavo-român la cuvîntările XLIII și XXXIX	30
A. Cele patru serii de ἰστορίαι ale lui Nonnos și Pseudo-Nonnos (sec. V—VI)	30
B. Tradiția scrierilor și gloselor la textul lui Grigore în sec. VI—XI	33
C. Comentatorii greci ai cuvîntărilor lui Grigore în sec. XI—XVI	36
D. Tradiția manuscrisă a comentariului lui Nichita din Heracleea (circa 1070—1100)	37
E. Alte comentarii grecești la cuvîntările lui Grigore (sec. XVII—XVIII)	39
NOTE	40
II. COMENTARIILE ȘI GLOSELE SLAVO-ROMÂNE (SEC. XIV—XVI). TRADUCERE ROMÂNEASCĂ ȘI RECONSTITUIREA FILIAȚIEI SURSELOR	
A. Eroii	
1. Echidna 2. Zămislirea Echidnei 3. Himera 4. Belerofon și Pegas 5. Bacchus și Ithyphallii 6. Apollonius, Polybius și Xenofon despre eroi 7. Homer despre eroi 8. Pelopizii, Cecropizii, Eacizii, Alcmeonizii și Heraclizii 9. Tantal 10. Pelopizii 11. Carul indian 12. Molionizii (I) 13. Molionizii (II) 14. Heraclizii 15. Fucele lui Thestius 16. Eacizii 17. Cecropizii 18. Demetra 19. Orion și Acteon. 20. Cadmus 21. Semele 22. Bacchus și satirii 23. Ahile și Chiron 24. Trofonie 25. Cîmpurile Elizee	45
B. Zeii	
26. Uranus 27. Zeii păgîni 28. Saturn 29. Jupiter 30. Rea 31. Minerva 32. Diana 33. Mercur 34. Marte, Venus, Mercur și Bacchus 34 bis. Afrodita și Lemnienui 35. Hecate	68

PUBLICAREA S-A FĂCUT SUB ÎNGRIJIREA SERVICIULUI DE PUBLICAȚII ȘI VALORIFICARE DIN DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

C. Eroii, regii și zeii barbarilor	
36. Abatis 37. Gyges 38. Midas 39. Orfeu 40. Zamolxe 41. Mithras 42. Osiris și Typhon 43. Isis și Io	71
D. Însemnări istorice	
44. Ifigenia (I) 45. Ifigenia (II) 45 bis. Palamedes 46. Patrocle 47. Hecuba 48. Oreste și Pilade 49. Alcmeonizii 50. Xerxes 51. Războiul Foccei 52. Chiprian din Cartagina 53. Novatus 54. Iulian și Constantius 55. Valens 56. Antim din Tyana 57. Erezia lui Arie la Constantinopol	79
E. Obiceiurile păgînilor și felurite lucruri vrednice de mirare	
58. Disciplina spartană 59. Jocurile Olimpice și alte întreceri panelenice 60. Palestrele 61. Sacrificiile păgînești 62. Trepiedul din Delphi 63. Stejarul din Dodona 64. Jertfele omenești la scîții din Taurida 65. Izvorul Castaliei 66. Labirintul 67. Cele șapte minuni ale lumii 68. Țapii sîmți din Mendes 69. Boul Apis 70. Nilul 71. Zeii egipteni	89
F. Obiceiuri și regi din vechiul Orient	
72. Magii mezi 73. Astrologii caldeeni 74. Iosif cel Frumos 75. Deuteronomul 76. Holocaustul 77. Premiile 78. Jubileul 79. Savatismul 80. Nazareenii 81. Samuil 82. Saul, David și Goliat 83. Zorovavel 84. Sfeșnicul cu șapte brațe, 85. Urmașii marilor preoți	100
G. Felurite obiceiuri și lucruri vechi	
86. Hipodromul 87. Întrecerile de care 88. Armăsarii 89. Meșteșugul conducătorilor de care 90. Însemnele ostășești 91. Bocetele	104
H. Însemnări despre ținuturi și popoare	
92. Gavaoniții și țiganii 93. Iliricul și arbănașii 94. Strîmtoarea Evripului și Amyotidele 95. Rîul Alfeu și izvorul Aretusei 96. Pindar despre Gadira, capătul lumii	106
I. Lucruri ale firii	
97. Salamandra 98. Caracatițele 99. Lepa 100. Cele cinci simțuri	97
J. Matematica	
101. Măsuri de greutate și capacitate 102. Numerele figurative unu și doi 103. Numerele patru, trei, cinci și șapte 104. Numărul șase 105. Numărul șaptezeci	109
K. Părerii ale vechilor filozofi	
106. Cleobul despre măsură 107. Pitagora despre cele patru elemente 108. Pitagora despre trup și cuget 109. Empedocle și Anaxagora despre particule și elemente 110. O vorbă a lui Democrit 111. Democrit despre microcosm 112. Altă vorbă a lui Democrit, amintită de Aristotel 113. O vorbă a lui Protagora 114. Alte vorbe ale aceluiași sofist, adică Protagora 115. Spusa lui Diogene 116. O vorbă a lui Socrate 117. Părerile lui Platon, înfățișate în <i>Timeu</i> (I) 118. Aceleași părerii ale lui Platon din <i>Timeu</i> , spuse altfel (II) 119. Glosă platonice 120. Platon despre cele de prisos 121. Platon despre sănătatea trupească și puterea minții 122. Platon despre cel drept 123. Butoiul lui Diogene 124. Crates cinicul din Teba (I) 125. Crates (II) 125 bis. Eschil și Platon despre cel drept 126. Aristotel despre porțile binelui	

și ale răului 127. Aristotel despre omonime 128. O vorbă a lui Aristotel 129. Hrisip stoicul 130. Scepticii Pyrrhon și Sextus 131. Spusele lui Teodect 132. Filozoful din Teba 133. Filozoful Orion 134. Caton și Apolonie despre bogăție și sărăcie 135. Luchian, Evagrie, Caton și alții despre prietenie 136. Capitolele de logică și gramatică ale lui Maxim, Teodor din Raithu, Ioan Damaschin și Chorooboskos 137. Arie și Savelie 138. Iulian despre creștini 139. Filozofi și scriitori păgîni din apocrifele iudeo-creștine	110
L. Logică și filozofie	
140. Definiția prin afirmare și negare 141. Despre atribute și negație 142. Despre premeditare și efect 143. Despre esență 144. Despre ipostază 145. Despre voință și posibilitate 146. Despre egalitate și inegalitate 147. Despre calea de mijloc	123
M. Citate din scriitori antici	
148. Homer 149. Eschil 150. Sofocle 151. Euripide 151 bis. Menandru 152. Demostene 153. Despre comedie și farsă 154. Genurile retorice	124
N. Obiceiuri ale veacului de mijloc	
155. Hrisoavele slujitorilor din oaste 156. Impozitele, săracii și bogații 157. Felul în care se lătesc moșiile boierești în dauna micilor proprietari 158. Speculanții de grîn 159. Arendarea impozitelor 160. Stolnicul și paharnicul 161. Domn singur stăpînitor 162. Eparhul — vlastelin, cneaz ori fruntaș	126
O. Glose românești: 163—169	128
P. Glose diverse, privind mai ales chestiuni teologice (Rezumat): 170—217	129
Q. Glose lexicale grecești: 218—223	129
R. Glose lexicale slave: 224—235	129
NOTE	129
III. FRAGMENTE DIN VERSIUNEA SLAVĂ ȘI COMENTARIUL SLAVO-ROMÂN DIN ANUL 1411 (Traducere latină)	132
IV. FRAGMENTE DIN COMENTARIUL GREC ORIGINAL AL LUI NICHITA DIN HERACLEEA ȘI GLOSE GRECEȘTI DIN SEC. VIII—IX (Editie critică)	170

INDICI

A. Ediții	199
B. Lista manuscriselor folosite ori citate	204
C. Autorii clasici și medievali citați și operele lor	211
D. Indice general de nume și locuri	217
Planșe	223

INHALTSVERZEICHNIS

Vorwort

ERSTER TEIL. EINLEITUNG

1. Die griechische Literatur des Mittelalters in den slavischen Handschriften Rumäniens.
2. Gregor von Nazianzus (328–390) und sein Werk.
3. Vereinzelte Stücke (*Extravagantes*) der poetischen und rhetorischen Werke Gregors von Nazianzus in der slavischen Handschriften Rumäniens. Slavische Hss. der prosaischen Umschreibung Niketas David der Grabinschrift *Carm.* 119: Bukarest, Akademie, Sl. 305 (Moldau, XVI. Jh.) und Klausenburg – Cluj/Napoca, Akad., Sl. 25 (Transylvanien, XVII. Jh.). Griechische Hss. der Werke Niketas David von Paphlagonien: Bukarest, Akad., Gr. 390 (Mazedonien, XV. Jh., Anfang), 243 (Walachei, XVIII. Jh.) und 1317 (Walachei, XVIII. Jh.)
4. Die ältere slavische Übersetzung der Reden Gregors von Nazianzus XXXIX, XLIII, XL, XXXVIII, II, VI, V, XXVII, XXVIII, XVI, XLV, XLIV und I (West-Bulgarien, X. Jh.; Leningrad, Nazionalbibl. Hs. Q.π. I. 16, Nord-West Russland, XI. Jh.). Rumänische Abschriften. Die Rede XVI zugesetzt in Bukarest Akad. Sl. 73 (Moldau, etwa 1380–1400; wahrscheinlich um 1387–1392; Njamtz?) einer Reihe, die mit der Reihe der Hs. Bukarest Akad. Sl. 300 (Walachei, um 1600) stimmt überein. Die letzten Stücke der Hs. Sl. 300 (etliche auch in Hs. Bukarest Akad. Sl. 152, Kloster Njamtz, XIV. Jh., Ende) stimmen mit dem ersten Teil einer verlorenen Reihe (letztes Viertel der XIV. Jh.) überein. Rekonstruktionsversuch der verlorenen Reihe mittels Beschreibung späterer Abschriften, nämlich: Moskau, Staatsbibliothek, 98 Jegorow 802 (Moldau, Klaus Bisericani, XVI. Jh., zweites Viertel) und Moskau, Historisches Museum, Schtschukin 63 (Moldau, Kloster Dragomirna, 1615). Verzeichnis rumänischer Abschriften der Reden Patriarch Kallistus I (1350–1355; 1355–1363) in slavische Übersetzung. Einreihung der Reden I, XLV, XLIV und XLI in der slavischen Chrysostomus Hss. mittelalterlichen Rumäniens. Beschreibung einzelner Abschriften der moldauischen Fassung der Chrysostomus Reihe, zu der Zeit des Patriarchs Philotheus II (1353–1354; 1364–1375; gest. 1379) zusammengetragen. Hss. Bukarest, Akad., Sl. 149 (Moldau, Kl. Njamtz, ungefähr 1430–1440; keine Rede), Moskau, Staatsbibl., 209 Owtschinnikow 222 (Moldau, 1456; auch dort keine Rede von Gregor), Moskau, Staatsbibl., 98 Jegorow 462 (Moldau, vielleicht Kloster Putna, 1491: Rede I),

- Bukarest, Akad., Sl. 551 (Moldau, Kloster Dobrowetz, XV. Jh., Ende: keine Rede), Sl. 343 (Walachei? XV. Jh., erste Hälfte? Keine Rede von Gregor), Sl. 156 (Xenophou, ungefähr 1511–1513: Reden I, XLV, XLIV und XLI) und Moskau, Staatsbibl., 209 Owtschinnikow 223 (Moldau, XVI. Jh., erste Hälfte: Reden I, XLV und XLIV), Reden I, XLV, XLIV und XLI, gleichzeitig die letzten Stücke der alten bulgarischen Übersetzung (X–XI. Jh.) und die ersten der 16 Reden der serbischen Übersetzung (erste Hälfte der XIV. Jh.), die in Bulgarien bereits um 1345–1363 bekannt war. Die ältesten datierten Abschriften der vier *Extravagantes*: Moskau, Staatsbibl., Museumsammlung 9072 (Serbien, Mitte der XIV. Jh.: Reden I, XLV, XLIV, XXXVIII und XXXIX) und Bukarest, Bibliothek des Patriarchs, Hs. 211 (Bulgarien, 1359, der sogenannte Germanus Kodex, Rede I). Die Glossen der Hss. Bukarest Akad. Sl. 149 und 156, Moskau, Staatsbibl., 98 Jegorow 462, 209 Owtschinnikow 222 und Leningrad Akad. 13.3.19 (Moldau, 1448). Slavische Hss. der Werke von Pseudo-Gregor in rumänischen Sammlungen: Bukarest, Staatsarchiv 740 (Moldau, XVI–XVII. Jh.), Staatsbibl. 21176 (Walachei, XV. Jh.) und Akad., Sl. 752 (Moldau? XVI. Jh.), auch in Hermannstadt–Sibiu, Bibliothek ASTRA 52 (Transylvanien, Dyod-Stremetz, XVI. Jh.)
4. Die serbische Übersetzung der 16 λόγοι οἱ ἀναγινωσκόμενοι ohne Auslegung in der mittelalterlichen slavischen Hss. Rumäniens. Synoptische Tafel der alt-bulgarischen und serbischen Übersetzungen, auch der russischen Überarbeitungen (XIV–XVI. Jh.). Nur 5 Exemplare im Ausland: Belgrad, Archiv der Akademie 21 (etwa 1360–1375), Nazionalbibl. 457 Stojanović (XV. Jh.) und 730 Stojanović (XIV. Jh., Ende), Sofia, Nazionalbibl. 674 (etwa 1360, Mita Logothetes) und 1028 (1418, für den Despoten Georg). Umständliche Beschreibung der rumänischen Abschriften: *U*₁ (Moskau, Zentralarchiv der älteren Urkunden, 196 Masurin 1494: Moldau, Kloster Njamtz, 1413, durch Pappas Domentijan von Bistritz und Njamtz und dem Mönch Gabriel Urik geschrieben), *U*₂ (Moskau, Staatsbibl., 218 Neuerwerbungen 178: Moldau, Kloster Njamtz, 1424, Gabriel Urik), *U*₃ (Moskau, Staatsbibl., 178 Museumsammlung 922: Moldau, Kloster Putna, 1471, durch Mönch Kassijan abgeschrieben), *D* (Moldau, Bibliothek des Klosters Dragomirna, Kreis Sutschawa, Hs. 1883/794, erste Hälfte der XV. Jh.) und *Ya* (Bukarest, Akad., Sl. 141 Bl. 1–386^v: Xenophou, ungefähr 1413 oder 1413–1418, mit Randglossen). Einteilung der von Gabriel Urik geschriebenen Hss. bei Jacimirskij. Berichtigungen und Nachträge zum Katalog der Urik Hss. Relative Unzuverlässigkeit der Datierung nach den orthographischen Kennzeichen. Verschiedene Beispiele. Eine „euthymische“ Handschrift von Tyrnowo des Jahres 1348. Die „euthymische“ Orthographie des hesychastischen Messbuchs bei den Rumänen um die Mitte des XIV. Jahrhunderts. Eine Interpretation vorgeschlagen: nicht Reform der Orthographie, sondern Kursuszeichen. Die ältesten Vorbilder der slavischen Hss. in der Moldau – serbischen Ursprungs
 5. Die 16 λόγοι οἱ ἀναγινωσκόμενοι mit Niketas' Auslegung. Die ausländische Hss. vor 1500: Sofia, Akad. 69 (serbische Redaktion, XIV. Jh., letztes Viertel), Kloster Rila (*R*) 34(4/4; 1), geschrieben durch die Hand des Grammaticus Wladislaw im J. 1479, Moskau, Staatsbibl., 256 Rumjantzew 85 und 86 (Russland, XIV. Jh., gemischte Fassung), 304 Trojce-Sergijew 8 (XIV. Jh.) und 136 (XV. Jh.), Russland, serbische Fassung, Moskau, Historisches Museum, Tschudow 43 (XIV. Jh.) und Synodische Hss. Sl. 117 und 118 (XIV. Jh., Russland, russische Fassung). Beschreibung rumänischer Abschriften: *M* (Bukarest, Akad., Sl. 341;

XIV. Jh., zweite Hälfte, serbische Fassung, mit Randglossen; von Niketas' Auslegung, nur ein paar <i>accessus</i> ; S (Bukarest, Akad., Sl. 142; Moldau, Kl. Njamtz, ungefähr 1401–1411, mit Randglossen; serbische Fassung); Xb (Bukarest, Akad., Sl. 141; Bll. 387 ff., Moldau, Kl. Njamtz, etwa 1490–1500; nur die Auslegung der Rede XLIII, mit wenigen Randglossen; serbische Fassung, vom russischen Phonetismus beeinflusst) und P (Moskau, Staatsbibliothek, 98 Jegorow 852; Moldau, Kl. Putna, 1511; serbische Fassung, vom russischen Phonetismus stark beeinflusst, mit Randglossen)	23
6. Eine unbekannte Auslegung der Reden XLIII (Über das Grabmal Basilus' des Grossen) und XXXIX (Über das Dreikönigsfest) vom Jahre 1411 und die slavischen Genesiskommentare bei den Rumänen. Wichtige Bruchstücke der Niketas' Auslegung in einer Walachischen Hs. vom J. 1411 (Moskau, Historisches Museum, Synodische Sammlung, Sl. 55(35): Johannes Exachus, <i>In Hexaëmeron</i>). Der Genesiskommentar, von Basilus dem Grossen im Jahre 378 abgefasst, in den rumänischen Handschriftensammlungen: griechisch, Bukarest, Akad. Gr. 165 (Griechenland, XIV. Jh.) und slavisch, Kloster Njamtz, eine verlorene Hs. Rumänische Übersetzungen und Abschriften des Genesiskommentars Basilus des Grossen, nach modernen russischen und griechischen Ausgaben, in Hss. der XVIII–XIX Jh. Die slavische Benedictus' Übersetzung (um 1426) der 67 Genesishomilien des Johannes Chrysostomus (388–395 ungefähr) bei den Rumänen unbekannt. Auch die 9 Genesispredigten des Chrysostomus vom Jahre 386 (slavische Übersetzung von Dionysius von Kilifarewo, zw. H. d. XIV. Jh.) nicht vorgefunden in rumänischen <i>Margaritae</i> , d.h. Bukarest, Akad. Sl. 136 (Moldau, 1443), 148 (XV. Jh.), 153 (XV. Jh.), 289 (XV. Jh.) und 308 (XVI. Jh.). Sie begegnen uns jedoch bei den Hss. Bukarest, Akad. Sl. 155 (Xenophou, XV. Jh.), Bibliothek des Klosters Putna, Kreis Sutschawa, Hs. 595.1/1863 (Putna, 1470) und Kl. Njamtz, verlorene Hs. des J. 1481. Beschreibung rumänischer Exemplare des Hexaëmeron des Severianus von Gabala: Bukarest, Akad. Sl. 148 (Njamtz, etwa 1387–1392), Moskau, Staatsbibl., 178 Museumsammlung 921 (Moldau, Abschrift des zweiten Viertels des XVI. Jh. eines Vorbildes vom J. 1459), 209 Owtschinnikow 790 (Moldau, 1554), Bukarest, Akad. Sl. 649 (Moldau, XVI. Jh.) und Bukarest, Zentralbibl. 21176 (XV. Jh., Walachei). Die Kosmogonie der Antike und die verschiedenen Genesiskommentare bei den Rumänen. Die Eigenheiten der rumänischen Abschrift des Genesiskommentars von Johannes Exarchus	25
Die Quellen des slavisch-rumänischen Kommentars der Reden XLIII und XXXIX A. Nonnus und Pseudo-Nonnus' <i>Isotopiat</i> (V–VI. Jh.). Benützte Hss. und Ausgaben	30
B. Scholien, Randglossen und Kommentare der VI–XI. Jh. Handschriften und Ausgaben	33
C. Kommentare der XI–XVI. Jh. Handschriften und Ausgaben	36
D. Die handschriftliche Überlieferung der Auslegung Niketas' von Heraklea (ungefähr 1070–1100)	37
E. Weitere handschriftliche griechische Kommentare (XVII–XVIII. Jh.)	39
ANMERKUNGEN	40

ZWEITER TEIL. RUMÄNISCHE ÜBERSETZUNG UND KOMMENTAR

I. Die Helden

1. Echidna 2. Das Geschlecht der Echidna 3. Chimära 4. Bellerophon und Pegasus 5. Dionysos und die Ithyphalli 6. Apollonius, Polybios und Xenophon über die Helden 7. Homer über die Helden 8. Die Pelopiden, Kekropiden, Aakiden, Alkmäonen und Herakliden 9. Tantalus 10. Die Pelopiden 11. Der lydische Wagen 12. Die Molioniden(I) 13. Die Molioniden(II) 14. Die Herakliden 15. Die Thestius' Töchter 16. Die Aakiden 17. Die Kekropiden 18. Ceres 19. Orion und Aktäon 20. Kadmus 21. Semele 22. Dionysos 23. Achilles und Cheiron 24. Trophonius 25. Elysium	45
---	----

II. Die Götter

26. Uranus 27. Die Götter der Heiden 28. Kronos 29. Jupiter 30. Rhea 31. Minerva 32. Artemis Elaphebolus 33. Hermes 34. Ares, Aphrodite, Hermes und Dionysos 34 bis. Aphrodite und die Lemnier 35. Hekate	68
---	----

III. Helden, Könige und Götter der Barbaren

36. Abaris 37. Gyges 38. Midas 39. Orpheus 40. Zamolxes 41. Mithras 42. Osiris und Typhon 43. Isis und Io	71
---	----

IV. Geschichte der Antike

44. Iphigenie (I) 45. Iphigenie (II) 45 bis. Palamedes 46. Patroklos 47. Hekuba 48. Orestes und Pylades 49. Die Alkmäonen 50. Xerxes 51. Der Phokäische Krieg 52. Cyprian von Karthago 53. Novatus 54. Julian und Constantius 55. Valens und Basilus der Grosse 56. Bischof Anthimus von Tyana 57. Die Arianer von Konstantinopel	79
---	----

V. Sitten und Gebräuche der Heiden und verschiedene Wunderlichkeiten

58. Die lakonische Disziplin 59. Olympische, Pythische, Nemeische und Isthmische Spiele 60. Die Palästra 61. Die Götzenopfer 62. Dreibein von Delphi 63. Die Eiche von Dodona 64. Die Taurochtonie 65. Kastaliaquelle 66. Das Labyrinth 67. Die sieben Wunder der Welt 68. Die Böcke von Mendes 69. Apis 70. Das Nilland 71. Die ägyptischen Götter	89
---	----

VI. Gebräuche und Könige des Alten Orients

72. Die Magier 73. Die Chaldäer 74. Josephus 75. Das Deuteronom 76. Die Holokauste 77. Die Prämitien 78. Das Jubiläum 79. Der Sabbatismus 80. Die Naziräer 81. Samuel 82. Saul, David und Goliath 83. Zorobabel 84. Der siebenarmige Leuchter (Menora) 85. Die Nachfolger der Grosspriester	100
---	-----

VII. Verschiedene Antiquitäten

86. Die Hippodrome 87. Die Rennfahrt 88. Die Rennpferde 89. Verfahren der Rennwagenlenker 90. Waffenzeichen 91. Die Totenklage	104
--	-----

VIII. Ethnographie und Erdkunde

92. Die Gabaoniten und die Zigeuner 93. Illyricum und die Albaner 94. Euripus und Ampotiden 95. Alphäus und Arethusa 96. Gades bei Pindar	106
---	-----

IX. Naturalien

97. Der Molch 98. Die Pulpe 99. Die Lepra 100. Die fünf Sinne	108
---	-----

X. Mathematik und Metrik	109
101. Masse und Gewichte 102. Figuralzahlen: Eins und Zwei 103. Vier, Drei, Fünf und Sieben 104. Sechs 105. Siebzig	

XI. Die Lehre der alten Weisen

106. Kleobul über das Mass 107. Pythagoras über die vier Elemente 108. Derselbe über den Körper und den Sinn 109. Empedokles und Anaxagoras über die Elementarbestandteile aller Dingen der Welt 110. Ein Spruch des Demokrit 111. Demokrit über den Mikrokosmos 112. Demokrit durch Aristoteles angeführt 113. Sprüche des Protagoras 114. Ein weiterer Spruch Protagoras 115. Ein Spruch des Diogenes 116. Ein Spruch des Sokrates 117. Der platonische Dialog <i>Timäus</i> (I) 118. Derselbe (II) 119. Eine platonische Scholie von <i>Timäus</i> 120. Platon über die Überflüssigkeit 121. Derselbe über Weissheit und die Körperschwäche 122. Derselbe über den Gerechten 123. Das Fass des Diogenes 124. Krates (I) 125. Krates (II) 125 bis. Äschyl und Platon über den Gerechten 126. Aristoteles über die Türen der Tugenden und Laster 127. Aristoteles über die Homonyma 128. Ein Spruch des Aristoteles 129. Chrysippus 130. Sextus und Pyrrhon 131. Ein Spruch des Theodektes 132. Der thebäische Philosoph 133. Ein Spruch des Orion 134. Apollonius und Cato 135. Lukian, Evagrius, Cato und andere über Freundschaft 136. Maximus der Bekenner, Theodor von Raithu, Pseudo-Johannes von Damaskus und Georgius Choeroboscus über Logik und Grammatik 137. Arius und Sabelius 138. Julianus 139. Denker der Antike bei den jüdischchristlichen Schriftsteller	110
--	-----

XII. Logik und Philosophie

140. Die Begriffsbestimmung durch Behauptung und Verneigung 141. Über die Attribute 142. Absicht und Wirkung 143. Das Wesen 144. Die Erscheinungsform 145. Wille und Möglichkeit 146. Gleichheit und Ungleichheit 147. Der Mittelweg	123
--	-----

XIII. Stellen antiker Schriftsteller

148. Homer 149. Äschyl 150. Sophokles 151. Euripides 151 bis. Menander 152. Demosthenes 153. Über die Komödie 154. Die rhetorische Genera	124
---	-----

XIV. Sitten des Mittelalters

155. Die Militärdiplome 156. Die Steuer, die Armen und die Reichen 157. Die Grundbesitzer 158. Die Ausbeuter 159. Die Steuerkonzessionäre 160. Der Truchsess und der Mundschenk 161. Der Autokrat 162. Der Eparchus 163. Priester und Bischöfe	126
--	-----

XV. Rumänische Glossen (164–169)

XVI. Verschiedene Glossen, vornehmlich theologischer Inhalts (Resumiert): 170–217	128
---	-----

XVI. Griechische lexikalische Glossen (218–223)

XVII. Slavische lexikalische Glossen (224–235)	129
--	-----

XII

ANMERKUNGEN

DRITTER TEIL. BRUCHSTÜCKE EINER SLAVISCHEN ÜBERARBEITUNG DES XIV. JH. (ins lateinische übersetzt) und der slavisch-rumänische Kommentar vom Jahre 1411 (lateinische Varianten), mit kritischen Anmerkungen in den Apparat (Antike Quellen, Quellen Niketas' und andere Byzantinische Parallelen)	129
--	-----

VIERTER TEIL. BRUCHSTÜCKE DES GRIECHISCHEN KOMMENTARS NIKETAS' VON HERAKLEA UND ANDERE BISHER UNEDIERTE GRIECHISCHE SCHOLIEN DER VIII–XI. JH. Kritische Ausgabe	132
---	-----

REGISTER

I. Ausgaben	170
II. Handschriftenverzeichnis	199
III. Angeführte antike Schriftsteller und Abkürzungen	204
IV. Personen-, Völker-, und Geographischenamenverzeichnis der Antike	211
ABBILDUNGEN	217

CUVÎNT ÎNAINTE

Cercetînd în vara anului 1973 fondul Mazurîn de la Arhivele Centrale de Stat din Moscova (Central'nyj Gosudarstvennyj Archiv Drevnich Aktov), am avut prilejul de a descoperi un manuscris slav care, așa cum mărturisește iscălitura copistului, a fost scris în anul 1413 de către popa Domentian și un anume Gavriil. Acest Domentian era, precum știm dintr-un hrisov al lui Alexandru cel Bun, întîiul stareț moldovean cunoscut al mănăstirilor Bistrița și Neamț, unite sub oblăduirea sa în anul 1407, celălalt copist fiind faimosul scrib Gavriil poreclit Uric, a cărui activitate era pînă de curînd socotită a fi început abia după 1429. Manuscrisul cuprinde, alături de Scara lui Ioan din Sinai (sec. VI—VII), 16 cuvîntări alcătuite în sec. IV de Grigore al Nazianzului, traduse în sec. X în vechea slavă, cuvîntări pe care le aflăm, prescrise de același Gavriil Uric, într-un alt manuscris nemțean, de la 1424, rămas și acesta pînă în vremea din urmă necunoscut cercetătorilor noștri, aflător astăzi la Biblioteca din Moscova, în fondul de achiziții noi al cabinetului de manuscrise. Nu poate fi îndeajuns subliniată însemnătatea acestor vechi codice, întrucît ele reprezintă cea dintîi mărturie în ordine cronologică asupra activității culturale în Moldova Mușatinilor. Este adevărat, atît în arhivele și bibliotecile noastre, cît și, mai rar, în cele străine, întîmpinăm și alte manuscrise slave din această vreme, sau chiar mai vechi, dar nu avem dovada peremptorie că ele ar fi fost alcătuite la noi în țară, singure cele două manuscrise ale lui Uric de la Moscova dîndu-ne cele mai vechi date sigure asupra istoriei literaturii și gîndirii românești din evul mediu moldovean. Mai mult, cuvîntările lui Grigore al Nazianzului, cu numeroase trîmțuri istorice, filologice și filozofice, par a fi fost nu numai pentru Moldova, ci și pentru Țara Românească primul monument de cultură locală. Într-adevăr, am descoperit tot atunci în fondurile vechii Arhive Sinodale, păstrate astăzi la Muzeul Istoric din Moscova, cîteva file dintr-un manuscris copiat, așa cum mărturisește o însemnare, puțină vreme înaintea unui cutremur petrecut în anul 1411, „în vremea voievozilor Mircea și Mihail”, adică a lui Mircea cel Bătrîn și fiului său Mihail. Răsfoind manuscrisul de la Muzeul Istoric, am putut citi, cu îndreptățită surprindere, referiri precise și erudite la scriitorii și tradiția literară antică, rînduri ce contrastează izbitor cu scrierile religioase obișnuite ale evului mediu. Așa cum ne-am putut convinge, aceste fragmente cuprind părți alese dintr-un comentariu la aceleași cuvîntări ale lui Grigore Nazianzeanul pe care le copia Uric în Moldova doi ani mai tîrziu.

Acest comentariu, alcătuit în grecește la sfârșitul sec. XI de un anume Nichita din Heraclea, fusese tradus în slavă puțin mai devreme, probabil în părțile Vidinului, la mijlocul veacului XIV, scriitorul român folosind bineînțeles versiunea slavă, singura care-i putea fi accesibilă, lăsând deoparte tot ce privea teologia din stufoșul comentariu bizantin și păstrând numai lucrurile referitoare la istoria civilizației antice, nesfiindu-se chiar a modifica, cu de la sine putere, unele pasaje din modelul său, fapt ce dă o puternică notă de originalitate acestei prime alcătuirii literare de sine stătătoare din istoria culturii noastre medievale. Nu credem de asemenea a fi fost întâmplător faptul că cele câteva file sînt legate în manuscrisul sinodal de la Muzeul Istoric din Moscova împreună cu un exemplar al rarisimului Hexaameron alcătuit pe la 897 de Ioan Exarhul, din care ni s-au păstrat, în afara acestei copii slavo-române din sec. XIV sau XV, cea mai bună de altfel, numai un manuscris rusesc de la 1263 și două copii tîrzii, din sec. XVII. Hexaameronul Exarhului, un fel de prezentare enciclopedică a concepțiilor cosmogonice și astronomice ale veacului de mijloc bizantin, în care-și fac loc și ideile filozofilor și matematicienilor antici, cuprinde în copia slavo-română de la Muzeul Istoric unele cugetări sceptice, ba chiar uneori net și curajos opuse dogmelor bisericii, privind originea firească, ne-divină, a universului și alcătuirea reală a sistemului solar și planetar, cugetări care nu pot fi întîlnite în celelalte copii ale operei de care vorbeam.

Ținînd seamă de toate acestea, am socotit imperios necesară scoaterea la iveală a textelor descoperite de noi, editînd atît fragmente din originalul grec, nelipărit pînă acum niciodată, cît și, în traducere, părțile corespunzătoare din versiunea slavo-română, însoțite de un amplu și cuprinzător comentariu. Citi-torului îi vor fi astfel înfățișate, pe rînd, o introducere istorică privind opera lui Grigore din Nazianz, o descriere analitică amănunțită a manuscriselor slave, grecești și românești folosite, traducerea românească a textului slavo-român, făcută de noi direct sau folosînd, pentru unele pasaje, o traducere inedită din sec. XVIII, apoi versiunea slavă din sec. XIV (în traducere latină, cu note ce rezumă comentariul, care urmează în textul românesc după fiecare paragraf), textul grecesc al celor două variante deosebite (sec. XI și sec. XII) ale comen-tariului lui Nichita, indici de nume și autori.

I. STUDIU INTRODUCȚIV

1. Literatura greacă medievală în manuscrisele slave din România.

În mod obișnuit, cînd vorbim de începuturile culturii noastre, ne gîndim mai cu seamă la primele texte întocmite în românește, manuscrise ori tipă-rite; asemenea lucru pare de la sine înțeles, scrierile slave, fie ele și copiate de români, nemaipărîndu-ne astăzi a înfățișa ceva propriu culturii locale, cu atît mai mult cu cît vechile noastre codice slavone cuprind aproape întotdeauna texte prima oară traduse și prescrise în alte locuri, în Bulgaria și Serbia, la Athos și Constantinopol. Nici nu putea fi altfel, întrucît clerul român, depo-zitarul principal al culturii medievale, a trebuit să-și caute de la început învă-țătorii, manualele și modelele literare în țările ortodoxe învecinate, de limbă slavă ori greacă.

La sfîrșitul secolului al XIV-lea se încheau și la noi în mănăstiri rudi-mente de instrucțiune elementară, ce se reduceau în fond la predarea scrisului și cititului, firește în limba de cult, care era cea slavă, precum și la memorarea formulelor liturgice uzuale, așijderea slave, fapt ce avea să ducă la statornî-cirea, pînă în pragul erei moderne, a unui veșmînt străin pentru gîndirea și cultura națională. Odată instruit, învățacelul era pus de mai marii săi să copieze pe hîrtie și pergament puținele codice din biblioteca mănăstirii, copiile fiind mai apoi distribuite, în folosul așezămîntului unde sălășluia scribul, feluriților comanditari, fie ei laici înstăriți, ce urmăreau pe această cale dobîndirea unui bun care putea fi dăruit, spre a lor pomenire, vreunei biserici, fie fruntașilor vreunui lăcaș mai puțin înzestrat. Cuprînsul unor asemenea manuscrise era în primul rînd liturgic (slujebnice sau liturghiere, trebnice sau molitvelnice, cărți de slujbă adică și de rugăciuni), apoi manuale de cîntări bisericești, ca tipice și psaltiri, stiherare, octoihuri, trioade și penticostare, pe urmă culegeri de lecturi biblice împărțite pe tot anul, cum ar fi evanghe-liarele, tetraevanghelele, parimierele și apostolii; mai rar cuprînsul era omi-letic (sbornicele sau culegerile de predici) și juridic (nomocanoanele și alte pravile de drept canonic) în mod cu totul excepțional dogmatic și istoric.

Bineînțeles, modelele textelor slave erau, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, grecești, astfel încît nu greșim dacă socotim cultura medievală românească de limbă slavă atît un episod în procesul de expansiune a culturii

slave, cât și un reflex tîrziu al culturii bizantine. Aceasta cu atît mai virtuos cu cît primii redactori români din secolele XIV—XV nu rareori adăugeau ori prescurtau textele copiate, alterînd astfel verbul traducătorului, fapt rămas neștiut copiștilor de mai tîrziu, care aveau să prescrie aidoma ce li se dădea. Tocmai de aceea, dacă de pildă tetraevanghelele moldovene au fost folosite pînă tîrziu în secolul XVII de către copiștii ruși ca model, toate celelalte codice slavo-române, în care alterările vechilor redactori locali erau ușor de observat de către cei pentru care limba maternă era un idiom slav oarecare, au rămas în uzul exclusiv al clerului nostru; așa încît, departe de a reprezenta o verigă de legătură între aria culturală balcanică și cea est-slavă, așa cum se mai crede încă și se mai scrie uneori¹, literatura slavo-română, aflată la temelia culturii în limba națională, a fost un altui care nu a dat și nu putea da roade decît pe trunchiul spiritualității autohtone.

Care erau însă aceste roade? Cel care, lipsit fiind de cunoștințele lingvistice și deprinderile paleografice necesare, nu are acces la vechile noastre texte slavone, rareori bănuiește amploarea și diversitatea creației originale din evul mediu românesc. A scoate la lumină din aceste manuscrise pe nedrept uitate tot ce e însemnat în sine și de interes pentru cititorul de astăzi este, socotim, o datorie, pe care ne vom strădui, atît în aceste pagini, cît și în altă parte, să o împlinim cît mai bine.

O atare sarcină reclamă însă pe de o parte cercetări îndelungate și anevoioase, iar pe de altă parte nevoia de a selecta, spre a înfățișa pe rînd lucruri care să prezinte în același timp însemnătate pentru istoria culturii și interes literar pentru cititorul obișnuit. Îndemnați de aceste considerente, am ales, spre a le urmări aici istoria, acele opere ale epocii bizantine care, într-o mai mare măsură decît altele, trăgîndu-și seva din moștenirea antichității clasice, au pus la îndemîna vechilor noștri cărturari un material pe care aceștia, la rîndu-le, aveau să-l prelucereze întrebuițîndu-l în creația lor proprie.

Cu același prilej ne vom sili să elucidăm obscura chestiune a originii modelelor folosite de redactorii locali, căutînd totodată izvoarele textelor grecești inedite sau chiar cu totul necunoscute, păstrate sub chipul copiei slavo-române.

2. Grigore din Nazianzos și opera sa

Pentru început, alegem opera lui Grigore din Nazianzos (cca. 328—390) care, alături de cea a altor „părinți capadocieni”, ca Basileios ὁ μέγας (cca. 330—379) și Gregorios din Nyssa (cca. 331—cca. 394) era socotită, încă din evul mediu, a fi, împreună cu scrierile elocventului patriarh al Constantinopolului Ioannes Chrysostomos (cca. 347—407), temelia literaturii și învățăturilor bisericii răsăritului.

Mai întîi, cîteva cuvinte lămuritoare asupra vieții și împrejurărilor în care și-a desfășurat activitatea acest scriitor. Născut în 328 sau 329 la Arianzos (ori, poate la Diocaesarea), în provincia Cappadocia din prefectura Orientului (Asia Mică), Gregorios era fiul unor aristocrați locali care îmbrățișaseră, din rațiuni politice, creștinismul. În peregrinările sale din tinerețe, pe care, așa cum mărturisește într-o scrisoare, le dorea nesfîrșite, Gregorios, străbate provinciile răsăritene ale imperiului, vizitînd Caesarea Palestinae și Alexandria

Egiptului, apoi, hotărînd să se instruiască temeinic întru tot ceea ce reprezenta pe acele vremuri știință și cultură, după o călătorie plină de primejdii se oprește la Atena. Deși ruinat și sărăcit, orașul avea să exercite o puternică impresie asupra tînărului venit din munții Cappadociei, întrucît capitala Atticii își păstrase neștirbită faima de cetate a literelor și filozofiei, lucru de care, așa cum arăta în aceleași timpuri episcopul african Synesios din Cyrene, se simțeau mîndri pînă și corăbierii analfabeți născuți în umbra Porticului și a Propileelor. Gregorios frecventează asiduu cercurile literare, între care cel mai însemnat era atunci cel din școala retorului Himerios, filozof lucid și adversar aristocratic al creștinismului pe care, aidoma ilustrului său coleg Libanios din Antiochia, și acesta cunoscut lui Gregorios, îl socotea o religie sește Atena îndreptîndu-se spre Constantinopolis, noua capitală, unde primește și botezul (358), se întoarce în patrie, fiind chiar preoțit, împotriva voinței sale, de părintele său, care-l face să înțeleagă avantajele de care se poate bucura, într-o astfel de calitate, într-o provincie de păstori superstițioși (361). În același an, fostul său tovarăș de studii, *Caesar*-ul Julianus, ultimul descendent al lui Constantius Chlorus, este proclamat împărat de legiunile de la Rin și, într-o scurtă dar remarcabilă domnie, după ce elimină pe Constantius II, încearcă faimoasa „apostazie”, înlăturînd din aparatul de stat pe creștini și ridiculizînd, într-o manieră de om politic filozof, superstițiile și dogmele „galileene”. În acest răstimp, oscilînd între dorința de liniște și calm contemplativ, ce-i era impusă de temperament și cultivată de prietenul său Basileios, care avea să fie supranumit cel Mare, pe ale cărui domenii din Pont se și refugiază dealtminteri, și presiunile la care era supus de familia sa care, pierzîndu-și privilegiile odată cu apostazia lui Julianus, dorea să-l folosească drept campion al creștinismului la el acasă, Gregorios cedează vremii și se înapoiază în Cappadocia, adoptînd în aceeași timp o atitudine răspicat ostilă față de Julianus, exprimată într-un vast pamflet (λόγοι στυλιτεῦτικοι), pe care s-a ferit însă să-l facă public cunoscut înainte de moartea neașteptată a împăratului în tabăra de la Ctesiphon și proclamarea ca succesor a ortodoxului Jovianus (363).

Ales în 372 episcop de Nazianzos, Gregorios este antrenat în aprigele lupte pentru dominație între feluritele grupări aristocratice pro-ortodoxe din Asia Mică. Cu excepția unei scurte șederi la Seleucia în Isauria (374—375), Gregorios nu părăsește provincia natală pînă în 378, cînd partizanii săi îl împing, ținînd seama de prestigiul dobîndit ca orator creștin, la ambițioasa încercare de a deveni fruntașul ortodoxilor extremiști din Constantinopolis. Ducînd o existență obscură la periferia capitalei (378—380) el rămîne totuși un simplu propovăduitor în slujba unor interese pe care nu avea puterea să le înțeleagă și slujească pe deplin, lucru de care avea să-și dea seama abia în 381 cînd, al doilea sinod ecumenic de la Constantinopol punînd capăt schismelor, abilul împărat Theodosios îl numește, pentru a-i oferi o satisfacție, episcop al capitalei, cerîndu-i însă să renunțe de bună voie la acest înalt oficiu.

Întors la Nazianzos, Gregorios continuă să scrie, ordonînd acum, cu ajutorul secretarilor săi, copiile întinsei sale corespondențe², numeroasele poeme de factură elegiacă³ și cele 45 de cuvîntări care-l făcuseră celebru. Retras pe domeniile strămoșești în 383, Gregorios moare probabil în 390⁴.

Cuvântările lui Grigore al Nazianzului, alcătuite între 31 martie 362 și 16 aprilie 383⁹, imbină în chip destul de curios sistemele retoricii clasice, în care forma, în stilul asiatic cel puțin, era cultivată până la hipertrofiere, în dauna conținutului, înecat în fraze pompoase infinite, cu trimiteri afectate erudite la mituri obscure și autori uitați, cu violența nestăvilită și plină de patimă a predicatorului. Demosthenes, pe care l-a admirat întotdeauna și l-a citat nu o singură dată, nu-i poate fi alăturat, așa cum făceau în evul mediu bizantinii. Insuși Libanios îi este net superior, din mai multe puncte de vedere. Grigore se ridică totuși pe alocuri, mai ales datorită sincerității sale neprefăcute, deasupra altor retori contemporani, inclusiv Himerios, pe care, așa cum vom dovedi, îl folosește totuși pe alocuri. Tot așa, Grigore depășește ca retor și predicator pe obscurul Clemens din Alexandria, principalul său model dintre scriitorii creștini, ale cărui imagini apocaliptice capătă sub stilul lui Grigore un neașteptat contur mitologic, în parte și datorită poncifului retoric al introducerii citatelor dogmatice prin „zice-se”, ori „așa cum spun creștinii”. În orice caz, Grigore nu este un om al dogmei, ca ascetul Basileios ori filozoful Grigore al Nyssei ci, înainte de toate, un clasic întârziat.

Antitetică și contradictorie prin intenție și realizare, opera retorică a lui Grigore din Nazianzos a slujit veacuri în șir drept ideal predicatorilor medievali, modelul lor rămânând însă cuvântările lui Ioannes Chrysostomos, mai limpezi, mai populare, mai directe, mai creștine chiar, îndrăznim a zice. Tocmai de aceea, spre a înțelege pe deplin aluziile savante și elegantele expresii attice din cuvântările lui Grigore, rămase totuși o carte frumoasă pentru călugărul bizantin, iar nu un model de urmat, cititorii săi au fost nevoiți, încă din secolul al V-lea, să recurgă la comentarii și glose. Fără doar și poate, cuvântările lui Grigore al Nazianzului au fost cea mai comentată operă patristică a evului mediu bizantin, împrejurare care a și determinat păstrarea peste secole în nenumăratele scoli, glose și comentare ale celor 45 de discursuri, alcătuite în grecește, siriană, armeană, georgiană, bulgară și română, a unei vaste tradiții de cultură antică. Este un fenomen ce îndeamnă la reflecție, cu atât mai mult cu cât sintem încă deprinși a vedea în evul mediu exclusiv o epocă de obscurantism și superstiție.

Firește, Grigore a fost în primul rînd un om al literelor profane și cercetarea atitudinii sale față de cultura necreștină s-a dovedit în repetate rînduri a fi fructuoasă și interesantă¹⁰. Acest aspect ne interesează însă aici mai puțin, ceea ce urmărim fiind în primul rînd tradiția excerptelor și comentariilor operei sale în literatura slavo-română.

3. Piese răzlețe (extravagantes) din corpul poetic și cel retoric al operei lui Grigore al Nazianzului în manuscrisele slavo-române.

Lăsăm deoparte deocamdată tradiția indirectă, a fragmentelor înlănțuite în catenele enormelor enciclopedii bizantine de tipul „albinelor” ((μέλισσαι), știute și prescrise la noi încă din secolul XIV⁷, sau „pandectelor” morale, precum cele ale lui Nicon τοῦ Μαῦρου „Opov (cca: 1027/1029-cca 1088), și acestea copiate la noi în țară tot din al XIV-lea veac înainte⁸, întrucît

culegerile care le cuprind se cuvin a fi cercetate în mod amănunțit, lucru pe care nu ni-l propunem a-l face aici.

Aflăm mai întâi în două codice slavo-române unul din epitafele poetice alcătuite cu prilejul morții lui Basileios din Caesarea Cappadociae (1 ianuarie 379), anume cel care în ediția benedictină⁹ poartă numărul 119¹⁰.

Primul este ms. slav 305 al Bibliotecii Academiei, scris în Moldova la mijlocul veacului XVI; este vorba de o culegere de texte destinate lecturilor mănăstirești la marile sărbători de peste an între 1 ianuarie și 29 august, în chip vădit o copie după un model est-slav, așa cum arată atât ordinea pieselor cit și particularitățile ortografice, fără a mai pomeni faptul că, dacă în colecțiile rusești întîmpinăm numeroase asemenea culegeri, nu am aflat pînă acum în nici o bibliotecă românească un codice similar. Sbornicul de care vorbim nu pare a fi fost folosit aproape deloc, așa încît putem bănuî că el a fost scris doar către liniștirea conștiinței vreunui stareț oarecare, astfel de culegeri fiind recomandate spre copiere și lectură în mai toate tipicele mănăstirești. Epitaful se află la filele 6—7^v, fiind de fapt o parafrază în proză ce aparține lui Niketas fiul lui David, un monah din Paphlagonia (sec. XI).

Al doilea codice este ms. slav 25 din Biblioteca Filialei Academiei din Cluj, scris la jumătatea sec. XVII și purtînd note ce atestă (ff. 1—3 și 146^v) citirea lui de către diacul Vasilie din Lunca, popii Oprea și Comșa din Feneș, precum și aflarea manuscrisului la 1661 în biblioteca mănăstirii ortodoxe din Alba Iulia. Parafraza lui Niketas fiul lui David se găsește la filele 1—4^v.

Amintim cu acest prilej că parafraza monahului paflogon poate fi citită în grecește în mai multe manuscrise copiate în Țara Românească în era fanariotă, precum ms. grec 1317 din Biblioteca Academiei, f. 388—388^v (sec. XVIII²), codice unde mai întîmpinăm comentariile și parafrazele aceluiași Niketas la tetrastihurile (f. 1—2^v) și monostihurile lui Grigore (ff. 22—23^v, 380—387^v), acestea din urmă găsindu-se și în mss. grecești din Biblioteca Academiei nr. 243 (ff. 143—172^v și 341—350^v) și 187 (f. 187^v), ambele din sec. XVIII. Parafraza epitafului se află și în mss. gr. 457 (sec. XVIII; pp. 55—56), 332 (anul 1726; ff. 51—53^v) și 15 (anii 1788—1789; ff. 335—336). În sfîrșit, în manuscrisul grec 390 (primul sfert al sec. XV), adus din Asia Mică în Macedonia la 1434 și cuprinzînd comentariile altui Niketas, din Heraclaea Tracică (circa 1070—1100), la 16 cuvîntări ale lui Grigore, putem citi pe paginile 562—566 parafraza lui Niketas al lui David la epitaful 119.

Prima traducere slavă a unei culegeri din cuvîntările lui Grigore al Nazianzului a fost întocmită la începutul veacului X în Bulgaria occidentală. Ea se păstrează parțial în copii mai noi, dintre care prima în ordine cronologică este seria de 13 discursuri prescrise în Rusia novgorodeană în sec. XI, ms. Q.π.I.16 al Bibliotecii Saltykov-Șchedrin din Leningrad. Cele 13 cuvîntări gregoriene, editate în 1871—1875 de către A. Budilovič¹¹, sînt identice celor numerotate în mod obișnuit, potrivit ordinii din ediția greacă benedictină, XXXIX, XLIII, XL, XXXVIII, II, VI, V, XXVII, XVI, XLV, XLIV, și I¹². Unele se află răzlețe și în cîteva mss. slavo-române.

Aflăm mai întâi cuvîntarea XVI, fragmentar, la finele manuscrisului moldovean Biblioteca Academiei, slav 73 (filigrane: litera R cu cruce, tip Moșin 5564 din anul 1399, cruce arborescentă variantă Moșin 3622, anii 1370—1380, floare de crin, variantă necunoscută), ff. 240^v—241^v, după o

culegere de predici menite a fi citite în timpul postului mare, culegere aproape identică celei din manuscrisul muntean (circa 1600) Biblioteca Academiei, slav 300. Spre lămurire adăugăm un tabel comparativ al pieselor din cele două codice;

ms. 73	ms. 300	ms. 73	ms. 300
1	1 (altă versiune)	16	—
—	2	17	18
2	3	18	19
—	4	19	20
3	5	20	21
4	6	21	22
5	7	22	23
6	8	23	24
7	9	24	25
8	10	25	26
9	11	26	27
10	12	27	28
11	13	28	29
12	14	29	30
13	15	—	31
14	16	30 (Grigore, XVI,	—
15	17	ultimă piesă)	etc.

În manuscrisul 300 piesele care urmează, nr. 32—38, din care regăsim o parte în sbornicul, de cuprins foarte amestecat, Bibl. Acad. sl. 152, copiat la Neamț la sfârșitul sec. XIV (filigrane: cap de licorn, formă uzată, neidentificabilă; calvar, tip necunoscut; unicul tip identificabil este nr. 6323 Moșin, ultimul deceniu al sec. XIV), sînt identice (mai puțin piesa 34) pieselor 1—6 dintr-un torjestvenic (culegere de predici și povestiri pentru așa zisele sărbători domnești de peste an), alcătuit la Neamț după un model sud-slav, probabil la sfârșitul sec. XIV, astăzi pierdut, ce poate fi însă reconstituit după două copii din sec. XVI și XVII, despre care vom vorbi acum.

Primul este manuscrisul 802 din fondul 98, Egorov, al secției de manuscrise a Bibliotecii Lenin din Moscova. Iată-i descrierea paleografică, pe care o vom face oricîteori vom aminti un manuscris slavo-român rămas pînă acum necunoscut cercetătorilor noștri, ori descris în chip greșit și incomplet:

351 foi; 30 × 19,5 cm; legătură în piele și lemn; filigrane: caietele 1—3, ancoră cu stea, tip necunoscut; caietele 4—10, cap de bou cu floare și literele AP în contramarcă, tip necunoscut; caietul 11, mistreț, tip necunoscut; caietele 12—14, fără filigrane; caietele 15—20 și 28—31, nicovală, variantă a tipului Briquet 5963 din anii 1514—1535; caietele 21—27, arhebuza, tip necunoscut; caietele 32—40, mistreț, tipul Briquet 13577 din anii 1542—1547, caietele 41—42, mină cu stea, tip necunoscut; caietul 43, arbaletă, variantă a tipului Briquet 749 din anul 1548 și două săgeți încrucișate cu stea, variantă a tipurilor Briquet 6292—6299 din anii 1509—1576; pe fila 1, un frontispiciu

banal din patru cercuri înălțuite; manuscrisul a fost copiat neglijent de un scrib care reproduce în chip inutil indicațiile din modelul său privind numărul de foi al fiecărei piese, practică obișnuită în sec. XV la Neamț și Putna, numărul nemaicorespunzînd însă în copia de care vorbim dimensiunilor reale ale pieselor; ordinea corectă a textului este: ff. 1—87, 96—112, filele 88—95 repetînd textul de la ff. 104^v—111, apoi 113—327, 344—350, 328—343, 351; scribul reproduce de asemenea în mod inutil însemnările din original privind modul de a opera tăieturile de rigoare în compilația necunoscută, folosită de redactorul inițial (ff. 92, 108, 250^v și 296).

La fila 37 găsim o glosă la piesa identică nr. 60 din ms. slav 152 al Bibliotecii Academiei R.S.R., glosă pe care o aflăm și în ms. slav 13.3.19 al Bibliotecii Academiei de Științe a URSS din Leningrad, copiat la 1448 de faimosul Gavriil Uric (f. 17), în dreptul lui *Θεοφάνη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*. La fila 351^v o notă din sec. XVI sau XVII († *свѣтомъ свѣтъ всереканъ*) arată că avem de a face cu unul din codicele marii biblioteci de la Bisericani, întemeiate în vremea lui Ștefăniță și a lui Rareș de către starețul Iosif și risipite în veacul trecut.

Celălalt manuscris de care vorbeam este ms. 63 din fondul Șukin al Muzeului Istoric de Stat din Moscova, descris pe scurt de A. I. Jacimirskij la finele veacului trecut¹³. Scribul, care se recomandă la fila ultimă (282): *исписа сѣа книга многорукими петръ в лѣтъ зрѣкѣ, съ златоусть сътвори смѣреніи архіепископъ Анастасіе Кримковичи и митрополитъ Гсѣвскіи въ паметъ сѣбѣ и родителемъ своимъ Іванъ Кримки и Кръстину и даде и въ новосъзданнаго своего монастыря Драгомирна, иде же ест храмъ съшествіе свѣтаго доуха въ дѣни благочестиваго господина нашего Іоу Стефанъ воевода Томшевичъ бжжію милостію господаръ земли Молдавской и аще кто въхоуиетъ възати отъ свѣтаго монастыря безъ благословенія въсего свѣтаго събора, да имае съперникъ симъ господъ нашъ Ісусъ Христосъ и прѣнестъ ея матеръ и въсѣхъ свѣтыхъ на страшнѣмъ сѣдници аминъ. Б лѣто зрѣкѣ мѣсеца іюни ке днѣ.*

În traducere, acestea înseamnă: „Acest Zlataust l-au făcut smeritul arhiepiscop Anastasie Crimcoviți și mitropolit al Sucevei întru pomenirea sa și a părinților lui, Ioan Crimca și Cristina și l-au dat la nou clădita sa mănăstire Dragomirna, unde este hram Pogorirea sfîntului Duh, în zilele binecinstitorului stăpînului nostru Io Ștefan voivod al Tomșei, din mila lui Dumnezeu domn a Țara Moldovei, și de va vrea cineva să-l ia de la sfînta mănăstire, fără încuviințarea atotsfîntului sobor, să-l aibă pîriș la aceasta pe domnul nostru Isus Hristos și pe preacurata lui mamă și pe toți sfinții la judecata de apoi, amin. În anul 7123 / 1615 /, luna iunie, 25 zile.”

La filele 2, 31, 40, 62^v, 102^v etc găsim mai multe însemnări în ruteană, polonă și latină ale unui preot Grigore din Cassovia (Kosice), care arată, între altele, că ar fi dobîndit manuscrisul de la niște cazaci.

Între filele 82^v—87 și 120—122^v aflăm două cuvîntări ale lui Grigore Tamblac, ce lipsesc din copia Egorov.

Iată acum corespondența pieselor de care vorbeam:

ms. 152	ms. 300	ms. Egorov 802	ms. Șăukin 63
58	32	1	1
59	33	2	2
—	34	—	—
60	35	3	3
—	36	4	4
—	37	5	5
—	38	6 etc	6
—	—	—	Grigore Țamblac etc

Vrednic a fi subliniat este faptul că în toate aceste manuscrise pot fi citite piese omiletice din sec. XIV, anume cuvântările patriarhului Kallistos I (1350—1353; 1355—1363) pentru duminicile din *Septuagesima*, orinduite astfel în manuscrisele noastre:

(1) Duminica I din *Septuagesima*, despre vameș și fariseu: mss. București, Biblioteca Academiei R.S.R. (mai departe prescurtat BAR), ms. slav 300, piesa nr. 4; ms. Putna, 36/595/556, scris de Chiriak de la Putna în 1470; ms. Dragomirna, 146/1791/702, sec. XIV sau XV; sbornicul lui Aberkios, copiat la Kareia / Athos în 1626, azi la episcopia ortodoxă din Arad, ms. 9, ff. 15—22^v 14.

(2) Duminica II din *Septuagesima*, a fiului risipitor: mss. BAR sl. 73, piesa 5 și sl. 300, piesa 8; Putna 36/595/566; Dragomirna 146/1791/702; sbornicul lui Aberkios, ff. 30—39^v.

(3) Duminica I din *Quadragesima* (Păresimi); mss. BAR sl. 300, nr. 36; Egorov 802, nr. 4, ff. 40—52^v; Șăukin 63, nr. 4; Dragomirna 148/1813/724, sec. XV în., ff. 41—51^v 15.

(4) Duminica III din *Quadragesima*: mss. BAR sl. 152 (sfârșitul sec. XIV), piesa 65; sl. 303 (filigran: variantă mai nouă a tipului Briquet 3852 din 1404), ff. 152^v—161; Egorov 802, ff. 168—177, nr. 15; Șăukin 63, nr. 17; Dragomirna 148/1813/724.

(5) Duminica IV din *Quadragesima*: mss. BAR sl. 152, piesa 67; sl. 303, ff. 200—206; Egorov 802, nr. 20, ff. 229—235^v; Șăukin 63, nr. 22; Dragomirna 148/1813/724.

Putem așadar socoti în deplină siguranță că alcătuirea acestei compilații și cu atât mai virtuos introducerea cuvântării XVI a lui Grigore din Nazianzos în cuprinsul copiei BAR sl. 73, cuvântare care, se cuvine a adăuga, o putem întâlni și în sbornicul mediobulgar din a doua jumătate a sec. XIV ms. 7.II.A / fol. 63 din fondul Voskresenskij-Novojerusalimskij al Muzeului Istoric de Stat din Moscova, este posterioară jumătății veacului XIV. Data trebuie căutată între cea de a doua păstorire a lui Kallistos I și epoca prescrierii ms. 73, așadar între 1355/1363 și 1370/1380—1399.

Găsim de asemenea alte cuvântări ale lui Grigore, în aceeași traducere străveche din sec. X, în câteva exemplare ale redacției locale a Zlatoustului slav (o culegere de predici ordonată calendaristic pe timpul postului mare, a timpului liturgic pascal și post-pascal, alcătuită în sec. XIV) 16. Această redacție cuprinde două serii de predici, copiate separat, sau una după alta.

Singura copie independentă a seriei pe care o numim aici A este ms. slav BAR 345. Copiile seriei B sînt BAR 149, 551 și Ovčinnikov 222. Ambele serii se află în mss. slave BAR 156, Egorov 462 și Ovčinnikov 223. Descrierea manuscriselor inaccesibile cititorului român o dăm mai jos. Adaosurile caracteristice sînt pentru seria A cuvântările I, XLV și XLIV, iar pentru seria B, cuvîntarea XLI.

(1) BAR sl. 345 (Țara Românească? Sec. XIV, sfîrșit; redacție mediobulgară; filigrane: floare de crin și corn de vinătoare, neidentificabile): Seria A (+ seria B? Ultimele file sînt smulse). Cuvîntările I, XLV și XLIV nu au fost intercalate de copist.

(2) BAR sl. 149 (Copiat la Neamț în al patrulea deceniu al sec. XV de Gavriil Uric): Seria B. Cuvîntarea XLI nu este intercalată.

(3) BAR sl. 551 (Dobrovăț, circa 1503—1504): Fragmente neînsemnate din seria B, manuscrisul fiind lacunar.

(4) Moscova, Biblioteca Lenin, fond 209 Ovčinnikov, ms. 222. Legat în piele și lemn, manuscrisul este un *in quarto* (26 × 19 cm) de 315 file. Filigranele sînt în caietele I—II cap de bou cu cruce și stea, variantă a tipului Briquet 15184 din anii 1510—1527, în celelalte foarfeci și cal (caiete III—VI), tipuri necunoscute, precum și litera N, variantă Briquet 8431 din anul 1459, iar în caietele VII—XL, foarfeci de un tip necunoscut în cataloage. La fila 1 găsim un frontispiciu (trei cercuri înălțate) și o inițială grosolan decorată. Lipsesc ultimele două file din caietul XL, colofonul fiind copiat mai tîrziu, în sec. XVIII, în rusește: „Sej Zlatoust pisan v léto 6965—go” (f. 315), ceea ce arată că manuscrisul a fost alcătuit în 1456/7. Seria B. Cuvîntarea XLI nu este intercalată.

(5) BAR sl. 156 (Athos/Xenophou, sfîrșitul sec. XV): Manuscris lacunar, lipsind sfîrșitul piesei 1, piesele 2 și 3, începutul piesei 4, filele 1—2 și 8 din caietul I, caietul II, și o filă din caietul III fiind smulse, apoi piesele 35—37 și începutul piesei 38; din piesa 80 s-a păstrat doar titlul, iar piesa 71 lipsește aproape în întregime, ceea ce se datorează smulgerii la o dată incertă a caietului XXII, a primelor două file din caietul XXIII, cu sfîrșitul piesei 34, precum și a caietului XXXVIII și a primei file din caietul XXXIX. Numerotarea din paranteze în descrierea de mai jos este cea a catalogului Panaitescu, greșită, necorespunzînd nici numerotării originale, parțial păstrate, nici ordinii actuale. Seria A (în care găsim cuvîntările gregoriene I, XLV și XLIV) și seria B (avînd cuvîntarea XLI).

(6) O = Moscova, Biblioteca Lenin, fond 209 Ovčinnikov, ms. 223. Format *in quarto* (31 × 18,5 cm), 177 file, redacție mediobulgară, ca și ms. Ovčinnikov 222, moldovean de origine, asemenea aceluiași ms. 222. Filigran, mistreț tip necunoscut, probabil din prima jumătate a sec. XVI. Numeroase lacune, lipsind primele 6 caiete, cu piesele 1—8, apoi o filă după f. 30, alta după f. 36, pe urmă alte 29 file după f. 42; ff. 53—60 sînt legate greșit după ff. 45—52; între ff. 52 și 61 lipsesc 2 caiete, cu 16 file, iar după f. 177 ultima, trebuiau să urmeze alte vreo 300, așa cum reiese din rămășițele de legătură, azi dispărute. Seria A (cuvîntările I, XLV și XLI) și seria B (numai primele două piese, restul filelor fiind smulse).

(7) Moscova, Biblioteca Lenin, fond 98 Egorov, ms. 462. Codicele, legat în piele și lemn, este un *in quarto* (28 × 19,7 cm), cuprinzînd 448 file. Filigrane: mistreț, sec. XV, ff. 1—3; foarfeci, variantă a tipului Briquet 3664

din anul 1440 și tipul 3689 din anii 1463—1467; calvar, variantă Briquet 11706 din anii 1448—1456 la fila 364 și fier de lance, ca în copia clujană a *Sintagmei* lui Vlastaris, Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, ms. 4104/ D. 59, f. 71). Redacție mediobulgară, cu urme sirbești. La fila 1 citim note rutene din sec. XVII. Colofonul, la fila 448^v, este: + † Іѡнаѡ неписѡ еѡмъ Златѡустѡу кѡ акѡто сѡчѡе сѡбѡрѡу ѡе сѡ мѡсѡѡѡ аѡрѡсѡѡѡ ѡѡ („Ioil au scris acest Zlatoust la anul 6999/1491 s-a săvârșit în luna lui august, 14 zile“). Ordinea corectă a filelor este 1—3, 6—7, 8, 4—5, 9—448. Seria A (cuvîntarea I; cuvîntările XLV și XLIV nu au fost intercalate) și seria B (fără cuvîntarea XLI).

Întrucît codicele de la Xenophou are și filigrane din al doilea deceniu al sec. XVI (arbaletă neidentificabilă, floare de crin tip necunoscut și coroană Briquet 4901 din anii 1511—1513), se cuvine a socoti că intercalarea cuvîntărilor gregoriene XLV și XLIV în seria A și XLI în seria B a fost făcută în copiile slavo-române ale Zlatoustului în prima jumătate a sec. XVI, datare pe care o sprijină și tipul de filigran din copia Ovčinnikov 223. În schimb, cuvîntarea I, pe care o găsim ca a 29-a piesă în celebrul codice bulgăresc al lui Gherman din 1359, descoperit acum zece ani de I. Iufu (Biblioteca Patriarhului Justinian, ms. 211), era intercalată încă din 1491, data la care a fost copiat codicele Egorov 462.

Tabloul sinoptic al pieselor din aceste manuscrise, pe care-l adăugăm în continuare, este necesar pentru a face mai limpezi raporturile între felurile redacții ale Zlatoustului slavo român. Cifrele desemnează numărul de ordine al pieselor, cele din paranteză însă, filele.

SERIA A

Egorov 462	Ovčinnikov 223	BAR 156	BAR 345
—	1 (lipsește)	—	1 Johannes CP, <i>De Lazaro</i>
—	2 „	—	2 Johannes CP, <i>De Lazaro II</i>
—	3 „	—	3 Bas. Seleucia, <i>De Lazaro</i>
—	4 „	—	4 Hesych., <i>De Lazaro</i>
—	5 „	1	5 Andreas Cret., <i>In Ramis</i>
—	6 „	(lipsește)	<i>Palmarum</i> = BAR 152, nr. 71
—	7 „	2	6 Cyrillus Alex., <i>De eodem</i> =
—	8 „	(lipsește)	= BAR 152, 72
—	9 (4 ^v —10 ^v)	3	7 Pseudo-Athan. Alex., <i>De eodem</i> = BAR 358, f. 57 ^v
—	10 (10 ^v —16)	(lipsește)	8 Method. Olymp., <i>De eodem</i>
1 (1—3)	11 (16—28 ^v)	—	9 Joh. Damasc., <i>De ficulneo sterili I</i>
2 (4—12)	12 (28 ^v —35 ^v)	4(1)	10 Joh. Damasc., <i>De eodem II</i> , inc. „Compellit me Verbum“
3 (12 ^v —25 ^v)	13 (35 ^v —38 ^v)	—	11
4 (25 ^v —33 ^v)	14 (38 ^v —42 ^v)	8(5)	12
5 (33 ^v —38 ^v)	—	6(3)	13
6 (38 ^v —43)	—	9(6)	14
—	—	10(7)	—

Egorov 462	Ovčinnikov 223	BAR 156	BAR 345
7 (43—48 ^v)	15 (lipsește)	14(11)	15
8 (48 ^v —56 ^v)	16 (lipsește)	15(12)	16
9 (56 ^v —69 ^v)	17 (43—44)	12(9)	17
10 (70 ^v —84 ^v)	18 (44—49)	17(14)	18
11 (84 ^v —96)	19 (49 ^v —52 ^v)	19(16)	19
12 (96—100)	20 (lipsește)	18(15)	20
13 (100 ^v —102 ^v)	21 (61—61)	24(21)	—
Gregorius Nazianzenus, <i>Oratio I</i>			
14 (102 ^v —106)	22 (61—65 ^v)	26(23)	21
15 (106—109)	23 (65 ^v —69 ^v)	30(27)	22
16 (109—121)	24 (69 ^v —84 ^v)	27(24)	23
17 (121—131)	25 (84 ^v —97 ^v)	28(25)	24
18 (131—135)	26 (97 ^v —102)	29(26)	25
—	—	21(18)	26
19 (135—140)	27 (102 ^v —109 ^v)	23(20)	26 bis
—	28 (109 ^v —127)	25(22)	—
Gregorius Nazianzenus, <i>Oratio XLV</i>			
20 (140—143 ^v)	29 (127—131)	33(30)	27
21 (143 ^v —150)	30 (131 ^v —140)	—	28
Johannes Chrysostomus, <i>De antipascha</i> , inc. „Sancte simul ac honorifice“			
—	—	34(21)	—
Idem, de eodem, inc. „Hunc rursus diem festum“			
22 (150—154)	31 (140—145)	—	29
23 (154—157 ^v)	32 (145—149 ^v)	—	30
24 (157 ^v —159 ^v)	33 (149 ^v —155 ^v)	38(32)	31
—	34 (155 ^v —161)	39(33)	—
Gregorius Nazianzenus, <i>Oratio XLIV</i>			
25 (159 ^v —166)	35 (161 ^v —165 ^v)	40(34)	32
Callistus CP, <i>In dominica myrophorarum</i>			
26 (166—169)	36 (165 ^v —169 ^v)	42(36)	33
27 (169—172 ^v)	37 (170—172)	43(37)	34

SERIA B

Egorov 462	Ovčinnikov 223	Ovčinnikov 222	BAR 156	BAR 345
28 (172 ^v —180 ^v)	38 (172—177 ^v)	1	46(40)	Lipsește
29 (180 ^v —183 ^v)	Lipsește	2	47(41)	Lipsește
30 (184—189 ^v)	BAR 156 48(42)	3	BAR 149:1	BAR 551 —
31 (189 ^v —194 ^v)	„ 49(43)	4	„ 2	„ —
32 (195—199 ^v)	„ 50(44)	5	„ 3	„ f. 1
33 (199 ^v —200 ^v)	„ 51(45)	6	„ 4	„ —

SERIA B

Egorov 462	BAR 156	Ovčinnikov 222	BAR 149	BAR 551
34 (201—203 ^v)	52(46)	7	5	f. 2 ^v
35 (203 ^v —205 ^v)	53(47)	8	6	—
36 (205 ^v —212 ^v)	54(48)	9	7	—
37 (212 ^v —218)	55(49)	10	8	f. 19 ^v
38 (218—222)	56(50)	11	9	f. 13 ^v
39 (222—228)	57(51)	12	10	—
40 (228—230 ^v)	58(52)	13	11	—
41 (230 ^v —235 ^v)	59(53)	14	12	f. 37 ^v
42 (235 ^v —240)	60(54)	15	13	f. 47
43 (240—247)	61(55)	16	14	f. 53 ^v
44 (247—254)	62(56)	17	15	—
45 (254—258 ^v)	63(57)	18	16	—
46 (259—268)	66(60)	19	17	—
47 (268—270 ^v)	68(62)	20	18	—
48 (270 ^v —274)	69(63)	21	19	—
49 (274—275 ^v)	67(61)	22	19 bis (20)	—
50 (275 ^v —276)	64(58)	23	21	f. 92
51 (276—280)	65(59)	24	22	f. 92
52 (280—284)	70(64)	25	23	—
53 (284—285 ^v)	71(64 bis)	26	24	—

N.B. În catalogul Panaitescu incipitul piesei 64 corespunde piesei 71 din numerotarea originală, iar titlul, piesei 70.

54 (285 ^v —287 ^v)	72(65)	27	25	f. 99
55 (287 ^v —291)	73(66)	28	26	—
56 (291—293)	74(67)	29	27	—
57 (293 ^v —302 ^v)	76(69)	30	28	f. 52
58 (302 ^v —310 ^v)	77(70)	31	29	f. 53
59 (310 ^v —314)	78(71)	32	30	—
60 (314—333)	79(72)	33	31	—
61 (333—340 ^v)	75(68)	34	32	f. 54
62 (341—348 ^v)	80(73)	35	33	f. 53 ^v
63 (348 ^v —354)	81(74)	36	34	—
64 (354 ^v —365 ^v)	90(83)	37	35	—
65 (365 ^v —371)	82(75)	38	36	—
66 (371—376 ^v)	86(79)	39	37	—
67 (377—382)	87(80)	40	38	—
—	89(92)	—	—	—

Gregorius Nazianzenus, *Oratio* XLI

68 (383—384 ^v)	83(76)	41	—	—
—	105(98)	—	39	—
69 (384 ^v —388 ^v)	85(78)	42	40	—
70 (388 ^v —391 ^v)	84(77)	43	41	—
71 (391 ^v —394)	88(81)	44	42	—

Egorov 462	BAR 156	Seria B Ovčinnikov 222	BAR 149	BAR 551
72 (394 ^v —398 ^v)	94(87)	45	43	—
73 (398 ^v —404)	95(88)	46	44	—
74 (404 ^v —414 ^v)	92(85)	47	45	—
75 (414 ^v —418 ^v)	93(86)	48	46	—
76 (418 ^v —448 ^v)	91(84)	49	47	—

Philotheus II CP, *In dominica Omnium Sanctorum*.

Această din urmă piesă, păstrată fragmentar în ms. BAR sl. 149, este cuvântarea lui Philotheos II de Constantinopol (1353—1354; 1364—1375; + 1379) la duminica tuturor sfinților. Piese din BAR 149 adăugate de redactorul acestei compilații în seria A și numerotate original de copist 5, 7, 11, 13, 16, 20, 22, 32, 35—37, 41 și 44—45, ca și piesele 96—104 din seria B, nu-și au corespondență în celelalte codice. Potrivit lui I. Iufu¹⁷, între piesele 45 și 46 din BAR sl. 149 s-ar fi aflat cuvântarea XLI a lui Grigore, lucru pe care însă starea actuală a manuscrisului nu-l confirmă.

Așa cum putem observa, cuvântările I, XLV, XLIV și XLI ale lui Grigore din Nazianzos apar în codicele Zlatoustului ca adaosuri străine de cuprinsul compilației originale, sau, așa cum se obișnuiește a zice, ca *extravagantes*. Așa de pildă, găsim cuvântarea XLI, care pare a fi avut dintotdeauna o situație specială, întrucât nu o întîmpinăm în manuscrisele copiate la noi, în Serbia și Rusia împreună cu celelalte trei *extravagantes*, numai în BAR sl. 156, scris la mănăstirea athonită Xenophou, loc de origine, așa cum se vede, al mai multor codice importate în Moldova la sfîrșitul sec. XV și începutul sec. XVI. Tot așa, discursurile I, XLV și XLIV apar, alături de alte două, anume XXXVIII și XXXIX, în panegiricul sîrb de la mijlocul sec. XIV ms. 9072 din fondul Muzejnoje Sobranije al Bibliotecii Lenin, unde așijderea cuvântarea XLI lipsește. De asemenea, cuvântarea I era copiată în Bulgaria, ca piesă extravagantă, într-o serie din 1359.¹⁸

Aceste patru cuvîntări de care vorbeam sînt în același timp ultimele din vechea traducere macedoneană din sec. X și primele din seria de 16 λόγοι οἱ ἀναγινωσκόμενοι (I, XLV, XLIV, XLI, XV, XXIV, XIX, XXXVIII, XLIII, XXXIX, XL, XI, XXI, XLII, XIV și XVI), orînduite astfel, în ordine calendaristică, încă din sec. X, atît în „ediția” greacă primitivă, cît și în redacția slavă, întocmită în Serbia în al XIV-lea veac și cunoscută deja în Bulgaria pe la 1354—1363.¹⁹

Fapt vrednic a fi subliniat, atît în traducerea din sec. X, cunoscută prin intermediul unicului martor ms. Leningrad Q.π.I.16 (sec. XI), cît și în recensiunea sîrbă din sec. XIV a corpului de 16 cuvîntări, redactorii au adăugat de fiecare dată scoli marginale, păstrînd în marginea textului gregorian unele glôse, datînd din sec. X—XI; cîteva pot fi citite în dreptul *extravagantelor* gregoriene XVI și XLV din două manuscrise slavo-române, anume BAR sl. 73 și Ovčinnikov 223. Asupra acestor glôse vom reveni pe larg mai departe. Deocamdată vom reproduce cele la alte piese omiletice din Zlatoustul slavo-român, după manuscrisele Egorov 462, Ovčinnikov 222, BAR sl. 149 și 156, precum și după ms. Leningrad, Bibliotecă Academiei de Științe

(BAN) a URSS, 13.3.19, copiat de Gavriil Uric în 1448. Întrucît s-au exprimat în cîteva rînduri îndoieli asupra autenticităţii semnăturii lui Uric din acest manuscris²⁰, am cercetat la rîndul nostru cu atenţie codicele leningrădean. Nu este cu neputinţă ca iscălitura lui Uric, aflată la fila 477, să fie un fals din sec. XIX, aşa cum s-a spus; în orice caz falsul, dacă este unul, este perfect. Este adevărat însă că iscălitura de la fila 38^v este adăugată în secolul trecut (F. 477: + † Гавріил неписца сѣх книгъ в лѣтъ 7348. F. 38^v: Гавріилъ исписа сѣх книгъ в лѣтъ 7348), ea fiind probabil însă numai o *probatio pennae*, iar nu o fraudă intenţionată. În orice caz, scrisul este cel al secolului XV, mai exact, aşa cum a dovedit de curînd E. Koceva,²¹ rezultatul practicii scribilor bulgari din ultimul deceniu al sec. XIV. Tot aşa, filigranele (foarfeci de un tip asemănător celor din sec. XV inventariate de Briquet) datează codicele în al XV-lea veac, iar însemnările dovedesc fără putinţă de îndoială prezenţa manuscrisului la mănăstirea Neamţ în secolele XVII—XIX. Reproducem aici aceste note, ţinînd seama de faptul că manuscrisul nu este uşor accesibil cercetătorilor noştri.

Mai întîi, la filele 1—32, în partea inferioară a paginilor, o însemnare răzuită: „...în sfînta nooa monastire Neamtu...”, aşadar din vremea arhimandritului Andronic (probabil 1868), unul din ctitorii mănăstirii Neamţul Nou de la Chiţcani, căruia i se datorează şi înstrăinarea altor codice ale lui Uric; apoi, f. 20, o notă latinească: „Usui optato inserviat sicut...”, poate din sec. XVIII, care pare a mărturisi înstrăinarea temporară a manuscrisului. De asemenea, citim pe fila 175 o însemnare destul de suspectă, anume † славны слова Барбаросъ съплете Киприанъ в лѣтъ 7348, adică „Cuvintele de laudă lui Barbaros le-au împletit Kiprian în anul 6943/1435/”, probabil întocmită de A.I. Jacimirskij care, aşa cum ştim, s-a străduit să dovedească identitatea între Gavriil Uric şi Grigore Țamblac, unul din succesorii mitropolitului rus Kiprian Țamblac. Mai departe, la fila 38^v, unde este repetată de o mină din sec. XIX iscălitura lui Uric, o semnătură grecească din anul 182... ((Νή-φον). În sfîrşit, pe spatele ultimei file (477^v), citim alte două note româneşti: „+ Vasile diiac vă meseaţ ohtovri 9 dni vă leato 7124/1615/” şi „Să să şti că această carte este foarte de folos cu învăţături de treabă” (sec. XVIII).

Şi acum, vom reproduce glosele la feluritele piese ne-gregoriene ale Zlaoustului slavo-român, păstrînd numerotarea din ms. Egorov 462:

(ms. Egorov 462, f. 103, nr. 14, Vasile cel Mare la Ioan I, 1) начало бѣхъ знаменіе] сн рѣчъ бѣхъ.

(ms. Egorov 462, f. 171^v, nr. 27, Ioan Chrysostom, omilia 85 la Ioan) яко не подобаетъ, ниже достоитъ многочестнѣ погрѣбати, нѣ милостыня ошмершихъ творити и тѣхъ благочестивѣхъ полагати.

(mss. Egorov 462, f. 407^v, nr. 74, Leon Înțeleptul despre Isus Pantokrator; Ovčinnikov 222, f. 263^v; BAN 13.3.19, f. 62)

не чюдными ли врѣменемъ] чюдна врѣмена сѣхъ пролѣт, лѣто, >и< есень <и> зима.

(mss. Egorov 462, f. 409^v; Ovčinnikov 222, f. 269; BAN 13.3.19, f. 65^v)

начальство нещодеть или упать вашъ зевскъ] прѣмникъ зде именоветъ еллинскыя бѣхъ прѣмникъ бѣхъ единъ по дросгомѣхъ бѣхъствѣ именованіе.

(ms. Egorov 462, f. 415, nr. 75, Efrem Sirul la duminica tuturor sfinților)

свѣдѣны, пакы же и веригы] пилы (ms. Egorov 462, f. 418) почръпохъ] сн рѣчъ

напоухъ (mss. Egorov 462, f. 426 şi 432^v, nr. 76, Philotheos II Kokkinos la

duminica tuturor sfinților; Ovčinnikov 222; ff. 287^v—288; BAN 13.3.19, ff. 83^v şi 92^v; BAR, sl. 149 şi 156) о семь пророци] о семь, сн рѣчъ о спасени дошъ.

на стихіахъ] на стихіахъ, сн рѣчъ морское възделеніе мана, стѣль въгнѣны, повѣженіе лѣзыхъ и подобна снмъ.

(Numele sfinților Petru, Ioan, Pavel, Gheorghe, Teodor Stratilatul, Iacov, Eufrazia, Iulita, Areta, cei 40 de mucenici şi maica sfinului Kalliopis, Marina şi Iuliana, ca în liturghierul lui Filotei II).

Димитріе] вѣкъ своего мѣщенка именоветъ и филотеи ко патриархъ солдѣнникъ.

În 1905 A.I. Jacimirskij²² amintea de asemenea prezenţa unor cuvîntări gregoriene într-un manuscris de la Arhivele Statului. Paleograful rus se referea desigur la actualul ms. Arhivele Statului 740, o culegere de apocrife în profetice din *Lucidarium*, scris în Moldova în sec. XVI sau XVII (o însemnare datează din vremea lui Miron Barnovschi), unde, la filele 28^v—29 şi următoarele aflăm într-adevăr unele tălmăciri ale Genezei (despre arborele ştiinţei şi lemnul crucii etc) atribuite lui Grigore Teologul, adică Grigore al Nazianzului. De fapt, redactorul grec pare a se fi referit la Grigore al Nyssei ori Severian din Gabala, autori de hexaemeroane ale Genezei care au înrîurit literatura apocrifă bizantină din sec. VI—VII. Tot astfel, mai găsim părţi din *Hexameronul* lui Grigore al Nyssei pare-se, atribuite unui Grigore, despre păcatul originar (inc. нѣ елма же закъстїю діаволю) şi arborele ştiinţei (inc. что ради дрѣво) în sbornicul din sec. XV nr. inv. 21176 al Bibliotecii Centrale de Stat, ff. 105—107.

Alte scrieri slavo-române pe nedrept atribuite de copişti lui Grigore Teologul sînt interpretarea liturghiei, de inspiraţie palamită, aşadar posterioară lui Gregorios Palamas şi sinoadelor de la Constantinopol şi Tîrnovo (1351) care au introdus asemenea interpretări în uzul liturgic balcanic, din BAR sl. 752 (sec. XVI), ff. 57^v—60^v şi ms. 52 al bibliotecii ASTRA din Sibiu (Stremţ, sec. XVI), piesa 14, atribuită în unele manuscrise greceşti lui Grigore cel Mare al Romei (590—604)²³. În schimb, fragmentul de la fila 259 a sbornicului slav 2 al Bibliotecii Centrale de Stat provine poate dintr-o lucrare de-a lui Grigore Nazianzenul, aşa cum susţine de altfel redactorul acestei compilaţii ruseşti din sec. XVII, numită *Calea către ceruri*, citînd un „flori-legiu moscovit” ((цвѣтникъ московскїи). Fireşte, lăsăm cu totul deoparte nenumăratele copii greceşti, slave şi româneşti din sec. XIV—XIX ale feluritelor redacţii de *joca monachorum* bizantine, atribuite sfinților Grigore şi Vasile, ale căror exemplare greceşti sînt recenzate în monografia lui J. Sajdak din 1914²⁴.

4. Cei 16 λόγοι οἱ ἀναγινωσκόμενοι în manuscrisele slavo-române, fără comentariul lui Niketas din Heracleea.

Trecem acum la prezentarea copiilor slavo-române ale seriei de 16 cuvîntări recunoscute, clasice, ale lui Grigore, orînduite calendaristic şi citite pe rînd în timpul anului liturgic în mănăstirile şi bisericile balcanice încă din secolul X. Pentru a face mai limpede pentru cititor raportul dintre recensiu-nea sîrbă de la jumătatea sec. XIV, cunoscută la noi, şi feluritele redacţii

slave din sec. X—XVI, dăm mai jos tabloul sinoptic al celor 16 piese după manuscrisele Leningrad, Biblioteca Saltykov-Šchedrin Q.π.I.16 (Rusia, sec. XI), reprezentând varianta rusească, unica păstrată, a vechii traduceri bulgărești din sec. X, apoi Moscova, Biblioteca Lenin, fond 304 Troice-Sergievs-kaja Lavra 8/2015 (Rusia, sec. XIV) și Moscova, Muzeul Istoric de Stat, fond Sinodal'naja Biblioteka sl. 117(954), Rusia, sec. XIV, pentru redacția rusească din sec. XIV a seriei sirbești, pe urmă ms. Moscova, Muzeul Istoric, fond Sinodal'naja Biblioteka sl. 119(52), Rusia, sec. XVI, pentru redacția rusească din sec. XVI. Pentru redacția sirbească originală am folosit, după descrierea lui Lüdtke,²⁵ ms. 90 catalog Stojanović al Academiei Sirbe, astăzi pierdut.

Nr.	Subiect	Bulgaria sec. X și Rusia sec. XI	Serbia sec. XIV	Rusia sec. XIV	Rusia sec. XVI
1(I)	In Sanctum Pascha I et in tarditateam	13	1	4	11
2(XLV)	In Sanctum Pascha II	11	2	5	12
3(XLIV)	In novam dominicam	12	3	6	13
4(XLI)	In Pentecosten	—	4	7	14
5(XV)	In Macchabaeorum laudem	—	5	11	15
6(XXIV)	In laudem Sancti martyris Cypriani	—	6	14	16
7(XIX)	Ad Julianum tributorum exaequatores	—	7	15	1
8(XXXVIII)	In Theophaniam	4	8	1	2
9(XLIII)	Epitaphium Basilii	2	9	12	3
10(XXXIX)	In sacra lumina	1	10	2	4
11(XL)	In sanctum baptisma	3	11	3	5
12(XI)	Ad Gregorium Nyssenum	—	12	16	6
13(XXI)	In laudem Athanasii	—	13	13	7
14(XLII)	Supremum vale coram CL episcopos	—	14	10	8
15(XIV)	De pauperum amore	—	15	8	9
16(XVI)	De patre tacenti propter grandinis plagam	10	16	9	10

Așa cum se vede, din vechea serie de 13 numai 8 piese (1—4 și 10—13) au fost păstrate de redactorul sirb din sec. XIV, care de altfel le-a folosit după recensuni uneori mai noi. În manuscrisele redacției rusești a veacului XIV după piesa a 5-a (*oratio* XLV, a doua piesă a recensunii sirbe) urmează scri-soarea 80 a lui Grigore, către Philagrios²⁰, prezentă și în unele codice slavo-române din sec. XV—XVI, cum ar fi, de pildă, ms. 3172 din fondul Muzejnoje Sobranije al Bibliotecii Lenin, copiat la Humor în 1577, f. 172—172^v, nicio-dată însă împreună cu discursurile lui Grigore. Manuscrisele slavo-române urmează toate, fără nici o excepție, ordinea redacției sirbești din veacul XIV.

Exemplarele recensunii sirbe din sec. XIV a celor 16 cuvântări clasice sînt deseori însoțite de comentariul lui Niketas din Heracleea (sfîrșitul sec. XI), tradus desigur în limba slavă abia în sec. XIV. De curînd, Dj. Trifunović²⁷, făcînd inventarul acestor exemplare, afla numai cinci codice lipsite de comentariul lui Niketas, anume mss. 21 (circa 1360—1375) din Arhiva Academiei Sirbe, 457 (sec. XV) și 730 (sfîrșitul sec. XIV), catalog Stojanović, de la Biblioteca Națională din Belgrad, apoi 674 și 1028 de la Biblioteca Națională din Sofia, dintre care unul, ms. 674, este „tradus” după 1360 de un logofăt Mita²⁸ celălalt (ms. 1028) copiat la 1418 pentru despotul Gheorghe, un dinast din părțile Vidinului pare-se²⁹. La rîndul nostru adăugăm acestei liste alte cinci codice, scrise și folosite în Țările Române în sec. XV.

U₁ Primul în ordine cronologică este ms. 1494 din fondul 196, Mazurin, al Arhivelor Centrale de Stat din Moscova (CGADA), copiat de Gavriil (Uric) în anul 1413. Complet necunoscut pînă acum, manuscrisul are o însemnătate deosebită, el fiind primul codice slav copiat de faimosul scrib moldovean, la o dată mai îndepărtată decît se credea a fi cea a începuturilor activității sale. Legat în piele și lemn în prima jumătate a sec. XVIII, manuscrisul poartă încuietori metalice și o etichetă pe care scrie în rusește „Torjestvenic mare cu tilcuri” — adică omiliar de sărbători mari, ceea ce nu corespunde conținutului. Eticheta, așa cum arată cota de pe ea (N. 14) a fost lipită în vremea starețului Paisie Veličkovskij. Pe partea interioară a copertilor se află lipite cîteva file dintr-un paraclis slav și foi dintr-un catastih rusesc (sec. XVII sau XVIII). Manuscrisul însuși este un *in quarto* (26 × 18,5 cm), caietele fiind însă numerotate *in octavo*; cu alte cuvinte, hîrtia a fost îndoită de două ori înainte de a fi tăiată, în schimb, pentru alcătuirea caietelor au fost suprapuse de fiecare dată cîte două *quaterniones*. Codicele a fost legat greșit, caietele care originar se aflau la început fiind astăzi la finele manuscrisului. Iată cum se înfățișează acum:

File	Caiete	Scrib	Filigrane
1—3	XXVIII 6—8	A (Uncială colțuroasă, dreptunghiulară, amintind capitala rusească din sec. XIV).	Cap de licorn, variantă a tipurilor Briquet 15820 — 15822 (anii 1388—1390; 1407—1410; 1420—1422 și Zonghi 755 din 1417)
4—27	XXIX—XXXI	A	„
28—145	XXXII—XLVI (lipsește file din caietele XL—XLI între ff. 91—92, 95—96, 98—99 și 104—105).	B (Semijuncială)	Variantă a tipului Briquet 4616 (coroană) din 1405—1421.
146—148	XLVII	B	„
149—324	I—XXII Filele 293 și 300 din caietul XIX trebuie inversate	A	Capul de licorn.
325—340	XXIII—XXIV	A (325—338) și B (338—340)	Același
341—355	XXV—XXVI. Lipsește o filă după f. 349.	B	„

La fila 355 citim colofonul, părăind a arăta că manuscrisul ar fi fost legat greșit încă de la început, ceea ce este evident absurd. Probabil la origine codicele cuprindea mai întâi, așa cum e și firesc, caietele I—XXVII, apoi XXVIII—XLVII, adică cele 16 cuvântări ale lui Grigore, prescrise de scribul A, și *Scara* lui Ioan Sinaitul, copiată de scribul A (caiete XXVIII—XXXI) și de scribul B (caiete XXXII—XLVII). În schimb, ultimele două file din caietul XXIV și caietele XXV—XXVI sînt copiate, așa cum am văzut, de scribul B, iar caietul XXVII și primele 6 foi din caietul XXVIII lipsesc, deși textele nu prezintă lacune. Această din urmă lipsă poate fi explicată prin rezervarea unor foi albe între cele două opere prescrise, lucru ușor de înțeles, întrucît avem de a face cu doi scribi ce copiază alternativ. Putem bănui astfel că scribul A a copiat textele de pe caietele I—XXXI, întrerupînd dintr-un motiv necunoscut prescrierea operei Sinaitului, terminată de scribul B, care de asemenea a înlocuit filele copiate de scribul A din caietele XXIV—XXVIII cu altele, copiate de el însuși, după care a intervertit ordinea operelor, așezînd la început *Scara* Sinaitului și apoi discursurile gregoriene, alcătuiind în cele din urmă și colofonul de la fila 355, care sună astfel: *ВЪ ЛѢТЪ 6921/1413 ПОПА ДОМЕНТИАНЪ СЪВРЪШИ СНА ГИГЛА*, ceea ce înseamnă „În anul 6921/1413/ popa Domentian a săvîrșit această carte” (scribul B). Explicația propusă de noi este sprijinită de faptul că scribul A, care desigur nu era mulțumit de omiterea numelui său, deși tocmai el prescriesese majoritatea textului, a adăugat, îndată după colofonul propriu zis: *РЖКОМ ГАВРИИЛОВОУ*, adică „cu mina lui Gavriil”. Popa Domentian este firește personajul cu acest nume amintit într-un document din vremea lui Alexandru cel Bun la 7 ianuarie 1407 ca primind de la mitropolitul Iosif (Mușat) mănăstirile Neamț și Bistrița, cu toate cărțile aflătoare acolo³⁰, între care, se vede, și *Scara* lui Ioan și cuvîntările lui Grigore, prescrise mai întâi de Gavriil, care este fie starețul Gavriil sau Grigore, amintit în pomelnicul de la Bistrița (anul 1407), ms. BAR sl. 78, f. 5, îndată după Domentian ((*Доментианъ еи ржкы Доментиана началника свѣткыи wentkan sen, старца гавриила еи ржкы григоріа*), fie, mai degrabă, „Gavriil scriitorul” ((*мвнхѣ гавриила съписателя*)), amintit și el în faimosul pomelnic, la fila 6, adică Gavriil Uric; scribul B poate să fi fost Domentian însuși. În secolul XVIII codicele a trecut din biblioteca Bistriței, unde l-a citit tot atunci diaconul rus Teoctist din Pinsk, călugărit la Bistrița (note ff. 2, 148^v—149), la Neamț, în colecția de manuscrise ordonată de Paisie Veličkovskij.

Numărul filelor fiecărei piese este numerotat în partea inferioară a filei inițiale, obicei pe care-l observăm adesea la scribii de la Neamț și Putna, în codicele copiate de Uric și Casian îndeosebi. Așa cum spuneam, manuscrisul cuprinde cele 16 cuvîntări gregoriene, în redacție mediosîrbă, lucru firesc, întrucît este vorba de recensiuinea sîrbească a discursurilor gregoriene, confirmînd încăodată teoria originii sîrbe a modelelor literaturii slavo-romîne. Textul gregorian (ff. 150—355^v) e întreg (lipsește numai un fragment din piesa XVI) și este uneori explicat prin glose marginale. Despre redacția *Scării* din acest manuscris (ff. 1—148) vom vorbi pe larg în altă parte.

Ornamentele sînt puține și sărace. Astfel, la fila 1, pe prima coloană a listei de capete cuprinse în opera Sinaitului, aflăm o vinieta banală, numită în catalogul Uchova³¹ „vrej bizantin”, varianta I, asemenea ornamentelor Stasov XVIII, 4³² din mineiul copiat de Stanislav pentru voievodul Oliver

la 1342 (Belgrad, Biblioteca Națională 62) și celui din codicele grec al lui Natanail din 1434, fost la Muzeul de artă religioasă, cota veche $\frac{7}{a}$ (125), azi la Muzeul de artă al RSR, reprodus în albumul lui V. Brătulescu, (VII, 2)³³. De asemenea, vinieta este aidoma unui ornament voronețean reprodus de G. Balș³⁴. Mai departe, întîmpinăm la fila 150 clasicul frontispiciu moldovean policrom de patru cercuri duble înălțuite, cu torsionări stilizate în formă de mugure, aidoma tipului din schema 6 a seriei de frontispicii din catalogul Uchova. Găsim tot așa cîteva viniete simple, cu decor floral stilizat, uneori redus la un șir de spirite și accente, altele o săgeată cu ornamente circulare în formă de cruce, precum în Vechiul Testament de la Neamț al lui Ghervasie din 1475³⁴, sprijinită pe tipica cătuie, *en fer de meule* culcat și așezată pe o colonetă, iar în marginea filei, tijele întortocheate ce ies din marginea cătuiei se ridică în sus desfăcîndu-se în palmetă (ff. 137, 149^v). La fila 137^v mai aflăm o inițială ornată (B) după tradiția bizantină, cu doi cîrcei întortocheați și vrejuri înălțuite, cu excrescențe bulboase, presate înăuntrul formei și reduse în partea inferioară, în formă de pahar cu picior răsfrînt, la profile cilindrice. De asemenea, întîlnim în mai multe locuri semnele stilizate pentru *αμην* și *τέλος*, pe care probabil scribul le-a aflat în modelele sale, iar la filele 294 și 296 au fost desenați niște ochi, pentru a indica importanța pasajelor.

Dacă *Scara raiului* a lui Ioan Sinaitul pare a fi fost copiată în urma discursurilor gregoriene numai pentru a acoperi hîrtia, cele 16 cuvîntări ale Nazianzenului se înfățișează ca o carte de preț, cu o copertă deosebită, cuprinzînd titlul, numărul pieselor și numele autorului, zugrăvit f. 149^v în centrul paginii, în cruce, cu caractere mari aurite: *Θεο-ο-λο-γο*, iar deasupra unui ornament floral stilizat, încadrînd o colonetă, inscripția: *εἰς τὴν κειμήλια*. Aceeași copertă, aceleași ornamente și aceleași cuvinte pot fi regăsite și în alte copii ale celor 16 discursuri, dintre care una tot de Gavriil Uric (vezi mai jos, nr. 3).

Xa Datînd din aceeași epocă este copia BAR sl. 141, provenind de la mănăstirea Neamț, unde a fost adusă la o epocă incertă de la mănăstirea athonită Xenophou, așa cum mărturisește o însemnare de la fila 5 (sec. XV): *сѣи панетирокъ зинорскъ*. Filele 1—386^v (ff. 387—415 sînt mai noi și aparțin altui manuscris, ele fiind adăugate aici numai pentru că aveau pe ele comentariul lui Niketas la o cuvîntare gregoriană. Asupra acestor file vom reveni mai departe) cuprind cele 16 cuvîntări, în redacție sîrbească, pe o hîrtie din al doilea deceniu al sec. XV (filigranul, vasilisc, este o variantă necunoscută, asemănătoare cu tipurile Briquet 2677 din 1416—1418, 2662 din 1413 și 2639 din 1415). Manuscrisul are de asemenea unele glose marginale.

U. Al treilea exemplar este manuscrisul 178 al fondului 218 Noi achiziții (*Novye postuplenija*) al secției de manuscrise a Bibliotecii Lenin din Moscova. Codicele, aflat pînă în 1868 la mănăstirea Neamț, a fost adus la Chițcani de arhimandritul Andronic, purtînd încă eticheta bibliotecii Noului Neamț (Chițcani), cota 727 (1477) din 1932, alături de cea a vremii lui Paisie Veličkovskij (N. 22), fila 1. De altfel, însemnările de la filele 1 și 257 dovedesc aceasta cu prisosință³⁵. Acesta este exemplarul celor 16 cuvîntări gregoriene copiate de Uric la 1424 și semnalat în 1898³⁶ și 1904³⁷ de A.I. Jacimirskij,

ca aflător la Noul Neamț cota 14(14)22, împreună cu o amănunțită descriere a cuprinsului, identic celui din ms. Mazurin, pe care paleograful rus nu-l cunoștea. Fapt destul de curios, Jacimirskij afirma în 1898 că manuscrisul ar conține și comentariul lui Niketas, propria sa descriere infirmând această aserțiune. După 1940 codicele a fost socotit pierdut, odată cu desființarea mănăstirii de la Chițcani, întru care a avut darul de a îngădui felurite ipoteze, între care cea a lui Emil Turdeanu, care în 1951 socotea manuscrisul din 1424, o copie a „traducerii” bulgare de la 1345—1363 întocmite de Pr'voslav. De fapt, așa zisa traducere a lui Pr'voslav nu este decât redacția bulgară a recensiumii sîrbe din sec. XIV, iar copia moldoveană din 1424 un exemplar al acestei din urmă recensiumii. În același an 1951 de altfel, codicele era achiziționat de Biblioteca Lenin de la succesorii lui G. Bogač, iar cercetătorii, inclusiv cei români, au putut examina din nou manuscrisul.

Codicele este un în octavo mare de 266 file (27,5 × 19 cm), legate în pergament și lemn îmbrăcat în catifea cu fir. Filigranul este calvar, tip Briquet 11722 (anii 1413—1432, 1421, 1425—1434, 1430, 1439—1450). Din primul caiet lipsește fila I care, judecînd după alte copii, trebuie să fi cuprins titlul culegerii, tabla de materii și monograma cruciformă ΘΕ-Ο-ΛΟ-ΓΟΥ. De asemenea, din caietul XXXIV s-au păstrat doar trei file, lipsind o foaie între ff. 265 și 266, după care au fost ulterior adăugate patru foi albe. La fila I aflăm un frontispiciu alcătuit din 10 cercuri înlanțuite suprapuse, pe două rînduri, sprijinite pe alte două cercuri și încadrate de patru vrejuri; culorile sînt, în afara aurului, verde, cafeniu, gris-vert, vert-nil și bleu-marine. O reproducere poate fi găsită în anexa lucrării lui E.F. Karskij, *Očerki slavjanskogo kirillovskoj paleografii*, Varșovia, 1901. Titlurile cuvîntărilor sînt scrise, ca și glosele marginale, cu miniu, iar cele 16 inițiale sînt ornate cu vrejuri și circei, zugrăviți fastuos în aur și chinovar. Găsim și aici, ca și în copia de la 1413, numerotarea filelor fiecărei piese, stilizările pentru ὁμῆν și τέλος, atît de caracteristice pentru Uric și școala sa, precum și ochii stilizați în dreptul pasajelor-cheie (ff. 181^v și 184^v). Ortografia este cu precădere cea mediobulgară, ceea ce arată că Uric, treptat, a renunțat la uzul ortografic sîrbesc, aflător de pildă în manuscrisul din 1413. Litera este semiuncială caracteristic moldovenească, iar glosele și notele de *magister scriptorii* sînt în minusculă cursivă. Descrierea cuprinsului fiind făcută încă din 1898, trimitem la catalogul Jacimirskij pe cei care doresc să afle cum sună titlurile pieselor în acest exemplar, al cărui cuprins, așa cum spuneam, este identic celui din copia de la 1413. Însemnările, din sec. XIX și XX, sînt lipsite de interes deosebit. Colofonul (f. 266^v) este: ⲓ ⲉ ⲗⲉⲧⲏ ⲛⲁⲕⲣⲁⲧⲏⲁ ⲙⲁⲛⲁⲕ ⲛⲉⲛⲛⲉⲁ ⲉⲓⲕ ⲛⲁⲓⲕⲁ (adică: „În anul 6932/1424/ Gavriil monah a scris această carte”), după care aflăm prescurtarea tahigrafică obișnuită pentru τέλος, un 6 a cărui buclă se prelungește spre stînga, răsucindu-se în sus și întorcîndu-se spre dreapta pentru a tăia tija superioară a cifrei, ondulîndu-se apoi șerpuitor.

Înainte de a trece la înfățișarea celorlalte codice ale lui Grigore, să ne fie îngăduită o paranteză. Așa cum am văzut, Gavriil Uric folosește în copiile sale mai multe feluri de scriitură, ceea ce face dificilă identificarea sa numai după grafia manuscrisului, în lipsa colofonului sau socotirea sa ca suspectă. Tot astfel, ortografia sa este oscilantă, fiind îndeobște, dar nu întotdeauna, cea a modelului folosit. Încercînd în 1904 să stabilească o cronologie a feluri-

telor scriituri atribuibile lui Uric, A.I. Jacimirskij propunea o clasificare ce poate fi rezumată astfel:

(a) Uncială înaltă, subțire și colțuroasă, cu urme de capitală rustică (așadar ca în manuscrisul din 1413), dînd drept model³⁸ ms. Leningrad, Biblioteca Publică Q.I. 903, un fragment din opera lui Isaac de Ninive, copiat în 1389 de un Gavriil de la Megale Laura (Athos), fragment pe care-l socotește³⁹, pe drept cuvînt, ca provenind din ms. dăruit de Leonin Kavelin schitului Optynskaja Pustyn', azi ms. 462 din fondul 214 al Bibliotecii Lenin din Moscova. De fapt, acest Gavriil de la Athos nu are nimic de a face cu Uric, iar este identic celui sîrbesc din codicele 172 al fondului 304 Troice-Sergievskaja Lavra al aceleiași biblioteci moscovite, codice prescris în Rusia la 1381, proturile și ornamentele arată limpede că atît scribul de la Athos din 1389, cît și cel de la Troice Sergiev din 1381, au folosit unul și același model, adică un exemplar al traducerii lui Zahei Bagilas din opera lui Isaac Sirul, traducere aflătoare și în manuscrisele noastre, între care ms. BAR sl. 139 (sec. XIV) este cel mai vechi. Un asemenea exemplu slujește cit se poate de bine la a arăta cît de înșelător poate fi criteriul ortografico-lingvistic în localizarea și atribuirea felurilor recensiumii ale vreunui text⁴¹.

(b) Al doilea scris din clasificarea lui Jacimirskij⁴² este o semiuncială subțire, ce poate fi încadrată în cercuri. Exemplele lui Jacimirskij sînt mss. Noul Neamț 14(14)22, Neamț 67 și 83, adică actualele mss. Biblioteca Lenin fond 218, nr. 178, BAR sl. 136 (anul 1443, același conținut cu ms. Sucevița 7/III/427/II⁴³) și BAR sl. 149, deceniul IV al sec. XV.

(c) Altă scriitură este o semiuncială mai groasă, putînd fi încadrată în patrate. Exemplele lui Jacimirskij⁴⁴ sînt mss. Neamț 76, 52 și 6, adică BAR sl. 143 (anul 1446), BAR sl. 123 (anul 1447) și BAR sl. 88 (deceniul V al sec. XV).

(d) Un al patrulea scris al lui Uric este cunoscuta cursivă, exemplele lui Jacimirskij fiind⁴⁵ sbornicele 46 și 20 din colecția sa și o filă dăruită de el Bibliotecii Publice din Petersburg, adică mss. Leningrad BAN 13.3.19 din 1448, un sbornic neidentificat din 1448—1450 și ms. Leningrad, Saltykov-Șcedrin Q.I.1219, (o filă dintr-un tetraevanghel cu începutul evanghelistarului, din sec. XV, 20, 5 × 12,5 cm; nota donatorului atribuie fragmentul lui Uric). De fapt, această scriitură este întîlnită nu numai în manuscrisele lui Uric, așa cum susținea slavistul rus, ci și în ms. Chludov 76 al Muzeului Istoric din Moscova de pildă (un nomocanon, poate moldovean, de la sfîrșitul-sec. XIV în mediosîrbă, ff. 1—4, și mediobulgară, ff. 5—90, cu îndreptări ale unui *magister scriptorii* care întrebuintează ortografia rusească!) sau ms. Chludov 7 (psaltire din sec. XV, jumătate în mediobulgară și jumătate în sîrbă). De curînd, o cercetătoare bulgară⁴⁶ a dovedit că sbornicul lui Uric din 1448 este opera unui învățacel al scribilor bulgari din școala lui Gherasim, de la finele sec. XIV, datînd cu același prilej reforma ortografică atribuită lui Eftimie din Tîrnovo în al nouălea deceniu al sec. XIV. Asemenea teze pot fi discutate. În orice caz, afirmațiile lui I. Iufu⁴⁷, potrivit cărora ortografia „eftimiană” din manuscrisele slavo-române ar fi de fapt proprie numai uzului copiştilor români, introdusă în Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun prin copişti munteni, ortografia „pre-eftimiană” din codicele moldovene fiind fie

pur bulgărească, împămîntenită prin imitarea codicelor aduse de la Stoudion pe la 1397, fie rusească, sînt absurde. Teza originii rusești a codicelor „pre-eftimiene” din Moldova a fost respinsă de altfel încă din 1964 de S. Ulea, într-un studiu închinat lui Gavriil Uric⁴⁸, iar codicele studiate, așa cum recunoaște chiar Iufu, au rămas fără urmași. Pe de altă parte, există, așa cum arată E. Koceva,⁴⁹ manuscrise „pre-eftimiene” copiate în Bulgaria atît în timpul vieții lui Eftimie⁵⁰, cît și după aceea. La rîndul nostru, amintim că încă la 1348 un predecesor al lui Eftimie, Teodosie II de Tîrnovo, dăruia mănăstirii Zographou *Pandectele* lui Nikon, copiate într-o ortografie socotită în mod obișnuit „eftimiană”⁵¹.

Fără a avea pretenția de a rezolva definitiv chestiunea atît de controversată a cronologiei și localizării ortografiei „eftimiene”, observăm că în timpul vieții lui Teodosie II de Tîrnovo sau îndată după aceea (adică pe la 1346—1354) a fost alcătuită în Țările Române o recensiuie hesychastă a liturghierului bulgăresc, într-o ortografie pe care azi o numim „eftimiană”, în vreme ce atît sub Teodosie cît și sub Eftimie formulele din liturghierul bulgăresc aveau o orientare ne-hesychastă. Pe de altă parte, unele liturghiere rusești prescrise pe timpul lui Kiprian Țamblak (sfîrșitul sec. XIV — începutul sec. XV), au așîdarea o orientare hesychastă, deși sînt copiate după modele bulgărești, fără a înriuri însă în vreun fel tradiția manuscrisă a liturghierelor slavo-române. Or se știe că primul text slav tradus și folosit „oficial” la noi a fost liturghierul.

În al doilea rînd, însăși reforma atribuită lui Eftimie din Tîrnovo de către panegiristul său, Grigore Țamblak, consta în înlocuirea termenilor arhaici sau care nu corespundeau pe deplin originalului grec, ori care puteau da naștere la interpretări eretice, iar nu în modificări ortografice, cuvintele (и не) гладки къ теченіс гладкоахномос⁵² însemnînd „netede către curgerea vorbirii”, adică astfel alese și așezate încît să poată fi pronunțate scandat. Într-adevăr, spiritele și accentele din manuscrisul lui Teodosie II de la 1348 nu indică, precum majoritatea acestora din codicele slavo-române, pronunția cuvîntului, ci așa zisul *cursus* retoric.

În sfîrșit, toate modelele, databile după 1340, ale codicelor slave din Moldova (circa 1387—1392), dacă lăsăm deoparte colecția de la Stoudion cca. 1397, erau în mod cert de origine sîrbească, iar nu rusească ori bulgărească, lucru ce poate fi observat încă, în pofida încercărilor scribilor de a adapta textul mediobulgarei fie în ortografie „eftimiană”, fie „pre-eftimiană”.

(e) Ultima scriitură din clasificarea lui Jacimirskij este cursiva rapidă pe care paleograful rus o găsea în sbornicul 18 din colecția sa particulară, cca. 1432, azi la Leningrad în Biblioteca Academiei de Științe. Este o scriitură comună tuturor copiștilor, care o folosesc mai cu seamă în notele marginale, ea nefiind nici proprie lui Uric și nici întilnită numai în sec. XV.

D Altă copie a celor 16 cuvîntări gregoriene este ms. 1883/794 din biblioteca mănăstirii Dragomirna, pe care, din păcate, nu l-am putut încă cerceta. Judecînd după descrierile sumare ale lui I. și Z. Iufu⁵³, codicele, care cuprinde 238 file în *quarto*, lipsind alte 35, conține cele 16 discursuri în ordinea obișnuită a redacției sîrbe, fără comentariul lui Niketas. Filigranele (foarfeci și floare) par a indica mijlocul sau prima jumătate a sec. XV.

U₃ Ultimul dintre cele cinci exemplare slavo-române este manuscrisul 922 din fondul 178, Muzejnoje Sobranije, al Bibliotecii Lenin din Moscova,

achiziționat în 1868, odată cu ms. 923 din același fond, acesta din urmă purtînd o iscălitură a lui Uric din 1447 (f. 10: <г>акрѣнаъ неписца сѣхъ кнѣжъ, в актъ <с>ише) și o biografie apocrifă a episcopului Efreim de Rădăuți, întocmită de arhimandritul Andronic⁵⁴. Omis de *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare* (București, 1958), manuscrisul 922 a fost amintit în două rînduri de Emil Turdeanu, în 1951 și 1958, după dările de seamă ale fostului Muzeu Rumjancev⁵⁵, afirmîndu-se totodată că prima piesă ar fi un discurs la 15 august, ceea ce este fals, ordinea cuvîntărilor fiind cea obișnuită, iar textul identic celui din copile lui Uric de la 1413 și 1424, copistul fiind unul din elevii celebrului scrib.

Iată acum descrierea paleografică:

Codicele are 323 file în *quarto* (în *octavo* mare de fapt) 44 × 20,5 cm, legate în carton în secolul nostru. Redacția este mediobulgără, iar scriitura semiuncială caracteristic moldovenească a sec. XV. Filigranele sînt, în caietele I—XXII, foarfeci, variantă a tipului Briquet 3688 (Venetia, 1486), întilniți și în ms. 923, precum și în ms. VI. 3, catalog Popescu^{55 bis}, de la mănăstirea Putna, scris la 1474; mai departe, în caietele XXIII—XXV și XXXI—XXXIII, filigranul este cap de bou cu cruce și stea, ca în Zlataustul Putna 595/I/1863 și ms. BAR sl. 584, iar în caietele XXVI—XXX și XXXIV—XLI, balanță, variantă a tipurilor Briquet 14539—14541 din anii 1458—1492 (Cracovia, 1476; Rusia, 1488). Fila 1 din caietul I (filigran: balanță) a fost adăugată mai tîrziu; caietul XLI are doar două file. Ms. 923, care are aceleași dimensiuni, și aceleași filigrane ca și caietele I—XXII din ms. 922, reprezintă ultima filă din caietul XLI al ms. 922 și părți din alte două caiete, lipite în sec. XIX pe foi moderne. După toate probabilitățile, numerotarea pe caiete a ms. 923 este mai tîrzie, întrucît ms. 922 reprezintă un tot iar ultima filă este albă pe verso, colofonul de asemenea fiind indiscutabil autentic, în vreme ce, așa cum spuneam, cel puțin în parte ms. 923 a fost falsificat de arhimandritul Andronic. Colofonul ms. 922 este următorul: в актъ <с>ише кацианъ манахъ неписца сѣхъ кнѣжъ („În anul 6979/1471/ Casian monah a scris această carte”). Pe fila 1^v aflăm pinaxul și ornamentele obișnuite din aceste copii moldovene ale redacției sîrbe, cu titlul сѣхъ кнѣжъ шестъ на десѣтъ славекъ и мѣстѣхъ și monograma Θεο-λόγου prefăcută aici în λ-ε-γ-ε. Frontispiciul este din cercuri înlănțuite, ca în exemplarul din 1424, iar titlurile și inițialele celor 16 cuvîntări, scrise cu aur și chinovar. Ca și titlurile, numărul de foi al fiecărei piese a fost adăugat mai tîrziu de *magister scriptorii*. În margini citim numeroase glose, iar la filele 219^v și 222^v, ochii stilizați din copile de la 1413 și 1424. La fila 323, prescurtarea obișnuită pentru τέλος.

5. Cei 16 λόγοι οἱ ἀναγινωσκόμενοι însoțiți de comentariul lui Niketas din Heracleea în manuscrisele slavo-române.

O primă încercare de inventariere a copiilor slave care cuprind, alături de cele 16 cuvîntări, și comentariul lui Niketas al Heracleei, a fost făcută recent de Dj. Trifunovič⁵⁶, care înșiră o listă de 18 manuscrise sîrbești, bulgărești, românești și rusești din sec. XIV—XVI. Firește, numărul total al acestor copii este mult mai mare, celor 14 codice rusești din lista lui Trifunovič putîndu-i fi adăugate cel puțin încă o dată pe atîtea.

Dacă lăsăm deoparte manuscrisele posterioare sec. XV, cele de origine ne-românească sînt următoarele:

Bibliotecă bulgărească: (B) Sofia, Biblioteca Academiei de Științe, ms. 69, ultimul sfert al sec. XIV, redacție sîrbă⁵⁷. (R) Mănăstirea Rila, ms. 34 (4/4;1), redacție sîrbă, copiat de Vladislav gramatic la 1479⁵⁸.

Bibliotecă rusească: (1) Moscova, Biblioteca Lenin, fond 256 Rumjancev, ms. 85, sec. XIV, redacție sîrbă (ultimele opt piese fără Niketas). (2) Același fond, ms. 86, sec. XIV, redacție sîrbă, în ceea ce privește ordinea pieselor numai, căci limba și ortografia este sîrbă doar la piesele 1—8, nr. 11—16 fiind în bulgară, cu ortografie rusă, iar nr. 9—11 în traducerea macedoneană veche, sec. X; urme sîrbe în piesele 9 și 13. (3) și (4) Moscova, Muzeul Istoric, fond Sinodal, mss. 117 și 118, sec. XIV, redacția rusă⁵⁹. (5) și (6) Biblioteca Lenin, fond 304, Troice Sergievskaja Lavra, mss. 8 (sec. XIV) și 136 (sec. XV), redacție sîrbă. (7) Moscova, Muzeul Istoric, fond Čudov 43 (sec. XIV?), redacție necunoscută, omis de Trifunović, nouă inaccesibil.

Trifunović mai amintește, de asemenea, după vechiul catalog Jacimirskij, două copii slavo-române, anume manuscrisele Neamț 74(29) și 75(12), adică actualele mss. BAR sl. 141 și 142. Lista completă a tuturor copiilor slavo-române este, în ordine cronologică, următoarea:

M BAR sl. 341, redacție sîrbă, scris probabil în a doua jumătate a sec. XIV. Filigranele sînt turn, variantă a tipului Mošin 7148 din 1331, corabie (tip necunoscut), țap (tip necunoscut), pare-se o variantă a tipului Briquet 9952 (anii 1342—1382), licorn (tip necunoscut), calvar (tip necunoscut), vasilisc, tip necunoscut, asemănător variantei Briquet 2624 din 1361—1376, în sfîrșit compas, tip neînregistrat în cataloagele de filigrane; în orice caz, compasul nu apare decît pe hîrtia din a doua jumătate a sec. XIV. Codicele cuprinde cele 16 cuvîntări ale redacției sîrbe, împreună cu părți din comentariul lui Niketas din Heracleea, anume prefața generală la seria de discursuri gregoriene și *accessus* (scurte introduceri lămurind cuprinsul cuvîntărilor)⁶⁰ la discursurile I (ff. 1—2^v), XLIV, XLI, XV, XXIV, XIX, XXXVIII și XXXIX (ff. 283—285). Manuscrisul cuprinde de asemenea numeroase scoli marginale, iar la sfîrșit, după *oratio* XVI, cîteva glose (ff. 282—283^v) și cea mai veche din biografiile lui Grigore Teologul, alcătuită înainte de 733 de către un omonim (ff. 285—322), copiată și în ms. BAR sl. 150, Neamț, sec. XV, ff. 277—296^v. S BAR sl. 142, de la mănăstirea Neamț, copiat la începutul sec. XV, poate în Serbia. Filigranele sînt: compas (tip necunoscut), vasilisc (tip necunoscut), calvar, variantă a tipurilor Briquet 11684—11685 din anii 1404—1405 și două chei încrucișate, variantă intermediară între tipurile Briquet 3841 (anii 1401—1409) și 3842 (anii 1409—1411). Redacția este cea sîrbească obișnuită, cu glose marginale. Reproducem aici însemnările de la filele 253—254^v: сѣа кнѣга глаголемѣи богословѣи григоріе, аще кто дрѣзнеть възети ѿ нѣкѣе да е проклетъ.

Застѣпниче христіаномъ непостиднаго ходатаице къ творцоу непрѣдлагаемъ, не прѣзри благаго молитвѣи нашихъ въ сѣтеи (= въсѣгда?) богородице оутѣрди. смѣренѣ метаніе...

Xb BAR sl. 141, de la mănăstirea Neamț, partea a doua (prima, un alt manuscris de fapt, cuprinde cele 16 discursuri, fără comentariul lui Niketas, și a fost copiată la Xenophou în primele decenii ale sec. XV; vezi mai sus liste exemplarelor slavo-române ale redacției sîrbe fără Niketas), prescrisă

în Moldova la finele sec. XV (filigran: mînă cu stea, tip Briquet 10743, anii 1490—1494). Tilcuirea lui Niketas la *oratio* XLIII, fără sfîrșit (75 tilcui, copiate unul după altul, fără textul lui Grigore), cu glose marginale. P Ultima copie slavo-română⁶² este ms. 852 din fondul 98, Egorov, al Bibliotecii Lenin din Moscova. Codicele este un *in quarto* (30,5 × 19,5 cm) de 288 file, legat în piele. Filigranele sînt cap de bou cu trifoi și triunghi, tip Briquet 14875 (Ungaria, 1510) la filele 1—231 (caiete I—XXIX), proboscide duble, tip necunoscut și nesemnînd cu nici un alt tip din cataloagele de filigrane, la filele 232—263 (caiete XXX—XXXIII), apoi scară în cerc cu stea (f. II și caiete XXXIV—XXXVI, ff. 268—288), tip asemănător cu Briquet 5919 (anul 1519) și 5922 (anii 1506—1510), iar la filele 186—189 bou cu cruce și șarpe, variantă a tipurilor Briquet 15366—15381 (Rusia, anii 1485—1529). Filele I—IV, II și 288, albe la origine, au unele însemnări din sec. XVI, pe care le vom reproduce și comenta împreună cu celelalte glose și scoli la textele lui Grigore și Niketas. La fila II^v se află unele note de bibliotecar, anume „Grigorie Bogoslov, tile” și „La inventarium, no. 8”. În interiorul manuscrisului găsim de asemenea numeroase glose slave și române, unele copiate după modelul scribului, altele originale. Pe fila I a fost zugrăvit un frontispiciu (cinci cercuri înlanțuite) colorat în verde, albastru, portocaliu și roșu, iar la începutul discursurilor aflăm inițiale ornate în chinovar, de tradiție rusească. Colofonul de la f. 288 sună astfel:

† Благоуспѣхъ и христіанскіи ѿвѣсти Богданъ воєвода, господарь земанъ Молдавскої, сынъ Стефана воєводи и сына Радъла воєводи сътвори сѣа кнѣга рекома тѣлкованіе Григоріа Богослова и даде ѿ монастырѣи ѿ Пѣтрониде же ест ктиторѣи господства ихъ. Исписа сѣа въ томъ же монастырѣи рѣкоу многогрѣшнаго іеромонаха Евѣміа въ лѣто 387, мѣсеца априа кѣ.

În traducere, acestea înseamnă: „Binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io. Bogdan voivod, domn a Țara Moldovei, fiu lui Stefan voivod și nepot al lui Radul voivod, am făcut această carte numită Tilcuirea lui Grigore Teologul și am dat-o mănăstirii de la Putna, unde este ctitoria domniilor lor. S-a scris în aceeași mănăstire de mîna multgrișitului ieromonah Eftimie în anul 7019 / 1511 / luna aprilie 23”.

6. Un comentariu slavo-român necunoscut al cuvîntărilor XLIII și XXXIX și hexaemeroanele slavo-române.

Necunoscut pînă acum, în manuscrisul 55 (35) din fondul Sinodal'naja Biblioteka al Muzeului Istoric din Moscova se află un comentariu acefal, păstrat fragmentar, la așa zisele *historiae* din cuvîntările XLIII și XXXIX, adică la povestirile mitologice. Autorul a folosit comentariul lui Niketas, pe care-l reproduce uneori aidoma, dar și alte comentarii, între care pare-se chiar cel mai vechi, al lui Nonnos (sec. V).

Textul se află pe cîteva file, legate împreună cu un exemplar din *Hexaameronul* lui Ioan Exarhul, datate de o însemnare în timpul voievozilor munteni Mircea și Mihail, în anul 1411. Întrucît manuscrisul este pe larg descris în catalogul Gorskij-Nevostuev al Bibliotecii Sinodale, descriere întregită de E. Turdeanu în 1968 și de noi înșine în 1971⁶³, ne mărginim aici

a vorbi pe scurt despre celelalte piese ale codicelui. Cele câteva omilii, făcând parte din același fragment care cuprindea comentariul la Grigore, pot fi regăsite, așa cum arătam mai demult, în panegiricul de la Neamț BAR sl. 153 (începutul sec. XV), copiat la Xenophou, piesele 30—32.

Deosebit de importantă este copia *Hexaameronului*, un *unicum* în tradiția manuscrisă a operei exarhului bulgar.

În manuscrisele noastre întîmpinăm rareori hexaemeroane, (bineînțelese nu hexaemeroane liturgice, adică prescripții de tipic cu rugăciuni și cîntări pentru oficiile religioase din timpul săptămîinii la bisericile marilor mănăstiri), adică serii de omilii exegetice lămurind și interpretînd primele capitole ale Genezei⁶⁴. Cel mai vechi dintre ele, alcătuit în 378 de Vasile cel Mare (Basilios, episcop de Caesarea Cappadociae)⁶⁵ a fost cunoscut la noi în versiune slavă probabil încă din sec. XV⁶⁶. Unicul exemplar, păstrat încă la finele veacului trecut la Neamț, a dispărut însă fără urme. În posesiunea Bibliotecii Academiei se află de asemenea un exemplar grecesc din sec. XIV, ms. gr. 165, ff. 1—84, dar acesta pare a fi fost adus în țară mai tîrziu, probabil pe vremea fanarioților. Cunoaștem însă o versiune românească, alcătuită înainte de 1781 de Ilarion de la Neamț pentru starețul Paisie Veličkovskij, care se vede a procurat și textul grec, traducere întocmită cu ajutorul unei versiuni rusești, poate după ediția moscovită din 1664, păstrată și azi în bibliotecile noastre, inclusiv la Neamț. Traducerea lui Ilarion se află în trei codice manuscrise, BAR rom. 3094, copiat la Iași de un Teofan în 1782, apoi BAR rom. 2047 (mănăstirea Cernica, sfîrșitul sec. XVIII, copie după un exemplar adus la 1781 de arhimandritul Gheorghe, ucenic al lui Paisie) și BAR rom. 1936 (mănăstirea Cernica, 1819). Între 1782 și 1789 această traducere a fost revăzută de monahul nemțean Rafail, tot din îndemnul lui Veličkovskij; cele două copii ale „ediției” lui Rafail sînt BAR rom. 896 (Neamț, 1789) și 1458 (Neamț, 1805). În sfîrșit, în codicele BAR rom. 1080, ff. 214^v — 265^v se află o încercare de alcătuire a unei traduceri îmbunătățite, inițiativă a unui moldovean anonim din 1827.

Cele 67 omilii asupra Genezei alcătuite de Ioannes Chrysostomos între 388 și 395, traduse apoi în slavă la Athos de un Venedikt înainte de 1426⁶⁷, nu par a fi fost cunoscute la noi. Întîlnim însă în câteva codice slavo-române, copii ale culegerii *Mapyapita*, traduse în slavă în a doua jumătate a sec. XIV de către Dionisie de la Kilifarevo, primul hexaameron al lui Chrysostom, adică cele 9 omilii asupra Genezei din anul 386⁶⁸. *Mărgăritarul* copiat la 1443 de Gavriil Uric, ms. BAR sl. 136, nu le cuprinde, și nici alte exemplare, precum mss. slave BAR 148 (sec. XV), 153 (sec. XVI), 289 (sec. XVI) și 308 (sec. XVI). Le aflăm însă în BAR sl. 155 (Neamț, sec. XV, adus de la Xenophou, ff. 1—43 și 523^v—549) și Putna 595/I/1863, copiat de un Chiriak la 1470, precum și, se pare, într-un manuscris nemțean pierdut din 1481.⁶⁹

Hexaameronul care s-a bucurat de cea mai largă răspîndire la noi este cel al lui Severianos din Gabala (sfîrșitul sec. IV—începutul sec. V). Copiile slavo-române cuprind îndeobște atît hexaameronul propriu zis, adică cele 6 omilii asupra Genezei⁷⁰, cît și predica lui Severian despre pomul vieții⁷¹, sub același titlu, atribuindu-le, asemenea exemplarelor grecești, lui Ioan Chrysostom.

Copiile slavo-române sînt următoarele:

- (1) BAR sl. 148 (Neamț, filigrane din anii 1387—1388 și 1392), ff. 1—57, pare-se cel mai vechi manuscris moldovean propriu zis. Redacție sîrbă.
- (2) Moscova, Biblioteca Lenin, fond 178, Muzejnoje Sobranije, ms. 921, achiziționat în 1868, probabil de la călugării expulzați din mănăstirea Neamț. Manuscris în *quarto* dublu, 32 × 22,5 cm, 366 file, legat în piele și lemn, filigran Briquet 13576 sau 13577, din al doilea sfert al sec. XVI, redacție mediobulgară, scriere semiuncială cursivă. Codicele cuprinde cele 7 omilii ale lui Severian (ff. 1—87^v), fără începutul primei, lipsind trei foi la început, apoi predica lui Pseudo-Chrysostom la Teofanie (= BAR sl. 150, nr. 12; 153, nr. 2; 311, f. 312; 319, f. 320 etc), alcătuită de Hesychios al Ierusalimului, la filele 88—93^v, pe urmă o compilație astronomică începînd cu extrase dintr-un hexaameron, probabil după Cosmas Indicopleustes (sec. VI), ff. 94—100, cu interpretări ale zodiacului și fazelor lunii, apoi o însemnare, parțial păstrată, din anul 1459, reproducă după modelul copistului (între ff. 100—101 lacună) după care citim un gromovnic (ff. 101—105^v) și o interpretare despre tetradele fizice (ff. 106—107), apoi extrase dintr-o recensiune rusească a *Mărgăritarului*, cu părți din predicile lui Ioan Chrysostom la cartea Juzilor (patru extrase despre Abimelech și Samson) ff. 107^v—111^v, în sfîrșit, cronica lui Georgios Hamartolos (ff. 112—358), scrisă pe aceeași hîrtie, de același scrib, dar avînd caietele numerotate de la început (I—XXXI), și adaosurile apocrife (ff. 359—364^v), întîlnite uneori în copiile slave ale lui Hamartolos, adaosuri pe care le aflăm parțial și în ms. 740 de la Arhivele Statului din București. Ultimul dintre acestea s-a păstrat doar fragmentar. Pe fila 365 citim mai multe însemnări din sec. XVII, simple *probationes pennae*, aparținînd unui Mihail din Maramureș și diacului Teodor Tehaibes, acesta din urmă scriind în aprilie 1627, în zilele lui „Io Miron Moghila Vedro”, adică Miron Barnovschi, așadar tot atunci cînd au fost așternute pe filele ms. 740 de la Arhive însemnările pe care le aminteam înainte, atunci cînd vorbeam de apocrifele pseudo-gregoriene.

Cuprinsul manuscrisului, întocmit după un model din anul 1459, adică același cu anul în care a fost copiat ms. 146 din Biblioteca Sinodului din București (biserica Antim), manuscris ce conține opera lui Cosmas Indicopleustes și cronica lui Kedrenos, este extrem de interesant, dovedind interesul pentru scrierile istorice, geografice și astronomice manifestat de moldovenii la începutul domniei lui Ștefan cel Mare. Un studiu amănunțit al textului și compararea sa cu originalele grecești, căroră, ne grăbim a spune, versiunea slavă nu le corespunde pe deplin, ar fi de un real interes pentru istoria științei românești. În ceea ce ne privește, ne mulțumim deocamdată a indica părțile cele mai curioase din compilația aflătoare în manuscrisul moscovit. La fila 9^v găsim astfel, în dreptul unui citat al lui Severian, dintr-o scriere atribuită unui Aquilas (sec. II?), citat care susține că pămîntul este plan, (τῆς γῆς), o figură ovoidală, secționată de șase orizonturi paralele și reprezentînd, potrivit lămuririlor notate pe fiecare din cele 7 niveluri rezultante, respectiv pămîntul, la mijloc, suprapus adîncimii insondabile (βυζαννα), aerului și tartarului. În dreptul tartarului scribul a notat *западъ* (apus). Deasupra pămîntului se află planetele, apoi cerul și, probabil, eterul ((εὐαδοσῆς), deși în schema ms. nostru scribul a omis această din urmă denumire, pe care o găsim însă în copia moldoveană din 1554 a *Hexaameronului* Ovcinnikov 790, despre care

vom vorbi mai departe. Este de remarcat că în copia de la 1554 eterul înlocuiește sfera planetelor, iar cea a aerului nu este menționată nicidecum. Ms. Muzejnyj 921 precizează de asemenea poziția soarelui (сѣньце, în ms. сѣнь) și a lunii, suprapusă acestuia, în partea dreaptă a schemei, deasupra ultimului nivel. Această viziune cosmografică este în mare cea preconizată în 547 de Cosmas Indicopleustes⁷², care la rândul său a fost influențat de teoriile lui Proklos (410—485). Prima oară această figură apare în glosele din ms. Veneția Marc. 454 (sec. XI) la *Iliada* 9,13 (eter-aer-pământ-infern-tartar), precum și în comentariul lui Eustatie din Salonic (sec. XII) la *Iliada* (ediția Roma, 1542, vol. I, p. 695). Sursa originală era marele comentariu la Homer din sec. III î.e.n. al lui Aristarchos. La fila 51 citim de asemenea o glosă greco-slavă, ce deduce tetrada mistică ADAM, potrivit sistemului gnostic, din inițialele denumirilor celor patru puncte cardinale. Extrasele dintr-un *Hexameron* necunoscut, poate cel al lui Ioan Exarhul, și un tratat despre cer, pământ, lună, soare și planete, probabil cel al lui Nikephoros Blemmydes (1241), la filele 94 sqq și 100, sugerează însă o altă viziune cosmografică, în care, după Aristotel, universul este sferic, cerul fiind constituit din cercuri concentrice. Tot așa citim pe fila 100 un extras despre cele patru temperamente, corespunzând celor patru elemente, așadar după teoria lui Theophrastos din Eresos (cca. 378-cca. 287 î.e.n.), extras ce provine pare-se dintr-o compilație astronomică bizantină, întrucât el slujește la lămurirea rostului celor patru anotimpuri. Izvorul compilatorului trebuie să fi fost una din culegerile lui Oribasios din Pergamon, alcătuite îndată după anul 363 și popularizând doctrinele lui Galenos (cca. 129—cca. 200); în orice caz, compilatorul slav citează la fila 107 titlul operei lui Galenos, *Comentarii la Hippokrates*. Notița cronologică de la fila 101, păstrată numai parțial, sună astfel: ... до нсхода сыннеа израилеа лѣтъ фѣ ... въ Константиноу царѣ до Иракліа царѣ лѣтъ тѣ, въ іадама же до нинѣ ест въсѣх лѣтъ хшззз. În românește, acestea înseamnă: „... pînă la Ieșirea fiilor lui Israel ani 505... De la Constantin împărat pînă la Herakleios împărat ani 302, iar de la Adam pînă acum sînt cu totul ani 6967“, adică 1459 de la Hristos.

(3) O altă copie slavo-română a *Hexameronului* lui Severian este ms. 790 din fondul 209, Ovčinnikov, în *quarto* dublu, 28,2 × 20,5 cm, 257 file legate în pînză, filigran arbore în cerc cu stea, asemenea tipului Briquet 6884, găsit pe un act scris la Limoges în 1578, desigur mai vechi, colofonul manuscrisului nostru datînd din 1554. La fila 9, frontispiciu din cercuri înălțuite. Opera lui Severian se află la filele 9—90^v (cele 6 omilii și predica despre arborele înțelepciunii, aceasta fără sfîrșit, lipsind 5 file după f. 90. La filele 1—4^v, o notă despre cei 12 sihaștri, apoi o culegere hesychastă de întrebări și răspunsuri, tradusă în slavă, așa cum arătăm în altă parte, pe la 1380.⁷³ La filele 92—257^v scribul a copiat, după un frontispiciu alcătuit din patru cercuri zugrăvite în aur, albastru, roșu și verde, viața lui Ioan Chrysostom, scrisă de Georgios al Alexandriei. Colofonul este următorul:

† Сѣ книга сътвори Григоріе въшшаго митрополита Сѣчавскомаго молебникоу сегомаго іеромонаха Анастасію пѣстиникѣ въ помѣнѣ сѣбѣ на вѣкы въ лѣтъ зѣв.

În românește acestea înseamnă: „Această carte a făcut-o Grigorie fost mitropolit al Sucevei duhovnicului său ieromonahului Anastasie pustnicul întru pomenirea sa în veci, la anul 7062/1564/“.

Tot acolo, citim două note care sună astfel:

сѣ книга прочитана и аз мнѣнорѣкующи іеромонахъ Силвестръ въ лѣтъ зѣв
и мнѣнѣ ползѣ въ неа прѣла.

(“Această carte am citit-o și eu multgreșitul ieromonah Silvestru în anul 7256/1748/ și mult folos din ea am luat”), apoi „Această sfîntă carte ce să chîiamă Zlatoust m-am nevoit și eu mult păcătos și ticălos de am citit-o toată și mult mîngiere sufletului am aflat într-însa leat 7265/1756/ meseaț noemvri 23. Iov monah ot Sofii de la Kiev“.

(4) Altă copie este BAR sl. 649, descris în 1895 de Ioan Bogdan⁷⁴ și după acesta de Jacimirskij în 1905.⁷⁵ Extrase din Severian se află la filele 58—65.

(5) Ultima copie slavo-română este ms. nr. inv. 21176 de la Biblioteca Centrală de Stat din București, sec. XV, la filele 186^v — 190^v. Dacă textul lui Severian din copiile (1)—(3) este asemenea ediției Moscova, 1878—1880, după ms. Sinodal'naja Biblioteka 148, în schimb extrasele din copiile (4) și (5) reprezintă altă traducere.

În ceea ce privește *Hexameronul* compilat de Ioannes Exarchos pe la 893 în limba slavă⁷⁶, copia din fondul Sinodal al Muzeului Istoric din Moscova este însemnată pe de o parte prin aceea că dovedește interesul manifestat în vremea lui Mircea cel Bătrîn pentru scrierile științifice, iar pe de altă parte prin faptul că el reprezintă o versiune destul de diferită de cea, pe nedrept socotită a fi cea mai veche, editată în cîteva rînduri⁷⁷ după un codice din 1263. Textul ms. Sinodal'naja Biblioteka sl. 55(35) a fost întrebuintat prima oară de R. Aitzetmüller, care atît în două studii publicate în 1957 și 1966,⁷⁸ cît și în ediția din 1958⁷⁹, a atras atenția asupra însemnătății variantelor din codicele slavo-român, ce mărturisesc în sensul alterării intenționate de către scrib a unor pasaje ne-ortodoxe.

Spre deosebire de autorii care l-au precedat pe acest tărîm, exarhul bulgar a pus la îndemîna cititorilor săi într-o mai mare măsură fragmente din scrierile filozofice și doxografice ale antichității⁸⁰, folosind, alături de Vasile din Caesarea, Grigore din Nyssa, Ioan Chrysostomos și Severian din Gabala, interpretările cosmografice ale lui Platon, Aristotel, Poseidonios din Apamea (cca. 135—cca. 50 î.e.n.), precum și scrierile lui Theodoretos din Kyrrhos și Meletios (sec. V)⁸¹.

Este un fapt vrednic a fi remarcat astfel acela că în timpul lui Mircea cel Bătrîn monahii munteni citeau argumentele lui Archelaos și Parmenides asupra dualismului principiilor calorice universale, citate de Exarh după Aristotel, *Metaphysica* 986a, ori cele ale însuși Exarhului, inspirate, ce-i drept, de tratatul pseudo-aristotelic *De mundo*, 5, împotriva concepției armoniei cosmice din doctrinele lui Thales, Democrit, Parmenides și Diogenes. Mai mult, Exarhul afirmă cu îndrăzneală, împotriva opiniei teologilor pe care-i folosea, că pămîntul ar putea fi o sferă în rotație. Izvorul său era desigur dialogul lui Platon *Timaios*, dialog care, așa cum vom vedea, era cunoscut și glosatorilor lui Grigore. Firește, compilatorul utiliza pe Platon prin intermediul lui Aristotel, *De coelo* II,13 (293a—295b). De asemenea, Exarhul admite posibilitatea de a concepe pămîntul ca un nucleu, după Anaximandros, în centrul său aflîndu-se principiul piric, așadar o doctrină neopitagoreică. Ioan respinge cu fermitate în cele din urmă naiva cosmogonie patristică și ideea absurdă a lui Cosmas, după care pămîntul ar fi o suprafață plană, demon-

strind sfericitatea lui prin mișcarea aparentă a astrelor și varietatea fuselor orare. Pentru Exarh pământul nu este centrul universului, el fiind așidoma altor corpuri cerești, acceptând totodată, după Parmenides, ideea celor cinci zone climatice și cifra de 252.000 de stadii (39.690 km) dată de Eratosthenes din Kyrene (circa 275—194 î.e.n.) pentru circumferința pământului, cifra care, așa cum știm, este practic cea reală.

Așa cum ziceam la început, copia sinodală a *Hexaemeronului* este adăugată cu file dintr-un alt manuscris muntean, ce cuprinde un comentariu accidental la cuvântările XLIII și XXXIX ale lui Grigore din Nazianzos. Inspirat de comentariul lui Niketas, care la rându-i este un adevărat mozaic de glose și interpretări mai vechi, comentariul slavo-român rămâne în esență o operă originală. Pentru a delimita însă ce este împrumutat și ce este original, se cuvine a-l compara neconținut cu feluritele variante grecești și slave inedite ale compilației lui Niketus, precum și cu celelalte serii de glose bizantine.

7. Izvoarele comentariului slavo-român la cuvântările XLIII și XXXIX

A. CELE PATRU SERII DE HISTORIAE ALE LUI NONNOS ȘI PSEUDO-NONNOS.

Așa cum spuneam, comentatorul, ori mai bine zis compilatorul și abreviatorul lui Niketas, pare să fi folosit, în alcătuirea lămuririlor sale la cuvântările XLIII și XXXIX din codicele sinodal moscovit, unul din cele mai vechi comentarii mitologice ale operei lui Grigore, aparținând unui imitator din sec. VI al istoriilor din cuvântările 4 și 5 explicate de starețul sirian Nonnos (sec. V); de aceea vom face în rândurile care urmează o scurtă prezentare a tradiției celor patru serii de *historiae* ale lui Nonnos și Pseudo-Nonnos în manuscrisele grecești și feluritele ediții ale acestora.

Primele ediții ale lui Grigore, apărute la Veneția în 1516 și 1536, nu cuprind comentarii de nici un fel. Serii mitografice ale lui Nonnos și imitatorului său, alcătuite prin folosirea materialului glosografic al antichității, au fost editate mai întâi, după un codice necunoscut, parțial și în traducere latină doar, la Paris, în 1569, de către Jacques Billy, apoi de Johann Löwenklau, *Gregorii Nazianzeni Opera*, Basel, 1571, pp. 806—821. Ediția Löwenklau cuprinde 96 de *historiae* din *oratio* IV și 40 din *oratio* V, reprezentând narațiuni ce lămuresc aluziile mitologice ale Nazianzenului din cele două părți ale pamfletului împotriva împăratului Julianus, scris de Grigore probabil în anul 363. Scurtă vreme după aceea, Jacques Billy și-a retipărit ediția, folosind și cartea lui Löwenklau, la care de altfel colaborase indirect, în 1582 și 1583. În secolul următor François Claude Morel a tipărit din nou ediția Billy (Paris, 1609 și 1630). La rândul ei, ediția Morel a fost retipărită în al doilea tom al operelor lui Grigore din ediția colectivă de la Leipzig (Köln pe copertă) în 1690, pp. 499—531.

Alte glose anonime la *orationes* IV și V fuseseră tipărite în 1610 la Eton de către Richard Montagu, după un manuscris din biblioteca lui Henry Saville (*Sancti Gregorii Nazianzeni in Julianum invectiones duae cum scholiis Graecis nunc primum editis*), ediție reimprimată în *Patrologia Graeca*, vol. 36, Paris,

1857, de către Jean Paul Migne, col. 985—1058, împreună cu povestirile lui Nonnos.

Abia în 1817 Friedrich Creuzer tipărea în *Meletemata e disciplina antiquitatis*, I, Leipzig, 1817, pp. 60—97, o parte din „istoriile” grecești ale lui Nonnos la *orationes* XLIII (*Epitaphium Basilii*, cca. 381—382) și XXXIX (*In sacra lumina*, cca. 380—381), după manuscrisele München, Cgm 131 și 163 din sec. XVI, iar în 1839 cardinalul Angelo Mai edita în *Spicilegium Romanum*, vol. II, pp. 374 și urm. 13 „istorii” grecești la cuvântarea XLIII și tot atâtea la cuvântarea XXXIX, după manuscrise vaticane; ediția Mai a fost de asemenea reprodusă de abatele Migne în al 36-lea tom al *Patrologiei* sale, col. 1057—1072.

Istoriile lui Nonnos au fost dintotdeauna cel mai însemnat izvor pentru comentatorii bizantini ai operei lui Grigore, inclusiv Niketas și traducătorii săi, astfel încât socotim necesar a zăbovi mai mult asupra tradiției lor manuscrise. Numărul mare de copii, circa 150 păstrate, din sec. X—XVIII, arată cât se poate de bine interesul pe care mitograful sirian l-a trezit în rândul cititorilor operei lui Grigore, lucru care a determinat și pe cercetătorii moderni să-i acorde însemnată atenție de cuviință⁸³, cu atât mai mult cu cât istorisirile lui Nonnos prezintă, așa cum observa de curind editorul versiunii lor siriene,⁸⁴ un interes intrinsec.

În cele mai vechi copii manuscrise, Patmos 33 din anul 941 și British Museum Add. 18231 din anul 972,⁸⁵ ordinea seriilor lui Nonnos este *or.* XXXIX, XLIII, IV și V, dar sînt destule altele în care, așidoma excerptelor slavo-române din manuscrisul moscovit, după cele 16 cuvântări clasice se află seriile *or.* XLIII și XXXIX, precum mss. Vat. Reg. Gr. 1947 (sec. XI), Oxford Selden Gr. 45(3382), sec. XI, Oxford, Bodl. Barocc. Gr. 236 (sec. XII), Athos 1783 Lampros (Philotheou 20), sec. XIII, Vat. Gr. 892 (sec. XV) și Vat. Pal. Gr. 360 (sec. XV), ori mss. Vat. Reg. Gr. 19 (sec. XI) și Oxford Bodl. Laud Gr. 37(7451) sec. XII, acestea din urmă cu ordinea *or.* XXXIX și XLIII.⁸⁶

Alteori întîmpinăm în mss. lui Nonnos și explicații la *historiae* din cuvântările XV (*In Macchabaeorum laudem*) și XXIV (*In laudem Cypriani*), ca în copiile Vat. Ottob. Gr. 384 (sec. XVI: *or.* XV, XXIV, XLIII și XXXIX), Paris, B.N. gr. 543 (sec. XIII: *or.* XXIX, XLIII, XXXIX), Milano, Brera A.A.XV.5 (sec. XV: *or.* XV, XXIV, XXXIX, XLIII, IV și V) și Bern Gr. 449 (sec. XVI: *or.* XV, XXIV).⁸⁷ De fapt, istoriile din mss. Bern Gr. 449, Paris B.N. gr. 543 și Vat. Ottob. Gr. 384 sînt simple extrase din Niketas⁸⁸, dar faptul că aceleași pasaje ale cuvîntărilor gregoriene sînt glosate, atît în codicele amintite cît și în vechea traducere siriană (sec. VII) a lui Nonnos⁸⁹, dovedește că, cel puțin în parte, scoliile la *oratio* XXIV, anterioare sec. XI, sînt mai vechi decît comentariul lui Niketas. Tot așa, faptul că în ms. Oxford Misc. Gr. 181 din 1545, după scoliile lui Basilus Minimus și Georgius Mocius (sec. X) la *or.* XLIII urmează istoriile la *or.* XLIII și XXXIX și abia după aceea, la finele manuscrisului, după ultima dintre cele 16 cuvîntări clasice, găsim istoriile la *or.* IV și V⁹⁰, pare a sugera că la origine cele patru serii de *historiae* nonniene formau două culegeri distincte, una la *or.* XLIII și XXXIX, cealaltă la *or.* IV și V, cu atît mai mult cu cît găsim repetiții absolut inexplicabile altminteri de la o serie la alta, Pseudo-Nonnos

însuși trimițând în mai multe rânduri în istoriile sale la *or.* XLIII și XXXIX la seria de lămuriri ale *or.* IV și V.

Deoarece vom folosi în nenumărate rânduri, atunci când vom comenta textul slavo-român din manuscrisul sinodal, seriile de istorii nonniene, socotim util a preciza din capul locului care sînt edițiile și manuscrisele întrebuintate de noi. Pentru istoriile la *or.* IV și V vom cita astfel ediția lui Angelo Mai din 1839, după reeditarea Migne, *Patrologia Graeca* (mai departe: PG), XXXVI, 985—1058, recurgînd, în cazul istoriilor Billy 18 și Billy 90—98 (Migne 92—95) din *or.* IV și Billy 17—18 din *or.* V, păstrate numai în latinește (Billy 18 din *or.* IV este omisă de Migne), atît la textul latin imprimat în 1571 de Löwenklaus, cit și la cel grecesc din mss. Sinodal'naja Biblioteka Gr. 144 ($\frac{63}{\text{LXIV}}$), sec. X, Megale Laura, și Sinodal'naja Biblioteka Gr. 149

($\frac{54}{\text{LV}}$), sec. XI, Athos, din colecțiile Muzeului Istoric din Moscova. Pentru istoriile Brock 36—37 din *or.* V, păstrate numai în traducere siriană, vom folosi versiunea engleză a textului din sec. VII (cca. 623—624) al lui Paul din Edessa, tipărită de S. Brock în 1971.

Pentru *or.* XLIII vom întrebuinta ediția Creuzer din 1817 (istoriile Creuzer 3—5 și 10 lipsesc din ediția Mai reprodusă în *Patrologia* lui Migne), precum și cele două manuscrise moscovite amintite mai sus.

În sfîrșit, pentru *or.* XXXIX vom folosi ediția din 1971 a lui Sebastian Brock, după mss. Br. Mus. Add. 18231 (sec. X) și variantele din mss. Princeton, Art Mus. 2 (sec. XI), Cambridge, Trinity College 209 (sec. XI), Oxford Selden Gr. 45 (sec. XI), Oxford Bodl. Barocc. 236 (sec. XII) și Laud Gr. 37 (sec. XII), precum și cele două manuscrise moscovite din sec. X—XI și versiunile siriană și armeană (în traducere engleză).

Am socotit de asemenea util a recurge la cel mai vechi exemplar scris la noi al istoriilor lui Nonnos, anume ms. gr. 75 din Biblioteca Academiei, copiat la 1696 de Sebastos Cyminetes Trapezountios, ff. 52—105^v (98 istorii din *or.* IV, 37 din *or.* V, 43 din *or.* XLIII și 25 din *or.* XXXIX, cu glose marginale, indice și un text despre originea numelor orașelor și locurilor — $\pi\epsilon\rho\iota\ \epsilon\pi\omega\nu\mu\iota\alpha\varsigma\ \pi\acute{o}\lambda\epsilon\omega\nu\ \kappa\alpha\iota\ \tau\acute{o}\pi\omega\nu$), cu atît mai mult cu cît retorul din Trebizonda (cca. 1622—1702), întemeietor al învățămîntului grecesc de la Sfîntul Sava (1689), era autorul unei parafraze neo-grecești a unor *historiae* dintr-un *Violarium* mitologic, poate cel al lui Arsenios (sec. XVI), în care Nonnos era citat în mai multe rînduri, parafrază copiată, așa cum vom vedea, și la noi în țară.

Celelalte copii grecești ale lui Nonnos din colecțiile Bibliotecii Academiei sînt mss. gr. 518 (Ierusalim, sec. XVII, dăruit de Chrysanthos Notaras școlii de la Sf. Sava în 1728, pp. 340—355, 62 istorii din *or.* IV), 316 (Ochrida, cca. 1725, ff. 174—199^v, 88 istorii la *or.* IV, 31 la *or.* V și 13 la *or.* XLIII), 496 (Jannina, sec. XVIII, pp. 205—264: 98, 27, 20 și respectiv 26 istorii la *or.* IV, V, XLIII și XXXIX, indice și un text $\pi\epsilon\rho\iota\ \delta\iota\alpha\phi\acute{o}\rho\alpha\varsigma\ \phi\omega\nu\eta\varsigma$, după care urmează, pp. 269—379, o culegere de proverbe antice și medievale, unele cu aluzii mitologice, compilată de Parthenios Katzoules din Jannina), 1517 (sec. XVIII, București, istorii la *or.* IV, V, XLIII și XXXIX, textul despre eponimie și indice la cele patru serii, ff. 1—35^v, copie după textul lui

Sebastos, ms. legat împreună cu incunabulul $\Theta\eta\sigma\alpha\upsilon\rho\acute{o}\varsigma\ \text{K}\epsilon\rho\alpha\varsigma\ \text{'}\text{A}\mu\alpha\lambda\theta\epsilon\iota\alpha\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \text{K}\eta\pi\omicron\iota\ \text{'}\text{A}\delta\acute{o}\nu\iota\delta\omicron\varsigma$, Venezia, 1496, cota III. 41182), 187 (sec. XVIII, București). La filele 136—183, istoriile la *or.* IV, V, XLIII și textul despre eponimie), 345 (București, 1769—1771, ff. 120—152: 93 istorii la *or.* IV; tot acolo, parafraza lui Sebastos despre care vorbeam înainte), 1022 (București, 1812, ff. 149—170, istoriile la *or.* IV).

B. TRADIȚIA SCOLIILOR ȘI GLOSELOR LA TEXTUL LUI GRIGORE ÎN SEC. VI—XI.

De-a lungul timpului manuscrisele lui Grigore al Nazianzului au fost îmbogățite de copiiști cu numeroase glose stihometrice și gramaticale,⁹² dintre care, așa cum era și firesc, numai o parte infimă avea să fie primită în exemplarele traducerilor slave. Alteori însuși textul lui Grigore a fost întrebuintat pentru a lămuri, în felurite glosare, o expresie sau vreun nume propriu⁹³.

În ceea ce privește pe comentatorii propriu ziși, primul dintre aceștia, cunoscut și la noi prin alte opere în sec. XIV—XVIII, în traducere slavă, este Maximos ó óμολογῆτης, (cca. 580—662)⁹⁴, confundat în al XII-lea veac de către Tzetzes cu Nonnos însuși. Comentariile sale la *or.* VII, XIV, XXI, XXIII, XXV, XXVII—XXX, XXXIV, XXXVIII—XLI, XLIII—XLV, *ep.* 101 și *carm.* II,2 au fost editate în 1857 de Fr. Oehler, *Maximi Confessoris de variis difficilibusque locis SS. Patrum Dionysii et Gregorii ad Thomam (Anecdota Graeca, I, Halle, 1857)*, reeditare PG, XCI, 1027—1418, după ms. Wolfenbüttel Gudianus Gr. 395, sec. XIII.

Povestirile lui Cosmas al Ierusalimului (sec. VIII), editate de Mai în 1839 după ms. Vat. Gr. 260 (PG, XXXVIII, 339—680), privesc numai poeziile lui Grigore, dar faptul că el a folosit atît vechii mitografi întrebuintați de Nonnos, cit și glosele parafrazate în sec. X de Basilius Minimus, acesta din urmă parțial cunoscut scribilor slavo-români, ne obligă să recurgem adeseori la el.

Între izvoarele lui Basilius Minimus se află uneori glosele atribuite de unele manuscrise lui Georgios Mokios (sec. IX), editate în parte, împreună cu glosele lui Basilius, de către E. Piccolomini (1879) și V. Puntoni (1886). În mod obișnuit, ele apar alături de cele ale lui Basilius la *or.* I, XI, XIV—XV, XIX, XXI, XXIV, XXXVIII—XLV, iar separat numai la *or.* I, XIX, XXXIX, XLV. Ediția Puntoni reproduce glose la *or.* XV, XXI, XXXVIII, XL—XLV, după ms. Florența Laur. IV.13 (sec. X).

Glosele lui Theophilos (sec. IX sau X) la *or.* XXXVIII, amestecate cu cele ale lui Basilius, au fost editate de J. Sajdak, *Historia critica scholiastarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni*, Cracovia, 1914, p. 62—63, după celebrul ms. Paris B.N. gr. 573 (sec. XI), cel mai însemnat repertoriu manuscris de glose bizantine.

Un alt glosator, ceva mai vechi poate, este autorul parafrizei anonime a epigramei gregoriene 50 (PG, XXXVIII, 109) despre cele șapte minuni ale lumii, pe care-l vom folosi după mss. Moscova, Muzeul Istoric, fond Sinodal'naja Biblioteka, Gr. 139 ($\frac{57}{\text{LVII}}$), sec. VIII—IX, adaosuri sec. XI,

și Gr. 149 ($\frac{54}{\text{LV}}$), sec. XI.

Cel mai fecund și original glosator bizantin al cuvintărilor lui Grigorie este Basileios, episcop de Caesarea Cappadociae (mijlocul sec. X), numit în critica modernă Minimus, întrucît spre a se deosebi de ilustrul său omonim din veacul al IV-lea, el își zicea $\acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\lambda\acute{\alpha}\chi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$. Închinată lui Constantin Porphyrogenetului de autor (scrisoarea de dedicație în PG, XXXVI, 1073—1080)⁹⁵ și des întrebuințată de scoliști secolelor următoare, opera de comentator al lui Basilius a influențat nemijlocit pe glosatorii slavi și slavo-români. Întrucît glosele basilienne nu au fost niciodată editate integral, a trebuit să recurgem la feluritele ediții parțiale, a căror listă cronologică o dăm mai jos:

— S. Gregorii Nazianzeni *Opera*, ed. Heerwagen, Basel, 1550, după Vat. Pal. 402, s. XI⁹⁶.

— S. Gregorii Nazianzeni *Opera*, I, ed. J. Löwenklau, Basel, 1571, p. 336—339, după un ms. necunoscut (or. XXXVI).

— Julius Pollux, *Onomasticon*, ed. W. Seber, Frankfurt, 1608, col. 99, 105.

— Timaeus Sophista, *Lexicon vocum Platoniarum*, Leiden, 1754, p. 56, 60, 91, 116, 131, 173, 184, ed. D. Ruhnken, ca și W. Seber, după ms. Leiden, Voss. Gr. f° 45 (sec. XVI).

— A.M. Bandini, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceo-Laurentianae*, I, Firenze, 1764 (Leipzig, 1961), p. 248, după ms. Laur. VII. 12 (sec. XV), scoli la or. I.

— X. Fr. Matthaei, *S. Gregorii Nazianzeni orationes binae, Graece et Latine, varias lectiones, commentarium duplicem et scholia nunquam antea edita ex codicibus Mosquensibus adjecit (editor)*, Moscova, 1780 (scoli la or. I și XI), după mss. sinodale.

— Gregorius Corinthius, *Libri de dialectis linguae Graecae*, ed. Fr. J. Bast, Leipzig, 1811, p. LIII, 874—875, 906, 916, 931, după ms. Paris B.N. gr. 573, sec. XI.

— Excerpte din același ms. Paris B.N. gr. 573 se află în diverse ediții ale lui J. Fr. Boissonnade: Eunapius (1809), Diogenes (1818), Nicetas Eugenianus (1819), Herodianus, *Partitiones* (1819), *Anecdota Graeca* (1829—1833) și *Anecdota nova* (1844), Tzetzes, *Allegoriae Homericarum* (1851). Același Boissonnade a tipărit, după ms. Paris B.N. gr. 573 (sec. XI) — care este unicul exemplar complet al scoliilor basilienne și cel mai vast repertoriu bizantin de opere lexicografice —, și B.N. Coislin 236 (sec. X), toate glosele lui Basilius la or. IV, V, VII, XXV, în *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, XI, Paris, 1827, p. 55—156. Aceste din urmă glose au fost reeditate în 1858 de J. P. Migne, PG, XXXVI, 1073—1180, înaintea gloselor la or. VII din ms. B.N. gr. 573, editate de către L. von Sinner, *Gregorii Nazianzeni in Caesarium fratrem oratio funebris*, Paris, 1836, p. 35—52 și PG, XXXVI, 1181—1206. În același tom al *Patrologiei Grecești* se mai află, col. 905—908 și 913—916, câteva glose anonime, ce trebuie atribuite lui Basilius, tipărite în 1858 de A. Jahn la Berna împreună cu comentariul lui Elias din Creta, după ms. München Cgm 34 din anul 1551.

Mai cuprinzătoare sînt selecțiile de glose basilienne date la iveală în ultima sută de ani, anume:

— A. Kirchhoff, *Zu Demosthenes Kranzrede* 289, „Hermes“, 6(1872) p. 487—493, după ms. Florența, Laur. VII. 8 (sec. XI).

— E. Piccolomini, *Estratti inediti dai codici greci della Biblioteca Mediceo-Laurenziana*, „Annali delle Università Toscane“, 16(1879), p. I—XLII și 231—275 (Pisa, 1879), după ms. Laur. VII. 8 (sec. X—XI): scoli basilienne și anonime la or. II, IV—V, IX—X, XII, XV—XIX, XXI—XXII, XXIV—XXV, XXVII—XXIX, XXX—XXXIII, XLIII.

— V. Puntoni, *Scoli alle orazioni di Gregorio Nazianzeno*, în *Studi di filologia greca*, I, ed. E. Piccolomini, Torino, 1886, p. 133—180 și 207—246, după mss. Laur. IV.13 (sec. X), Vat. Gr. 436 (sec. X) și Vat. Gr. 437 (sec. XI); scoli basilienne și anonime la or. XV, XIX, XXI, XXIV, XXXVIII—XLV.

— E. Norden, *Scholia in Gregorii Nazianzeni orationes inedita*, „Hermes“, 27(1892), p. 606—642; scoli la or. II, VIII, XV, XVIII—XX, XXV, XXVII—XXXI, XXXIII, XXXVI, XXXVIII—XXXIX, XLI—XLIII.

— E. Norden, *Unedirte Scholien zu den Reden Gregors von Nazianz*, „Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie“, 36 (1893), p. 441—447; scoli la or. XXI, XXIX—XXXI și XLII. În ambele ediții Norden a folosit mss. München Cgm 34 din 1551, Cgm 204 și 499 din sec. XIII, Oxford Magdalene College 5 (sec. XI), Florența Laur. IV. 13 (sec. X) și VII. 8 (sec. XI), precum și ediția II Garnier a operelor lui Vasile cel Mare, Bern-St Gallen, 1842.

— R. Cantarella, *Basilio Minimo*, „Byzantinische Zeitschrift“, 25(1925), p. 292—309 și 26(1926), p. 1—34, cea mai bună ediție critică a lui Basilius Minimus, Mokios și altor glosatori anonimi, după numeroase manuscrise.

În afara acestor ediții am întrebuințat două manuscrise grecești din fondul Sinodal'naja Biblioteka al Muzeului Istoric din Moscova, 142 $\left(\frac{64}{LXV}\right)$ sec. IX—X, glose din sec. X—XIV și 147 $\left(\frac{53}{LIV}\right)$, sec. X, glose sec. XIII, dintre care numai o mică parte a fost tipărită în 1780 de Matthaei.

Cunoscut comentatorilor slavo-români prin intermediul tilcurilor lui Niketas al Heracleei, vastul comentariu al lui Elias din Creta (a doua jumătate a sec. X—începutul sec. XI) a rămas, mai cu seamă datorită proporțiilor sale, menite a descuraja orice editor, încă numai în manuscris⁹⁷, aidoma altor comentarii alcătuite de episcopul cretan, precum cel la Ioan Scholasticul, ale cărui fragmente slavo-române le vom edita în altă parte. Dispunem numai de ediții parțiale și anume:

— Gregorius Nazianzenus, *Opera omnia*, ed. J. Löwenklau, I, Basel, 1571, p. 2—393, numai în traducere latină, comentarii la or. III, VI, IX, X, XII, XIII, XVII, XX, XXII, XXIII, XXVI—XXXIII și XXXVI, după ms. Basel Gr. A.N.I. 8 (sec. XII—XIII).

— Gregorius Nazianzenus, *Opera omnia*, ed. J. Billy, Paris, 1583, în traducere latină, cu extrase grecești, glose la or. II, IV—V, VII, XVIII, XXV, XXXIV, *epp.* 101—102, după ms. Vat. Gr. 1219 (sec. XIII). Fragmentele edițiilor Löwenklau și Billy au fost reproduse în edițiile 1609, 1630 și 1690.

— A. Jahn, *Elias metropolitanus Cretae commentarii in S. Gregorii Nazianzeni orationes XIX*, Bern, 1858 (= PG, XXXVI, 737—932); fragmente din comentariile la or. XXVII—XXVIII, XX, XXIX—XXXII, VI, XXIII, XXII, XXXIII, XXVI, XXXVI, XXXIX, XIII, XII, XVII și X, după

ms. Basel Gr. A.N.I. 8 (sec. XII—XIII) și mss. München Cgm 204 și 499 (sec. XIII).

— J. Sajdak, *Historia critica scholiastarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni*, Cracovia, 1914, p. 215—217, după mss. Wien Suppl. Gr. 57 (sec. X), Venet. Marc. 74 (sec. X—XI) și Basel A.N.I. 8 (sec. XII—XIII).

C. COMENTATORII GRECI ALCUVÎNTĂRILOR LUI GRIGORE ÎN SEC. XI—XVI.

Mai puțin însemnați pentru tradiția slavă a comentariilor la Grigore, firește cu excepția lui Niketas, exegeții discursurilor gregoriene de după Elias merită totuși a fi semnalati aici, cu atât mai mult cu cât vom face în câteva rânduri aluzie la unii dintre ei în propriul nostru comentariu.

Amintim mai întâi câțiva anonimi din sec. X, unii inventariați de J. Sajdak în 1914⁹⁸, alții complet necunoscuți, cum ar fi de pildă autorii scoliilor pe care le-am aflat în manuscrisele Leningrad, Biblioteca Academiei de Științe, fond Russkij Archeologičeskij Institut v Konstantinopole 105 (glose din sec. IX sau X la *or.* XXV) și fond Sobraniye Innostrannyh Rukopisej Q.N. 9 (Batopedi, sec. X—XI), apoi mss. grecești din fondul sinodal al Muzeului Istoric din Moscova 141 ($\frac{65}{\text{LXVI}}$), sec. X (omis de Sajdak) și 150 ($\frac{295}{\text{CCLXXXII}}$), sec. XII, scris la Iberon (acesta cunoscut lui Sajdak); primul dintre cele două codice sinodale cuprinde glose la *or.* XXXVIII—XL și XLV (ff. 220^v—256^v), celălalt la *or.* I, XLV, XLI, XV, XIX, XXXVIII, XLIII, XXXIX, XL, XXI, XLII, XIV, XVI.

Cunoscut la noi în sec. XVIII prin epigramele sale imitate după Grigore al Nazianzului (mss. BAR gr. 457, f. 182—202 și BAR gr. 332, f. 54—62^v = PG, CVI, 867 sqq.), Joannes Cyriotes Geometres (sec. XI) a fost și autor al unor scoli la *or.* I, XIX, XXXVIII și XLV, editate de Sajdak în 1914 după cele trei exemplare manuscrise păstrate (Patmos 25, sec. XI—XIII; Vat. Gr. 723, sec. XIII—XVI și Vat. Pal. Gr. 402, sec. XI—XII).

Michael Psellos (cca. 1018—1078/1096), în felul său original, jumătate mistic, jumătate dialectic, a comentat și el câteva cuvântări gregoriene, la care vom trimite uneori, anume *or.* XXI, XLV, I, XXXVIII, XXXI, XXIX, XLIII, XXXIX, XL, XXVIII, XXXII, XLI, XIV și II, fragmentar la Sajdak (1914)¹⁰⁰ și (numai comentariile la *or.* XLV, XLI și XLIII) editorii mai vechi, ca Billy (1569), p. 492 sqq., Löwenklau (1571), p. 1067—1089, Morel (1630), p. 1103 sqq. și Migne, PG, CXXVII, col. 1303, 1306 sqq.

Între comentariile secolului al XI-lea trebuie amintită și culegerea împărătesei Eudokia Makrembolitissa, editată în 1880 de J. Flach¹⁰¹. Alcătuit înainte de anul 1071, florilegiul alfabetic de istorii mitologice al basilissei bizantine folosește în egală măsură pe Apollodor și pe scholiasti lui Grigore, inclusiv pe Nonnos.

Mai puțin însemnat este comentariul lui Euthymios Zigabenos (sfârșitul sec. XI — începutul sec. XII), compilat după Elias din Creta și păstrat în ms. Paris B.N. Gr. 975 A (sec. XII). Euthymios lămurește unele pasaje din *or.* XXIX—XXXI, XX, XXVIII, XXXIV, VII, IV—V, II, XXII, VI, XXIII, XVIII, XXXIII, XXVII, *ep.* 202, *or.* XXXVII, XIII, *ep.* 243, *or.* XVII, XII, IX, X, VIII, *carm.* I, 2 nr. 3 și *or.* XXXII. Prefetele lui Euthymios au fost editate de Sajdak în 1914.

În ceea ce privește comentariile din secolele următoare, ne limităm a pomeni aici cel al lui Georgios Akropolites (cca. 1217—1282) la *or.* XXIX, editat de A. Heisenberg în al doilea tom al operelor istoricului bizantin (Leipzig, 1903, p. 70—80) și cel al lui Nikephoros Kallistos Xanthopoulos de la începutul sec. XIV, la *or.* II și IV, după Basilius Minimus¹⁰².

În secolele XIV—XVI nu mai întâlnim alte încercări de exegeză gregoriană cât de cât originale, scoliile și glosele, altminteri numeroase, ce însoțesc cuvântările episcopului din Nazianzos fie repetând interpretările mai vechi, fie exercitându-se asupra unui alt comentariu, devenit, scurtă vreme după alcătuirea sa, clasic, anume cel al lui Niketas din Heraclea.

D. TRADIȚIA COMENTARIULUI LUI NIKETAS

Țilcuirea celor 16 cuvântări gregoriene „clasice”, compilată în ultima treime a sec. XI de eruditul episcop al Heracleei, Niketas, a rămas încă în cea mai mare parte a sa inedită. Sintem de aceea nevoiți a recurge, spre a putea delimita partea proprie, originală, din comentariul slavo-român păstrat în codicele sinodal din Moscova, atât la manuscrise grecești cât și la copii slave, folosind în mai mică măsură părțile editate în latinește în sec. XVI—XVIII. Acestea din urmă sînt traducerea lui Billy din 1569 a țilcuirilor la cuvântările 2—4, 8 și 10—11 (*or.* XLV, XLIV, XLI, XXXVIII—XL), rețipărită în PG, CXXVII, 1177—1480, precum și excerptele traduse și parafrazate de Billy din țilcuirile la cuvântările 6 (XXIV), 9 (XLIII), 14—15 (XLII și XIV). Interpretările lui Niketas la cuvântările 1 (I) și 12 (XI) au fost editate în grecește de Matthaei la 1780, iar o parte din comentariul la cuvântarea 6 (XXIV) în monografia lui Sajdak din 1914, deseori citată în aceste pagini (p. 27—28, după mss. Bern Gr. 449, sec. XV, Paris B.N. gr. 543, sec. XIII, Vat. Ottob. Gr. 384, sec. XVI și Paris Coislin 54, sec. XII—XIII). Interpretările cuvântărilor 5 (XV), 7 (XIX), 12—13 (XI și XXI) și 16 (XVI) sînt absolut inedite.

Lista manuscriselor lui Niketas se află în cartea lui Sajdak, p. 121—1651. Dintre acestea noi am folosit numai trei codice, anume Moscova Muzeu. Istoric, fond Sinodal, Gr. 151 ($\frac{59}{\text{LX}}$) din anul 1339 și București, Biblioteca Academiei, mss. gr. 390 (Asia Mică, ante 1434, cu glose sec. XV—XVI, Macedonia) și 392 (începutul sec. XIV).

În ceea ce privește excerptele din codicele sinodal și ordinea separată (Niketas după Grigore, nu intercalat ca în mai toate mss, sau chiar absolut separat), amintim că unicul manuscris unde Niketas urmează după cele 16 cuvântări este Milano, Bibl. Ambrosiana 257 D. 90 sup. (olim N. 219) din sec. XII; copile care să cuprindă numai extrase din Niketas sînt mai frecvente (Paris B.N. Coislin 54, sec. XII; Sinai, St. Ecaterina 351—352, sec. XII—XIV etc.). În orice caz, compilația slavo-română din manuscrisul sinodal urmează aceeași traducere slavă din sec. XIV a comentariului integral, astfel încît nu putem face nici o legătură între feluritele copii grecești parțiale și codicele de la Moscova.

În colecțiile Bibliotecii Academiei sînt numeroase copile grecești ale lui Niketas (despre cele slave am vorbit mai înainte), dintre care o parte a

fost recențată, după catalogul lui Litzica, și de către Sajdak. Lista completă este, în ordinea cotelor, următoarea:

— BAR gr. 187 (sec. XVIII): Niketas la *or.* XIX, XV și XXI (ff. 44—111^v), o cuvântare fără tilcuire (I?) și istoriile lui Nonnos, împreună cu alte piese.

— BAR gr. 243 (sec. XVIII), Niketas la cele 16 cuvântări (*or.* XLIII, II, VII, XIX, XV, XXI, XXXVIII, XXXIX, XVI, XIV, XI, XLII, XLI, XLIV, XXIV); în scara codicelui este anunțat și comentariul la *or.* I, azi dispărut. De remarcat sînt mai întîi ordinea curioasă a pieselor, apoi lipsa comentariilor la *or.* XLV și XL, înlocuite cu altele, care nu aparțin desigur lui Niketas, la *or.* II și VII, în sfîrșit prezența parafraselor lui Niketas David la tetrastihuri și iambii parenetici monostihuri după *or.* VII, respectiv XLIV.

— BAR gr. 253 (Jannina, 1712): comentariul lui Niketas la cele 16 cuvântări, dintre care a 8-a (XXXVIII) a fost copiată de scrib după a 13-a (XXI). Piesa 16 (XVI) lipsește.

— BAR gr. 289 (sec. XVIII): Niketas la *or.* I și XLV.

— BAR gr. 294, copiat de Alexandros din Trika la 1694. Niketas la *or.* XXXVIII, f. 1—45^v.

— BAR gr. 301 (sec. XVIII). Niketas la *or.* XXXVIII, XLI, XV.

— BAR gr. 390, codice acefal, cu numeroase lacune, scris la începutul sec. XV în Asia Mică și salvat de turci de către un anume Georgios din Serres, în Macedonia, la 1434 (notă p. 390). Filigrane: nicovală, variantă Briquet 5923 din anii 1416—1426 și cap de bou cu floare, tip necunoscut. Glose marginale din sec. XV—XVIII.

Cuprinsul manuscrisului este următorul:

Piesa	Oratio Gregorii	Pagini	Observații
1	I	1—94	Fragmentar
2	XLV	97—124	
3	XLIV	124—155	
4	XLI	155—224	
5	XV	224—263	
6	XXIV	263—298	Lacună între pp. 140—148
7	XIX	298—346	
8	XXXVIII	346—358 ^v ; 406—413	
9	XLIII	413—562	
9 bis	Niketas David	562—566	
10	XXXIX	566—623	Fragmentar
11	XL	623—639	
12	XI	—	
13	XXI	—	
14	XLII	392—406	
15	XIV	—	Lipsește
16 („14 ^v)	XVI	378—391; 358—378	

— BAR gr. 392, scris la începutul sec. XIV, filigran Briquet 9513 = Moșin 5720 din anii 1303—1313. Niketas la cele 16 cuvântări, fără primele două (numeroase lacune). Ordinea ultimelor piese este XIV, XVI, XLII, în loc de XLII, XIV, XVI. Glose grecești, slave și italiene din sec. XIV—XVII. F. 707, o notă din sec. XVI ori XVII de la Castoria, în Macedonia. În ediția noastră folosim acest codice alături de BAR gr. 390. Deși mai nou, ms. BAR 390 reprezintă un text mai apropiat de prototipul original (sec. XI), în vreme ce BAR nr. 392, cu toate că este unui din cele mai vechi, ne oferă un text prescurtat și apoi adăugit cu pasaje din Pseudo-Nonnos.

— BAR gr. 496 (Jannina, sec. XVIII). Niketas la *or.* XXI, XXXVIII, XXXIX, XL, XLIII și istoriile lui Nonnos.

— BAR gr. 704 (sec. XVIII). Niketas la *or.* I, XLV, XLIV, XLI, XXXVIII, XLIII, XXXIX, XL, XI, XIV, XVI, XXIV, XV, XIX, XXI, XLII.

— BAR nr. 1317 (sec. XVIII). Niketas, fără textul lui Grigore, așa cum îl găsim în celelalte manuscrise, la *or.* VII (Pseudo-Niketas), XXI, XLIII, XXIV, XVI, XIV, XIX (f. 24—198^v) și, împreună cu textul gregorian, la *or.* XV, XXXVIII, XXXIX, XI, XL, I, XLIV, XLI, XLII și XXI (a doua oară), precum și felurite parafraze ale lui Niketas David.

— BAR gr. 1515 (sec. XVIII). Cuvîntarea IV, comentată de Niketas. În românește aflăm pe Grigore al Nazianzului și comentarii săi destul de tîrziu. Cel mai vechi manuscris este BAR rom. 1290, copiat la Caransebeș pe la 1780 și cuprinzînd 27 predici patristice, traduse pare-se din sîrbește ori rusește, între acestea găsindu-se *or.* XXXVIII, XLV și XLIV (f. 3—15, 90^v—117^v și 118—128^v). O culegere asemănătoare mai nouă, din 1823, prescrisă în Țara Românească, este praznicarul BAR rom. 1953, unde numai *or.* XXXVIII (f. 33—46) este lipsită de comentariu, celelalte două (XLV și XLIV, f. 115^v urm.) avînd atît tilcuirea lui Niketas, cît și unele glose marginale. Cuvîntările XXXIX și XLI (de data aceasta cu tilcul lui Niketas) le mai aflăm respectiv în BAR rom. 479 (sec. XVIII) f. 16—58 și BAR rom. 2046 (sfîrșitul sec. XVIII), f. 275^v—285^v (fără Niketas). O mențiune aparte se cuvine pentru mss. BAR rom. 4867 (mijlocul sec. XVIII), unde f. 41—60 întîmpinăm tetrastihurile gregoriene împreună cu unele comentarii din autori ascetici precum Maximos, Thalassios, Markos, Niketas Stethatos etc., și BAR rom. 1956 (sec. XVIII—XIX), un miscelaneu cuprinzînd, între altele, versuri și scrisori ale lui Grigore (f. 101—119), împreună cu două curioase scoli (f. 101), inspirate se vede de comentariul lui Cosmas din sec. VIII.

E. ALTE COMENTARII GRECEȘTI LA CUVÎNTĂRILE LUI GRIGORE (SEC. XVII—XVIII).

Lipsite de însemnătate deosebită, comentariile grecești moderne din sec. XVII—XVIII ne interesează numai în măsura în care au pătruns și circulat în Țările Române. Cel mai vechi comentariu neo-grec cunoscut la noi pare a fi fost cel al lui Sebastos Cyminetes din Trebizonda (cca. 1622—1702), la *or.* II, IV și XLIII și unele poezii. Alcătuit înainte de venirea sa la București și întemeierea învățămîntului grecesc de la Sfîntul Sava (1689)¹⁰³, comentariul retorului din Trebizonda la *or.* II se păstrează în ms. 3 din colecția Papadopoulos-Kerameus, azi la Leningrad, Biblioteca Saltykov-Șoedrin,

f. 228—279, iar cel la or. IV și XLIII în ms. 37 din biblioteca din Meleajna. Între codicele bucureștene nu le aflăm, dar ms. BAR gr. 75 cuprinde f. 52—105^v, scrise la 1696 de mina lui Sebastos, istoriile lui Nonnos, pe care le folosește în comentariul său la or. IV și XLIII, iar în ms. BAR gr. 345 (București, 1769—1771), f. 168—185^v, o culegere de istorii mitologice, alcătuită se vede de Georgios Chrysogonos Hypomenas la începutul sec. XVIII după un florilegiu mai vechi, poate cel al lui Arsenios (sec. XVI), se inspiră probabil din tâlmăcirile lui Sebastos la cuvântările lui Grigore; în orice caz, Georgios Hypomenas, trapezuntin ca și Cyminetes, fusese elevul acestuia. De asemenea, ms. BAR gr. 179, scris în 1696—1698 de Sebastos și de elevul său Matei Crețulescu, cuprinde, alături de mai multe parafraze ale unor poeme gregoriene, parafraze interlineare la or. I, XLV, XXXVIII—XL și II (f. 123—226^v) parafraze la poeme; f. 231—374^v parafraze la cuvântări).

În încheiere adăugăm lista celorlalte manuscrise grecești din Biblioteca Academiei care cuprind parafraze interlineare și comentarii școlare la cuvântările lui Grigore, toate din sec. XVIII: BAR gr. 259 (or. II), 462 (or. XLV, I, XLIV, XLI, XVI), 1022 (or. XIX și IV, scrise în 1762, or. XXI, XXXVIII, XXXIX), 1425 (or. XXVI, din anul 1752, or. IV, XXXII și XXXVI, scrise la Missolongi în 1759), 1515 (or. IV, cu Niketas, ori mai bine zis cu Pseudo-Niketas); ms. 1114 cuprinde numai or. IV, fără comentariu.

Atragem atenția de asemenea asupra faptului că atribuirea de către scribii mss. BAR gr. 243 (or. II și VII), 1317 (or. VII) și 1515 (or. IV) unor comentarii moderne lui Niketas este greșită, adevăratul autor fiind Sebastos Cyminetes.

NOTE

- (1) Vezi în acest sens mai cu seamă A.I. Sobolevskij, *Južno-slavjanskije vlijanije na russkiju pis'mennost' v XIV—XV vv.*, St. Petersburg, 1894 și în „Sbornik Otdelenija Russkago Jazyka i Slovesnosti”, 74 (1903), 1, p. 1—37; I. SNEGAROV, *K istorii kul'turnykh svyazej meždju Bolgarijei i Rossiej v konce XIV-načale XV v.*, în *Meždunarodnyje svyazi Rossii do XVII v.*, Moscova, 1965, p. 257—277; V. MOŠIN, *O periodizacii russko-južnoslavjanskikh literaturnykh svyazej X—XV vekov*, „Trudy Otdela Drevne-Russkoj Literatury”, 19 (1963), p. 28—106.
- (2) P. GALLAY, *Les manuscrits des lettres de St. Grégoire de Nazianze*, Paris, 1957 și ediția sa (Gregorius von Nazianz, *Briefe*, Berlin, 1969).
- (3) A. A. PHYTRAKES, *Tò ποιητικὸν ἔργον Γρηγόριου τοῦ Ναζιανζοῦ*, în *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, 18 (1968), p. 569—621.
- (4) P. NAUTIN, *La date du De viris illustribus de St Jérôme, de la mort de Cyrille de Jérusalem et de celle de Grégoire de Nazianze*, „Revue d'Histoire Ecclésiastique”, 56 (1961), p. 33—35.
- (5) A. DONDEERS, *Der Heilige Kirchenlehrer Gregor von Nazianz als Homilet*, Münster, 1909; T. SINKO, *De traditione orationum Gregorii Nazianzeni*, Krakow, 1917; J. M. SZYMUSIAK, *Pour une chronologie des discours de St. Grégoire de Nazianze*, „Vigiliae Christianae”, 20 (1966), p. 183—189; J. BERNARDI, *La prédication des Pères cappadociens*, Paris, 1968, p. 93—260.
- (6) Vezi mai ales G.L. ELLSPERMAN, *The Attitude of the Early Christian Latin Writers toward Pagan Literature and Learning*, Washington, 1949; F. CHÂTILLON, „De Gregorio Nazianzeno”. Une thèse récente. De nouvelles recherches, „Revue du Moyen Âge Latin”, 7 (1951), p. 193—200; W. KRAUSE, *Die Stellung der frühchristlichen Autoren zur heidnischen Literatur*, Wien, 1958; H. HAGEDAHL, *Latin Fathers and the Classics*, Göteborg, 1958; H. CHADWICK

Early Christian Thought and the Classical Tradition, Oxford, 1966; H. BLUMENBERG, *Kritik und Rezeption antiker Philosophie in der Patristik*, „Studium Generale”, 12 (1959), p. 485—497; B. DELGAAUW, *Gregor von Nazianz. Antikes und Christliches Denken*, „Eranos Jahrbuch”, 36 (1967), p. 113—163; G. GLOCKMANN, *Homer in der frühchristlichen Literatur bis Justinus*, Berlin, 1968; R. RADFORD RUETHER, *Gregory of Nazianzus. Rhetor and Philosopher*, Oxford, 1969.

- (7) Cea mai veche copie este BAR sl. 72 (sec. XIV).
- (8) Cea mai veche copie — BAR sl. 130 (sec. XIV).
- (9) *Opera omnia S. Gregorii Nazianzeni*, 2 vol., Paris, 1778—1840, reeditare J.P. Migne, *Patrologia Graeca*, vol. XXXV—XXXVIII, Paris, 1857—1858 (mai departe prescurtat PG).
- (10) PG, XXXVIII, 71—76. Pentru epitafele lui Grigore, dintre care unele au fost copiate în *Anthologia Palatina (Anthologie Grecque. I. Anthologie Palatine, livre VIII)*, vol. VI, ed. P. WALTZ, Paris, 1960² vezi I. SAKALES, *Tā epitáfia tou Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ*, în *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, 18 (1968), p. 569—621 și A. G. PERATIKOS, *Interprétation des tétrastiques de Grégoire de Nazianze par Nicetas le Philosophe appelé aussi David, d'après un manuscrit du XVIIIe siècle*, „Ἀρχαιολογικὴ Βιβλιοθήκη”, 25 (1960), p. 17—19, 94—96, 199—201, 295—296, 416—418.
- (11) *Izsledovanije jazyka drevne-slavjanskago perevoda 13 slov Grigorija Bogoslova po rukopisi Imperatorskoj Publičnoj Biblioteki XI veka*, 2 vol., St. Petersburg, 1871—1875. Vezi de asemenea îndreptările lui I. FAL'EV, *Zamjetki o 13 slovach Grigorija Nazianzina rukopisi XI veka*, în *Sbornik statej v čest' akademika A.I. Sobolevskago*, Leningrad, 1928, p. 245—249.
- (12) Cf. H. LÜDTKE, *Zur Überlieferung der Reden Gregors von Nazianz*, „Oriens Christianus”, NS, 3 (1913), p. 263—276.
- (13) *Opis' starinnykh slavjanskikh rukopisej sobranija V.I. Šukhina*, 2 vol., Moscova, 1896—1897, sub numero.
- (14) Descriș p. 250—258 de I. IUFU, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavă din Banat*, „Mitropolia Banatului”, 13 (1963), p. 229—261.
- (15) Cf. K. IVANOVA-KONSTANTINOVA, *Njaki momenti na bulgarshi-vizantijski literaturni vrūčki prez XIV vek. Isichazum i negovato pravitvane v Bulgarija*, „Starobulgarska literatura”, 1 (1971), p. 209—242.
- (16) Cf. A.S. ORLOV, *Sborniki Zlatoust i Toržestvennik*, St. Petersburg, 1905; A. PALMIERI, *San Giovanni Crisostomo nella letteratura russa*, *Χρυσοστομικά*, Roma, 1908, p. 189—211; V. VINOGRADOV, *Toržestvennik*, 3 vol., Sergiev Posad, 1913—1916.
- (17) Recenzie la vol. I al catalogului lui P.P. PANAITESCU, în „Biserica Ortodoxă Română”, 79 (1961), p. 393—400.
- (18) Descriș de I. IUFU în „Ortodoxia”, 12 (1966), p. 253—279.
- (19) Cf. E. TURDEANU, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947, p. 22; Idem, *Les lettres slaves en Moldavie et le moine Gabriel du monastère de Neamtu 1424—1449*, „Revue des Études Slaves”, 27 (1951), p. 267—278 (p. 277); D.J. TRIFUNOVIĆ, *Slovenski prevod slova Grigorija Bogoslova sa tumačenjima*, „Prilozi za književnost, jezik, istorija i folklor”, 35 (1969), p. 81—89.
- (20) E. TURDEANU, articolul citat în nota precedentă, și alți cercetători mai noi, între care I.R. MIRCEA.
- (21) *Aleksandrijsko-papgerasimovo pismo v bulgarški rukopisi ot vtorata polovina na XIV vek*, „Starobulgarska literatura”, 1 (1971), p. 369—401.
- (22) *Slavjanskija i russkija rukopisi rumynskih bibliotek*, p. 843.
- (23) S. LAMPROS, S. EUSTRATIADIS, *Katálogos tōn en taĩs biblíothēkaiς toῦ Ἁγίου Ὁρου Ἑλληνικῶν κodicōn*, Cambridge, 1900, nr. 5457, § 63 (Iberon 1337).
- (24) *Historia critica commentariorum et scholiastarum Gregorii Nazianzeni*, Kraków, 1914.
- (25) H. LÜDTKE, *op. cit.*
- (26) Numele lui Philagrios apare în toate mss., inclusiv papyrusul Wien 29788, sec. V, după care a editat în 1969 P. GALLAY scrisoarea. Edițiile mai vechi numesc greșit destinatarul Eudoxius.
- (27) *Op. cit.*, *supra*, n. 19.
- (28) Cf. B. CONEV, *Opis na rukopisite i staropečatni knigi na Narodnata Biblioteka v Sofija*, 2 vol., Sofia, 1910—1923, II, 189—201.
- (29) Ch. KODOV, *Opis na slavjanskite rukopisi v Bibliotekata na Bulgarskata Akademija na Naukite*, Sofia, 1969, p. 204—207.
- (30) M. COSTĂCHESCU, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, nr. 19, p. 53.
- (31) T.B. UCHOVA, *Miniatyry, ornament i gravjyry v rukopisjach Troice — Sergieva monastyrja*, „Zapiski Otdela Rukopisej”, 22 (1960), p. 5—56, 205—464 (p. 209).

- (32) V. Stasov, *Slavjanskij i vostočnyj ornament po rukopisjam drevnego i novogo vremeni*, St. Petersburg, 1884.
- (33) *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, București, 1939, p. 22–28.
- (34) *Reperoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 389.
- (35) Coperta I și pe muchia cărții, în rusește: „Această carte este Bogoslov, slavă, în Bogoslov această carte, a lui Bogoslov”. Fila 1: „Această carte aparține sf. mănăstirii a Înălțării Noul Neam anul 1887” (în rusește) și „Această carte s-au adus din Sfânta mănăstire Neamțul în Bessarabia prin ieroshimonahul Andronic și cine o va înstreina să fie neertat”. Fila 6–25, în rusește: „Această carte aparține chinoviei preale-ricitului părintelui nostru starețul Paisie Velicicovschi, întemeiate în sfânta mănăstire a Noului Neam și cine o va înstreina din această obște acela să nu fie blagoslovit de preasfânta Născătoare de Dumnezeu și de părintele nostru starețul Paisie, anul 1868”. F. 257: „Din sfânta mănăstire Neamțului aduse aici”.
- (36) *Slavjanskyja rukopisi Njameckago monastyrja v Rumynii*, „Drevnosti. Trudy Slavjanskoj Kommissiej Imperatorskago Moskovskago Archeologičeskago Obščestva”, II, 2, Moscova, 1898, pp. 1–109 (p. 91–92).
- (37) Grigorij Camblak, St. Petersburg, 1904, p. 345–378, nr. 17 (p. 357).
- (38) Planșa III.
- (39) P. 33–34 și 241.
- (40) O copie mai nouă, perfect identică, este ms. 481 din fondul 98 Egorov (Rusia, sec. XV).
- (41) Tot așa, putem citi în codicele 117, I din fondul 209 Ovčinnikov al aceleiași bibliotecii (Grigore Sinaitul, Simeon Noul Teolog și fragmente din părinții citați de autorii hesychaști, filigrane din 1387–1389), copie nemijlocită a unui model balcanic, la fila 37, îndreptarea rusească a unui scrib de la Troice-Sergieva Lavra (sec. XIV–XV): (прѣмошар)нх мѣжнъ божи pentru (прѣмошар)нхъ мошнъ бжнъ din textul inițial mediosirb. Încă Jacimirskij observa de altfel în 1904 (Grigorij Camblak, p. 298–299) că Uric alterează de multe ori în mod deliberat originalul său, sirbesc, pe care-l corectează potrivit ortografiei bulgare. Pentru îndreptările bulgărești în codicele sirbesc de la finele sec. XIV Dragomirna 177/682 vezi I. Iufu, *Despre prototipurile literaturii slavo-române din sec. XV*, „Mitropolia Olteniei”, 15 (1963), p. 511–535.
- (42) Planșele IV și V.
- (43) Cf. I. Iufu, *op. cit.*, și *Mănăstirea Moldovița, centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV–XVIII)*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 39 (1963), p. 428–455.
- (44) Planșele VI–VIII.
- (45) Planșele IX–XI.
- (46) E. Kocceva, *op. cit.*, supra, n. 21.
- (47) *Prototipurile ... și*, în colaborare cu Z. Iufu, *Colecția Stoudion*, „Biserica Ortodoxă Română”, 87 (1969), p. 817–835. Vezi de asemenea Z. Iufu, *Za desetomnata kolekcija Stoudion*, „Studia Balcanica”, 2 (1970), p. 299–343.
- (48) Gavril Uric, primul artist român cunoscut, „Studii și cercetări de istorie a artei”, 11 (1964), p. 235–263.
- (49) *Op. cit.*
- (50) În mod obișnuit se socotește că Eftimie ar fi murit îndată după cucerirea Tîrnovei de turci, la 17 iulie 1393, deși pare probabil ca el să trăiască încă după această dată (cf. A.E. Tachiaos, *Die Aufhebung des bulgarischen Patriarchat von Tyrnowo*, „Balkan Studies”, 4 (1963), p. 67–82).
- (51) Vezi reproducerea fotografică a lui N. Lichačev, *Rukopis' prinadležnaja patriarhu Theodosiju Tyrnovskomu*, „Izvestija Otdelenija Russkago Jazyka i Slovesnosti”, 10 (1905), 4, p. 312–319. Pentru Teodosie II (post 1340–cca. 1359/1360) vezi A.I. Burmov, *Chronologičeski beležki za tr'novskite patriarši Teodosij I i Teodosij II*, Sofia, 1947.
- (52) P. Rusev, I. Gülübov, A. Davidov, G. Dončev, *Pochvalno slovo za Evtimij ot Grigorij Camblak*, Sofia, 1971, p. 166.
- (53) I. Iufu, *Mănăstirea Moldovița ... și* Z. Iufu, *Manuscrisele slave din bibliotecă și muzeul mănăstirii Dragomirna*, „Romanoslavica”, 13 (1966), p. 189–202.
- (54) Pentru care vezi articolul nostru *A Curious Forgery and the Conflict between Moldavian Monks and Secular Authorities 1854–1873*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 14 (1975), p. 701–705.
- (55) *Les lettres slaves ... și L'activité littéraire en Moldavie à l'époque d'Étienne le Grand (1457–1504)*, „Revue des Études Roumaines”, 5–6 (1957–1958), p. 21–66, nr. XI, p. 51–52.
- (55bis) P. Popescu, *Manuscrisele slave din mănăstirea Putna, II și Mărcile de hirtie filigranate din mănăstirea Putna*, „Biserica Ortodoxă Română”, 80 (1962), p. 688–711 și 938–957.
- (56) *Op. cit.*
- (57) Ch. Kodov, *Opis na slavjanskite rukopisi v Bibliotekata na Bŭlgarskata Akademiya na Naukite*, Sofia, 1969, p. 125–128, pl. 27–28.
- (58) E. Sprostranov, *Opis na rukopisite v bibliotekata pri Rilskija monastir*, Sofia, 1902, p. 83–84 și D.S. Lichačev, *Tekstologija na materiale russkoj literatury X–XVII vekov*, Moscova-Leningrad, 1962, p. 84–85.
- (59) Descriere la A. Gorskiy și K. Nevostruev, *Opisanie slavjanskich rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj Biblioteki*, 5 vol., Moscova, 1855–1917 (Wiesbaden, 1964), II, 2, p. 68–92.
- (60) Pentru alte accesus din sec. XI–XIII vezi J. Sajdak, *op. cit.*, p. 166–174 și 188–189.
- (61) PG, XXXV, 241–305 (BHG 723). Cf. J. Compennass, *Gregorius presbyter*, Bonn, 1907.
- (62) Ms. 4229 din fondul 178 al Bibliotecii Lenin, achiziționat în 1919 în sudul Rusiei, nu este, așa cum sugerează descrierea dactilografată de la secția de manuscrise, de origine moldovenească. Data prescrierii pare a fi apropiată anulului 1472; prima piesă este or. XXI, Românească”, 7 (1968), p. 57–68 și R. Constantinescu, *Manuscrise slavo-române ale vechii Biblioteci Sinodale din Moscova*, „Studii”, 24 (1971), p. 1029 și urm. Ambele articole cuprind erori pe care le îndreptăm în aceste rânduri.
- (63) E. Turdeanu, *Un manuscris religios din timpul lui Mircea cel Bătrîn*, „Fünfta vechii Biblioteci Sinodale din Moscova”, 24 (1971), p. 1029 și urm. Ambele articole cuprind erori pe care le îndreptăm în aceste rânduri.
- (64) Vezi C. Cronau, *De Basilio, Gregorio Nazianzeno Nyssenoque Platonis imitatoribus*, Göttingen, 1908; Idem, *Posidonius, eine Quelle für Basilius' Hexaemeron*, Göttingen, 1912; Idem, *Posidonius und die jüdisch-christliche Genesis Exegese*, Göttingen, 1914; Frank E. Robbins, *The Hexaemeral Literature*, Chicago, 1912.
- (65) J. Bernardi, *La date de l'Hexaemeron de St. Basile*, „Studia Patristica”, 3 (1961), p. 38–43.
- (66) A.I. Jacimirskij, *Slavjanskija ...*, p. 794.
- (67) L. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*, 6 vol., Belgrad-Sremski Karlovici, 1902–1926, I, nr. 239–240 și Gorskiy-Nevostruev, *op. cit.*, II, 1, p. 45–53.
- (68) PG, LIV, 581–630.
- (69) Cf. E. Turdeanu, *La littérature bulgare ...*, p. 38 și *L'activité littéraire ...*, nr. XIX.
- (70) PG, LVI, 426–500.
- (71) PG, LIX, 627.
- (72) W. Wolska, *La topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustes*, Paris, 1962.
- (73) Vezi articolul nostru despre *Manuscrisele slavo-române de la Arhivele din Moscova*, „Revista Arhivelor”, 38 (1976), p. 25–32.
- (74) *Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor*, București, 1895, retipărite de G. Mihailă în culegerea de *Scrieri alese ale lui Ioan Bogdan*, București, 1968, p. 376–380.
- (75) *Op. cit.*, p. 839–842.
- (76) Pentru acest personaj și activitatea sa de predicator (omiliile sale despre Schimbarea la față și Ioan evanghelistul se află și în mss. din biblioteci românești) vezi mai ales D. Ivanova-Mirceva, *Ioan Eksarch, Slova*, Sofia, 1971 și *Kliment Ochridski i Ioan Eksarch kato sŭzdateli na slova*, în *Kliment Ochridski*, Sofia, 1966, p. 243–265.
- (77) Ediție parțială (prefața, cap. I și două postfețe din 1263, ale lui Theodor gramaticul din Chilandari) de către K. Kalajdović, *Ioan Eksarch Bolgarski*, Moscova, 1824, p. 138–165; manuscrisul folosit era Sinodal'naja Biblioteka sl. 54(345) din 1263 (descriere la Gorskiy-Nevostruev, *op. cit.*, II, 1, p. 1–31); manuscrisul a fost editat integral de O. M. Bodjanskij, Moscova, 1879; vezi îndreptările și observațiile lui A. Leskien, *Die Übersetzungskunst des Exarchen Johannes și Zum Šestodnev des Exarchen Johannes*, „Archiv für Slavische Philologie”, 25 (1903), p. 48–66 și 26 (1904), p. 1–70. Tot după ms. din 1263 a publicat unele note astronomice și geografice A.I. Jacimirskij, *Mel'kie teksty i zamjetki po starinnoj slavjanskoj i russkoj filologii*, St. Petersburg, 1899–1902.
- (78) *Über einige Šestodnev Handschriften*, „Slavistična Revija”, 10 (1957), p. 268–278 și *Kritisches und anti-kritisches zur Šestodnev Ausgabe*, „Anzeiger für Slavische Philologie”, 1 (1966), p. 135–155.
- (79) Johannes Exarchus, *Hexaemeron*, Graz, 1958.

- (80) Cf. E. Corsini, *Nouvelles perspectives sur le problème des sources de l'Hexaemeron de Grégoire de Nysse*, „Studia Patristica”, 1(1957), p. 94–103.
- (81) Cf. A. Leskien, *Der aristotelische Abschnitt im Hexaemeron des Exarchen Johannes*, in *Zbornik u slavu V. Jagića*, Belgrad, 1908, p. 97–111.
- (82) H. Jaksche, *Das Weltbild im Sestodnev des Exarchen Johannes*, „Die Welt der Slaven”, 4(1959), p. 258–301.
- (83) Vezi în acest sens E. Patzig, *De Nonnianis in IV orationes Gregorii Nazianzeni commentariis*, Leipzig, 1890; F. Lefherz, *Studien zu Gregorios von Nazianzos. Mythologien, Überlieferung, Scholiasten*, Bonn, 1958, p. 120. Lista mss. la J. Sajdak, *Historia critica scholiarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni*, Krakow, 1914, p. 5–30.
- (84) S. Brock, *The Syriac Version of the Pseudo-Nonnos Mythological Scholia*, Cambridge, 1971, p. 3: „Despite their occasional naïveté, these mythological scholia contain much interesting material, some of which, indeed, is not to be found elsewhere in surviving Greek literature”.
- (85) Sajdak, *op. cit.*, p. 14.
- (86) Sajdak, *op. cit.*, p. 22–23.
- (87) Sajdak, *op. cit.*, p. 14–15.
- (88) Sajdak, *op. cit.*, p. 27–30 și *Rekopisy dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu w bibliotekach szwajcarskich*, „Eos”, 17(1911), p. 196 sqq.
- (89) Ediție parțială F. Nau, „Revue de l'Orient Chrétien”, 27(1929–1930), p. 415–421 după Paris B.N., syr. 379, sec. X (istoriile 74–82 la or. IV); ediție integrală critică și traducere engleză S. Brock, Cambridge, 1971; vezi, de același *The Armenian and Syriac Versions of the Pseudo-Nonnos Mythological Scholia*, „Le Muséon”, 79(1966), p. 401–428 (p. 413 dovedește că scoliile armene la or. XXIV, anterioare sec. XI, sint deosebite de cele folosite de Niketas) și *Zur Überlieferung der Nonnos zugeschriebenen Scholien im syrischen*, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft”, Suppl. 1, 2(1969), p. 458–462. Traducerea armeană (sec. XII) a fost editată după două mss. sec. XIII de la Ečmiadzin de către A. Manandian, *Die Scholien zu fünf Reden des Gregor von Nazianzos*, „Zeitschrift für Armenische Philologie”, 1(1902), p. 220–302 și separat, Marburg, 1903. Comentariile georgiene (sec. XI–XII) sint încă inedite, A. Gamkuliđze pregătește însă acum tipărirea lor. O traducere engleză a istoriilor din or. XLIII și XXXIX, cu unele prescurtări, a fost publicată, după trei mss. din sec. XI (Ierusalim H. Taphou 14; Princeton Art Museum 2 și Vat. Gr. 1947) de K. Weitzmann, *Greek Mythology in Byzantine Art*, Princeton, 1951, p. 38–74.
- (90) Cf. Sajdak, *op. cit.*, p. 17.
- (91) Ediția citată, apărută la Cambridge.
- (92) Vezi lista mss. sec. IX–XI la Sajdak, *op. cit.*, p. 220–224 și același *De conditionibus Graecis in Monte Casino*, Krakow, 1912, p. 53–57.
- (93) J. Sajdak, *De Gregorio Nazianzeno posteriorum rhetorum, grammaticorum, lexicographorum fonte*, „Eos”, XVI, 2(1910), p. 1–25; XVIII, 1, (1912), p. 1–30.
- (94) Cf. Sajdak, *Historia critica...*, p. 32–37.
- (95) Lista mss. la Sajdak, *op. cit.*, p. 37–89.
- (96) Cf. A. Misier, *Origine de l'édition de Bâle de St Grégoire de Nazianze*, „Revue de Philologie”, 27(1903), p. 125–138.
- (97) Lista codicelor la Sajdak, *op. cit.*, p. 95–120.
- (98) *Op. cit.*, p. 200–214. În *De codicibus Graecis in Monte Casino*, Krakow, 1912, p. 50–53, Sajdak a editat glosele stihometrice la or. XXI, XXXVIII și XLIV după ms. G. 432 (278; 416), sec. X, distrus în 1944.
- (99) *Op. cit.*, p. 89–95.
- (100) *Op. cit.*, p. 215–217. Cf. A. Papadopoulos-Kerameus, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος κρινόμενος ὑπὸ Μιχαήλ τοῦ Φέλλου, „Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvetšeniia”, NS 25(1910), 1, otdel Klassičeskaja Filologija, p. 1–25.
- (101) Eudocia Augusta, *Violarium*, Leipzig, 1880.
- (102) Vezi Sajdak, *op. cit.*, p. 191–198, cu lista mss., ediții și bibliografie.
- (103) Cf. V. Papacostea, *La fondation de l'Académie grecque de Bucarest și G. Cronț, L'Académie de St Sabbas de Bucarest au XVIIIe siècle*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, 4(1966), p. 115–147, 413–436 și 437–473, precum și A. Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 29–31.
- (104) Vezi E. Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, XIII, ed. A. Papadopoulos-Kerameus, București, 1909, p. XII–XXVI.

II. COMENTARIILE ȘI GLOSELE SLAVO-ROMÂNE DIN SECOLELE XIV-XVI. TRADUCERE ROMÂNEASCĂ ȘI RECONSTITUIREA FILIAȚIEI SURSELOR.

A. EROII

1. **Echidna.** Începînd acum a reproduce în traducere românească feburile glose și fragmente de comentariu la cuvîntările lui Grigore al Nazianzului, încercăm să reconstituim izvoarele informației lui Niketas din Heracleea, aducînd astfel la iveală numele autorilor vechi și titlurile operelor lor, ajunse prin intermediul exegeților bizantini să reprezinte o sursă de învățatură laică pentru cititorul român din veacurile XIV și XV. Ordinea stabilită de noi nu corespunde celei din manuscrisele slavo-române, astfel încît de fiecare dată vom preciza în paranteze, după fiecare titlu, sigla codicelor folosite, precum și fila, firește cu excepția lungilor pasaje din comentariile la cuvîntările XLIII și XXXIX, pentru care asemenea precizări ar fi de prisos, locul din manuscris putînd fi aflat cu ușurință, adică la filele 1–4^v în manuscrisul A, respectiv filele 107–146 în codicele S și 113–193^v în manuscrisul X. Bineînțeles, urmează a fi indicată întotdeauna cuvîntarea gregoriană la care trimitea scolia sau glosa slavo-română. Traducerea românească ne aparține, în afară de cea a gloselor la cuvîntarea XXXIX, pentru care am folosit o veche și frumoasă traducere a unui popă Ioan din București din anul 1764, aflată în manuscrisul românesc 479 din Biblioteca Academiei, la filele 21^v–30^v. Urmînd pîlda mitografilor antici, purcedem la înșirarea numelor și personajelor legendare, începînd cu monștrii primordialii ai teogoniei clasice și eroii culturali, rod al imaginației străvechilor locuitori ai Greciei din epoca marii migrații egeene (sec. XIII î.e.n.), din timpul migrației doriene (sec. XII–XI î.e.n.) și din era arhaică (sec. X–VII î.e.n.), la sfîrșitul căreia, pe la 680 î.e.n., se încheie procesul de constituire a comunității etnice grecești. Primul personaj mitologic de care vom vorbi este Echidna, pomenită de Grigore în cuvîntarea XLIII (a 9-a din șirul de 16 omilii traduse în slavă în sec. XIV), comentată de Niketas, ale cărui explicații pot fi găsite în mss. S ff. 107–146 și X ff. 113–193^v. Iată mai întîi traducerea românească a pasajului:

„Focul și hrana și fierul și cîte mai sint, nu prin sine, ci după cum sint folosite sint bune sau păgubitoare, precum din carnea fiarei tîrîtoare ce se cheamă Echidna leacul mîntuitor al tiriacului se face; tot așa, și din învățăturile cele elinești primim numai pe cele încercate cu firea (a fi bune)”.

Ca și pentru alte pasaje din Niketas, om cu lecturi extrem de vaste și care rareori își indică sursele, e greu de stabilit care a fost izvorul folosit. Aici de altfel el nu face decât să dezvolte o aluzie a autorului comentat, Grigore, adică, care în chip vădit se referă la farmacopeea populară din vremea sa. Definiția și componența tiriacului, un soi de panaceu universal al antichității, o aflăm în cartea lui Galenos din Pergamon (129/130 — circa 200), *Despre amestecurile de ierburi medicinale și însușirile lor*, Echidna de care vorbește Grigore nefiind însă monstrul mitologic cu acest nume, ci porecla populară a viperei. La rîndul său, Niketas pare a se referi la una din glosele la opera unui alt grec din Pergamon, anume Nikandros din Kolophon, care a trăit în vremea ultimului rege al acestui stat din Asia Mică, Attalos III (139/138 — 133). Poet cu înclinări didactice, Nikandros a alcătuit mai multe poeme pe teme date, medicale, geografice, zoologice și botanice, dintre care ni s-au păstrat în întregime numai două, anume *Theriaka* și *Alexipharmaka*, împreună cu numeroase glose și parafraze, alcătuite de Theon și Demetrios Chluros (sec. I î.e.n.), Antigonos (sec. I e.n.), Pamphilos din Alexandria și Diphilos din Laodikeia (sec. II e.n.). Identificarea miticei Echidna cu vipera și descrierea leacurilor întocmite cu venin sau carne de șarpe împotriva mușcăturilor veninoase o găsim în glosele la versurile 11 și 96 urm. din *Theriaka*. Niketas pare a fi întrebuintat aici, ca și în alte locuri, glosele la Nikandros prin mijlocirea uneia din acele culegeri de scoli antice, care au fost compilate în al X-lea veac de autorii marilor enciclopedii bizantine *Etymologicum Magnum* și Soudas.

2. **Zămislirea Echidnei.** Cuvîntarea XLIII (9). Manuscris P, fila I—IV. Glosă independentă.

„Tatăl m-au născut, iar eu mi-am născut nevasta, iar nevasta a născut tatii maică. Tilc: Nașterea Echidnei“.

Această ghicitoare, notată la Putna în primii ani ai sec. XVI pe un manuscris al lui Grigore, nu are ca sursă vreun comentator bizantin cunoscut, fiind vorba de o cimilitură populară. Numele Echidna dovedește însă că ghicitoarea era străveche. Ceea ce știm din tradiția antică despre Echidna nu se potrivește prea bine cu ghicitoarea slavo-română. Astfel în sec. II î.e.n. Apollodoros din Atena arăta în istoria sa mitologică *Bibliothēke* II, 4 (II, 1, 2, 3,) că Echidna era fiica Tartarului și a zeiței pămîntului Ge, genealogie care la Hesiodos din Askra (sec. VIII—VII î.e.n.), în poemul *Theogonia*, versurile 295—301 este Phorkys și Ketho, ori Chrysaor și Kallirrhoe, în vreme ce Epimenides din Knossos, scriitor care ar fi trăit în sec. VII î.e.n., susținea, potrivit citatului din *Descrierea Greciei* a lui Pausanias (sec. II e.n.), VIII, 18, 2 (635) că Echidna ar fi fost fiica lui Styx și a oceanidei Peiras. Pe de altă parte, scoliastii lui Nikandros arătau în glosele la versul 11 din *Theriaka*, citînd pe istoricul Akousilaos din Argos (sec. V î.e.n.) și pe autorul istoriei în versuri a miticei călătorii a Argonauților, Apollonios Rhodios (circa 295/3 — 265/0 — ?), că toate tiritoarele se trăgeau din monstrul Typhon sau din singele Gorgonei, iar în glosele la versul 130 aminteau felurite tradiții asupra ciudatei zămisliri a viperelor și altor reptile. Originea acestor legende se afla firește în tradiția pitagorică asupra șerpilor mitici, întemeiată pe observațiile făcute asupra reptilelor în perioada împerecherii și năpîrlirii.

Fără doar și poate, ghicitorile avînd ca subiect vipera sau alți șerpi au continuat să slujească drept încercare a ingeniozității de-a lungul vremurilor, așa cum mărturisește și ghicitoarea 15 din colecția de *Aenigmata* latinești ale lui Symphosius (sec. IV e.n.), asemănătoare celei din manuscrisul slavo-român. În al XVI-lea veac o variantă a ghicitorii din codicele putnean era atît de răspîndită și cunoscută, încît filologul german Joachim Liebhards „Camera-rius“ (1500—1578), citînd de altfel spusele gramaticului antic Pompeius (sec. V), o socotea aptă a fi citată ca pildă de cimilitură de toți știută¹. Fi-după cum dovedește numele Echidna².

3. **Himera.** Cuv. XLIII (9). Mss. A (ff. 1—4^v), S (ff. 107—146), X (ff. 113—193^v). Comentariu.

„Omîr dară, grăind de suflarea tării de foc, zice de Himarul Patarei, fiară cu trei chipuri, că din față se arăta a fi leu, din spate șarpe, iar la mijloc Himar. Pe acesta l-au ucis Veleref, un anume elin; iar Bogoslov aceste despre ritorică arată, ca fiind ea în trei părți împărțită, în sfātuitoare, în sfăditoare și în prăznuitoare“.

Spre deosebire de izvorul său, care este aici o glosă anonimă din sec. X, Niketas trimite la Homer pentru originea asiatică a Himerei, făcînd totodată aluzie la mitul lui Belerofon. În același timp, Niketas modifică schema celor trei genuri retorice din glosa anonimă (demonstrativ, deliberativ și judiciar), atît în ceea ce privește compoziția, cît și ordinea (deliberativ, judiciar și panegiric).

Ca și Echidna, Himera (Chimaira) era unul din monștrii primordiali în mitologia greacă; fiică a Echidnei și a lui Typhaon, potrivit scoliastilor lui Hesiod din epoca alexandrină (sec. III î.e.n.), ea se înfățișa ca o fiară cu trei chipuri, grumaz de leu, coadă de șarpe și trup de capră, așa cum ne-o arată atît versurile lui Homer, *Iliada* 6, 181; 16, 328, cît și cele ale lui Hesiod, *Theogonia* 319—325, deseori citate de autorii antici, precum scoliastul lui Platon, *Republica* 588c (Homer și Hesiod), Apollodor II, 31 (II, 3, 3) (Homer), scoliile Townley (sec. III—IV) la Homer, *Iliada* 6, 181 (după Hesiod), Philodemos din Gadara, *Despre pietate* 42, 14 (cca. 150—78; Hesiod și Akousilaos fragmentul 13) etc. După cite se pare, originea acestei reprezentări trebuie pusă în legătură cu sfinxii din mitologia hittită, precum și cu capra cu coadă de șarpe a zeului hittit Ea (*chimaros* înseamnă de altfel capră), divinități înfățișate de sculpturile din a doua jumătate a mileniului II î.e.n., descoperite la Carchemish pe Eufrat³. Imaginea clasică a Himerei cu trei capete, de leu, de capră și de șarpe, așa cum o cunoaștem din sculpturile secolelor VI—V î.e.n., între care cele mai vestite sînt trepiedul etrusc Loeb de la San Valentino (Peruggia), circa 540 î.e.n., și faimoasa himeră din Arrezzo, găsită în 1553⁴, nu corespunde descrierii din Homer și Hesiod, ci aceleia din scoliile Townley și din tradiția înregistrată de Pausanias III, 25, 6 (275), a unei Himere nu trimorfe, ci tricefale, asemenea Cerberului, căruia fiica Echidnei îi și era de altfel alăturată de Akousilaos. În evul mediu bizantin această din urmă reprezentare a Himerei apare numai la Basileios II din Caesarea (sec. X), în comentariul la cuvîntarea a IV-a a lui Grigore (PG 36, 1116), în vreme ce

Niketas și contemporana sa Eudokia, *Violarium* 999, urmează pe Nonnos I, 50 și Pseudo-Nonnos *Bas.* 7; sursa comentatorilor sirieni era un compendiu mitografic mai vechi, nu cel al lui Apollodor pare-se, ci compilațiile lui Palaiphatos și Pseudo-Eratosthenes (sec. III î.e.n.). Bineînțeles, de fiecare dată autorul citat era Homer, reprodus și de compilatorul așa ziselor *Extrase de la Vatican despre lucrurile ce nu pot fi crezute*, copiate într-un manuscris din anul 1314, al cărui conținut este aidoma unor fragmente prescrise în sec. XVIII, la filele 1—4 ale codicelui grec 496 din Biblioteca Academiei R.S. România, pe care-l semnalăm cu acest prilej ca o altă copie a celebrelor excerpte.

Comparația făcută de Grigore între Himeră și cele trei genuri retorice s-a bucurat de multă popularitate în Bizanț, fiind citată și în scoliile medievale la *Retorica* lui Aristotel⁵.

4. Belerofon și Pegas. Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu.

„De Pigas grăieșse basmul că era cal înaripat, dăruit de Atina lui Veleref, care pe el călărind prin văzduh s-au purtat”.

Acuzat pe nedrept de Anteia, a cărei dragoste o respinsese, Bellerophon, fiul lui Glaukos și al Eurynomei, este trimis de către regele Proitos al Tirynthului în Lycia, la tiranul Iobates (sau Amisodaros). Acesta din urmă silește pe erou să lupte cu Himera, a cărei suflare de foc pustiise împrejurimile orașului Patara. Pentru a răpune monstrul, Bellerophon folosește o stratagemă, aruncând în gura fiarei plumb, care topindu-se o sugrumă. Mitul, care datează pare-se încă din epoca miceniană (sec. XV—XIII î.e.n.), este unul din cele mai vechi. Homer îl amintește în *Iliada* 6, 179 și 16, 328, fără a pomeni însă și numele lui Pegasos, calul înaripat al eroului, despre care vorbește însă pe larg Pindaros din Theba, entuziastul cîntăreț al întrecerilor atletice (circa 526—446), în *Olympicele* sale (XIII, 90). Mitul lui Pegas este povestit și de Euripides în două tragedii păstrate fragmentar (*Bellerophon* și *Sthenobolia*), ca și de istoricul Asklepiades din Tragilos (sfîrșitul sec. IV î.e.n.). Așa cum s-au petrecut lucrurile cu scrierile celei mai mari părți a vechilor istorici greci, și opera lui Asklepiades s-a pierdut, cu excepția scurtelor fragmente reproduse de către gramaticul alexandrin Didymos, supranumit și Bibliolathas ori Chalkenteros, pentru prodigioasa sa activitate (a doua jumătate a sec. I î.e.n. — începutul sec. I e.n.). Autor a peste 3500 de lucrări, aproape toate pierdute, Didymos a fost sursa tuturor marilor serii de glose la autorii clasici. Întrucît vom avea deseori prilejul de a ne referi la aceste glose, se cuvine a arăta că Didymos este izvorul principal pentru scoliile seriei A la *Iliada*, care ne-au păstrat și fragmentul din Asklepiades de care vorbeam înainte, compilate în sec. I, după scrierile a patru comentatori, și anume Aristonikos, Nikanor și Herodianos, care se ocupă exclusiv de chestiuni privind forma exterioară a versurilor, precum ritmul, prozodia, metrica, lexicul etc. și, în sfîrșit, Didymos, al cărui comentariu la „ediția” îndreptată a poemelor homerice, elaborată de către Aristarchos din Samothrake (216—144), privește mai ales chestiuni de fond. Scoliiile B (sec. I—II) și Townley (sec. III—IV), ca și comentariul la *Odissea*, se trag și ele, într-o măsură mai mare sau mai mică, din interpretările lui Didymos. Tot astfel, și glosele la *Theogonia* lui Hesiod, cele la odele lui Pindar, „editate” de Aristarchos din Samothrake și Aristoteles

din Byzantion (sec. II î.e.n.), glosele la tragediile lui Sophokles (496—406) și Euripides (480—406), precum și scoliile la comediile lui Aristophanes (circa 445—circa 387) și corpul oratorilor attici din sec. V—VI î.e.n. Izvoarele lui Didymos, deseori arătate în cuprinsul scoliilor inspirate de lucrările sale, sînt în primul rînd gramaticii și comentatorii contemporani lui, sec. V—I î.e.n., mai toți pierduți astăzi, în afara crîmpeiilor păstrate de excerptorii lui Didymos. De asemenea, în scoliile la Aristofan sînt reproduse pasaje numeroase din autorii comici, iar în comentariile la oratorii attici, dacă glosele la Pindar nu par a fi fost întrebuițate de către autorii puși la contribuție în compilația lui Niketas din Heracleea, în schimb scoliile la Euripides (*Phoinissai* și *Orestes* mai ales) și Aristofan prezintă adesea paralele sugestive ale unor pasaje analoge din comentariul lui Niketas. Socotim de aceea folositor a înșira mai jos numele autorilor folosiți de scoliastii lui Euripide și Aristofan, pentru a nu mai reveni asupra lor mai departe. Astfel, în glosele la tragediile lui Euripide derivă din comentariile pierdute ale lui Didymos citatele din istoricii Pherekydes, Hekataios, Hellanikos, Istros, Ephoros, Douris, Philochoros, Mnaseas și Lysimachos⁶, în vreme ce scoliile la Sofocle citează numele lui Pherekydes, Androtion, Philochoros, Istros, Polemon și Apollodoros, iar în glosele la Aristofan, în afara puținelor comentarii ale lui Symmachos (circa 100 e.n.) și succesorului acestuia Phaeinos, precum și a cîtorva gramatici din sec. I—II e.n. (Iuba, Apion, Eirenaios, Epaphroditos, Apollonios Dyskolos, Herodianos, Salloustios, Telephos, Phrynichos, Palamedes), covîrșitoarea majoritate a citatelor aparține lui Didymos, și anume cele din gramaticii sec. III—I î.e.n. (Lykophron, Euphronios, Eratosthenes, Kallimachos, Aristophanes Byzantios, Kallistratos, Artemidoros, Aristarchos, Ammonios, Chairis, Apollonios, Demetrios Ixion, Apollodoros, Asklepiades, Tryphon), diverșii autori clasici (Homer, Hesiod, Pindar), autorii tragici (Sophokles, Euripides, Iophon etc) și comici (Eupolis, Kratinos, Pherekrates, Hermippos, Phrynichos, Platon, Menandros), precum și din feluriții istorici (Pherekydes, Hellanikos, Androtion, Ephoros, Douris, Philochoros, Istros, Polemon, Herodotos, Thukydides, Demon, Theopompos, Aristoteles și Krateros).⁷

În istorisirea sa Pseudo-Nonnos *Bas.* 7 urmează pe Nonnos I, 50 care, la rîndu-i, înfățișează povestea lui Bellerophon într-un chip ce amintește varianta aflată în comentariul la *Alexandra* lui Lykophron din Chalkis (circa 280 î.e.n.), comentariu inspirat de un alt mare reprezentant al mitografiei alexandrine, Theon din Alexandria (sec. I î.e.n.), completat apoi, începînd din al V-lea veac (Oros) pînă în al XII-lea, cînd Isaac Tzetzes alcătuiește un comentariu perpetuu enciclopedic.

Elias IV, 88 (ediția 1690, vol. II, col. 355) urmează pe Nonnos, Niketas pe Pseudo-Nonnos, iar Eudokia 217, 761 și 999 pe Palaiphatos, Nonnos și Pseudo-Nonnos. Mai aproape de noi, Sebastos Cyminetes și Georgios Trapezountios, doi greci din Trebizonda care au întemeiat la finele sec. XVII învățămîntul public de limbă greacă în Țara Românească, narează mitul lui Bellerophon în ms. grec. 1515 din Biblioteca Academiei (f. 109) după Palaiphatos, pare-se. Ca mai peste tot, traducătorul slav a urmat versiunea scurtă a comentariului lui Niketas, nesuplimentată cu fraze din Pseudo-Nonnos.

5. **Bacchus și Ithyphallii.** Cuv. XXXIX (10). Mss. A (ff. 4—7^v), S (ff. 146^v—159). Comentariu. Traducere veche.

„Iarăși cînd Vach, adică Dionis, poftiia să se pogoare în iad și fiindcă nu știa calea, un tînăr oarecare, anume Prosymnos, cu această tocmeală i s-au făgăduit că-i va arăta calea, adică deaca pentru plata căii cei arătate îi va face lui îndestulare a trupului său. Deci s-au făgăduit aceuia că-i va lăsa trupul său lui, spre urită poftă, deaca să va întoarce la cei de desupt. Deci întorcîndu-se, după ce pe Prosymnon nu l-au aflat, pentru că cea de apoi zi a vieții o plinise, tăind o ramură de zmochin, o au făcut în chipul mădulariului celui de rușine și au șazut pre ramura acéia. Într-acest chip arată celui mort credința făgăduinții. Întru pomenirea aceștii fărădelegi și batjocură falli prin cetăți lui Dionys i să rădica, pentru că falli sînt acéle închipuiri ale mădulariului celui de rușine, care însăși și ithyfalli să zic, căci drépte și neplecate să întind”.

Potrivit mitului antic, Dionysos, dorind să-și vadă mama, pe Semele, ce fusese mistuită de fulgerele lui Zeus, se îndreptase spre mlaștina Lerne din Argolida, unde vechii argivi din era miceniană socoteau că se află intrarea în Infern. Însoțitor și îndrumător al zeului era un anume Polyymnos (glosă a lui Alexandros din Nikaia, sec. X, la scrierea lui Lukianos din Samosata, *Despre zeița siriană* 28), sau Hypolymnos (Hyginus, *Fabulae* 167), ori Polysymnos (scolii la Lykophron, 212). Acest nume apare la Niketas, ca și la Nonnos și Pseudo-Nonnos, sub forma Prosymnos, atestată numai de doi scriitori din sec. II e.n., Clemens din Alexandria, *Protreptikos* II, 34, 3 și latinul Arnobius, *Adversus gentes* V, 28 („Prosumnus”). Niketas a întrebuintat aici, ca și în multe alte locuri, opera părintelui alexandrin, Clemens fiind, așa cum vom vedea, unul din principalele sale izvoare. Forma numelui însoțitorului lui Dionysos în scrierea lui Clemens reflectă o eponimie sincretică, modernizată, reflectată de dicționarul lui Stephanos din Byzantion⁸ și *Etymologicum Magnum*⁹, care stabilesc arbitrar o legătură între miticul ghid al lui Dionysos și felurite divinități mărunte din Argolida, precum Prosymna și altele¹⁰.

Cele mai bune manuscrise ale lui Nonnos și Pseudo-Nonnos, ca și versiunea siriană din sec. VII, arată că forma Polyymnos era cea inițial întilnită la acest comentator al lui Grigore, copiile greșite din tradiția pe care editorul S. Brock o numește *m* fiind singurele exemplare nonniene care au forma Prosymnos. Întrucît însă Niketas a folosit la început exclusiv pe Clemens din Alexandria, nu trebuie să ne mire că citim la el Prosymnos, ca în manuscritele tradiției *m*. În orice caz, Niketas nu urmează pe Nonnos I, 37, după care Polyymnos, fiind muritor, s-a înecat în Lerne, iar Dionysos, în amintirea prietenului său, ar fi cioplit faimoasa figurină, imitată mai apoi, cu prilejul sărbătorii phallophoriilor, ce trezesc indignarea scriitorului creștin, ci pe Pseudo-Nonnos *Bas.* 6. După acesta din urmă, Polyymnos i-a arătat doar calea lui Dionysos, rămînînd pe pămînt, iar zeul, la întoarcere, nu l-a mai aflat pe acesta în viață, din pricina deosebirii între veșnicia timpului pe celălalt tărîm și trecerea clipei dincoace.

Traducătorul slav a folosit de trei ori la rînd pasajul despre figurina lui Dionysos, aplicîndu-l și la phallophorii, ceea ce și generează absurditatea constatată în ultima parte a narațiunii sale.

6. **Apollonius, Polybius și Xenophon despre eroi.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„În scrierile sale arată Omir de unii bărbați vestiți și dumnezei pe jumătate, așa le zice și-i cinstește... Și nici celor vechi au basmelor elinești le-au fost lăsat să aibă ceva mai vrednic de uimirea noastră... Aceste povestiri cu nimic nu sînt mai prejos de minunile povestite din vechime despre același Pont, de care grăiesc lucrarea lui Apollonie și scrierile lui Xenofont și Polivie... Nici mai blagorodnici au fost cei dintru elini Pelopizii și Checropizii și Alcmeonii și Eachizii și Iraclizii și alte neamuri, nici unul din ei nefiind mai presus în blagorodie, nici mai slăvit”.

Izvorul lui Niketas pare a fi fost o glosă din sec. VIII la textul lui Grigore, pe care o aflăm în manuscrisul grec 142 $\frac{64}{LXV}$ din fondul sinodal al Muzeului Istoric din Moscova, la fila 80^v, glosă inspirată la rîndul ei de prefata lui Pseudo-Nonnos la comentariul său asupra cuvîntării lui Grigore nr. XLIII. O sugestivă paralelă bizantină poate fi aflată la Eudokia 437 și în comentariul lui Eustathios din Salonic la *Iliada* (ediția romană din 1542, p. 17).

7. **Homer despre eroi.** Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu.

„Omir elin era, de au scris scrieri slăvite foarte, iar pe unii oameni îi numește irooni, adică pe jumătate dumnezei, dintre care sînt Pelopizii și Checropizii și Alcmeonii, Eachizii și Iraclizii”.

Sursa lui Niketas pare a fi fost și aici aceeași glosă anonimă din sec. VIII.

8. **Pelopizii, Cecropizii, Alcmeonizii, Eacizii și Heraclizii.** Cuv. XLIII (9). Ms. Leningrad, Biblioteca Saltykov-Șchedrin, Q.π. I.16, f. 22^v.

„Pelopizi și Cropizi și Ulemeones, Eachizi și Iraclizi, astfel se numesc neamurile elinești pe care elinii de mirare le slăvesc foarte, după cum și zice, că dacă vrea cineva să slăvească pe Vasile, apoi aceia toți mai prejos ca dînsul sînt”.

Izvorul scoliastului slav din sec. XI era probabil o glosă contemporană, pe care o citim în ms. grec 149 $\frac{54}{LV}$ din colecția sinodală a Muzeului istoric din Moscova, la f. 152 (*PG* 36, 1058).

9. **Tantal.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Tantal fiul Diei să povestește că odinioară au prîmit ca pre niște oaspeți pre dumnezei și cum că pre fiul său, pre Pelop, junghiat și hiert în apă hierbinte l-au pus lor înainte. Iar ei de noul chip al ospătării mirîndu-se, pre Pelop iarăși l-au chemat

în viață. Și pentru căci singură Dimitra o parte din umăr mincase, pre acea parte mincată iarăși i-au pus-o, de pil. Și așa Pelopidii cei ce să trag cu neamul dintr-însul umăr de pil au. Deci într-acest loc Cuvîntătorul de Dumnezeu pre trei lucruri le fluera și le ocărăște: pre foamea dumnezeilor, ca pre o necuviincioasă dumnezeilor, pre ospătarea lui Tantal, ca pre o sălbatecă și crudă, pre bunăvoința și priimirea dumnezeilor, ca pre o plină de nemilos-tivire, ca cea ce la acest feliu de ospete cu dulceață să ospăta.

Așa cum este povestit de Niketas, mitul lui Tantalos se află, inclusiv detaliul privind înlocuirea umărului lipsă, mincat de Demeter, absorbită de pierderea Persephonei, la scoliastii lui Pindar, *Olympika* I, 40 urm., 114 și Apollonios Rhodios, *Argonautika* I, 752—758, precum și la Palaiphatos, *Despre lucruri de necrezut* 29(30), așadar în epoca alexandrină a literelor grecești (sec. III—I î.e.n.). Mitul este însă mai vechi, el fiind amintit încă în sec. V î.e.n. de Pherekydes (cca. 480—400 î.e.n.), istoric din a cărui operă nu s-au păstrat doar puține fragmente (fragmentul 37 Jacoby). În sec. V e.n. legenda lui Tantalos și a fiului său Pelops poate fi întâlnită la scoliastul lui Platon, *Kratylos* 395c, precum și la Nonnos I, 4, sursa lui Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 9. Nonnos și Pseudo-Nonnos au fost la rîndul lor întrebuințați de scriitorii bizantini, precum Cosmas în sec. VIII, Elias în sec. X, Niketas și Eudokia în sec. XI. Izvorul comentatorilor din sec. XII, Psellos, Ioan și Isaac Tzetzes, erau scoliastii lui Apollonios și Lykophron (*Alexandra* 152 — 165).

10. **Pelopizii.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu. Glosă mss. B (f. 74), S(f. 109).

„Iar Pelops era fiul lui Tantal, împăratul Frighiei, iar Tantal împărat avea război cu Il, care au clădit Ilionul, adică Troia și temîndu-se de înfrîngere au poruncit fiului său Pelop să plece în Ipe-ron anume, zicîndu-i: „De voi birui, să te întorci iarăși în Frighia, iar de fi-voi înfrînt, să rămîi în Evropa“. Luînd dar Pelop averile sale, au venit în Ellada, în țara numită Apia, pe care o împărătea Inomai, ce avea o fată anume Ippodamia; pe care Inomai întrecîndu-l la alergarea carilor, Pelops și-a luat-o de nevastă pe Ippodamia și ținînd acea țară au numit-o, în loc de Appie, Peloponis. Toți dar care din el se trag Pelopizi se numesc, precum Atreus, Tiestis, Agamemnon, Menelaos și cel din urmă Orest. Iar aceștia s-au zis despre Pelopizi“.

Aici aflăm întregirea mitului lui Pelops, la care făcea aluzie Niketas în cuvîntarea XXXIX. Legenda fiului lui Tantalos era cunoscută în Bizanț mai ales prin scrierea lui Eusebios (264—340), *Pregătirea evanghelică* XI, 6, 21, care la rîndul său parafraza pe Platon, *Kratylos* 395c. Sursa lui Niketas este aici însă Pseudo-Nonnos, *Bas.* 1, pe care-l reproduce cu destulă fidelitate, aidoma lui Cosmas și Eudokiei. Spre deosebire de alte capitole din Pseudo-Nonnos, aici sursa comentatorului sirian nu este seria de istorii ale lui Nonnos, ci, așa cum mărturisește o notă pe fila 222^v a copiei din sec. XII ms. grec 150

din fondul sinodal al Muzeului istoric din Moscova, scris la mănăstirea athonită Iberon, „*sophistai*“, sofistii, adică retorii păgîni din vremea lui Grigore al Nazianzului, precum Himerios, *Eklogai* 32,8(300) și *Logoi* I, 14(348); 8, 4(546). Firește, scriitorii veacului IV se referă de fiecare dată în chip implicit la mitul clasic, așa cum fusese narat de către Apollonios Rhodios în *Argonautika* I, 752—758. La rîndul său, Apollonios citează în chip explicit opera pierdută a istoricului Pherekydes și poemele lui Pindar, adică mai exact o scolie din sec. III î.e.n. la *Olympika* I, 114. Atît Apollodor II, 1—2 (I, 1, 3—4), cît și Apollonios I, 752, — 758, împreună cu epitomatorii (Tzetzes, *Epitome Apollodori Bibliothecae* II, 3—7) și scoliastii, numesc întotdeauna pe Pherekydes ca sursă nemijlocită. Potrivit acestuia din urmă, Pelops era fiul lui Tantalos și al Euryanassei (Dione la Hyginus, 82). Pricina plecării sale din Phrygia în Europa era, după Nikolaos din Damasc, istoric din sec. I î.e.n. (fragmentul 10 Jacoby), războiul dintre Tantalos și Ilos, întemeietorul Ilionului, adică al Troiei, așa cum lămurește o glosă reproducă de Cosmas, Niketas, Eudokia și Souidas I, 320. Numele grec *epeiros* apare în forma originală și în textul slav, precizîndu-se totodată că este vorba de continent, ceea ce arată că vechiul traducător nu ignora sensul termenului grecesc, sens aproape uitat în sec. I e.n., cînd Harpokration simte nevoia să-l explice¹¹. S-ar părea așadar că traducătorul avea într-un fel sau altul cunoștință de mitul tîrziu al nimfei Epeiros, fiica lui Echion, care, împreună cu perechea regală thebană Kadmos și Harmonia, dusesse rămășițele miticului Pentheus, sfîșiat de bacchante, în patria sa. Singurul scriitor la care aflăm acest mit este Parthenios din Nikaia (a doua jumătate a sec. I î.e.n.), care ne spune în *Povestiri de dragoste*¹² că Epeiros, îngropată în dumbrava cu același nume, este eponima continentului.

Vrednic a fi remarcat este și faptul că, spre deosebire de Pseudo-Nonnos, Eudokia și Niketas, Cosmas adaugă la finele narațiunii sale precizarea că Pelops a lăsat Asia lui Ilos. Niketas este ultimul autor la care mai întîlnim vreo aluzie la Apia, vechiul nume al Peloponezului, izvorul său fiind aici Apollodor¹³. În orice caz, Niketas nu a folosit, cum nu-l folosisese nici Pseudo-Nonnos, pe scoliastul lui Pindar (*Ol.* I, 40 sqq., 89, 114, 144), întrucît nu aflăm la comentatorii noștri episodul lui Myrtilos, vizitiul care-l ajutase pe Pelops; tot așa, trebuie exclusă, din aceleași motive, folosirea lui Lykophron și a scoliastilor acestuia.

Lista Pelopizilor la Pseudo-Nonnos, Cosmas și Niketas este scurtă: Atreios, Thyestes, Agamemnon, Menelaos, Orestes. Firește, descendenți direcți erau numai primii doi, așa cum arată sursa nemijlocită a comentatorului bizantin, adică Apollodor (*Bibl.* II, 50; 56; 76; III, 15; 44; 162; 208, numerotare veche II, 4, 6, 5; II, 4, 5, 2—5; III, 12, 7, 2 etc și *Epitome* II, 2—11), Agamemnon și Menelaos fiind adăugați după scoliastul bizantin al lui Euripides, *Orestes* 990—998, care-i socotește Pelopizi, deși ei erau, așa cum știm, nepoții lui Pelops, nu fii. Ultimul Pelopid este, după Pseudo-Nonnos, Orestes, așadar un strănepot al lui Pelops; înlocuirea lui Thyestes cu Theseus la Cosmas pare a se datora greșelii unui copist, iar nu vreunei ipotetice folosiri a lui Ploutarchos, *Theseus* 3.

11. **Carul lidian.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Căruțele lidienilor se zic a fi iuți, iar Pelop lidianul fiind într-o întrecere de care cu socru-său Inomei, l-au lăsat mult de căruță pe acesta. Iuți sînt căruțele lidiene, spune zicala, despre cele încercate și judecate într-o înmulțirea celor bune”.

Sursa lui Niketas este Pseudo-Nonnos, *Bas.* 11 (Creuzer), iar Grigore se referea la un proverb amintit de Pindar (fragmentul 206 Snell), Ploutarchos (*Nicias* I, 1 și *De discr. adul. et am.* 24) 523c și 65b, precum și de scoliasti din sec. IV—X ai lui Aelius Aristides *Or.* 49, 56 (II, 159). Zicala a fost introdusă de timpuriu în culegerile de proverbe (Diogenianos, VI, 28 și III, 13 etc.).

12. **Molionizii (I).** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Molionizii, care pre mulți i-au întrecut în alergarea carelor, cum zice Omir, gemeni erau la trup și la istețime, unul ținînd frîiele, iar celălalt bice împărțind și unul pre altul ajutînd să dobîndească biruință. Vestită este într-o elini înțelepciunea acestora”.

Mitul Molionizilor apare în mai multe variante la scriitorii antici. Niketas, făcînd aluzie aici la performanțele sportive ale celor doi frați, pare a se referi la varianta înregistrată de Pindar în sec. V î.e.n., înfățișată în *Olympice* X, 26—34 și lămurită, după Didymos, de scoliasti. Poetul beotian arăta astfel că, după înfrîngerea aheilor din cetatea Tirynthului în Elida, legenda- rul Herakles, personificare a dorienilor, ultimul val grecesc care cucerea în sec. XI—VIII î.e.n. Peloponezul, porni pe drumul spre Kleonai; Molionizii ațînîndu-i calea, Herakles îi ucise, apoi distruse cetatea regelui Augeias și întemeie, în amintirea acestor evenimente, luptele sacre de la Olympia, care s-au ținut prima oară în anul 776 î.e.n. O variantă asemănătoare, cu altă localizare însă, găsim într-o scolie la dialogul lui Platon *Phaidon* 89c, unde este citat istoricul Istros (sec. II î.e.n.), a cărui operă, aidoma celei a istoricilor pomeniți de Istros însuși în fragmentul amintit, s-a pierdut. Acești istorici sînt Pherekydes din Leros (sec. V î.e.n.), Echephyllidas (sec. IV—III î.e.n.) și Komarchos (sec. III î.e.n.). Crîmpeiele citate de Istros pretind că cei doi Molionizi, al căror nume este aici Kteatos și Eurytos, l-ar fi fugărit pe Herakles de la Bouprasia la Kleonai, fiind însă uciși prin înșelăciune de erou, care ar fi căutat apoi refugiu la Corint, din care pricină corintienii ar fi fost excluși de la jocurile Istmice, întemeiate tot pe atunci. O completare a acestei legende aflăm la istoricul Mnaseas din Patara (sec. III—II î.e.n.), într-un fragment păstrat, prin intermediul unui comentariu pierdut al lui Didymos, la scoliastul lui Pindar, *Olympice* XI, 39. Alt fragment din Mnaseas, acesta păstrat de scoliastul lui Apollonios Rhodios, *Argonautika* II, 1053, ne arată că Molionizii fuseseră găzduiți de Stymphalide, ființe mitice, jumătate femei, jumătate păsări, lucru ușor de înțeles, de vreme ce Molionizii erau, potrivit poetului Ibykos din Rhegion (sec. VI î.e.n.), citat pe la 228 e.n. de autorul unei culegeri de *Ospete ale înțelepților*, Athenaios din Naukratis, născuți dintr-un ou de argint. În schimb, Stymphalidele goniseră pe Herakles, din care pricină eroul și hotărîse să se răzbune pe cei doi gemeni.

Aluzia lui Niketas este prea vagă pentru a putea ști ce izvor anume folose, în afara lui Pseudo-Nonnos *Bas.* 13, care este cu siguranță principala sursă aici.

13. **Molionizii (II).** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Molionizii erau frați buni, făcîndu-se vestiți cu bună înțrîmărire și minunată pricepere a mîna cailor, că unul stătea în căruță, iar celălalt bătea cailor cu biciul atît de strașnic și de tare, că unuia i s-ar fi părut a fi doi și gemeni, adică împreună creșcuți. Însă Omir pe aceștia Actorioni îi numește, după tată, iar Bogoslov Molionizi, după mamă, că erau copiii lui Actor și ai Molionei. Grăiește la Omir Nestor bătrînul Pilianul slăvindu-i, că, zicea, numai Actorionii mă întrecură cu carele”.

Pseudo-Nonnos, pe care-l folosește aici Niketas, se referă la tradiția homerică, potrivit căreia (*Iliada* 2, 621; 11, 709, 750; 13, 185) Kteatos și Eurytos erau fiii lui Actor și ai Molionei, aflați în fruntea epeilor care s-au războit în Elida, la Thyraissa, cu Nestor, pentru niște vite furate. Acest episod a fost introdus în *Iliada* tîrziu de tot, după anul 680 î.e.n., cînd într-adevăr, așa cum arată istoricii vrednici de crezare, au avut loc asemenea ciocniri între epei și messenieni, narate mai apoi de primii „editori” ai *Iliadei*, așa zii *diaskenastai* din Atena tiranului Peisistratos (560—527 î.e.n.), desigur pentru a măguli pe acesta, care pretindea că se trage din Nestor. Scoliasti lui Homer, folosind pe Didymos, citează la rîndul lor pe Hesiod și Pherekydes, descriînd pe cei doi Molionizi ca pe niște frați siamezi, de unde și încercarea de interpretare raționalistă din Niketas, care refuză să accepte această caracterizare mitică, luată de Pseudo-Nonnos probabil din Apollodor II, 7, 2, 2.

Alcătuiind pe la 173—176 *Descrierea Greciei*, Pausanias susținea, întemeindu-se pe istoricul Istros din Cyrene (circa 246—221 î.e.n.), că regele Augeias ar fi obținut, pentru a se apăra de Herakles, ajutorul eroului Amarnykaos și al lui Actor, împreună cu al fiilor acestuia din urmă; Actorionii fiind însă uciși de Herakles pe cînd se îndreptau în chip pașnic ca *theoroi*, arbitri sacri adică, spre jocurile Istmice, mama lor, Molione, ar fi îndemnat pe ei să se abțină în semn de protest de a participa la jocuri, poveste ce are unele analogii cu cea deja amintită a lui Mnaseas (circa 166 î.e.n.).

Fără doar și poate, feluritele variante ale mitului reprezintă imbinări diverse ale unor tradiții locale destul de deosebite între ele. Avem de a face desigur cu o legendă a Elidei, așa cum se vede din *Iliada*, unde Pylos din Elis este confundat cu străvechiul Pylos micenian al lui Nestor, din Messenia, și din Pindar, unde ni se vorbește despre jocurile Olimpice, din Elida, iar nu de cele Istmice. Explicația se află în reminiscențele istorice, înregistrate la date diferite, asupra recuceririi Olympiei de către pisei de la elei în anul 660 î.e.n.¹⁴

Numele Molionizilor era, potrivit celor mai vechi autori, Kteatos și Eurytos (Homer, Pherekydes, Echephyllidas, Komarchos, Istros etc.). La Pseudo-Nonnos și comentatorii bizantini care l-au folosit aflăm numele Otos și Ephialtes, în urma unei confuzii cu cei doi giganti care, îngrămădind unul peste altul munții Pelion și Ossa (aici Ossa și Athos), au încercat să ajungă în cer, unde sălășluiau zeii. Confuzia izvorăște probabil din identificarea,

într-o glosă oarecare, a gigantului Otos (*Iliada* 5, 385; *Odiseea* 11, 308—316) cu o căpetenie omonimă a epeilor (*Iliada* 15, 518), așa cum arată și comentariul la *Odiseea* al lui Eustathios din Salonic (ediția romană din 1542, p. 1686). În orice caz, înlocuirea Pelionului din Thessalia cu muntele Athos din Chalcidica și definirea Ossei, așisderea thessalică, alături de Athos, ca munte din Tracia, trebuie lămurită prin tradiția înregistrată de Nikandros în *Europaia* și atestată de fragmentul păstrat la Stephanos din Bizanț, după care Athos fusese numele unuia dintre giganzii înfrinți de zei.

14. **Heraclizii.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu. Glosă B (f. 74), S (f. 109,)X (f. 389).

„De Racle se zice că și acesta fiu să fi fost al lui Die. Zeus dară fost-a cu Alcmena, închipuindu-se bărbatului ei Amfitrion și născu pe Iracle, care mari isprăvi săvârși. Mulți dar au fost dintru Racle, iar dintre ei cel dintii slăvit Il, iar din el toți împărații lachedemoni Iraclizi se numeau. Iar elinii neavînd între ei pe cineva mai de seamă de care să vorbească și cu care să se fălească, alergară la cele nevrednice și neștiute și la basme”.

Eponim al tribului dorian Hylleis, iar după Herodot al tuturor doriilor din Peloponez, Hyllos fiul lui Herakles apare, ca personaj deosebit de Hyllos, tovarășul lui Herakles în călătoria Argonauților, într-o scolie la Sophokles, *Trachiniai* 54 (după Didymos?) și la scoliastul lui Apollonios Rhodios I, 1212; IV, 1149 (după istoricul Pherekydes și poezii Archilochos și Kallimachos). Originea divină a lui Herakles este descrisă de Didymos într-o scolie la Pindar, *Pythice* IX, 149. Izvorul lui Pseudo-Nonnos Bas. 5, sursa lui Niketas, era însă Apollodor, II, 156—166 (7, 7—8).

15. **Fiicele lui Thestius.** Cuv. XLI (4). Ms. S, f. 51^v—52. Comentariu.

„Iar alți dumnezei din pricina patimilor se cinsteau, precum Racle, care într-o noapte au siluit cincizeci de fete ale lui Testie și fieștecare de la cîte vreo necurăție s-au dumnezeit”.

Niketas parafrazează aici o scolie, atribuită de manuscrise lui Basileios Elachistos (sec. X), PG 36, 1109, la altă cuvîntare a lui Gregorios. Sursa acestui Basileios era Clemens din Alexandria, *Protreptikos* (PG 8, 106). În schimb, ceilalți comentatori bizantini ai lui Grigore urmează pe Nonnos I, 42, 92. Remarcăm astfel, așa cum vom avea prilejul de a o face și altădată, că Niketas nu a consultat deloc seriile de istorii ale lui Nonnos, recurgînd, atunci cînd textul lui Pseudo-Nonnos nu-i dădea nici o lămurire, la alte scoli bizantine, în primul rînd la cele care au fost dezvoltate în vastul comentariu al lui Elias din Creta (sec. X—XI), adresîndu-se în orice caz foarte rar pentru informații copiilor lui Basileios. Faptul este destul de curios, întrucît scoliile basiliene erau extrem de răspîndite în mss. sec. XI, spre deosebire de comentariile lui Elias (Vat. Gr. 1219 din sec. XIII e singurul exemplar complet), păstrate numai în cîteva copii. De asemenea rarisimul comentariu al lui Cosmas (sec. VIII, unicul ms. este Vat. Gr. 260) i-a fost inaccesibil lui Niketas, deși unele scoli luate din Cosmas i-au fost cunoscute prin intermediul culegerilor de

scolii basiliene. La rîndul său, Elias a folosit, alături de Nonnos, pe autorul imitat mai tîrziu, în sec. XIV, de Johannes Pediasimos, în povestirea sa despre muncile lui Hercule, în vreme ce Eudokia 436 b recurge, pentru aceeași poveste, la comentariul bizantin la Lykophron 33, după Hellanikos din Lesbos (cca. 421—404), *Phoronis*, citat de Harpokration.

16. **Eacizii.** Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu.

„Eacos se zice că era fiu lui Die, om drept fiind foarte. Din care pricină, fiind cîndva secetă în Elada, au venit la el mai marii cetăților, rugîndu-se lui să ceară tătîne-său să fie ploaie. Iar el stînd și rugîndu-se, s-au lăsat uscăciunea și au pogorît apă, împinzînd Ellada, iară și de aici s-au arătat blagocestia lui Eac. Acesta au născut doi fii, pe Pilei și pe Telamon, iar din ei Pilevs au născut pe Ahillei, iar Telamon pe Eand, care s-au numit Eachizi, urmînd de aici cinstirea bunicului.”

Reminiscență obscură din timpurile preistorice, mitul lui Aiakos, fiul lui Zeus și al Aiginei, cel mai pios om din vremea sa, a fost reconstituit de către Didymos, într-o lucrare pierdută astăzi, dar folosită de scoliastii lui Pindar, *Olympice* VIII, 29 și *Nemeice* III, 45; V, 12. Potrivit legendei, zeii, miniați de uciderea nelegiuită a unei ființe sacre, de către colonizatorul Peloponezului, miticul Pelops (regele Stymphalos al Arcadii), sau, potrivit unei tradiții amintite de istoricul Diodoros din Agyrion (sec. II—I î.e.n.) în *Biblioteca istorică*, IV, 61, din pricina jertfirii eroului pămîntean Androgeos de către regele Aigeus al Atenei, au abătut o secetă cumplită asupra Greciei. Îndreptîndu-se atunci spre Aiakos, arhonții cetăților i-au cerut să roage pe divinul său părinte a slobozi norii, rugă ce a fost ascultată, după care Aiakos a și înălțat lui Zeus Panhellenios un templu în Aigina.

Izvorul lui Niketas era aici Pseudo-Nonnos, Bas. 4, care prescurta spusele lui Clemens din Alexandria, cel mai de seamă din scriitorii creștini folosiți de comentatorul sirian, în *Stromata* VI, 3, 28. Clemens însuși întrebuințase, fără doar și poate, compilația lui Apollodor, III, 158—160 (12, 6, 6, 11).

Eacizii erau, potrivit lui Didymos, așa cum reiese din scoliile la Pindar, Peleus și Telamon, fiii lui Aiakos și ai nimfei Endeis, fiica lui Skeiron din Megara. În schimb, Homer socotește Eacid numai pe Peleus (*Iliada* 16, 15), numind firește Eacid și pe fiul acestuia, Achilles (*Iliada* 9, 191 etc), nu însă și pe Telamon. Întrucît Telamon este numit Aiakides abia de către Apollonios Rhodios, a cărui operă a fost cunoscută într-un fel sau altul de Pseudo-Nonnos (*Argonautika* I, 1330 și scoliasti), rămîne a crede că istoriile nonniene au folosit epopeea scriitorului alexandrin, căci Clemens din Alexandria nu pomenește pe Telamon, scoliile la Pindar nu par a fi fost întrebuințate în chip nemijlocit de Nonnos, iar Apollodor, deși amintește numele acestuia, arată, după Pherekydes, că ar fi fost fiul lui Aktaios și al Glaukei, menționînd și pe alt fiu al lui Aiakos și nimfei Psamathe, anume Phokos, care apare alături de fiii lui Aiakos și nimfei Alkmaionis, Peleus și Telamon, într-o scolie la *Andromaca* lui Euripide. După toate probabilitățile, Pseudo-Nonnos a cunoscut și folosit aici un autor care se sprijină pe compilația mitografică a lui

Apollodor. Acest autor era, credem noi, Quintus din Smyrna, pe care, așa cum am văzut, Elias îl citează în chip explicit în comentariul său. Într-adevăr, numai la Quintus întîmpinăm numele Aiakides pentru Aias, fiul lui Telamon (*Posthomeric* I, 521; III, 244 etc) și caracterizarea patronimică a lui Achilles împreună cu Aias ca Eacizi.

17. Cecropizii. Cuv. XLIII (9). Mss. Comentariu.

„Checrops au fost împărat al Atinei, care mult au împodobi țara Atinei și s-a numit cu două glasuri, că de două glasuri era, grăind elinește și eghiptienește. Se zice dar că atinenii au fost pribegi din Egipt, din cetatea Sae, iar nastavnic și călăuză pribegilor acest Checrops au fost, și avînd el limba cea eghiptienească, au învățat și graiul elinesc. Iar cei ce din el se trag, Checropizi se numesc.”

Așa zisul difisism al miticului Kekrops, întemeietor legendar al Atenei, este explicat în chip diferit de autorii antici. Astfel, scoliastul lui Aristofan, Didymos adică, lămurește dubla natură, ori mai bine zis termenul *diphros* aplicat lui Kekrops, prin originea sa mixtă mai întîi, din dinți de balaur și din om, apoi prin faptul că vorbea două limbi, ca la Pseudo-Nonnos, Bas. 2 așadar, sursa lui Niketas, pe urmă prin alcătuirea sa dintr-o jumătate de om și una de șarpe, ca fiul său Erysichthon ori Erichthonios, personaj cu care este confundat de Apollodor III, 180—181 (14, 1—7), după aceea prin faptul că avea tărie de balaur și înțelepciune de om, interpretare raționalistă luată din Demosthenes, și așa mai departe. O altă explicație dată de Didymos este dubla origine a cetățenilor, după noile obiceiuri statornicite în vremea lui Kekrops, anume după mamă, ca și după tată, îmbinare a filiației matriarhale cu cea patriarhală. Asemenea lămurire, care este de altfel și cea care corespunde adevărului, o aflăm la unii istorici bizantini din sec. VI—VII, precum Malalas și Joannes din Antiochia, care folosesc însă izvoare antice, așa cum dovedesc atît scolia lui Didymos la Aristofan, cît și un pasaj din Athenaios, *Deipnosophistai* XIII, 2(555d). Explicațiile scoliastului comedigrafului antic au fost făcute cunoscute evului mediu bizantin de „editorii” comentariului la Lykophron 111 și de compilatorii de dicționare enciclopedice, precum Soudas, care reproduce (π 2506) cea mai însemnată din scoliile lui Didymos, anume cea la *Ploutos* 773. În sfîrșit, o ultimă interpretare a mitului, este cea pe care o întîlnim la Hekataios din Abdera, citat de Diodor, identică celei găsite la Herodot, Platon și Euripide. Această interpretare, care era și cea mai răspîndită, lămurește mitul prin aceea că vechii atenieni erau cetățeni a două orașe, unul grecesc, altul barbar.

Explicația reținută de Pseudo-Nonnos și păstrată de Niketas este a doua din interpretările acceptate de către Didymos în scoliile sale la Aristofan (*Plutus* 773; *Vespaie* 436; *Equites* 1055), adică aceea a diglosiei (două limbi diferite). Cel care o pusese în circulație fusese cel mai însemnat din istoricii locali ai Atenei, Philochoros (circa 340—263/262 î.e.n.), a cărui operă s-a pierdut însă din păcate în cea mai mare parte. Fragmentul din Philochoros în care este vorba de diglosia lui Kekrops (93 Jacoby) a fost reprodus de Eusebios în *Cronica* sa, II, 24, iar după acesta de alți istorici creștini din Bizanț.

18. Demetra. Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.
„Plăzmuiesc și băsnuesc cum că Dimitra, una din cele de demult dumnezeoae, au născut pre Persefoniia, pre carea Pluton, sau Tartarul o au răpit. Iar mumă-sa pre în toate locurile căutîndu-o, la Eleosina în Cheleon și în Triptolemon au căzut și de la aceia de răpirea fiicei după ce s-au încredințat, sfîrșit rătăcirii și umbletului celui prin toată lumea au făcut și lor semințele griului și ale orzului, care încă mai întîiu de acea vreme nu s-au mai văzuse, în loc de dar le-au dat și căruță de bălauri zburători, ca dintre înălțime, precum poeticii băsnuesc, peste tot pămîntul să presare semințele. Pre acești doi cu nerușinare și cu urită și neînfrînată poftă i-au luat lîngă sineși și unele în ei au făcut, iar altele așijderea de la aceia au pătimit și acéstea toate au spus că să cadă a să face în Eleosina, care iaste loc în Athina, pentru că dintr-aceia cetate era născuți. Deci acélea care de dinșii noaptea să făcea și să săvîrșia, ca cele ce sînt vrédnice nopții și întunérecului, în zi și în lumină a le pomeni rușine îmi iaste și din ocară și necinste în oareșce chip taină a face, adecă în zi de praznic aducere amînte de acélea făcînd. Cunoscute sînt acéstea arătătorilor de cele sfînte ale ellineștii cinstiri réle de dumnezeu, adecă celor mai mari preste basnele dumnezeilor și dascalilor acelora, căroră cu lege nesilită oprit era, ca nu pre acéstea, nici pre acest feliu de taine acelora carii nu ar fi fost săvîrșiți și sfînțiți întru acéste jărtve, să le dea de față. Și cu adevărat vrédnice de tăcere era, pentru necurătenia cea sălbatică a lucrului.”

Ținta atacurilor lui Niketas, cu totul inutile de altfel, întrucît era vorba de rituri de mult dispărute, este și de această dată un cult local, avînd ca obiect eroi culturali, adică personaje mitice, căroră imaginația populară a antichității le atribuia originea vreunei îndeletniciri economice ori sociale fundamentale, care este aici agricultura.

Așa cum am văzut, pînă acum comentatorul bizantin, urmînd îndeaproape istorisirile lui Pseudo-Nonnos, se referise la monștrii și eroii preistorici care curățiseră pămîntul de înspăimîntătoarele fiare, cu ajutorul unor unelte de vînătoare socotite a fi avut puteri magice, armele epocii bronzului din vremea primilor aheeni de neam indoeuropean (sec. XIX—XVII î.e.n.); mitul lui Bellerophon, alături de cel al lui Perseus, acesta din urmă neamintit de comentatorii lui Grigore, este, fără doar și poate, unul din primele mituri indoeuropene, întrucît aflăm tradiții identice despre asemenea eroi culturali la toate popoarele Europei, păstrate, după introducerea creștinismului, numai sub forma basmelor și a legendelor hagiografice locale.

Mai apoi, interpreții oratorului grec, pe care scribii noștri din evul mediu îi copiau cu atîta rîvnă, vorbeau de întemeietorii legendari ai neamurilor regale din epoca miceniană (sec. XVI—XIV î.e.n.), între care un loc de frunte îl aveau urmașii lui Tantal și Pelops, veniți, potrivit tradiției, din Asia Mică; despre Molionizi apoi, eroi locali ai unor seminții pre-indoeuropene din Peloponez (Arcadia, Messenia, Elida) și istmul de Corint, supuse și integrate comunității etnice grecești abia la sfîrșitul asimilării de către ultimul val de colonizare peninsulară greacă, doriană, a localnicilor (sec. VIII—VII î.e.n.).

Epoca reflectată de aceste tradiții era posterioară așadar timpurilor în care înflorise civilizația vechilor ahei la Mykene, Tirynthos și Pylos (sec. XV—XIII), primitivismul reprezentărilor istorice ale narațiunilor fiind explicabil prin ruptura culturală între civilizația primilor greci și barbaria dorienilor năvălitori, de unde și caracterul de basm, perfect sesizat de criticii creștini din Bizanț, Bulgaria și Țara Românească, al unor asemenea tradiții, altminteri fundamentate istoricește. Însemnătatea pe care o căpătase în contextul mitologic dorian orice legendă legată într-un fel sau altul de Korinthos, cetate care în sec. IX—VII era cea mai însemnată dintre toate așezările grecești din peninsula, lămurește și transformarea mitului Molionizilor, la origine o legendă a locuitorilor din Elida, unde și avusese loc în 776 î.e.n. prima adunare paneleonică, a întrecerilor sacre de la Olympia, într-o tradiție istmică, fiind pusă în legătură cu întrecerile Istmice organizate de corintieni, legarea lor de numele eroului dorian Herakles datorându-se probabil popularității de care se bucurau, începând din anul 573 î.e.n., jocurile sacre de la Nemea, în Peloponez, faptul că Molionizii sînt amintiți în *Iliada* „editată” la Atena sub Pisistrat (560—527) se datorează, așa cum arătăm, originii peloponeziace, din Pisa, a Pisistratizilor, ce pretindeau că se trag din regele micenian Nestor al Pylosului, din Messenia, oraș confundat cu Pylos din Elida de compilatorii epopeii homerice, întimplările narate în versurile atribuite lui Homer petrecându-se în realitate în anii 680—660 î.e.n.

Firește, aceste tradiții apar deformate la scriitorii vechi care i-au fost accesibili lui Pseudo-Nonnos, comentatorul sirian din sec. VI care avea să pună la îndemînă lui Niketas din Heraclea n al XI-lea veac materialul mitologic necesar. Fenomenul transmiterii unor tradiții atît de vechi, prin intermediul manuscriselor lui Niketas, rămase pînă astăzi inedite, ca și traduceri și adaptări sale slave ori slavo-române, fondului cultural balcanic, căruia i se integra în sec. XIV încă țara noastră, rămîne însă pe cît de original, pe atît de important.

Legende războiului troian, aparținînd epocii marii migrații egeene a eolienilor și grecilor ionieni (sec. XIII—XII), așa cum apar ele reflectate în epopeile homerice (sec. IX—VIII î.e.n.), sînt și ele amintite de Niketas al nostru, urmînd a fi reproduse și comentate mai tîrziu, atunci cînd vom vorbi despre tradițiile istorice propriu zise, cuprinse în comentariul copiat de scribii români din evul mediu la cuvîntările lui Grigore.

Oglîndînd cea mai veche epocă clasică a civilizației grecești, epocă a cărei început se află în anul 585 î.e.n., cînd odată cu moartea tiranului Periklos din Corint această cetate își pierde supremație în mările Greciei, iar înfrîngerea regelui Alyattes al Lydiei de către mezii lui Cyaxares silește statul lidian să-și îndrepte eforturile militare și economice spre apusul Asiei Mici, ale cărei cetăți recunosc supremația monarhilor lidieni tot în acea vreme, legendele Atenei atrag la rîndul lor atenția lui Niketas. Am vorbit deja despre miturile lui Aiakos și Kekrops, regi legendari ai Atticii, ai căror urmași au guvernat Atena pînă la 683/682 î.e.n. Epoca îndelungată de frămîntări sociale care a urmat erei regale avea să ia capăt odată cu reformele lui Solon, curînd după anul 594 î.e.n., cînd orînduirea gentilică primește o lovitură hotărîtoare. Vremurile erau însă pline încă de primitivism și barbarie, și conflictele între comunitățile gentile din satele Atticii și cetatea Atenei aveau să dăinuiască pînă la reformele lui Kleisthenes (509—507 î.e.n.), cînd întreaga Attică este

unită și organizată sub conducerea Atenei. Această epocă de tranziție este reflectată în tradițiile, înregistrate după istoricii vechi, dintre care mulți pierduți, de către comentatorii lui Grigore al Nazianzului, compilați de Niketas și traduși în slavă la granițele Valahiei în al XIV-lea veac. Legendele privitoare la aceste timpuri sînt cele despre Demeter (A 18), Orestes și Pylades (C 48) și Alcmeonizi (C 49). Întrucît ultimele două au un caracter istoric foarte pronunțat, cu puține elemente legendare, le vom trata în partea istorică propriu zisă, rămînînd a vorbi aici numai despre mitul Demetrei.

Divinități locale ale unor sate din Attica, eroii culturali agricoli legați de cultul zeiței fertilității Demeter, pe care romanii aveau să o numească Ceres, anume Keleos, Triptolemos, Rharos și ceilalți au fost ridicați la rangul de divinități protectoare nu numai ale Eleusisului, centru agricol însemnat și a doua cetate a Atticii, ci și ale Atenei prin anul 566 î.e.n., cînd sînt pentru prima dată organizate, sub pretextul religios al sărbătorilor Panathenaia și Dionysia, adunări ale întregii Attice. Zeitățile celebrate erau Athena, care împingea astfel pe al doilea plan vechea zeitate protectoare a cetății, Poseidon, semn al trecerii puterii din mîna crescătorilor de cai și vite și a corăbierilor ce făceau negoț cu orașele din Asia și coloniile corintiene în cea a meșteșugarilor; apoi Dionysos, divinitate agricolă, importată din nordul Greciei, sub influența Thebei, în sfîrșit Demeter și Persephone. Instituirea unor astfel de intruniri anuale avea menirea de a strînge în jurul templelor ateniene pe adversarii vechii aristocrații agrare, împrejurare de care avea să se folosească însă, așa cum vom vedea în povestirea despre Alcmeonizi, noua aristocrație, care va instaura în 560 î.e.n. tirania la Atena, în dauna vechilor eupatrizi, dar și a poporului (*demos*), pînă la 511—510 î.e.n. În aceste condiții, mitul Demetrei era sortit să rămînă o particularitate a Eleusisului, unde riturile legate de cultul fertilității au îmbrăcat forme destul de primitive, păstrate pînă la o epocă tîrzie ca mistere accesibile numai celor inițiați.

Povestea este cunoscută din scrierile celor vechi, rezumate mai apoi de Nonnos și imitatorul său, pe care-l numim aici Pseudo-Nonnos. Hades, zeul Infernului, răpind pe Kore, sau Persephone, fiica zeiței fertilității Demeter, aceasta din urmă a început să cutreiere pămîntul, spre a-și descoperi fiica dispărută. În peregrinările sale, s-a oprit la casa unui locuitor din Eleusis, anume Keleos, care a îndrumat-o pe calea cea bună, Demeter ajungînd mai apoi la înțelegere cu Hades, care a consimțit să îngăduie Persephonei a sălășlui pe pămînt jumătate din an, cealaltă jumătate urmînd s-o petreacă în lumea subpămînteană, interpretare mitică a perioadelor agricole. Drept mulțumire, Demeter inițiasă pe fiul lui Keleos în tainele agriculturii, învățîndu-l să are și să împrăstie sămînța, inițiere care se petrecu prin săvîrșirea unor rituri magice, repetate mai apoi, în amintirea acestui eveniment, de către slujitoarele zeiței din Eleusis, în cadrul unor ceremonii tainice, în chip periodic. Misterul în care erau săvîrșite aceste ceremonii, care nu aveau de altfel, în afara interpretărilor glumețe pe care le cunoaștem din comediile lui Aristofan, nimic reprobabil în sine, a permis răspîndirea multor legende răuvoitoare, al căror ecou s-au făcut și primii scriitori creștini, dornici a folosi orice argument posibil împotriva păgînismului.

Mitograful slavo-român narează aici, după Niketas, povestea Demetrei, folosînd prima versiune a comentariului bizantin. Această versiune, care în anexa ce cuprinde textul grec al lui Niketas este reprodusă de noi după ms.

390 din Biblioteca Academiei R.S.R., reprezintă prima redacție, originală, a comentariului lui Niketas, pe când versiunea lungă, folosită de noi în anexă după ms. 392 din aceeași bibliotecă, cuprinde un text prescurtat, căruia i-au fost mai apoi adăugate, în pasajele mitologice, fraze din Pseudo-Nonnos, reproduse literal, spre deosebire de parafrazele destul de libere ale lui Niketas.

O particularitate extrem de interesantă a pasajului discutat din Niketas și care aruncă lumină asupra procedurii comentatorului bizantin este aceea că s-a parafrazat textul lui Pseudo-Nonnos într-un chip identic celui din comentariul lui Elias, care nu o singură dată pare, la prima vedere, să fie sursa nemijlocită a lui Niketas. Explicația trebuie căutată în întrebuintărea de către Niketas a unui text deja comentat în margine, episcopul de Herculăea reproducând în mod obișnuit parafraza marginală sau rezumatul, iar nu textul antic original. În orice caz, aici identitatea ce poate fi constată adesea între frazele lui Elias din comentariul său la cuvântările gregoriene lămurite de Pseudo-Nonnos, fraze care la rîndul lor derivă din comentariul aceluiași Elias la cuvântările lămurite de Nonnos cel adevărat, și frazele din versiunea scurtă a lui Niketas, dovedește că acesta din urmă a folosit un text comentat de Elias. În versiunea scurtă și care, așa cum spuneam, a fost cea întrebuintată de traducătorul slav, găsim astfel o narațiune identică celei din Elias, cu unele adaosuri, e drept mai puține decît în versiunea lungă, împrumutate din Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 3, referitoare la descendența Persephonei din Zeus și la transformarea păstorilor nomazi în agricultori.

Ceilalți comentatori bizantini ai acestei cuvîntări gregoriene au folosit izvoare deosebite. Astfel, Cosmas (*PG* 38, 501—502) și Eudokia nr. 925 urmează pe Nonnos I, 67, Elias IV, 103 (col. 373) și V, 36 (col. 466) pe Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 3, ca și Niketas și Eudokia 760; în schimb, amplă istorisire de la Eudokia 266 derivă din comentariul la Lykophron 83, 482, 710 și Hesiod, *Theogonia* 32, iar Eudokia 656 din scoliile la Aristofan, *Plutus* 845. Un alt comentariu din ms. Venezia, Biblioteca Marciana, cod. Gr. 70 (sec. XI), f. 459, urmează îndeaproape pe Nonnos, II, 17.

Grigore însuși, folosit literal de glosatorii bizantini compilați în marile enciclopedii din sec. X, precum *Etymologicum Magnum*¹⁵, imită în chip vizibil pe Himerios (*Or.* II, 5 și XXV, 3), deși izvorul său, atît în cuvîntările IV, V și XXXIX, cît și în *Carmina* II, 2, 7, 26 sqq, trebuie să fi fost un apologet creștin, adversar neîmpăcat al orfismului eleusinic, întrucît tocmai așa zisa căsătorie sacră simbolică a hierofanților lui Demeter cu preoteasa cultului este ținta atacurilor sale. Acest apologet era desigur Clemens din Alexandria, pe care îl folosește și în alte locuri, *Protreptikos* II, 15, 1—17, 1. Tot Clemens era și sursa lui Nonnos, prelucrat mai apoi de Pseudo-Nonnos, iar izvorul părintelui alexandrin fusese, mai presus de orice îndoială, Apollodor I, 29—32 (5, 1—2), care de asemenea se inspirase din scriitori mai vechi, precum istoricul Pherekydes și poetul Panyasis din Halikarnassos (m. circa 460 î.e.n.). Se cuvine de asemenea a observa că tradiția, cunoscută lui Pausanias, privind ghinda și jirul, hrana oamenilor pînă la Demeter, s-a păstrat în evul mediu la Cosmas (după Nonnos), în *Etymologicum Magnum* (după lexicograful din sec. V e.n. Methodios) și în comentariul lui Tzetzes la Lykophron, iar mitul lui Rharos în lexiconul lui Soudas (poate după Pausanias care cita drama *Alope*, scrisă pe la 524 î.e.n. de Choirilos).

19. Orion și Acteon. Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu.

„Orion și Acteon erau niște oameni, asupra cărora mîniindu-se Artemiia, pe Orion pentru că a poftit la ea de o scorpie au făcut să fie ucis, din care pricină și este el în ceruri, cum basmele grăiesc, împreună cu scorpia, iar pe Acteon pentru că au văzut-o goală, că nu se cuvine pe dumnezeu gol să-l vezi, au făcut să fie sfîrtecat de ciinii săi, din care pricină rele drăcițe pe acestea le-au numit Bogoslov“.

În versiunea slavă miturile lui Acteon și Orion sînt povestite pe scurt, asemenea versiunii originale a comentariului lui Niketas. În schimb, varianta lungă, augmentată, a textului grec vorbește pe larg despre originea lui Orion, născut din zeii ospătați de regele teban Hyrieus sau Hyraios din Tanagra, care au udat pielea boului jertfit în cinstea lor de gazda pămînteană, precum și despre transformarea lui Aktaion, fiul lui Aristaios și al Autonoei, în cerb, de către zeița miniată. Lămurirea din povestea lui Acteon, pe care o citim în versiunea greacă lungă și în manuscrisele slave S și X, după care nu este îngăduit să vezi un zeu gol, este omisă de autorul român al comentariului din codicele muntean din 1411 (ms. A).

Sursa lui Niketas era bineînțeles Pseudo-Nonnos, *Bas.* 6 Mai (2 Creuzer), care la rîndu-i se inspirase din istoriile lui Nonnos, II, 36—37. Aceste istorii lipsesc de obicei din manuscrisele lui Nonnos, prima putînd fi găsită însă în traducerea siriană din sec. VII, recent editată de S. Brock, cealaltă ca glosă la Nonnos, cu trimitere la Pseudo-Nonnos, *Bas.* 6(2), ca de pildă în ms. sinodal grec 150 ²⁹⁵ CCLXXXII de la Muzeul istoric din Moscova (sec. XII), f. 362, apoi în traducerea siriană și în compilația din sec. VIII a lui Cosmas.

Povestea lui Orion o aflăm la mitografiile Palaiphatos și Pseudo-Eratosthenes, precum și la scoliastii lui Homer, Euripide și Lykophron. Nu știm de unde și-a luat Nonnos informațiile, dar putem presupune că sursa sa era înrudită cu narațiunea scoliastului lui Homer, *Iliada* 18, 486, adică Euphorion (sec. III î.e.n.), citat de Didymos Chalkenteros. Zeii care încearcă ospitalitatea pămîntenilor sînt la Euphorion Zeus, Poseidon, Hermes, iar la Nikandros, *Theriaka* 15, Zeus, Poseidon și Apollon; aceleași nume ca la Nikandros găsim la Pseudo-Eratosthenes (Apollon în loc de Hermes și Koloneia în loc de Alkinoe). Niște glose mai noi la *Iliada* 18, 572 citează pentru povestea lui Orion pe Oppianos, *Halientika* (circa 177—180 e.n., glose din sec. VI—IX) și pe Lykophron. Numele gazdei zeilor este Oireos la Niketas, Oineos la Pseudo-Nonnos (Oireos ms. O și Hyereus ms. a), Oineus la Nonnos, Wrws în traducerea siriană. Această oscilație în redarea numelui tatălui lui Orion se explică prin confuzia între Hyrieus sau Hyraios și Oineus din Kalydon, tatăl lui Meleagros, al lui Tydeus și al Deianeirei, confuzie de care ținea seama deja în sec. III sau II î.e.n. Palaiphatos, care numește pe fruntașul din Tanagra atît Hyrieos, cît și Oineos.

În ceea ce privește pe Acteon, lucrurile sînt mai simple oarecum. Și de această dată tradiția reprodusă de Nonnos este identică celei din culegerea de întîmplări extraordinare a lui Palaiphatos, unde, aidoma aluziilor pe care le găsim la alți autori antici, zeița ofensată este Artemis, iar nu Semele, ca

la Akousilaos, citat de Apollodor, ori Stesichoros (circa 632/629—circa 556/553 î.e.n.), citat de Pausanias. Detaliul privind turbarea de care au fost cuprinși cîinii lui Akteon, ce nu-și mai recunosc stăpînul și-l sfișiară, apare prima oară la Nikandros, într-un fragment reprodus de lexicograful atenian Julius Pollux în a doua jumătate a sec. II e.n., apoi în scoliile medievale la poemele pastorale ale lui Theokritos din Syracusa (circa 280—275 î.e.n.), *Eidyllia* 5, 38, precum și la Apollodor, III, 30 (4, 4), care a fost cunoscut și folosit de către Grigore și Nonnos cu siguranță.

20. **Cadmus.** Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu. Moscova, Muzeul istoric, fond sinodal, ms. slav 117 (954), f. 154^v. Glosă.

„De Ispolini grăiesc precum Cadmos în Tivele Vioticești luînd colții balaurului Delfin i-au semănat, iar din ei au ieșit (Ghigantii add. ms. Sin.) Spolinii, bărbați înarmați din cap pînă la șold, și așa stînd s-au războit și unul de altul într-o zi s-au tăiat.”

Pseudo-Nonnos, *Bas.* 11 (8 Creuzer), reluat de Niketas, a folosit probabil pe Didymos, autorul scoliilor la Euripides, *Phoinissai* 1007, despre Kadmos, alt erou legendar al Beotiei, alături de Aktaion și Orion, întemeietor mitic al orașului Thebai, și despre așa zisii spartii, ostași pe jumătate îngropați în pămînt, care au răsărit din colții șarpelui delfic ucis de către erou, aîdoma spartilor răsăriți în același fel din colții balaurului ce păzea lina de aur în Colchis, ucis de Jason, căpetenia Argonauților.

La rîndul său, scoliastul, așa cum era și firesc, a folosit pe istoricii reprodusi de scoliastul lui Apollonios III, 1178—1185, anume *Phoronis* a lui Hellanikos și *Titanographia* lui Musaios (sec. VI î.e.n.), care indicau Delphi ca loc de baștină al balaurului ucis.

21. **Semele.** Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.
„Dia cu Semeli, fiica lui Cadm, împăratul Thibeilor, împreunăindu-se, au făcut-o pre dînsa grea. Iar Ira, muiarea aceluia, de zavistie pornindu-se, mergînd la Semeli îi zice cum că ea foarte să amăgește și să înșală cu părerea, de socotește cum că iaste Die acela carele cu dînsa preacurvește, în vremea cînd un muritoriu oarecarele să împreună cu dînsa. Deci o sfătuiaste ca, de voiaste să facă primejdie și să cunoască oare cu adevărat Die iaste, să ceae de la dînsul ca împreună cu fulgerul și cu tunetul să se împreune cu dînsa, precum și cu Ira să obicinuiaste a face. Deci aceasta după ce au cerut Semeli, Diie cu tunetul, precum iaste în basne, la dînsa au venit și nevrînd o au ars pre dînsa și despicîndu-să pîntecele ei, pre nașterea carea încă era nesăvîrșită o au scos afară și înlăuntru întru a sa coapsă, pre carea o tăiase, o au pus, și pre partea cea tăiată o au cusut și umplîndu-se zilele purtării în pîntece, au scos afară prunc și l-au numit Dionis, adecă de Diie săvîrșit; pentru aceasta pre ellini fluerîndu-i, adecă luîndu-i în batjocură, Cuvîntătoriul de Dumnezeu zice: acélea ce

să săvîrșesc de noi nicidecum nu sînt asemenea cu acélea care să aduc aminte pentru Dionis de limbi, carele adecă jumătate de bărbat era, de vrême ce acum, adecă acélea care sînt osebite bărbatilor făcîndu-le, acum iarăși pătîmind acélea care să cuvîn fămeilor. Nici coapsă a Diei chinuînd și după obiceiul celor ce poartă în pîntece pre Dionis purtîndu-l pînă încă era zămislirea nedesăzămislire chinuînd, pentru că pre Athina o zic băsnuitorii că din oarecarii cufundați în vin și apucați de nebunie și turbare a minții săltări și hora făcea și năvălirea cea ostășască o săvîrșia și Thiveii mai virtos îl cinstia pre dînsul, încă și cătră tunetul acela cu carele Semeli, muma acestuia, să arsese, evlavie și cucernicie avînd.”

Sursa lui Niketas este Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 4, care se inspiră aici din Nonnos II, 24—25. De aceea, detaliul din Nonnos II, 25, privind deghizarea Herei în doica Beroe, amintit de Julius Hyginus, *Fabulae* 167 și cunoscut Eudokiei (859), nu apare la Niketas, întrucît Pseudo-Nonnos îl omisese. Tot așa, explicarea termenului *androgynos* prin dubla gestație lipsește, deși de data aceasta Pseudo-Nonnos menținuse fraza din modelul său, precum și amănuntul referitor la creșterea lui Dionysos de nimfele muntelui Nysa.

Legenda nașterii zeului Dionysos din Zeus și Semele, fiica regelui theban Kadmos, este narată pe larg de către Nonnos din Panopolis în poemul *Dionysiaka*, și rezumată de Nonnos al nostru după *Bibliotheca* lui Apollodor III, 27 (4, 3), ale cărei surse se aflau în comentariile lui Didymos la *Iliada*, 14, 325, Euripides, *Phoinissae* 649 și Pindar, *Olympice* II, 44. Pasajul despre proverbiala prostie beotiană a fost adăugat de Niketas după o glosă inspirată din cuvîntarea lui Grigore însuși¹⁶. Nu este cu neputință ca izvorul nemijlocit al lui Niketas să fi fost comentariul lui Elias V, 37 (467).

22. **Bacchus, satirii și silenii.** Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu.

„Vachii sînt unii care îmbătîndu-se și smintîndu-se săltau și se băteau cu Dionis, iar Thiveii mult îi cinsteau, închinîndu-se și trăsnetului, care au ars pe mamă-sa Semeliia.”

Sursa lui Niketas era Nonnos II, 24, prescurtat de un glosator intermediar, precum cel editat de Jahn, *PG* 36, 910. Izvorul informațiilor lui Nonnos era fie scoliastul lui Platon, *Parmenides* 215 a, fie geograful Strabo din Amaseia (64/3 î.e.n.—23/4 e.n.), X, 3, 7(466), unele lămuriri privind satirii putînd fi găsite de el și în scoliile la Aristofan, *Equites* 408, citate de Soudas, care reproduce și citatele lui Didymos din Xenophanes și Nikandros, ori în comentariul la Lykophron 143.

23. **Achile și Chiron.** Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu. Mss. Moscova, Muzeul istoric, Sinodal'naja Biblioteka, Sl. 117 (954), f. 147 și Leningrad, Saltykov-Șchedrin Q.π. I. 16, f. 31^v. Glose.

„Zic de Ahilevs că a învățat să vîneze de la un anume cal chentaur (Chitovras ms. sinodal 117), pe nume Hiron; partea de sus îi era de om, iar cea de jos de cal și trăia într-o anume peșteră

în muntele Piliu Tetalicheanul (Povestea elinească grăiește de o peșteră a toate năravurile învățătoare, ms. Leningrad). Luind pe Ahile și așezându-l pe partea de cal, îl învăță pe acela să săgeteze și să ucidă iepuri și ciute, hrănindu-l pe el nu cu lapte, ci cu creieri de cerbi și de lei, cum basmul grăiește. Pentru care lucru se și numea Ahilevs, că nu cu hrană de obște și firească se împărtășea, că hilos la hrană se spune. Era acesta lui Ahilevs și de cal de călărit, că pe el ședea, și de învățător, că de el se învăța. Tot așa și marele Vasilie de către părintele său se învăța."

Aluzia la Achilles, Peleus și Cheiron era un loc comun la oratorii din sec. IV, atunci când alcătuiau panegirice, precum Himerios, modelul lui Grigore (*Or.* 1,5; 13, 10; 33,3). Pseudo-Nonnos, izvorul lui Niketas, *Bas.* 4 (Creuzer), nu amintește numele lui Peleus însă, și nici cel al muntelui Pelion, unde se afla sălașul lui Cheiron centaurul, căruia, înspăimântat de încercarea soției sale, zeița Thetis, de a căli prin foc pe Achilles, Peleus îi încredinșase pruncul. Aici izvorul suplimentar folosit de Niketas trebuie să fi fost o glosă contemporană celei traduse în slavă în sec. X, pe care o aflăm în ms. Saltykov-Șcedrin Q.π. I. 16, și unde se vorbea de peștera din Thessalia, unde trăia Cheiron, ca de un simbol al educației într-o virtuți; putem presupune așadar că s-a făcut la o dată anume confuzie între *spelaiōn* (peșteră) și Pelias, care este numele Pelionului la Niketas, în vreme ce la Hesychios (sec. IV), Pelias este numele lăncii lui Achilles.

Povestea lui Achilles și a centaurului Cheiron poate fi citită în comentariul lui Isaac Tzetzes (sec. XII) la *Alexandra* lui Lykophron, alcătuit după scoliile antice, la versurile 175—178, 269. Aici întîmpinăm numele corect, Pelion, luat din glosele la *Iliada* 16, 37.

Hrana lui Achilles era, potrivit scoliastului lui Pindar, *Nemeice* III, 75, alcătuită din carne de leu și de mistreț, iar după Apollodor III, 171—172 (13, 6, 1—5), din carne de leu, urs, măduvă de porc mistreț, în vreme ce Philostratos din Lemnos (circa 170—244/249), *Heroika* XIX, 2, susține că eroul se hrănea cu faguri și măduvă de cerb, iar poetul roman Publius Papinius Statius (circa 45—după 95), în poemul închinat faptelor lui Achilles, II, 381 sqq. vorbește de carne și măduvă de leu. Pseudo-Nonnos și Niketas însă, așa cum am văzut, pretind că Achilles fusese hrănit doar cu măduvă de leu și de cerb, imbinînd așadar tradiția reprezentată de Philostratos cu cea înfățișată de Statius. Tot așa, scolia lui Basileios Elachistos nr. 134 vorbește numai de măduva de leu și de cerb, iar cea care o precede (nr. 133) cuprinde detaliul, pe care-l reîntîlnim la Niketas, despre vînătoarea de iepuri și ciute. Rămîne a crede așadar că Niketas a folosit, alături de textul lui Pseudo-Nonnos, o serie de glose din tradiția basiliană a sec. IX—X. Într-adevăr, atare presupunere este sprijinită de faptul că la sfîrșitul textului grec al acestui pasaj din comentariul lui Niketas citim o frază despre învățămîntul enciclopedic, inspirată de o glosă aflată în cîteva manuscrise, cel mai vechi fiind ms. grec 142 ⁶⁴/_{LXV} din fondul sinodal al Muzeului istoric din Moscova (sec. VIII—IX), f. 82^v (=PG, 36, 910). Sursele scoliastului erau Proklos din Constantinopol și comentatorul lui Aristofan, *Equites* 189.

24. **Trofonie.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

"Trofonie vrăjitorul, aprinzîndu-se cu pofta slavei, cînd poftiia să-și adune luiși cătră oameni părere de dumnezeu, s-au încuiat pre sineși într-o peșteră supt pămînt și acolo ș-au săvîrșit viața, ca după ce nu s-ar fi aflat, să se socotească răpit în ceriu. Iar un drac intrînd în peșteră, și intru acéia făcîndu-și luiși lăcaș, înșala pre oameni, mințind cum că el iaste Trofonie și vrăjda. De unde iarăși aceia carii să ducea intru acea peșteră supt pămînt aducea oarecare băsnuiiri (vrăji), însă în céialaltă vréme a vieții toată de-a pururea petrecea triști, căci să batjocurise de dracul".

Și acest mit este de origine beoțiană, el reflectînd un cult local, al eroului Trophonios din Lebadeia, căruia îi era închinată o peșteră sacră, unde se dădeau oracole. Izvorul lui Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 6, folosit de Niketas, fusese cu siguranță scoliastul lui Aristofan, *Nubes* 508, adică Didymos. Spre deosebire de comentatorul sirian, Niketas nu amintește pe eroii asociați lui Trophonios, adică Agamedes și Empedotimos. Pasajul din Grigore unde este vorba de Trophonios (*Or.* 39,5) se referă la un proverb, citat în sec. II de Plutarh și Zenobios.

25. **Cîmpiile Elizee.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

"Minos și Radamant fiii lui Die se zicea și stărostie au primit de la tatăl lor, iar Minos ca bun făcător de pravile și Radamant ca drept judecător s-au învrednicit de florile cele de asfodel, adică de rai, că intru acele flori multe sînt asfodele, livada astfel numîndu-se, cu miros bun și culoare prea frumoasă și rădăcină folositoare. De acelea dar s-au învrednicit și de cîmpia Ilisionului, adică de o țară necălcată și neprihănită, avînd numele ca raiul nostru arătat în cărțile lui Moise. Iar asupra numelui raiului dacă se făcea deosebire, apoi aceasta era între cîmpia Ilisionului și livada de asfodele și insulele fericirilor, unde după moarte nu aveau parte de întuneric, cîmpii Ilisionului zicîndu-se astfel fiind necălcați, ori pentru că acolo sălășluiau trupuri nestrucate".

Interpretarea morală a mitului despre Minos, rege legendar al Cretei, personificînd talasocrația epocii minoice tîrzii, cînd cetatea Knossos stăpînea mările (sec. XVI î.e.n.), o găsim numai la Platon. Firește, legenda este străveche, ea fiind strîns împletită cu tradițiile arhaice despre Theseus, mitologicul mîntuitor al atenienilor și grecilor în genere de spaima Minotaurului, jumătate om și jumătate taur, născut de fiica lui Minos, Pasiphae. După cucerirea Cretei de către ahei, reprezentanții noii civilizații, miceniene (circa 1425 î.e.n.), legendele locale despre Minos au fost însușite de noii locuitori, care le-au transmis grecilor de pe continent. Homer amintește astfel în poemele sale pe miticul rege, ca și alți scriitori greci vechi, dar abia Platon atribuie lui Minos, judecător al Infernului după tradiția vremii sale, rolul de

simbol moral. Tot așa, Platon pomeneste, în sprijinul tezelor sale, mitul lui Rhadamanthys, socotit încă de Homer a fi fost jude al Insulelor Macaree sau Fortunate, ale celor fericiți adică. Nonnos II, 13, 36, iar după acesta Pseudo-Nonnos, *Bas.* 15, sursa lui Niketas, pare a se fi referit astfel la dialogurile platonice *Gorgias*, *Minos* și la un pasaj din *Legi (Nomoi)*, dar citează în chip expres numai dialogul *Phaidon* (113 b-114 a și poate o scolie la 112). În schimb, nu este amintit al treilea jude al lumii morților, Aiakos, la nici unul din comentatorii lui Grigore.

Scoliile la Pindar, *Olympice* II, 133 și Apollonios Rhodios, *Argonautice* II, 516 nu par a fi fost folosite într-un fel sau altul, definiția dată Elizeului și asfodelilor de către Pseudo-Nonnos derivând se pare dintr-un lexicon homeric. În orice caz, Niketas a introdus în textul său, alături de descrierea acestei plante din Pseudo-Nonnos, lămuririle date de Basileios Elachistos într-o glosă. La rîndul ei, glosa lui Basileios repetă definiția lui Hesychios, unde este citat editorul alexandrin din sec. III î.e.n. al lui Homer, Aristarchos, probabil după lexiconul homeric al lui Apollonios Dyskolos. Pe această cale, prin folosirea lui Hesychios adică, și a glosatorului lui Teocrit VII, 68 de către scoliastul din sec. X, a fost identificată mitica regiune a Cîmpiilor Elizee cu paradisul creștin. Este așijderea vrednic a fi remarcat faptul că în versiunea scurtă, care este, așa cum am văzut cu alte prilejuri, cea originală, descrierea asfodelilor, făcută de Pseudo-Nonnos și fraza despre rostul de paradis păgîn al Cîmpiilor Elizee lipsesc, ca și în versiunea slavă.

B. ZEII.

26. **Uranus.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Băsnuesc poeticii cum că Cron au făcut războiu împotriva tătăni-său, Ceriului, și cum că părțile lui cele de rușine i le-au tăiat și le-au lepădat în mare și cum că rodul pîngăritei aceia părți și tăerii s-au făcut Afrodita și într-acest chip aceia cu necinste și cu ocară s-au născut și iarăși cu ocară să cînsteste prin ocăritoare și batjocoritoare împreunare și prin taine vrédnice de blestem”.

Legenda nașterii zeiței Aphrodite din mare și Ouranos, schilodit de Kronos, este amintită de Pseudo-Nonnos după Nonnos I, 88, care a folosit scoliile la Hesiod, *Munci și zile* 11 și *Theogonia* 459. Aceasta este prima dintre tradițiile, puține de altfel, pe care Niketas le întrebuintează în comentariul său la cuvîntările lui Grigore pentru a vesteji impietatea și incestul care, potrivit apologeticilor creștine, au caracterizat zeii antichității. Unele manuscrise ale textului sirian adaugă de asemenea o legendă despre Aphrodite, venerată sub numele de Astaroth la Byblos în Fenicia, precum și despre iubitul ei, Adonis sau Tammuz și tînguirile rituale ale arameilor cu prilejul sărbătorilor Astartei (Nonnos II, 38 Brock). Aceste note de istorie religioasă au fost folosite în glosele laurențiene din sec. X la Grigore, editate de Norden și Piccolomini.

27. **Zei păgîni.** Cuv. XXXIX(10). Mss. S (f. 146^v), M (f. 141^v). Glosă.

„Înșelătoriile și stricăciunile elinești, că așa numesc eu cele cînstite de dînșii. Astfel dar crez eu că trebuie ca noi cînstirile cele elinești a le socoti, ba încă mai crez că tot cel ce bine gîndește la fel le va numi”.

Este o traducere a unei variante a scoliei basiliene Jahn PG 36, 910, inspirate de Fulgentius Mythographus II, 4, poate.

28. **Saturn.** Cuv. XIX(7). Ms. S (f. 90). Comentariu. Text și glosă în versiunea greacă lungă β (p. 204).

„Dumnezeul acelor Cron au înghițit copiii săi, ei spun însă că alta înseamnă aceasta, Cron timpului zicîndu-i-se, iar vremea cîte naște iarăși le înghite la loc”.

Ca și glosa precedentă, aceasta pare a fi fost inspirată de un pasaj din Fulgentius Mythographus, un autor latin din sec. V sau VI, poate același cu episcopul Fulgentius din Ruspe în Africa (467—532), II, 4, pasaj unde se face un joc de cuvinte, în legătură cu nașterea Venerei, între Kronos și *chronos*, timpul adică.

29. **Jupiter.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche. Glosă S (f. 148^v).

„Cron, tatăl Diei, după ce, precum băsnuesc ellinii, au luat înștiințare de la idol că să va întîmpla ca de unul din fiii săi să se izgonească din împărăție, pre toți cei parte bărbătească carii i să năștea lui, de tot îi minca. Deci Réa, muierea lui, după ce au născut pre Diie, fiindcă cu totul s-au clătît și s-au înspăimîntat de frumuseața lui și de harul fătii, furiși ridicîndu-l, l-au trimis la Crit și au rînduitu-i lui Curites, adecă pre oarecare dimoni, carii greu și mare sunet și huet din lovirele armelor făcea și danțul acela, care pirrhion să zice, îl săvîrșia, înarmați fiind, ca cu huetul care-l făcea cu lovirea armelor pre greul vaet și plînsul al pruncului dumnezeu și pre cel mare sunet să-l poată acoperi, ca nu după întîmplare Cron vaetul din ceriu auzindu-l și pre însuși acesta să-l înghiță. Iar în locul celui născut au lăsat bărbatului său o piatră, învălită în scutece, ca să o mănince, pre carea, după ce au înghițit-o, și pre aceia, pre carii mai întii îi înghițise i-au borît, însă darea istoriei iaste de aici, că Die au fost vrăjitoriu și fără de lege om, tyran al criténilor, la carii și mormîntul lui să arată, măcar mîhnească-se și îngreioiază-se pentru acest cuvînt aceia carii între limbi covîrșesc cu învățatura și măcar lépede pre această istorie, pre carii îi miră de Dumnezeu Cuvîntătorul, c-aceia ce birfîia cum că Die (fiindcă era întru el putere dumnezeiască) nicidecum după obiceiul copiilor cu suptire glas s-au vâetat, ci cum că au dat oarecare înfricoșat plînsul și atita de mare și înalt, cît trecea și străbătea pînă la ceriu. Și adecă poeticii spun

că s-au înghițit de Cron piatră în locul Diei, iar Grigorie spune cum că Die ca o piatră de Cron s-au înghițit, dintru care arătat iaste că el nu au privit la vésťea lucrului ce s-au făcut, ci la pă-rerea lui Cron, pentru că a Diei, precum ellinii încă plăzmuiesc, atita de mare și de putérnică îi era firea, cît după ce au cunoscut aceasta Cron și după ce înghițind piatra simți ca o împotrîvire oarecare și o asprime, pentru aceia mai vîrtos socotiia că el pre-Diie l-au înghițit, pentru tării firii și puterea. Deci Cuvîntătorul de Dumnezeu au zis cum că Die, căzînd într-adînc, ca o piatră s-au înghițit, privind la părerea celui ce au înghițit“.

În genere, Niketas reproduce aici narațiunea lui Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 1, a cărei sursă era Nonnos II, 30. Unele fraze însă sînt parafrazate aidoma lui Elias, care trebuie să fi fost, măcar în parte, sursa nemijlocită a comentatorului din Herakleia. Astfel, începutul coincide pe de-a-ntregul cu Elias IV, 112 (384), în schimb pasajul despre Cureți, socotiți demoni, și piatră înghițită de Kronos, drept fiul său Zeus, acesta ascuns de Rhea în Creta, în muntele Ida, pare a fi fost împrumutată dintr-o glosă, poate cea la Lykophron, *Alexandra*, 1297, glosă a cărei sursă era *Biblioteca* lui Apollodor I, 1, 7; fraza despre *pyrrhichios* derivă și ea dintr-o glosă, poate cea la Pindar, *Pythice* II, 127, poate cea la *Andromaca* lui Euripide, informația nemijlocită fiind luată de compilatorul comentariului dintr-un lexicon oarecare de glose, precum dicționarul lui Hesychios π 4463—4464. Această glosă, înrudită cu glosele Basileios 106 și Georgios 106 bis, era scolia 8 Norden p.616. În sfîrșit, partea finală, despre Zeus — tiran din Creta și înșelător al oamenilor, derivînd nemijlocit din scolia Norden, exprimă doctrina lui Euhemeros, potrivit căruia toți zeii fuseseră niște oameni iscusiți, ce izbutiseră să înșele pe ceilalți, făcîndu-i să-i socotească ființe superioare. Învățăturile lui Euhemeros, înfățișate creștinilor de Clemens din Alexandria în *Protreptikos*, precum și explicațiile date miturilor cretane de către istoricul Ephoros, reprezentau în ultimă instanță izvorul narațiunilor privind nașterea lui Zeus, pe care Nonnos le găsisese la Apollodor.

30. **Réa.** Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„În Frighiia era capiște a dumnezeoaei Reii, întru care fryghii sărbătore prăznuind să tăia și să scopiia de mădularul cel născătoriu, închipuind chipul al însăși primejdiei, întru carea acéia, după ce i să mîncase fiii de Cron căzuse. Dar fluierători oarecarii cu fluere cînta, pre inimile acelora de la simțirea durerii întorcîndu-le și spre a suferi tăierea învăpăindu-le. Cărora urmă alții mîna doftorească le adăogea, adecă le ajuta cu dofturii urmînd chipului Coryvanților, ca cum adecă pre însăși Réa ar fi mîngîiat-o. Iar Coryvanții neam de demoni, adecă draci sînt, sau de oameni nebuniți, carii slujia Reii, pre carii Cavyri îi numesc. Cu adevărat pre aceasta maică a dumnezeilor, și de nu a tuturor, dar adevărat a Diei și a fraților lui o spun poeții, precum și tatăl al dumnezeilor pre Cron. Și fryghi era aceia, carii acest feliu de fărădelegi întru cîntea Reii săvîrșia și însuși ei să săvîrșia, adecă rău pătîmia cu munca muerii.“

Sursa lui Niketas este firește Pseudo-Nonnos *Sacra lumina* 2, pentru misterele Rheii comentatorul folosind de asemenea una din scoliile laurentiene (sec. X), așa zisele scoliile Piccolomini adică, după numele editorului lor, pe care o folosiseră atît Basileios Elachistos, cît și Georgios Mokios, Eudokia și Elias. Izvorul glosatorului fusese scoliastul lui Aristofan, *Lysistrata* 558, adică Didymos Chalkenteros. Nu este cu neputință ca glosa să fi fost luată de Niketas dintr-un glosar enciclopedic, întrucît aflăm în *Etymologicum Magnum* 531, 5—9 și 542,54, după scoliile la Lykophron, 78,1170, aceeași identificare a Cybelei, mama zeilor, cu Rhea, mama lui Zeus, ca și definirea Coribanților drept demoni, ceea ce aflăm de altfel și la scoliastul lui Clemens din Alexandria, Arethas adică (sec. X).

31. **Minerva.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche, din grecește (vezi mai sus nr. 21). Traducere nouă.

„Grăiesc de Athena dumnezeiță că din capul Diei s-au născut. Zeus dară au zămislit-o în spatele capului, la ceafă, iar cînd au venit vremea nașterii, au chemat pre fiul său, Ifest. Acela era fierar și luînd securea și izbind pe tătine-său în ceafă și de acolo s-au născut Atina“.

Sursa comentatorului aici a fost Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 4 b(5), o parafrază a lui Nonnos II,27, prin intermediul unui interpret mai nou însă, probabil Elias V,39(468). Izvoarele antice privind mitul nașterii Athenei din capul lui Zeus, despicat de fiul acestuia, zeul Hephaistos (Vulcanus al românilor) erau scoliastii lui Apollonios Rhodios IV,311 și Lykophron 519.

32. **Diana.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Pe Artemiia zic elinii că la vînătoare și săgetare bine pricepută era, lucru pentru care săgetătoare de cerbi o numeau și de dumnezeoae o țineau.“

Pentru Artemis Elaphebolos sursa lui Niketas era Pseudo-Nonnos *Bas.6*, explicația pentru acest epitet aparținînd probabil lexiconului homeric al lui Apollonios Dyskolos, citat de Hesychios și *Etymologicum Magnum*.

33. **Mercur.** Cuv. XIV (15). Ms. S (f. 237). Glosă.

„Pe Ermie furul îl aduc în față și dobînditorul îl numesc, cea mai de frunte cînte dîndu-i, furînd și ei înșiși și agonisînd de pretutîndeni.“

Glosa din manuscrisul slavo-român, al cărei izvor este Nonnos, I,90 ori II,31, este tradusă după o scolie greacă, care a fost inclusă și în comentariul lui Elias, inspirată la rîndul ei de scoliastul lui Aristofan, *Plutus* 1153—1165.

34. Marte, Venus, Mercur și Bacchus. Cuv. XLI (4). Ms. S (f. 51^v—52). Comentariu.

„Grăiesc elinii cum că Are izvoditor și lucrător al miniei și uciderii este, precum Afrodita poștei și desfrinării, iar Ernie furtișagului și Dionis beției începătură sînt.”

Niketas urmează firește pe Nonnos I, 92—93, probabil prin intermediul vreunei scolii oarecare, întrucît Nonnos nu a fost folosit niciodată în mod direct de către Niketas, căruia i-a fost cunoscut numai comentariul imitatorului, Pseudo-Nonnos adică. Aceste capitole din Nonnos nefiind pînă acum editate în original, le vom reproduce în anexă după manuscrisul grec 149 $\frac{54}{LV}$ (sec. X) din fondul sinodal al Muzeului Istoric din Moscova.

Nu este cu neputință ca izvorul lui Niketas să fi fost vreun apologet creștin, precum Clemens din Alexandria, Eusebios ori Theodoretos.

34 bis. Venus și lemnienii. Cuv. XL(11). Ms. S (f. 167). Comentariu.

„Iar dacă sterpe le zice, apoi aceasta de la anume poveste se trage, despre oamenii ce trăiesc la baltă, ce neînălțînd obiceiurile jertfe Afroditei, aceea lipsă de copii le pricinui. Iarăși voind ei a i se ruga și a-i închina jertfe, au trimis de s-a dezlegat nerodirea muierilor și astfel iarăși s-au întîmplat muierilor aceloră să rodească copii.”

Povestea, la care face numai aluzie comentatorul bizantin, explică originea jocurilor funerare obișnuite din cele mai vechi timpuri în insula Lemnos. Potrivit fabulei, insularii, pe care traducătorul slav îi socotește o populație lacustră, confundînd *Lemnios* (din Lemnos) cu *limnaios* (lacustru), s-ar fi împotrivit cîndva să dea Afroditei cuvenitele jertfe. Zeița, miniată, pricinui atunci infecunditatea femeilor din Lemnos și turburarea bărbaților acestora, care-și luară alte neveste. Revenind însă la obiceiul de da jertfe Afroditei, lemnienii fură mîntuiți de nenorocirile abătute de zeiță asupra-le, instituindu-se tot atunci și jocurile choice, în amintirea acestui eveniment.

Despre aceste lucruri și altele asemenea vorbește pe larg Asklepiades, un autor de la finele sec. IV î.e.n., într-o lucrare pierdută, *Tragodoumena*, din care ne-au rămas cîteva fragmente, precum cel numerotat 13 de către editori, reprodus de scoliastii *Iliadei* și glosatorul lui Apollonios I, 615. Sursa lui Niketas pare a fi fost fie scoliastul lui Apollonios, fie *Bibliotheca* lui Apollodor I, 114 (I, 9, 17, 1).

35. Hecate. Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Oarecarii zic cum că Ecate iaste luna, oarecarii cum că iaste altă dumnezeoae, carea umblă împrejur noaptea și carea să poartă în car de lei și despre toate părțile iaste încînsă cu șărpi și cu bălauri și pune înaintea înfricoșate oarecare năluciri și păreri, adecă oamenii oarecarii cu mărime neobicinuită, avînd

capete de bălauri, atîta cît pre prea mulți înspăimîntîndu-se de vederea acestor lucruri întru nebunie și eșire din minte i-au adus.”

Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 10, izvorul lui Niketas, urmează pe Nonnos I, 96 în această notă despre Hekate, zeița lunii, alături de Artemis și Selene, și a nopții. Mitul fusese narat de Didymos într-o operă pierdută, folosită însă de scoliastii lui Hesiod (*Theogonia* 411), Euripide (*Medeia* 396; *Hippolytos* 142) și Aristofan (*Lysistrata* 443; *Plutus* 594); scoliastul lui Hippolytos pare de altfel a fi fost izvorul nemijlocit al lui Nonnos, deși analogii și chiar identități între narațiunea comentatorului lui Grigore și unele detalii din scoliastii lui Platon (*Phaidon* 107 e), Teocrit (II, 12, 36), Apollonios Rhodios (III, 860) și Lykophron (519) pot fi uneori remarcate. Nu este exclusă nici existența unei verigi intermediare între scoliastul lui Euripide și bios din Caesarea, *Pregătirea evanghelică* III, 11, 22, după Porphyrios. Scolia 9 Norden (p. 619) din seriile editate de Piccolomini urmează, asemenea majorității scriitorilor bizantini care au tratat această temă, pe Pseudo-Nonnos.

C. EROII, REGII ȘI ZEII BARBARILOR

36. Abaris. Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„De Avaris zic să fi fost de la miazănoapte, dintr-un neam de la miazănoapte de tot și din vînturile cele tari, că tot schiteanul de la miazănoapte este. Grăiesc dar despre el că au primit răsplătă pentru lucrul lui de la Apolon și o săgeată au primit de la acela și ținînd-o au înconjurat Elada și cu ea au făcut vrăji și au dat proorocii. Iar alții zic că arunca acea săgeată în văzduh și după ea luîndu-se peste tot mergea.”

Izvoarele lui Pseudo-Nonnos, Bas. 5 (Creuzer), sursa lui Niketas, par a fi fost măcar în parte identice celor folosite de către acesta din urmă spre completarea informațiilor oferite de comentatorul sirian, anume Herodot IV, 36 și „Lykourgos”, *Discurs împotriva lui Menaisechmos*, adică Ploutarchos, X oratores, Demosthenes 37, ori o scolie în genul celei întocmite de Harpokration 1,1 despre Abaris în lexiconul său, închinat explicării unor termeni din cuvîntările celor 10 oratori clasici din sec. IV î.e.n., despre care vorbea și Plutarh. Nu este însă deloc improbabil ca Pseudo-Nonnos să fi întrebuintat pe scoliastul lui Aristofan, *Cavalerii* 729. Soudas A 18, citînd cuvîntarea lui Grigore, glosează numele hyperboreilor prin avari, bulgari, saraguri, *akatiroi* și huni, ceea ce indică o sursă din sec. VI—VIII.

37. Gyges. Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu. Ms. BAR rom. 1956, sec. XVIII², f. 101, glosă românească.

Comentariul: „Povestesc de Ghiga că ar aflat fi și purtat și un inel și cînd voia să nu fie văzut, întorcea înăuntru piatra inelului, ca să se ascundă, și oarecînd aceasta făcînd și intrînd

în palatul împărătesc și pitindu-se a ucis pe împăratul lidian și a luat el împărăția. Despre aceasta grăiește și Platon în *Vieți*, cum că Ghygas era cioban și păscînd el oile a aflat îngropat un cal de aramă, iar în acel cal a aflat un om mort, avînd acela înel și au luat acel inel cu sine și cînd întorcea piatra inelului se făcea nevăzut, iar cînd iarăși o răsucea, iarăși se făcea ivit celor ce erau acolo, că așa era întocmită acea piatră a inelului, de se putea răsuci. Avînd dar cu el inelul, au venit în împărăția Lidiei și răsucind piatra inelului și făcîndu-se nevăzut și intrînd au ucis pe împăratul lidian și au luat împărăția. Iar Irodot altfel povestește de Ghiga, că din porunca împărăteșii Ghiga au omorît pe Candavl împărat și s-au pus pe el împărat."

G l o s ă : „Gygul lideanul. Pentru aceasta iaste basmul a elini cum că cioban fiind și om prost, într-o pădure umblind au dat peste un om mort, întru al căruia deget au găsit un inel și întorcîndu-l în degetul mortului prin cercare au cunoscut că deaca învîrtia pecetea inelului cătră palmă, acela carele îl purta să făcea nevăzut de alții, iară deaca o întorcea în afară, era văzut. Pre care inel luîndu-l, precum bănesc, cu dînsul, au lucrat tănuit și au luat împărăția Lydii."

Povestea despre regele Gyges al Lydiei (687—669 î.e.n.) apare la Niketas în felul în care era narată și de izvorul său principal, Pseudo-Nonnos (*Bas.* 5 Creuzer), după Nonnos I, 55. Tot Nonnos era sursa lui Kosmas, Eudokia și al scoliastului Jahn, precum și a lui Niketas însuși, care adaugă unele amănunte, precum o explicare a titlului lucrării lui Platon pe care o cita și definirea lui Gyges ca păstor de oi, ce nu pot fi găsite decît la Nonnos însuși, nu și la Pseudo-Nonnos. Ce-i drept, aceste detalii se găsesc numai în versiunea slavă, care, spre deosebire de alte locuri, urmează aici varianta adăugită, lungă, a lui Niketas; în manuscrisul grec folosit și editat de noi nu se află aceste amănunte, păstrate numai de traducătorul slav. Sursele cele mai vechi, citate de altminteri și de comentatorii lui Grigore, erau Herodot I, 8—12, după Archilochos din Paros, un contemporan al lui Gyges, și Platon, *Politeia* 359 d. De asemenea Niketas adaugă aici o glosă aflată și la Elias IV, 90 (357). În schimb, glosa din miscelaneul românesc 1956 al Bibliotecii Academiei exprimă o tradiție recentă, de vreme ce, spre deosebire de ceilalți autori, ea susține că Gyges ar fi descoperit inelul fermecat într-o pădure (într-o peșteră Elias, Nonnos, scolia Jahn, Kosmas și Eudokia; în pămînt Pseudo-Nonnos, după Herodot; la un cutremur Soudas Γ 47, după Platon).

38. **Midas.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu. Ms. BAR rom. 1956, f. 101, glosă românească.

T e x t : „De Mida împărat grăiesc frighienii că într-atîta era iubitor de aur, încît s-au rugat ca orișice va atinge, aur să se facă. Fîndu-i ascultată ruga și neputînd mîncea, întrucît bucatele și mincarea ori băutura de care se atingeau, aur se făceau, au murit de foame."

Glosă: „Mida. Pentru acesta iarăși iaste basmul cum că, împărat fiind, s-au rugat lui Dumnezeu să-i facă binele acesta, ca orice va atinge cu mîna, să se facă îndată aur. Deci după multă rugăciune dobîndindu-și cîrerea, orice atinge cu mîna, lîmne, pietrii sau orice alt, să făcea îndată aur; însă viînd și la bucate și atîngîndu-să cu mîna de dînsule, ca să mînce, îndată bucatele să făcea aur. Și așa totdeauna, de cîte ori ar fi vrut să mînce, atîngîndu-să de bucate și iale făcîndu-să aur, din pricina aceasta, neputînd să mînce, au murit de foame."

Și de această dată este vorba de un rege din Asia Mică, din vremea cînd, statul hittitilor din centrul peninsulei prăbușindu-se în urma năvălirii egeșe, seamă în partea apuseană a Asiei Mici, pe ruinele fostelor centre administrative hittite. Dintre aceste state, cele mai însemnate erau Phrygia, a cărei capitală, Troia, a fost astfel ridicată pe locul vechiului Ilion, distrus de coaliția militară a neamurilor aheene pe la 1194—1184 î.e.n., precum și Lydia, în partea centrală a litoralului egeean al Asiei Mici. Fără a mai atinge culmile nominală a statului hittit, Phrygia a continuat să reprezinte o anumită cultură, destul de dezvoltată, atîngînd la finele sec. VIII și începutul sec. VII î.e.n. un înalt nivel de civilizație, oglindit și în legenda despre regele Midas, care domnea atunci. Se povestește astfel de către scriitorii greci că Midas, rugat de Apollon să arbitreze întrecerea sa întru ale cîntului cu satirul Pan, un zeu campestru, a dat înțietate acestuia din urmă, din care pricină Apollon, mîniat, ar fi făcut să-i crească regelui urechi de măgar, pe care Midas le ascundea cu grijă sub cușma-i frigiană, fiind dat în vileag de bărbierul său, care, încredințînd taina trestîilor din care își cioplea naiul Pan, făcuse tuturor cunoscută meteahna stăpînului.

Nu această legendă însă este povestită de comentatorii lui Grigore, ci aceea după care, întîlnind pe Seilenos, zeul jumătate țap, jumătate om, care-l crescuse pe Dionysos, după ce fiul Semelei crescuse îndeajuns cu laptele nimfelor muntelui Nysa, Midas, văzîndu-l beat, îl luase cu sine și-l adăpostise. Drept mulțumire, Seilenos, ori Dionysos însuși, după alți autori, dădu lui Midas puterea de a prefăce în aur tot ce va atinge, regele murînd în cele din urmă de foame, din pricina păgubosului său dar. Fără dar și poate, această tradiție reflectă realitatea vremurilor de înflorire economică a statului frigian, care au dăinuit pînă la întemeierea dinastiei Merminazilor de către Gyges în Lydia (687 î.e.n.), țară care avea să cunoască la rîndul ei înflorirea economică, oglindită în tradițiile despre fabuloasele bogății ale ultimului său rege, Kroisos (561—546).

Întrucît versiunea slavă a lui Niketas cuprinde varianta scurtă, nu întîlnim aici tradiția despre întemeierea orașului Ankyra, pe riul Halys, tradiție înfățișată exact în același chip și cu aceleași cuvinte de către Pseudo-Nonnos, *Bas.* 6 Creuzer și Niketas cel adăugit. Pseudo-Nonnos recursese desigur, pentru această legendă, la mitograful folosit cîndva, în sec. II î.e.n., de către Pausanias, singurul scriitor antic care atribuie inventarea ancorii de oțel cu un singur braț lui Midas. De altfel, și în alte locuri, cum ar fi cel în care Niketas ne vorbește despre disciplina spartană (nr. 58), comentatorul

bizantin a avut într-un fel sau altul cunoștință de tradițiile înregistrate de periegetul grec. În dreptul acestui pasaj însă traducătorul sirian al lui Pseudo-Nonnos indică drept izvor pe un anume Menesaikhmos, poate personajul din cuvîntarea lui Demosthenes amintit în povestirea despre Abaris (nr. 36). Sursa lui Pseudo-Nonnos și implicit a lui Niketas pentru narațiunea însăși a darului lui Midas de a prefăce orișice atingea în aur era scoliastul lui Aristofan, *Plutus* 287. Tot Pseudo-Nonnos este izvorul folosit de ceilalți comentatori bizantini, precum Cosmas, scoliastul Piccolomini, Basileios, Georgios Mokios și Eudokia, deși Cosmas, se pare, recursese chiar la textul lui Grigore, care în epigramele sale făcuse aluzie la această poveste. Sursele narațiunii din compendiul mitografic al lui Sebastos Kyminetes, ca și cele ale glosei din ms. rom. 1956, tradus se vede din rusește la Neamț ori Cernica de către discipolii reformatorului religios ucrainean din sec. XVIII Paisij Veličkovskij, nu ne sînt cunoscute.

39. **Orfeu.** Cuv. XXXIX. Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Întîiu thrachii credința și cinstea cătră dumnezei au aflat, de unde și thriskia, adică cinstea sau slujba lui Dumnezeu de la thrachi aduce numele. Iar orghiile, adică tainele și jărtvele și sărbătorile Orfeu le-au dat lor, carele, zic, că era gătit spre meșteșugul muzicei și cînta cu vioara și cum că pre lucrurile cele neînsuflețite le-au fermecat și pre turbarea hiarălor celor nebune și sălbatică o au adormit. Intru care poate pre obiceiurile oamenilor le însemnează, pre cei nebuni adică și eșii din minte, printr-acele care sînt lipsite de suflet însemnînd, iar prin hiară pre oamenii cei cruzi înțelegînd, pre carii toți prin meșteșugul cîntării îi trăgea Orfeu, precum ellinii plăzmuesc.”

Traducătorul slav prescurtează textul lui Niketas, care, atît în varianta scurtă, cît și, mai consecvent, în cea adăugită, urmează îndeaproape pe Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 17, text unde este parafrizat Nonnos, I, 69, 77; II, 18. Adaosurile din Niketas privesc mai cu seamă explicații lexicale luate din glosografi, care la rîndul lor foloseau aici întîmplător chiar textul lui Grigore comentat de Nonnos și urmașii săi. Sursa lui Nonnos, ca și în alte locuri, era culegerea școlară de mituri a lui Palaiphatos, care avea să fie cunoscută la noi în original după întemeierea școlii grecești de la Sfîntul Sava.

Mitul însuși este bine cunoscut, iar narațiunea lui Niketas nu face decît o vagă aluzie la însușirile legendarului poet și cîntăreț trac, întemeietor, potrivit tradiției antice, al poeziei grecești. Nu apare aici povestea care pretinde că, îndurerat peste măsură de moartea soției sale Eurydike, poetul ar fi încercat să o readucă pe pămînt, înduplecînd pe ciînele cu trei capete, care păzea poarta infernului, Kerberos, apoi chiar pe stăpînul lumii subpămîntene, Hades, să îngăduie Eurydikei a-l urma, făgăduind că nu va întoarce capul după dînsa pînă la ieșirea din bezna Tartarului; lucru pe care însă nu l-a făcut, pierzînd astfel pe vecie pe Eurydike, din care pricină avea să rătăcească în neștire pe pămînt, fiind sfîșiat în cele din urmă de tovarășele lui Dionysos, Bacchantele.

40. **Zamolxes.** Cuv. XXXIX(10). Moscova, Biblioteca Națională Lenin, fond 199 Nikiforov, ms. 316, f. 150.

„A celui Zoroastru, precum și a lui Zamolxe pildă”.

Această referință la Zamolxes apare în manuscrisele ce cuprind *Lauda rătăcitor* prin Europa orientală Grigore Țamblak, alcătuită de călugărul bulgar 316 din fondul 199 Nikiforov al Bibliotecii Lenin, între care și manuscrisul Această predică a fost alcătuită de Țamblak în primii ani ai sec. XV, cînd se afla la Suceava (1401—1406), dar nu trebuie să credem că Țamblak vechii divinități dăce într-o predică alcătuită pe teritoriul locuit de urmașii reproducem mai sus nu are o legătură nemijlocită cu glosele și comentariile la Grigore al Nazianzului, am socotit de folos a-l insera aici, pentru a nu lăsa nimic deoparte din ceea ce privește tradiția mitografică în Țările Române, precum și pentru a aduce la lumină o mențiune, nerelevantă pînă acum, a lui Zamolxe, într-o alcătuire literară de pe teritoriul românesc din evul mediu.

Sursa predicatorului bulgar era, mai presus de orice îndoială, Diodor din Sicilia, I, 94, 2, singurul autor care așează alături divinitatea iraniană Zathraustes (Zoroaster) și cea tracă Zamolxes, lingă numele legendarului legislator evreu Moise. Într-adevăr, așa cum sesiza cu acuitate Diodor, în toate cele trei cazuri este vorba de personalități autentice, istorice, în jurul cărora însă tradiția țesuse un vâl de legendă atît de gros, încît nu greșim socotindu-le divinități, așa cum și apar de altfel în povestirile antichității. Firește, Țamblak trebuie să fi recurs la un istoric bizantin care compilase pe Diodor; care anume, n-am putea spune. Grigore însuși amintea pe Zamolxes, după Herodot, în epigramele sale, explicate mai tîrziu, în al VIII-lea veac, de către Cosmas. Lămuririle din glosarele bizantine Soudas și *Etymologicum Magnum* derivă din Hesychios, compilat în sec. X într-o culegere de glose, un fel de dicționar de conversație, numită *Rhetorike* în *Etymologicum Magnum*. Hesychios însuși cita pe Herodot IV, 95, pe Hellanikos din Lesbos și pe Mna-seas, prin intermediul scoliastului lui Platon, *Rep.* 600 ab, unde se vorbea despre Zamolxes tracul, sclav al lui Pythagoras, de la care învățase înțelepciunea.

41. **Mithras.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S. Comentariu. Traducere veche.

„Oarecarii zic că Mithra acesta iaste soarele. Acestuia praznice să săvîrșia și mai virtos la haldei. Iar aceia carii să cădea să se învețe într-o jărtvele acestuia prin doasprăzece chipuri de munci să aducea, adică prin foame, prin foc, prin frig, prin bătaie, și prin alte cazne de acest feliiu. Iar drépt pre acest feliiu de pedeapsă o au zis Cuvîntătoriul de Dumnezeu, căci rău pătimîia cu acest feliiu de munci după vrednicie aceia, carii la acest feliiu de lucruri avea credință că plata greșalei de la însuși aceia să robise pre sineși, întrucît de la aceia așa să muncia și să căznia”.

Traducătorul slav urmează, ca de obicei, varianta scurtă, cea lungă reproducând cuvînt cu cuvînt aproape pe Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 18, text care de asemenea este o parafrază a lui Nonnos I, 6, 47. Bineînțeles, varianta scurtă este cea originală, ea coincidînd cu comentariul lui Elias IV, 64 (325). Ceilalți comentatori au preferat pe Nonnos ca izvor, precum Cosmas 506 (Nonnos I, 47) și Eudokia 649 (Nonnos I, 6). Sursa lui Nonnos era poate Theodoretos, care în *Therapeutika* amintise riturile săvîrșite de cei care se inițiau în tainele cultului zeului persan Mithras.

42. **Osiris și Typhon.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Osiris și Tyfos, precum băsnuesc eghypténii, împotriviții între sine dumnezei sînt și Tyfos au rumpt (sau au despinat) pre Osiris. Intru a căriia primejdii pomenirea eghypténii, săvîrșind sărbătoare, pre sineși însuși să rump și pentru cinstea aceluia în plîns să îndeletnicesc. Iar istoriia lui Osiris, sau mai virtos basmul, acest féliu iaste.”

Sursa este Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 19, unde aflăm și identificarea lui Osiris cu Dionysos, zeul viței de vie la greci, identificare prezentă și în varianta adăugită, lungă, a lui Niketas, firește după Herodot II, 144, 156, istoricul care făcuse cunoscut grecilor Egiptul antic. Într-adevăr, așa cum știm din inscripțiile descoperite în piramidele dinastiei a V-a (sec. XXVI—XXV î.e.n.), Osiris, fratele și soțul zeiței Isis și dușmanul zeului Typhon sau Seth, care-l și ucide, moarte după care însă Osiris învie, simbol al regenerării periodice a vegetației din Țara Nilului, purta și epitetul de „Stăpîn al viței de vie”, nume pe care-l aflăm și în fragmentele din *Cartea morților* (sec. XV î.e.n.).¹⁷

43. **Isis și Io.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Die, biruit fiind de dragostea unii fecioare cu numele Isis, carea și Ino să zice, pre acéia o au prefăcut în vacă, ca să nu cunoască ceva de acest féliu Ira. Dar ea, fiindcă au cunoscut lucrul, și s-au aprins de zavistie, au slobozit asupra copilei strêche, ca de acéia învierșunîndu-se, prin tot pămîntul să rătăcească.”

Sursa este și aici Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 20, după Nonnos I, 33. Bineînțeles, identificarea zeiței egiptene Isis cu Io, fiica rîului Inachos, îndrăgită de Zeus și prefăcută în juncă, a cărei culoare era mereu schimbătoare, pentru a o feri de ochii vigilenți ai zeului Argos cu 100 de ochi sau ai Herei, soția lui Zeus, a fost făcută prima oară de grecii din Sais, oraș egiptean din Delta Nilului, ridicat la rangul de capitală a țării de către faraonul Psametik I (669—603 î.e.n.) și unde elenii aflaseră vad comercial bun. Ecoul acestor identificări sincretice s-a făcut Herodot (I, 1), de la care povestea a trecut și în scrierile mai noi. Palaiphatos, citat mai apoi și de Eudokia, după scoliastul lui Apollonios Rhodios, pare a fi fost sursa lui Nonnos. Înlocuirea numelui Io cu Ino, fiica lui Kadmos, o divinitate marină beoțiană, o găsim prima oară la Elias, V, 41 (469—470), de unde a trecut la Niketas. Așadar, avem de a face cu un alt caz de folosire a lui Pseudo-Nonnos de către Niketas prin intermediul unei glose copiate în comentariul lui Elias.

D. ÎNSEMNĂRI ISTORICE

44. **Ifigenia(I).** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Povestea despre ciută și fată aceasta este. Cînd a fost cînd cu plecarea pe mare din Elada a elinilor asupra Troiei, atunci fata lui Agamemnon, Ifigenia, au fost jertfită în Avlida Viotiei către Artemida. Iar Artemida milostivindu-se de fată au dat în locu-i spre jertfă o ciută, iar pe ea furindu-o au dus-o la Tavri, în Schitiia, care și capiște Artemidei au ridicat și i-a învățat să omoare pe străini și să-i jertfească ei oameni.”

Începînd cu această notiță trecem la însemnările cu un caracter mai mult sau mai puțin istoric din comentariul lui Niketas, în care și trăsăturile mitologice sînt fie atenuate, fie eliminate. Ce-i drept, și pînă acum am mai întîlnit asemenea însemnări, precum cele despre Molionizi (nr. 12—13) ori cele despre Midas și Gyges (nr. 37—38). Acolo însă narațiunea mitologică prima, lăsînd cu totul în umbră trăsăturile istorice reale.

Evenimentele la care face aluzie Niketas par a se fi petrecut cu prilejul uneia din năvălirile uniunilor maritime, pe care hititiții și egiptenii le numeau „popoarele mării”, alcătuite din neamuri indoeuropene, ce pustiau țămurile Mediteranei orientale, așezîndu-se uneori statornic în acele locuri, precum filistenii, care aveau să dea de altfel și numele țării, în Palestina. Aceste invazii au marcat sfîrșitul epocii de statornicire în Europa orientală a indoeuropenilor; începînd prin deplasarea în spațiul nord-pontic și apoi în cel carpato-ritului lor funerar, a necropolelor constituite prin cîmpuri de urne (sec. XIX—XVI î.e.n.), marea migrație est-europeană s-a manifestat în Peninsula Balcanică prin așa zisa cultură helladică mijlocie, reprezentată de aheii, care treptat au asimilat populațiile locale pre-indoeuropene (sec. XIX—XVII î.e.n.) și de civilizația miceniană, care, alături de triburile helladicului tirziu (sec. XVI—XII î.e.n.), a fost principalul factor de distrugere a culturilor minoice.

Amintirea evenimentelor estompîndu-se cu vremea, epoci deosebite au fost treptat contopite în memoria poetică a urmașilor vechilor aheii, astfel încît timpurile de strălucire culturală și militară ale regilor din Argolida miceniană (sec. XVI—XIV) au fost confundate cu cele de eroism primitiv ale avangărzii ultimelor valuri de indoeuropeni, triburile egeene care au precedat pe dorienii în sec. XIII—XII î.e.n. și care au distrus civilizația miceniană. Campaniile maritime la care luau parte mari uniuni de triburi, majoritatea de origine aheeană, au atins apogeul în ultimul sfert al sec. XIII î.e.n. și începutul sec. XII î.e.n. Aceste invazii au dus la distrugerea statelor ce recunoșteau vasalitatea regatului hittit în Asia Mică și la șubrezirea puterii egiptene în Delta și pe litoralul palestinian. Luînd cu sine rămășițele puterii regale miceniene, a cărei moștenire o recunoșteau însă ca proprie, triburile helladice ale aheenilor au purces astfel, probabil la sfîrșitul sec. XIII î.e.n., sau la începutul celui următor (datele tradiționale, potrivit calculelor mai noi, corespund anilor 1194—1184 î.e.n.), la distrugerea și jefuirea bogatului regat frigian al Troiei, din nord-vestul Asiei Mici. Cercetările arheologice au confirmat în linii mari datele sugerate de istoricii antici, dovedind totuși

că cetatea a fost distrusă și refăcută în repetate rânduri, distrugerea care corespunde cronologic epocii războiului troian exercitându-se asupra unei cetăți refăcute pe ruinele unei așezări mult mai întinse și mai bogate, distruse, se vede, în sec. XIII î.e.n. de primele invazii aheene.

Epopeile recitate de aezii rătăcitori și atribuite în mod obișnuit lui Homeros s-au păstrat numai în parte, *Iliada*, unde este narat un episod hotărîtor din istoria războiului troian, cel al conflictului între Achilles, căpetenia triburilor barbare din Phthia Thessaliei și fruntașul aheilor de la Mykene, regele Agamemnon, fiind trecută în scris abia la sfîrșitul sec. VI î.e.n. Rod al contopirii unor narațiuni epice diverse, orînduite în jurul unui episod unic din al zecelea an al războiului, care ar fi durat cu totul două decenii, cele 24 de cîntări ale *Iliadei* cuprind, în afara istorisirii propriu zise, numeroase aluzii la alte evenimente ale istoriei Greciei din acele vremuri, împletite cu trimiteri la întîmplări survenite atît în timpurile încheșării rapsodiilor care au slujit la redactarea definitivă a *Iliadei*, adică în sec. IX—VIII î.e.n., cît și, mai rar, la oameni și fapte din epoca arhaică, a supremației Corintului în Istm și Peloponez ori Eubeea, precum și la cea a conflictelor militare ale dorienilor din Peloponez cu vechii stăpînitori, din Achaia și Argolida (sec. VII).

Întîmplarea la care face aluzie Niketas este cea petrecută, potrivit tradiției homerice, în timpul călătoriei pe mare a ligii aheene către Troia, cînd flota greacă a fost reținută multă vreme de vînturi contrarii lîngă țărmurile Beotiei, în Aulis. Homer însuși nu povestește această întîmplare, întrucît firul narațiunii sale începe zece ani mai tîrziu, Pseudo-Nonnos, *Bas.* 3 (Creuzer), sursa lui Kosmas și a lui Niketas, recurgînd pentru această istorie la alt reprezentant al epicii ciclului troian, Stasinus din Cipru, un scriitor de pe la 700 î.e.n., ale cărui *Kypria* au fost folosite de autorii *Biblioteca* puse pe seama lui Apollodoros din Atena (sec. III î.e.n.), redactate însă în sec. II—III e.n. Nici această operă nu ni s-a păstrat însă în întregime, pentru părțile pierdute putînd fi folosite numai prescurtarea lui Tzetzes (sec. XII) și rezumatul lui Proklos (sec. V). Povestea Iphigeneiei, fiica lui Agamemnon, pe care regele fusese silit s-o sacrifice, la sfatul profetului Kalchas, zeiței Artemis, o găsim în aceste rezumate tîrzii, cel refăcut mai tîrziu de Tzetzes (*Epitome* III, 22) fiind, alături de Pseudo-Nonnos, sursa lui Niketas aici. Nu aflăm la comentatorul bizantin detaliul privind lăudăroșenia lui Agamemnon, care pretindea că este mai îndemînat la vînătoare de cerbi decît Artemis însăși, și nici explicația interpretativă, care lămurește înlocuirea Iphigeneiei cu o căprioară în ultima clipă de către Artemis, prin identitatea între vietatea urmărită de Agamemnon și cea urmărită de zeiță.

45. **Ifigenia (II).** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Cînd ellinii cu vrăjmășești arme au purces asupra Troadei, și în Avlida, care iaste loc al Viotiei, cu toate puterile s-au adunat, atîta stricăciune și vrîme rea de a înnota corăbiile de la Artemida s-au aruncat asupra lor, cît toată oastea lor s-au oprit acolo. Și pentru această pricină să aprinsese mîniia, căci Agamemnon, după ce au ucis cu săgeata un cerb la vînătoare, au îndrăznit a cugeta înalt, cum că nici însăși Artemida nu ar fi azvîrlit săgeata cu întocma istețime (pre carea ellinii o băsnuiesc că iaste dumne-

zeoae mai mare preste dobitoacele cele sălbatece și vînătoare), iar deaca s-au întărit furtuna și întreba sfat de la basnu și pricina lucrului acestuia a cerceta, priimesc răspuns că nici odinioară să nu aștepte sfîrșit al răului acestuia, de nu va îmblînzi Agamemnon pre Artemida cu junghiierea fiicei sale. Deci sfătuindu-se și supuindu-se Agamemnon, pre a sa fiică Ifigheniia o așază ca să o jărtvească Artemidei. Iar Artemida, rîpînd pre fecioară de la primejdiiia morții, o au trimis la Tavri (iar Tavrii lăcuesc spre partea miezii nopții și schiticească, unde capiște a Artemidei iaste) și în locul fecioarei au pus un cerb spre junghiiare. Deci într-acest chip Ifigheniia lîngă Tavrischithi preoții Artemidei s-au rînduit și pre toți ellinii, carii înstreinîndu-se pre la acele locuri să abătea, îi junghiiia.”

Sursa lui Niketas era aici o glosă, după Nonnos I, 95, pe care-l edităm pentru prima oară în original în anexă, copiată și de Elias IV, 64(325). Izvorul culegerile lui Hyginus și Antoninus Liberalis, așa cum arată și rezumatul legendei din la tragedia lui Euripide, *Orestes* 658.

Aici povestea Iphigeneiei este narată pe larg, spre deosebire de nr. 44. obiceiul de a jertfi pe străini unei zeițe locale, identificată de corăbierii care au străbătut pentru prima oară acele mări, în sec. VII î.e.n., cu Artemis.

45 bis. **Palamedes.** București, Biblioteca Academiei RSR, ms. slav 72, sec. XIII/XIV, ff. 209—209^v. Extras din Gregorios Nazianzenos, *Oratio* IV, reprezentînd cap. 130 din culegerea de pasaje din scriitorii greci antici și medievali *Albina (Melissa)*, tradusă în slavă în Macedonia (sec. XIII).

„Precum unii eghipteni mai întii au născocit scrierea, iar de la aceștia preaînțelepții evrei, care în tablele de Dumnezeu scrise cred, iar de nu vei crede aceasta, este ca și cum te-ai îndoi că semnele și socotelile și numerele pe pămînt scrise nu sînt liviene, pe care le-a învățat și Palamid, cel din Euveia care multe alte lucruri a născocit..., ori te-ai îndoit că haldeii și chiprienii de la aceia au învățat, intru ghicit și socoteala stelelor nu de la vavilonieni au aflat, iar măsurarea pămîntului nu de la eghipteni se trage, iar vrăjitul nu de la perși și tălmăcitul viselor nu de la mizi și ascultarea vrăjilor de la alții, nu de la frighieni este, care mai întii au cercetat vîrstele și anii...”

Acest pasaj din prima cuvîntare a lui Grigore împotriva împăratului Julianus, comentat de Nonnos și de cei care l-au folosit în veacurile următoare, este singurul care a fost cunoscut pînă în sec. XVIII românilor, în traducerea slavă a *Melissei*, o culegere de fragmente patristice, alcătuită în sec. XI și adăugită treptat, pînă în sec. XIII, cînd un anonim din Macedonia o traduce în mediobulgară. *Melissa* slavă a fost cunoscută la noi încă din sec. XIV, ms. BAR sl. 72 fiind cel mai vechi exemplar, copiat sau adus în Muntenia.

că cetatea a fost distrusă și refăcută în repetate rânduri, distrugerea care corespunde cronologic epocii războiului troian exercitându-se asupra unei cetăți refăcute pe ruinele unei așezări mult mai întinse și mai bogate, distruse, se vede, în sec. XIII î.e.n. de primele invazii aheene.

Epopeile recitate de aezii rătăcitori și atribuite în mod obișnuit lui Homeros s-au păstrat numai în parte, *Iliada*, unde este narat un episod hotărâtor din istoria războiului troian, cel al conflictului între Achilles, căpetenia triburilor barbare din Phthia Thessaliei și fruntașul aheilor de la Mykene, regele Agamemnon, fiind trecută în scris abia la sfârșitul sec. VI î.e.n. Rod al contopirii unor narațiuni epice diverse, orînduite în jurul unui episod unic din al zecelea an al războiului, care ar fi durat cu totul două decenii, cele 24 de cîntări ale *Iliadei* cuprind, în afara istorisirii propriu zise, numeroase aluzii la alte evenimente ale istoriei Greciei din acele vremuri, împletite cu trimiteri la întîmplări survenite atît în timpurile încheșării rapsodiilor care au slujit la redactarea definitivă a *Iliadei*, adică în sec. IX—VIII î.e.n., cît și, mai rar, la oameni și fapte din epoca arhaică, a supremației Corintului în Istm și Peloponez ori Eubee, precum și la cea a conflictelor militare ale dorienilor din Peloponez cu vechii stăpînituri, din Achaia și Argolida (sec. VII).

Întîmplarea la care face aluzie Niketas este cea petrecută, potrivit tradiției homerice, în timpul călătoriei pe mare a ligii aheene către Troia, cînd flota greacă a fost reținută multă vreme de vînturi contrarii lingă țărmurile Beotiei, în Aulis. Homer însuși nu povestește această întîmplare, întrucît firul narațiunii sale începe zece ani mai tîrziu, Pseudo-Nonnos, *Bas.* 3 (Creuzer), sursa lui Kosmas și a lui Niketas, recurgînd pentru această istorie la alt reprezentant al epicii ciclului troian, Stasinus din Cipru, un scriitor de pe la 700 î.e.n., ale cărui *Kypria* au fost folosite de autorii *Biblioteca* puse pe seama lui Apollodoros din Atena (sec. III î.e.n.), redactate însă în sec. II—III e.n. Nici această operă nu ni s-a păstrat însă în întregime, pentru părțile pierdute putînd fi folosite numai prescurtarea lui Tzetzes (sec. XII) și rezumatul lui Proklos (sec. V). Povestea Iphigeneiei, fiica lui Agamemnon, pe care regele fusese silit s-o sacrifice, la sfatul profetului Kalchas, zeiței Artemis, o găsim în aceste rezumate tîrzii, cel refăcut mai tîrziu de Tzetzes (*Epitome* III, 22) fiind, alături de Pseudo-Nonnos, sursa lui Niketas aici. Nu aflăm la comentatorul bizantin detaliul privind lăudăroșenia lui Agamemnon, care pretindea că este mai îndemînat la vînătoare de cerbi decît Artemis însăși, și nici explicația interpretativă, care lămurește înlocuirea Iphigeneiei cu o căprioară în ultima clipă de către Artemis, prin identitatea între vietatea urmărită de Agamemnon și cea urmărită de zeiță.

45. *Ifigenia* (II). Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Cînd ellinii cu vrăjmășești arme au purces asupra Troadei, și în Avlida, care iaste loc al Viotiei, cu toate puterile s-au adunat, atîta stricăciune și vrîme rea de a înnota corăbiile de la Artemida s-au aruncat asupra lor, cît toată oastea lor s-au oprit acolo. Și pentru această pricină să aprinsese mîniia, căci Agamemnon, după ce au ucis cu săgeata un cerb la vînătoare, au îndrăznit a cugeta înalt, cum că nici însăși Artemida nu ar fi azvîrlit săgeata cu întocma istețime (pre carea ellinii o băsnuiesc că iaste dumne-

zeoae mai mare preste dobitoacele cele sălbatece și vînătoare), iar deaca s-au întărit furtuna și întreba sfat de la basnu și pricina lucrului acestuia a cerceta, priimesc răspuns că nici odinioară să nu aștepte sfîrșit al răului acestuia, de nu va îmblînzi Agamemnon pre Artemida cu junghiierea fiicei sale. Deci sfătuindu-se și supuindu-se Agamemnon, pre a sa fiică Ifigheniia o așază ca să o jărtvească Artemidei. Iar Artemida, răpînd pre fecioară de la primejdiiia morții, o au trimis la Tavri (iar Tavrii lăcuiesc spre partea miezii nopții și schiticească, unde capiște a Artemidei iaste) și în locul fecioarei au pus un cerb spre junghiiare. Deci într-acest chip Ifigheniia lingă Tavrischithi preoții Artemidei s-au rînduit și pre toți ellinii, carii înstreinindu-se pre la acele locuri să abătea, îi junghiiia.”

Sursa lui Niketas era aici o glosă, după Nonnos I, 95, pe care-l edităm pentru prima oară în original în anexă, copiată și de Elias IV, 64(325). Izvorul culegerii lui Hyginus și Antoninus Liberalis, așa cum arată și rezumatul legendei din tragedia lui Euripide, *Orestes* 658.

Aici povestea Iphigeneiei este narată pe larg, spre deosebire de nr. 44. Taurii, popor scitic din Crimeea de azi, aveau, precum arată istoricii greci, obiceiul de a jertfi pe străini unei zeițe locale, identificată de corăbierii care au străbătut pentru prima oară acele mări, în sec. VII î.e.n., cu Artemis.

45 bis. **Palamedes**. București, Biblioteca Academiei RSR, ms. slav 72, sec. XIII/XIV, ff. 209—209^v. Extras din Gregorios Nazianzenos, *Oratio* IV, reprezentînd cap. 130 din culegerea de pasaje din scriitorii greci antici și medievali *Albina* (*Melissa*), tradusă în slavă în Macedonia (sec. XIII).

„Precum unii eghipteni mai întîi au născocit scrierea, iar de la aceștia preînțelepții evrei, care în tablele de Dumnezeu scrise cred, iar de nu vei crede aceasta, este ca și cum te-ai îndoi că semnele și socotelile și numerele pe pămînt scrise nu sînt liviene, pe care le-a învățat și Palamid, cel din Euveia care multe alte lucruri a născocit..., ori te-ai îndoit că haldeii și chiprienii de la aceia au învățat, întru ghicit și socoteala stelelor nu de la vavilonieni au aflat, iar măsurarea pămîntului nu de la eghipteni se trage, iar vrăjitul nu de la perși și tălmăcitul viselor nu de la mizi și ascultarea vrăjilor de la alții, nu de la frighieni este, care mai întîi au cercetat vîrstele și anii...”

Acest pasaj din prima cuvîntare a lui Grigore împotriva împăratului Julianus, comentat de Nonnos și de cei care l-au folosit în veacurile următoare, este singurul care a fost cunoscut pînă în sec. XVIII românilor, în traducerea slavă a *Melissei*, o culegere de fragmente patristice, alcătuită în sec. XI și adăugită treptat, pînă în sec. XIII, cînd un anonim din Macedonia o traduce în mediobulgară. *Melissa* slavă a fost cunoscută la noi încă din sec. XIV, ms. BAR sl. 72 fiind cel mai vechi exemplar, copiat sau adus în Muntenia.

Aici Grigore face aluzie, între altele, la originea alfabetului grec. Potrivit lui Herodot și Aristotel, literele grecilor erau de origine feniciană, eroul beotian Kadmos fiind cel care le-ar fi făcut cunoscute mai întâi în Europa, în vreme ce istoricul Ephoros din Kyme, în sec. IV î.e.n., susține că însuși Kadmos fusese inventatorul lor. De fapt, alfabetul a apărut încă în mileniul III î.e.n., în Creta minoică, scrierea fiind însă pur pictografică, hieroglifică adică. Apariția scrierii lineare cretane A datează din prima jumătate a mileniului II, iar lineara B, prima scriere greacă propriu zisă, din sec. XV î.e.n., când aheii cuceresc Creta. Alfabetul grec așa cum îl cunoaștem nu este însă mai vechi de sec. X sau IX î.e.n., apărind așadar după ultima migrație doriană, modelul său era într-adevăr alfabetul fenician, având la început, așa cum aflăm dintr-un pasaj al *Istoriei naturale*, scrise de Plinius cel Bătrîn în sec. I î.e.n., numai 18 litere, potrivit lucrării pierdute a lui Aristotel, *Despre inventatori*, cărora Epicharmos ori Palamedes le-ar fi adăugat alte două, anume Theta și Khi, alți autori susținând dimpotrivă că celor 16 litere ale lui Kadmos Palamedes le-ar fi adăugat Theta, Ksi, Phi și Khi, iar Simonides Zeta, Eta, Psi și Omega. Epicharmos din Kos și Simonides din Keos sint poeți lirici care au trăit în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. și începutul sec. V î.e.n., eroul Palamedes, inventator al multor unelte și obiecte de amuzament, fiind, după tradiție, unul din participanții la războiul troian. Povestea despre originea alfabetului a fost folosită și în scrierea călugărului Chrabr (sec. X), despre literele chirilice, născocite de un discipol al lui Methodios, scriere copiată și la noi în țară, încă din sec. XV. De asemenea, un cronograf, tradus din grecește la noi în sec. XVII, cuprinde o scurtă istorie a războiului troian, unde se vorbește și despre inventatorul prezumtiv al alfabetului, Palamedes, și poeții greci Epicharmos și Simonides, care l-ar fi adăugat. Cea mai veche mărturie privind inventarea alfabetului de către Palamedes apare într-un fragment al poetului Stesichoros din Megara (sec. VII—VI î.e.n.). Sursa lui Grigore pare a fi fost aici un manual retoric, care înregistra tradiția acceptată de Didymos și reflectată de scoliastul lui Euripide, *Orestes* 432, în vreme ce aceea a cronografului din sec. XVII, era cronică lui Georgios Kedrenos (sec. XI), care, asemenea altor compilații istorice bizantine, folosea cronologiile scriitorilor creștini din sec. II—IV, ca Julius Africanus și Eusebios din Caeșarea, pentru partea cea mai veche, firește, prin intermediul altor compilații. Găsim de asemenea aluzii la originea alfabetului în alți scriitori bizantini de opere istorice, unii traduși și în slavă și copiați la noi în țară în sec. XV—XVI, cum ar fi Hamartolos și Manasses.

46. **Patrocle.** Cuv. XV(5). Mss. București, Biblioteca Academiei RSR, sl. 308, f. 187^v; mănăstirea Rila, ms. 43. Glosă la Ioan Crisostom.

„Patroclu se zice tot omul care una are în inima sa și alta pe dinafară arată, precum nepotul lui Ahileș, Patroclu, s-au îmbrăcat cu armele lui Ahileș, ca să înspăimînte pe Ector, iar Ector, înțelegînd după vorbă că altul este în acele arme, iar nu Ahileș, l-au ucis pe el”.

Glosa slavă traduce de fapt nota unui scoliast bizantin la *Viața lui Ioan Gură de Aur*, o biografie a patriarhului de Constantinopol Ioannes Chrysostomos (347—407), alcătuită de un discipol al său și tradusă în slavă, odată cu felurite predici ale lui Crisostom, în Bulgaria, la mijlocul sec. XIV. Biografia lui Ioan Crisostom, în traducere slavă, poate fi aflată în mai multe manuscrise copiate la noi în sec. XV—XVII, singur ms. 308 din Biblioteca Academiei cuprinzînd însă această glosă. Scoliastul bizantin rezuma de fapt o glosă a lui Aristarchos sau Didymos la *Iliada* 16, 854, unde era citată scrierea lui Artemon din Milet, *Despre vise*. Glosa la Ioan Crisostom dovedește că proverbul despre Patrocle era folosit încă în evul mediu, așa cum arată de altfel și comentariul lui Eustatie al Salonicului (sec. XII) la acest vers din *Iliada*.

Povestea la care se face aluzie este narată de Homer pe larg, intrucît ea ocupă un loc esențial în desfășurarea evenimentelor istorisite în epopeea sa. Astfel, Achilles, indignat de faptul că Agamemnon îi luase captiva, pe Briseis, hotărăște în al zecelea an al războiului să nu mai ia parte la atacurile grecilor asupra cetății, îngăduind însă prietenului său Patrokles să-i ia locul, înveșmîntat, spre a înșela pe troieni, cu armele sale. Cel mai de seamă din războinicii troieni, Hektor, pătrunde vicșugul însă și ucide pe Patrokles, ceea ce îndeamnă, în cele din urmă, pe Achilles să reia armele și să ucidă pe Hektor.

47. **Hecuba.** Cuv. XV(5). Ms. S(f. 70). Comentariu.

„Aici Bogoslov a înfățișat părerea lui Omir, după care el închipuie pe împărăteasa Ecama și pe fiul ei Ector, care au rămas din vina sa în afara cetății, vrînd el să se bată în război cu Ahile, rugîndu-l să intre și să se mintuiască și sinul desfăcîndu-și cu o mină, cu cealaltă și-au scos țitele și au grăit așa: „O, copile, de acestea rușinează-te și de mine milostivește-te, că oarecînd aceste țite ție ți le-am dat, făcîndu-te să uiți necazurile copilăriei. Adu-ți dar aminte de acea hrănire a ta și fă-mi hatîrul de a te cruța pe tine însuși”. Și scoatem la iveală țitele și amintirea de hrănirea prunciei și altele asemenea, toate fiind rugile Ecamei, rugîndu-se ea de fiul ei să se mintuiască pe sine”.

Sursa lui Niketas era aici o scoliă din sec. X sau XI, inspirată de vechile comentarii alexandrine la *Iliada* 22, 79—83.

48. **Oreste și Pilade.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX; ms. B (f. 81^v). Comentariu (mss. ASX) și glosă după comentariu (mss. SXB).

„Orest și Pilad erau rude de departe. Iar Pilad a ajutat pe Orest, care junghie pe mămă-sa, Clitemistra, că aceasta omorise pe tătine-său, soțul ei, Agamemnon și păcătuisese cu Eghisth. Și pentru că cetățenii de moartea mamei învinuiau pe Orest, morții hărăzindu-l, ca pe un ucigaș de mamă ce era, soțul acestuia, Pilad, nu au fugit, ci suferi să ia parte cu acela și arăta ca și cum ar fi luat și el parte la uciderea mamei aceleia, de unde și slavă mare i s-au tras. Atîta dragoste aveau ei între ei, că murind Pilad, au mers Orest cu el pînă la iad.”

Povestea lui Orestes, fiul lui Agamemnon și al Klitemnestrei, care ucigându-și mama, asasină a lui Agamemnon, și pe părtașul ei, Aigisthos, a fost condamnat la moarte ca matricid, fiind urmărit de zeițele răzbunării, Erynii, este luată de Niketas din Pseudo-Nonnos, *Bas.* 12 (Creuzer), după Nonnos I, 7 unde fusese parafrazată o scolie a lui Didymos la Euripide, *Orestes* 28. O scolie cu un cuprins asemănător mai aflăm la *Alexandra* lui Lykophron, 1374. Detaliul privind coborîrea lui Orestes în Hades, la moartea prietenului său Pylades, amintit și în glosa ce întovărășește acest pasaj în câteva manuscrise, are o sursă necunoscută. Singurul izvor antic unde găsim o aluzie la moartea lui Pylades, mai exact la mormîntul său din Phocida, este Pseudo-Aristotel, *De peplo* 42. Ar putea fi vorba însă și de o culegere de epigrame, de felul celor întocmite de Grigore însuși, în care să fi fost cuprinse epitafe imaginare ale eroilor eleni, precum epitaful lui Patroklos citat de Eustatie din Salonic în comentariul său despre Molionizi la *Iliada* 23, 638 (p. 1321, 34).

49. **Alcmeonizii.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Alcmeon vestit era foarte, atinean de neam. Muncită fiind cetatea Atinei de către Pisistrat și vrînd el să dea slobozie atinienilor, au mers la Delfi, vrăjind și răscumpărînd capiștea lui Apolon, avînd el la sine de toate și pe toți slujitorii lui Apolon și au cerut la capiștea lui Apolon, ca, atunci cînd va veni vreun împărat lachedemonean să vrăjească, nimic alt să nu-i dea răspuns, decît: „Să slobozești Atina, vă spune vouă Dumnezeu”. Acestea dar adesea întîmplîndu-se, silind lachedemonenii și dezlegînd muncirea și sila de la Atina, multă slavă au luat Alcmeon, slobozînd el cu înțelepciune Atina”.

Începînd cu această povestire, pășim pe tărîmul istoriei clasice a Greciei, din epoca ei de înflorire (sec. VI—IV î.e.n.), cînd democrația sclavagistă a cunoscut o dezvoltare impetuoasă, ce a favorizat avîntul comunităților grecești în toate domeniile de viață socială. Elementele legendare lipsind aproape cu totul, Niketas nu consacră însă acestei epoci decît vreo trei pasaje, dintre care primul este cel despre Alcmeonizi. Familie veche ateniană, Alcmeonizii se trăgeau, potrivit unei tradiții amintite de Pausanias în sec. II e.n., din bătrînul Nestor al Pylosului din Messenia, care după năvălirea Heracizilor, adică a dorienilor, în Peloponez, ar fi părăsit locurile natale, refugiîndu-se în Attica. Herodot însă, mai bine informat, aproape un contemporan, arăta că Alcmeonizii erau autohtoni ai Atticii.

Aidoma lui Orestes, Megakles, fiul lui Alkmaion cel Bătrîn, fiind acuzat de tribunalul Areopagului de crima de impietate, pentru a fi ucis pe partizanii lui Kylon, ce încercase pe la 632 î.e.n. să întemeieze tirania la Atena, oameni aflați sub protecția zeilor, a trebuit să fugă în Phocida. Mulți ani mai tîrziu, după ce în anul 561 î.e.n. Peisistratos, înrudit cu Alcmeonizii, instaură tirania în cetate, membrii familiei lui Alkmaion s-au pus în fruntea facțiunii paraliilor, aflați între nobilimea veche a eupatrizilor și popor (*demos*), unindu-se în același timp cu unii eupatrizi, spre a izgoni pe Pisistratizi. Deși gonit din oraș, Peisistratos izbuti să revină în cetate, exilînd în anul 513 î.e.n. pe Alcmeonizi în Phocida. Aceștia, avînd averi socotite la acea vreme fabuloase, le-au întrebuințat pentru a restaura templul lui Apollon de la Delphi,

care de atunci încolo începu să se bucure de o faimă deosebită. Puțin mai tîrziu, după ce unul din fiii lui Peisistratos, Hipparchos, fusese ucis de Harmodios și Aristogiton (514 î.e.n.), ultimul Pisistratid, Hippias, a fost izgonit din Atena de către oamenii din Delphi, conduși de Alcmeonizi și de spartani (511—510 î.e.n.). Aceste evenimente, istorisite de Herodot și Aristotel, au fost povestite în amănunt de către Philochoros (circa 340—263/2 î.e.n.), în scrierea sa *Atthis*, închinată istoriei Atenei, scriere din păcate pierdută, cu excepția unor fragmente păstrate, între alții, de scoliastul lui Pindar, *Pythika* VII, 9, adică Didymos. Acest fragment din Philochoros (nr. 93 Jacoby) a fost sursa pentru explicarea implicită a numelui Megakles prin *mega* și *kleos*, adică slavă mare, la Pseudo-Nonnos *Bas.* 3, precum și pentru lămurirea cuvîntului *chrysomenos* la Niketas. O altă sursă posibilă pare a fi fost scoliastul lui Aristofan, *Lysistrata* 1153, care reproduce pe Aristotel, *Statul atenian* 14. În orice caz, regăsim unele expresii din scoliastul lui Aristofan, care era tot Didymos, în Pseudo-Nonnos.

50. **Xerxes.** Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu. Glosă în mss. S(f. 129^v), X (f. 404).

„Herodot povestește cum că împăratul Persiei Xerxes cu multe mii de oșteni război purtînd cu atinienii, pentru aceasta mărește lucruri închipui, amenințînd peste măsură s-au bizuit pe nemăsurata ostășire; pentru ca peste măsură să înspăimînteze pe atinieni, au început să facă lucruri de spaimă și să schimbe stihile. Pentru aceasta, peste marea ce se cheamă Elispont au poruncit pod peste ea de corăbii și legătură făcînd au trecut ca pe uscat, împreună cu oastea toată. Și iarăși, coama muntelui Atos tăindu-o și lăsînd să treacă marea, astfel au străbătut uscatul și cu oștirea, ba încă și o parte din oaste în ostrovul Eretriei au dus-o, răpînd pe eretriani în chip minunat, că fiecare dintre oșteni mina sa dreaptă celei stîngi a celui alăturat au dat și astfel în chip de mreață prinși. Ba încă puntea mai înainte făcută peste Elispont, ce Elispontios avea nume, neținîndu-se bine, vîntul au împrăștiat, mare scurgere de ape împingînd, iar Xerxes au poruncit ca pe acea mare cu toiegele să o bată, că era plin de amenințări și nepotolire, însă de frică plecat-au fruntea-i, iar pentru cele strașnice lucruri întru cugetare de ris au rămas”.

Niketas citează aici, așa cum vedem, pe Herodot, adică pasajele unde se vorbește de războaiele medice, pricinuite de sprijinul acordat de către Atena și Eretria orașelor ionice răsculate, sub conducerea tiranului Aristagoras din Milet, împotriva jugului persan (500 î.e.n.). Urmărind pedepsirea exemplară a grecilor, regele Dareios I poruncise generalilor săi, care supuseseră deja orașele răsculate din Asia, să organizeze o expediție asupra Greciei europene. În anul 492 î.e.n., generalul persan Mardonios trece Hellespontul, cucerind Tracia și Macedonia, dar flota feniciană și ioniană, care reprezenta principala forță maritimă a perșilor, surprinsă de furtună în dreptul Athosului, a fost distrusă, din care pricină generalii Datis și Artaphernes sînt trimiși cu

noi trupe în Grecia, debarcând în insula Eubeea, pentru a pedepsi pe cetățenii Eretriei, apoi în Attica, la Marathon, unde perșii sînt zdrobiți de atenieni (490 î.e.n.). Urcînd pe tron în anul 486, Xerxes I (486—465) pregătește o nouă campanie în Grecia, pe care o începe în anul 480 î.e.n., cînd el însuși traversează pe un pod de vase Hellespontul în fruntea celor 180.000 de ostași, număr imens pentru acea vreme. Cu acel prilej a fost străpuns și canalul navigabil din Chalcidica, în dreptul Athosului, care se dovedise fatal flotei persane în expediția din 492. Asemenea efort, vrednic de uimire pentru greci, era explicabil prin aceea că perșii nu dispuneau de o flotă bine echipată, instrumente de navigație și comandanți experimentați, vasele trebuind să se țină mereu în marginea țărurilor, ca să nu piardă din vedere uscatul, care însă se arăta primejdios în caz de furtună. Tot în acel an, Xerxes, zdrobind pe spartanii lui Leonidas în trecătoarea Thermopylai, ocupase Beotia și Attica, debarcînd și în Eubeea. Perșii aveau să fie înfrinți însă la Salamina, Platea și Mykale (480—479 î.e.n.), părăsind Grecia în cele din urmă.

Herodot (VI, 101, 2—3 și VII, 21—24; 33—35) nu a fost folosit direct de către Niketas, ci probabil prin intermediul lui Didymos Chalkenteros, autorul lucrărilor întrebuintate de scoliști lui Euripide și Homer. Scolia atribuită de manuscrise lui Aristarchos la *Iliada* 14, 229, mai degrabă decît alte glose, pare astfel a fi fost la baza informației lui Niketas, nu în chip nemijlocit însă, ci printr-un rezumat al unui scoliast bizantin al lui Grigore, precum Basileios 178 ori glosa atribuită în ms. București, Biblioteca Academiei R.S.R. gr. 390 f. 505^v lui Georgios (Mokios). Comentatorul lui Lykophron 1432 de asemenea folosește pe Herodot, dar el nu pare să fi fost consultat de comentatorii bizantini ai lui Grigore.

51. **Războiul Foccei.** Cuv. XIV. Glosă atribuită lui Niketas în ediția 1690, vol. II, col. 930, n. 68.

„Zice de războiul Foccei, care sfînt s-au zis, cum că pentru capiștea Delfinului cea răpîtă și jefuită s-au purtat“.

Această frază, pe care n-o întîlnim în manuscrisele lui Niketas îndeobște, și nici în textul slav, este pusă pe seama comentatorului din Heraclea în edițiile din sec. XVII ale operelor lui Grigore. Războiul sacru la care se făcea aluzie este războiul purtat de Atena și Sparta, pe de o parte, chipurile ca sprijinitoare ale Phocidei, pe al cărei teritoriu se afla templul lui Apollon din Delphi, jefuit de locrieni, și regele Philippos II al Macedoniei (356—336), care sprijinea orașele din Lokris, ca și pe susținătorii lor din Theba. Încheiat prin pacea lui Philokrates în 346 î.e.n., Războiul sacru a dus în același timp la sfîrșitul hegemoniei tebane în Grecia (371—346) și la pierderea de către Sparta și Atena, cele două cetăți ce-și disputaseră supremația în anii ce urmaseră războaielor cu perșii (478—371 î.e.n.), a oricărei puteri, în favoarea statului macedonean, care instituie cîțiva ani ani tîrziu, după lupta de la Chaironeia (338 î.e.n.), cînd oștile tebane și ateniene sînt nimicite, controlul asupra tuturor cetăților grecești.

Evenimentele de care vorbește glosa atribuită lui Niketas sînt narate în mai multe lucrări istorice, în cea mai mare parte pierdute, precum *Philippika* lui Anaximenes din Lampsakos (după 330 î.e.n.) și opera omonimă a

lui Theopompos din Chios (circa 345—325 î.e.n.). Scrieri avînd ca titlu chiar *Războiul sacru* (*Hierôs pôleios*), amintite de Soudas, au fost cele ale lui Kallisthenes din Olinthos, Kephisodoros din Theba și Leon din Byzantion, scrise pe la 340 î.e.n. Sursa nemijlocită pare, mai mult decît altele, să fi fost un fragment din Theopompos (nr. 312 Jacoby), păstrat la Pausanias III, 10, 3, deși întîlnim pasaje asemănătoare și în alte fragmente din Theopompos, citate de Diodoros ori Athenaios, cel mai aproape dintre acestea de glosa lui Niketas fiind cel amintit de Porphyrios în scrierea sa *Despre abstinență* II, 16 (fragmentul 344 Jacoby). Nu este cu neputință nici ca Strabon IX, 2, 5 (403) să fi fost folosit aici. Oricum, aluzia este prea vagă pentru a ne putea pronunța în chip răspicat.

52. **Chiprian din Cartagina.** Cuv. XXIV (6). Mss. U₁ (f. 192), U₂ (f. 59), U₃ (f. 66^v), P (f. 207^v). Glosă.

„Chiprian, episcop al Africii, în vremea lui Dechie au dobîndit cununa muceniciei.“

Asemenea multor glose avînd drept temă felurite personaje și lucruri din istoria și tradiția sacră a creștinilor, nota slavă despre Cyprianus din Carthago, episcop creștin care, după tradiție, ar fi pătimit pentru credința sa în vremea împăratului Decius (249—251), are drept izvor o culegere de glose creștine, pe care le-a folosit încă în sec. VIII Cosmas în comentariul său la epigramele lui Grigore.

53. **Novatus.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S(f.158^v). Glosă.

„Dacă Novat, neprimind pe cei ce nu s-au pocăit, bine face, apoi nici eu nu primesc pe cei ce nu se căiesc, iar dintre cei ce se căiesc, nu după vrednicia lor în lume; iar dacă nu se miruiesc, bine face, așa cum făcea de altfel și înainte, că nici eu nu-i primesc, iar cînd îi primesc, loc de îndreptare, adică cin, pravilă și canon le dau, ca să se curețe cu lacrimile, iar de nu-i primește nici așa, apoi atunci eu nu mă mai asemăn cu Novat“.

Acest pasaj încîlcit, pe care ne-am silit să-l facem inteligibil, se află în marginea textului în ms. S, traducînd o glosă greacă mai veche. Este vorba aici de preotul roman Novatus, unul din adversarii lui Cyprianus, care în scrierile sale, și mai cu seamă în epistole, a apărut pe creștinii de vază ce consimțiră să sacrifice cultului imperial, în vremea cînd se cerea acest lucru cu mai multă rigoare celor ce doreau să ocupe vreo funcție publică, vremuri socotite de persecuție a creștinilor. Întrucît Novatus se arăta rigorist, refuzînd să primească din nou în sinul comunității pe cei care sacrificaseră cultului imperial, Cyprianus, care acceptase el însuși numeroase compromisuri, a protestat în numele creștinilor din Africa, ce constituiau majoritatea între aderanții noii religii în Imperiul Roman occidental, de limbă latină. Grigore pare de altfel a fi confundat aici pe C. Thascius Cyprianus, scriitor creștin binecunoscut, cu Kyprianos, un taumaturg din Antiochia (sec. III sau IV).

54. **Iulian și Constantius.** Cuv. XLII (14). Mss. S(209^v), M (219). Glosă.

„Cînd au gonit pe Iulian Constantie, acela, gonit fiind, au fugit în altar și așa prin Hristos s-au mîntuit”.

Glosa face aluzie la persecuțiile cărora le căzuse victimă Julianus, viitorul împărat (360—363), în timpul lui Constantius II (337—361), cînd fusese la un moment dat silit să se refugieze într-o biserică. El însuși formal creștin, Julianus, după urcarea sa pe tron, a redat păgînilor și sectelor creștine persecutate de curentul arian și cel ortodox (atanasian) toate drepturile civile și religioase, de unde și dușmănia pe care i-au arătat-o scriitori creștini ortodoksi, precum Grigore, ce-i imputează aici că, salvat fiind de clerul creștin, Julian îl persecută totuși. O glosă asemănătoare întîlnim în manuscrisul grec 139⁵⁷ din fondul sinodal al Muzeului istoric din Moscova, la fila LVIII

361v, datînd din sec. VIII.

55. **Valens.** Cuv. XLIII(9). Ms. S(f. 124^v). Glosă.

„Tu îmi arăți că sfîntul Vasile nu a fost episcop în vremea lui Iulian, cum cred unii, ci sub Valent s-au hirotonisit.”

Această notiță cronologică poate fi regăsită, cu unele diferențe neînsemnate, la Basileios, Georgios Mokios și Elias, precum și la nota 54 pentru or. XLIII din ediția Basel, 1571. Intr-adevăr, Grigore nu era în vremea lui Iulianus Apostata încă episcop, demnitate pe care o dobîndește pe vremea lui Valens (364—378).

56. **Antim din Tyana.** Cuv. XLIII(9). Ms. A. Glosă.

„Antim, vlădică al Tyanei”.

Această notă din codicele de la 1411, urmînd scolia greacă 80 la or. XLIII din ediția Basel, 1571, se află în dreptul unui scurt fragment, pe care nu-l întîlnim în alte codice slave de la noi ale operei lui Grigore, din corespondența lui Basileios Megas. Anthemios, episcop al cetății Tyana, era rivalul lui Grigore în lupta pentru dobîndirea supremației asupra întregii provincii eclesiastice a Cappadociei.

57. **Erezia lui Arie la Constantinopol.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 212^v). Glosă.

„Mai înainte de venirea lui Grigorie la Constantinopol, arienii se făcuseră mai mulți decît creștinii și luaseră bisericile și veniturile și toate, iar pravoslavnicii, de a lor groază, se ascundeau și mulți se lăsau ademniți de mită întru erezie.”

Această glosă se referă la răspîndirea arianismului, un curent al creștinismului ce nu recunoștea natura divină a lui Hristos, în Imperiul Roman, în sec. IV, răspîndire favorizată, din motive politice, de unii împărați, precum Constantius.

E. OBICEIURILE PĂGÎNILOR ȘI FELURITE LUCRURI VREDNICE DE MIRARE.

58. **Disciplina spartană.** Cuv. XXXIX (10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Iar lachedemonii, închinători fiind Artemidei, întru cîntec ei praznic săvîrșia, între carele tinerii cu bice și cu bătai tăindu-se, peste jărtvenic vărsa sînge, arătînd chip al virtutei și al mărimei de suflet a lor și obicinundu-se pre sineși întru a sufererii rane, ca adecă ranele ce le-ar fi priimit în războaie să nu le bage în seamă. Și aceia cu acest feliu de închinăciune și cînte îi urma, ca ceia ce covîrșia cu puterea și nici odinioară nu s-au înfrînt, nici s-au biruit de poftă. Acestea cu adevărat, măcar că în cîlelalte fapte ale sufletului covîrșia cu tăria și cu suferire oarecarea vrednic de mirare ostenelele și ostășăstiele necazuri le suferia, însă întru unul acest lucru pre mărimea de suflet a sa rău și fără de lege o meșteșugia, căci în zadar pre sineși unul pre altul, ca niște vrăjmași, cu bice să tăia, și printr-un lucru de acest feliu socotia cum că arată cînte plăcută lui Dumnezeu, cînd liniștit și blind iaste Dumnezeu cel adevărat și nici de sînge să bucură. Și iarăși fără de toată rușinea își descoperia trupul și cu nerușinată neînfrînare să golia spartianii, adecă lachedemonii, și așa în ochii tuturor să bătea, dar acest feliu de destoliciune puțin frumoasă și cînstită ar putea a să părea unii fecioare. Pentru aceasta, deaca pre Artemida în numărul dumnezeoaelor o avea aceia și pentru aceasta blindă și iubitoare de oameni o socotia, în ce feliu de chip socotia că să bucură aceia de vărsarea de sînge și cum că după lege să cînsteste? Iarăși, deaca credea că iaste fecioară, pentru ce prea fără de rușine să dezgolia, că aceiași și pre moliciune o cînstia, Syssitiile, adecă ospetele cele de obște prăznuindu-le, spurcate și urite poște meșteșugia, și ocări de necînte-și făcea și pătîmia și dragostea copiilor întru prea mare preț și laudă li să socotia lor. Și întru cîlelalte lucruri și fapte dovezi de mare îndrăzneală cu obraznicie și fără de socoteală da și așa întru cele împotrîvnice patimi cădea, pentru că îndrăzneala cea cu obraznicie și moliciunea cu totul între sineși să împotrivesc.”

Sursa lui Niketas este Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 8 (după Nonnos, I, 11—12, 58). Nonnos însuși își citează izvorul, care este aici Pausanias III, 16,9—11, unde ni se spune că în templul lui Artemis Orthia din Lemaion, în Laconia, se obișnuia ca tinerii să fie biciuiți, sub supravegherea unei preotese, în amintirea unei lupte între limneți și spartani, pe de o parte, și cynosurii din Mesoa și Pitane, pe de alta, ori după altă legendă, în amintirea luptei între eroii Astrabakos și Alopekios, cuprinși de nebunie sacră la vederea templului. Asemenea ritual era de altfel destul de răspîndit la spartani, devenind proverbial, așa cum arată și fragmentul din Nikolaos Damaskenos păstrat în antologia lui Stobaios (sec. V), ori Aristofan, *Thesmophoriazousai* II fr. 322.

59. **Jocurile Olimpice și alte întreceri panelenice** Cuv. XXIV (6). Ms. S(f.87).
Glosă.

„Elinii aveau obiceiul să aducă jertfe celor morți, care începături se numeau acelea, pentru că din toate cele ce erau mai de preț, morților aduceau prinos, având ei și patru întreceri de lupte, în care se întreceau elinii. Aceste întreceri se chemau Olimpia, Pithia, Istmia și Nemea. Și la Olimpia cui biruia i se dădea o cunună de măslin, cui biruia la Pithia i se dădea una de măr, iar Bogoslov jucării le zice, pentru că jucării sînt și asemenea dar copiilor li se cuvine; iar la Istmia i se dădea învingătorului o cunună de pin, iar la Nemea i se dăruia biruitorului una de pătrunjel.”

Glosa din manuscrisul S derivă din comentariul lui Niketas la cuvîntarea XXIV(6), care la rîndul său se inspiră din autori mai vechi. Unul din aceștia este scoliastul lui Clemens din Alexandria, adică Arethas din Caesarea, care în manuscrisul alcătuit în anul 914, azi Paris, Bibliothèque Nationale, Gr. 451, descria pe larg obiceiurile legate de jocurile panelenice, amintind și legendele privind întemeierea acestor jocuri. Așa de pildă, pentru jocurile Istmice sînt citați de către scoliastul lui Nikandros, *Alexipharmaka* 603, Oppianos și Lykophron, iar scoliastul lui Apollonios Rhodios III, 1240 citează pe Musaios, Plutarh folosind pentru aceleași istorii scrierea lui Menekrates din Tyr (sec. I î.e.n.). Lista întrecerilor se află la scoliastul lui Pindar, *Olympice* I, 1, adică Didymos, iar cea a trofeelor la Pausanias VIII, 48, 2, scoliastul lui Pindar, *Olympice* III, 27 și cel al lui Aristofan, *Broaște* 330 (Iophon tragicul) și *Plutus* 586: măslin la Olympia, dafin la Delphi, pătrunjel uscat sălbatic la Istmice (mirt la Iophon) și pătrunjel verde la Nemeice. Lista din Niketas însă, ca și comentariul moral ce o însoțește, este asemenea gloselor Piccolomini din manuscrisul Firenze, Laurentianus VII. 8 (sec. X) și gloselor Jahn din manuscrisul München Cgm 499 (sec. XIII); izvorul acestor glose erau scoliastul lui Teocrit IV, 7 și, poate, scoliastul lui Clemens. În orice caz, lista din Niketas coincide pe deplin numai cu cea din Pausanias. La Niketas explicațiile sînt mai dezvoltate, în textul grecesc întîlnind astfel și o precizare privind așezarea Olympiei, în Arcadia, după o glosă folosită și de Elias în comentariile sale la cuvîntările X și XXIII; ultima frază din comentariul moral la Niketas corespunde însă încheierii din glosa 70 a lui Basileios la cuvîntarea XXIV. Glosele din traducerea armeană la aceeași cuvîntare, despre martirul Chiprian, alcătuite exclusiv după Nonnos, sînt foarte simple, ele lămurind numai simbolul măslinului și al pinului, arătînd că orașul Delphi se află în Beotia și definind planta acordată ca răsplată la Jocurile Nemeice. De asemenea, textul însuși al lui Grigore a fost folosit de Soudas pentru alcătuirea articolelor A 297, I 471 și, după scoliastii Piccolomini și Jahn, II 151.

60. **Palestra.** Cuv. XXIV (6) și XV(5). Mss. S (f. 85) și B (f. 21^v). Glosă.

„Elinii aveau în lupte obiceiul de a se bate acolo, anume în locul numit adunare de oști.”

Este vorba probabil de palestre aici, iar nu de terenuri de luptă. Sursa nu poate fi identificată.

61. **Sacrificiile păgînești.** Cuv. XXXVIII(8). Ms. S (f. 100^v). Comentariu.

„Era obicei la praznicele ce făceau elinii ca să așeze blide frumoase și subțiri pe mese, iar pe ele așezau cărnuri unele peste altele, clădind și închipuind un acoperiș, ori acoperiș făcînd într-un anume loc, găteau bucate, ori într-un cort cu veselie aduceau bucate.”

Această lămurire stingace a sistemului de alcătuire a altarului de jertfă către feluritele divinități antice se trage din comentariul lui Nonnos II, 14, printr-o glosă bizantină însă, folosită și de Elias V, 22 (447), Cosmas și Eudokia.

62. **Trepiedul din Delphi.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Iar în Delfi, care iaste cetate în Ellada, era capiște a lui Apollon și un scaun cu trei picioare de aramă, o năstrapă prea mare și pre acéia de aramă deasupra sa, în mijlocul căruia era ca o scoică (sau culbec) de aramă găurită, drept în sus ridicată, dintru carea băsnuirile (sau vrăjile) să da. Deci pre acélea *sophismata*, adecă înșălăciuni și neînființate birfele Cuvîntătorul de Dumnezeu le-au numit, ca cele ce înșală și își bătea joc de oameni prin răspunsuri cu îndoială și neadevărate.”

Informația lui Niketas coboară, prin Elias II, 37 (466), din Nonnos II, 20 și Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 13, Nonnos însuși folosind pe scoliastul lui Euripide, *Fenicienele* 222, 232, adică Didymos. Versiunea lungă din ms. BAR gr. 392 adaugă fraze din Pseudo-Nonnos, ca și în pasajele asemănătoare de la nr. 63 și 65.

63. **Stejarul din Dodona.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Iar în cetatea Dodonea era un stejariu cu minunată înălțime și frumusețe, întru carele sălășluindu-se un drac da vrajă cu multă limbuție.”

Și de data aceasta, sursa este tot Didymos, prin scoliile la Euripide, *Fenicienele* 222, folosite de Nonnos II, 19 și imitatorul său, Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 12, reluați și îmbinați de Elias II, 37 (466—467). Didymos însuși rezuma pe Homer, *Iliada* 16, 233—235 și *Odysseia* 14, 327—338; 19, 296—297, unde stejarul sacru din Dodona în Epir, ai cărui preoți, Selloi, desculți și îmbrăcați cu o tunică ponosită, duceau o viață de un ascetism riguros, pentru a putea interpreta foșnetul copacului, închinat lui Zeus, este amintit de mai multe ori, ceea ce dovedește vechimea oracolului. Oracolul din Delphi în Phocida, al lui Apollon, unde Pythia, stînd pe trepiedul descris de comentatorii lui Grigore, profetiza, respirînd aburul emanat de izvorul păzit, cîndva, de balaurul delfic, și-a cîștigat faimă, așa cum am văzut, mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.

64. Sacrificiile omenești la sciții din Taurida. Cuv. XIV (15). Ms. S (f. 237).
Glosă.

„Tavrii erau un neam care jertfă aducea Artemidei oameni.”

Glosa a fost folosită și de Elias IV, 123 (394), după Nonnos I, 95, rezumatul lui Nonnos I, 7, 57, iar nu după Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 7. Izvorul ei era scoliastul lui Clemens din Alexandria, *Protreptikos* 3,1 (PG 8, 125). Arethas adică, care folosisse pe epitomatorul lui Apollodor (III, 22; VI, 26—27). Textul grec al lui Nonnos I, 95 este pentru prima oară editat în anexă.

65. Izvorul Castaliei. Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Sfârșitul tuturor, Castalia fântină era în Antiohia, carea cu sunet și cu repeziciune și cu suflare curge, din carea ceia ce bea, deaca ar fi auzit sunetul, cu suflarea dracului spunea mai înainte cele ce vor să fie.”

Sursa este și aici iarăși scoliastul lui Euripide, care pare a urma comentariul la *Pythicele* lui Pindar IV, 290; Didymos a fost întrebuințat de Nonnos II, 21, autor care nu a fost, așa cum văzut pînă acum, niciodată direct folosit de către Niketas, ci prin intermediul parafrazelor și adaptărilor lui Pseudo-Nonnos. Aici nu aflăm însă la Pseudo-Nonnos nimic asemănător, sursa nemijlocită a lui Niketas fiind comentariul lui Elias V, 37 (466—467) sau glosa compilată de acesta. Fântina Castaliei se găsea în apropierea orașului sirian Antiochia, căpătînd oarecare faimă de oracol, interpretat de cei care ascultau bolborositul apei minerale a izvorului, destul de tîrziu, în epoca elenistică (sec. III—I î.e.n.).

66. Labirintul. Cuv. XLIII(9).

— a — Mss. SX. Comentariu.

„Vestitul Lavirint din Crit era o peșteră, Lavirintul avînd de jur împrejur cotiri felurite, intrare nevoită și ieșire nelesnicioasă.”

— b — Ms. Leningrad, Biblioteca Saltykov-Șchedrin Q.π. I.16, f. 31^v.
Glosă.

„Lavirint-sălașuri de tilhari.”

— c — Ms. Moscova, Muzeul Istoric, fond Sinodal'naja Biblioteka, Sl. 117 (954). Glosă.

„Peștera o labyrinthos.”

Prima glosă, pe care o aflăm în comentariu la traducătorul slav, lipsește din manuscrisele grecești ale lui Niketas care ne-au fost accesibile, singur ms. Moscova, Muzeul Istoric, Sinodal'naja Biblioteka Gr. 151 ⁵⁹/_{LX} (Dionysiu/Athos, anul 1339), fila 209, cuprinzînd în margine titlul glosei. Sursa pare a

fi fost una din glosele alcătuite în sec. X la cuvîntările lui Grigore, multe ale lui Basileios Elachistos, altele ale unor anonimi, precum scolia Piccolomini 194, scolia Norden p. 640—641, scolia din ms. sinodal Gr. 142 ⁵⁴/_{LXV}

(sec. IX), f. 188, o scolie neidentificată la cuvîntarea lui Grigore nr. XXI, scolia folosită în nota 64 din ediția Basel, 1571 la cuvîntarea XXVIII etc. Sursa scoliei rusești din codicele de la Leningrad (sec. XI) rămîne necunoscută.

Povestea despre labirint, la care se face o simplă aluzie aici, o găsim la Herodot II, 148 (labirintul egiptean) și la scoliastul lui Platon, *Minos* 321 ab de departe de explicațiile posibile ale cuvîntului, așa cum apar ele la glosa și explicațiile sale la *Protrepticul* lui Clement Alexandrinul, unde se și află, pe larg, povestea lui Minos, a fiicei sale Pasiphae, mama Minotaurului, pentru care fusese construit labirintul, de către meșterul Daidalos, primul om zburător, și a lui Theseus din Atena, care a mîntuit Grecia de obligația jertfirii periodice cu ajutorul firului Ariadnei, pe care-l desfășurase treptat, de la intrarea sa în clădire. Unele glose urmează pe Pseudo-Nonnos, *Bas.* 8.

67. Cele șapte minuni ale lumii. Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Cele șapte minuni ale lumii sînt mai întîi Tivele din Eghipt, nu cele care erau în Elada, avînd șapte porți, care de Amfion și Zit cu cobza clăditu-s-au, ci acele cu 100 de porți, avînd ele ziduri trainice și vrednice de mirare.

A doua minune sînt zidurile Vavilonului, pe care Semiramida le-au ridicat din cărămidă scobită nesmintită, măsura lor avînd stadii 300, iar lungimea zidului optsprezece coți.

A treia era mormîntul de marmoră pe care Mavsol, domnul acelei țări, mare și înmormîntat foarte, de săvîrșit sieși au ridicat. A patra este piramida, anume clădire în Eghipt după unii, de către Iosif clădită cu înțelepciune, ca hambar de grîne, piramide numite, adică grînare, iar după alții, morminte de țară fiind, ba mai era unul ce zice că în Eghipt piramide mici și mari în cinstea focului sînt clădite și după acela, adică după foc, în ascuțime din patru colțuri sînt săvîrșite.

A cincea este Colosul din Rodos, idol al lui Apolon, mai mare decît toți, unii grăind că este un stîlp de aramă foarte înalt, de 600 de coți, după Aristotel.

După acestea, a șase minune a lumii este Capitolion Rîmleanul, iar a șaptea, capîștea lui Apolon din Chizic.”

Acest capitol din Niketas, spre deosebire de altele, trădează o încercare de prelucrare personală a izvoarelor folosite. Episcopul din Heraclea urmează tradiția pseudo-nonniană a comentariului la cuvîntarea XLIII, după o variantă ușor modificată, din sec. IX, pe care o aflăm în ms. grec 147 din fondul sinodal al Muzeului Istoric din Moscova, unde întîlnim aceeași ordine ca și la Niketas: Theba din Egipt, Babylonul, Mausoleul, piramidele și Colosul

din Rhodos, cărora le adaugă, potrivit unei glose, folosite și de Cosmas, pe care o citim în manuscrise din sec. IX—XI ori chiar mai noi (Moscova Muz. Ist. Sinod. Gr. 142, Oxford Magd. Coll. 5, München Cgm 499 etc.), Capitolul și templul lui Apollon din Kyzikos. Nu par de asemenea a-i fi fost necunoscute listele de *mirabilia* înregistrate de martorii scoliilor Piccolomini 244—245 (sec. X—XI), între care cea mai veche, rămasă inedită, este cea din codicele grec 139 (sec. VIII—IX) al fostei Biblioteci Sinodale din Moscova. În orice caz, proporțiile monumentelor inventariate sînt la Niketas cele din scoliile Piccolomini. Sursa nemijlocită a fost însă izvorul lui Basilus Minimus 193, adică comentariul anonim din manuscrisul Florența, Laurentianus VII. 8 (sec. IX—X), care îmbină pe Pseudo-Nonnos cu glosele folosite, sau poate inspirate, de către Cosmas. Sursele informației lui Niketas fiind atît de variate și de puțin cunoscute, am socotit de folos a le reproduce pe toate în anexă, începînd cu glosatorii mai vechi (sec. VI) ai poeziilor și cuvîntărilor lui Grigore al Nazianzului. Traducătorul slav urmează versiunea lungă, adăugită, de această dată, avînd de asemenea unele particularități narative mai mult sau mai puțin originale, precum interpretarea unei glose grecești, ce derivă *pyramis* de la *pyrós*, care nu apare nici în versiunea scurtă, originală, a lui Niketas, nici în istoriile din manuscrisul A, ori traducerea localizării greșite a Mausoleului la Caesarea (în loc de Caria) prin cuvîntul marmoră, ceea ce presupune confuzia cu un eventual *Paraios* sau *parios* (pentru *Karikos/Kaisareios*).

Labirintul egiptean, care la unii autori apare între minunile lumii antice, nu este menționat aici, întrucît el fusese deja amintit cu alt prilej. Este vorba de construcțiile ridicate în vremea faraonului Amun-am-het II în a doua jumătate a sec. XIX î.e.n., palatul cretan ce purta același nume fiind ridicat în sec. XVI î.e.n.

Cele două Thebe sînt cea din Beotia („cu șapte porți”), cel mai de seamă oraș al regiunii de la mijlocul sec. VI î.e.n., și cetatea omonimă („cu 100 de porți”) din Egiptul de Sus, cel mai de seamă oraș al țării în timpul Regatului Nou (1562—1085 î.e.n.). Întrucît despre izvoarele nemijlocite ale lui Niketas am vorbit deja, vom spune cîteva cuvinte doar despre sursele informației acestora. Pentru cele două Tebe acestea erau Homer, *Iliada* 9,383 și *Odysseia* 11,260—265, cu glosele lui Didymos și ale altora, care citează istorici mai vechi, ca Hellanikos (scolie la *Iliada* 2,494), ori Pherekydes, în scoliastul alexandrin, poate tot Didymos, la *Theogonia* lui Hesiod (60). Aceste scoli au fost folosite de Apollodor III, 5,5, citat la rîndu-i de scoliastul lui Apollonios Rhodios I, 735, 741. Unele pasaje sînt reproduse și în repertoriul de glose bizantin din sec. X *Etymologicum Magnum*. De asemenea, glosele din Cosmas PG 38, 480, 547. Ioan din Antiochia și Ioan Tzetzes, citați de autorul anonim al introducerii la ediția bizantină din sec. XII a tragediei lui Aischylos, *Cîșapte împotriva Thebei*, par a fi urmat o tradiție asemănătoare celei întrebunătățite de Niketas.

Pentru zidurile Babylonului, ridicate în timpul lui Nabuchadnassar II (605—562 î.e.n.), sursa informației era scoliastul lui Aristofan, *Păsările* 552, iar pentru monumentul funerar înălțat soțului ei Mausolos de către regina Cariei, Artemis II, la Halikarnassos, între 353—349 î.e.n., scoliile lui Arethas la Clemens (PG 9, 785).

În ceea ce privește piramidele, dintre care cele mari fuseseră înălțate în vremea dinastiei a IV-a (2523—2463), izvorul primar era Herodot, firește,

citat de altfel în chip expres (*Istorie* II, 124 sqq.), deseori folosit în antichitate de istorici și geografi, autori ai unor descrieri ale piramidelor; lista acestor autori poate fi aflată la Plinius cel Bătrîn, *Naturalis Historia* XXXVI, 79; unul din ei, Aristagoras din Milet, citat de Claudius Aelianus, *Despre firea viețuitoarelor* XI, 10, vorbind în același timp de Apis și de piramide, este cu siguranță izvorul lui Himerios, *Or.* VIII, 5, unul din scriitorii cunoscuți și imitați de Grigore. În narațiunea sa însă Niketas adaugă elemente pe care nu le aflăm în sursele sale obișnuite. Aceste adaosuri privesc forma geometrică a piramidelor și rostul lor de morminte regale. Sursa era aici scoliastul lui Clemens din Alexandria, PG 9,785, posterior veacului IV, întrucît citează, în adevărate minuni, putînd fi puse alături de celelalte monumente celebre, în Grigore și pe Libanios. Precizarea scoliastului privind piramida lui Keops a fost transformată de Niketas într-o împărțire a piramidelor după dimensiuni. De asemenea, întîmîm la Niketas în împărțire a piramidelor după dimensiuni, tot lui, unele adaosuri asupra numelui piramidelor, derivat de la *pyros* (grîu), etimologie păstrată de traducătorul slav, omisă însă de recenzentul din vremea lui Mircea cel Bătrîn al copiei A, precum și explicarea termenului prin *pyr* (foc). Prima etimologie o întîlnim și la Ștefan din Bizanț (p. 540) în sec. VI, a doua la Hesychios în sec. VI (π 4387). A doua explicație, firește, este lipsită de un temei serios, ea fiind sugerată autorului ei de asemănarea superficială între cele două cuvinte. Prima însă, oricît de bizară ne-ar părea, este în mare corectă. Astfel, textele piramidelor din vremea Regatului Nou (sec. XVI—XIV î.e.n.), vorbind de regele defunct, îl identifică zeului vegetației Osiris astfel: „Trăiesc ca grînele, cresc ca grînele, sînt orz”¹⁸. Ba chiar în piramida faraonînvie, sub chip de sarcofag de lemn, găurit și umplut cu pămînt, în care fusese semănat grîu.¹⁹

Colosul din Rhodos era o statuie gigantică a lui Apollon Helios, ridicată de arhitectul Charitos din Lindos în vremea regelui Siriei, Seleukos Nikator, în anul 301 î.e.n., un an după ocuparea Rhodosului de către oștile lui Seleukos, ce izgoniseră de acolo pe oamenii rivalului său Antigonos și ai fiului acestuia, Demetrios Poliorketes, care tot așa în 305/304 cucerise insula de la alt fost general al lui Alexandru cel Mare, ce-i moștenise o parte a țărilor cucerite, Ptolemaios I Lagous, regele Egiptului. Distrugerea Colosului este așezată de geograful Strabon, reprodus mai apoi în lista din sec. IX, ms. grec 139 din fondul Sinodal'naja Biblioteka, în vremea lui Tiberius (14—37 e.n.). Strabon însuși murind la anul 19 e.n.; această dată pare întărită de scoliastul lui Platon, *Philebos* 15 d, unde este însă citat, pentru o distrugere de demult a statuii, retorul Hypereides, mort în 322 î.e.n. Chiar dacă Colosul pare a fi suferit destul de timpuriu unele avarii, el nu a fost coborît de pe soclu în întregime decît în evul mediu, mai exact în timpul împăraților Heraclius I și Constantius II, cînd arabii emirului Muawiya, pustîind Rhodosul în 637 și 654, au luat ce mai rămăsese după repetatele cutremure ce pricinuiseră stricăciunii statuii, topind bronzul din care era făcută. Dimensiunile variază la feluriți autori: 60 de coți la Niketas, după scoliastii sec. IX—X (glosele laurentiene, ms. Firenze Laur. VII. 8), Pseudo-Gregorios și Basilus Minimus 193; 80 de coți la Eudokia 957, după Cornutus, Cosmas sau Philon din Byzantion; 600 de coți la Pseudo-Aristotel, citat de scoliastul Piccolomini 244—245.

Ultimele două miracole arhitectonice, Capitoliul, adică templul lui Jupiter Optimus Maximus (sfârșitul sec. VI î.e.n., refăcut în epoca imperială, sec. I e.n.) de la Roma și templul lui Apollon, înălțat la Kyzikos în vremea lui Hadrianus (117—138), apar abia în glosele folosite exclusiv de către Cosmas în sec. VIII, PG 38, 499, 546. Sursa acestor glose ne este necunoscută.

Aceste din urmă *mirabilia* înlocuiesc alte minuni arhitecturale din listele sec. I e.n., cele de la Cornutus în primul rând, precum statuile Athenei din Atena și Zeus din Olympia, templele lui Apollon din Delos și Paros, lui Artemis din Efes și Asklepios din Epidaur, ori palatul regal din Pergamon. De asemenea, apar la Grigore însuși grădinile suspendate ale împărătesei Sammuramat (Semiramis) din Babylon (810—806 î.e.n.), plasate de acesta la Kolossai în Phrygia, iar de Excerptele Vaticane din ms. grec 305 al Bibliotecii Apostolice la Atena! Farul din Alexandria îl aflăm numai la Cosmas, iar statuile lui Memnon din Thebaida Egiptului doar la scoliastul Piccolomini.

Cu acest prilej amintim că în Biblioteca Academiei RSR se păstrează, în ms. grec 496, copiat la Jannina în sec. XVIII, un fragment din Cornutus, despre Zeus, și capitolul 2 din *Excerpta Vaticana*. De asemenea, aflăm într-un alt codex grec din aceeași bibliotecă, nr. 78, prescris la București în 1771, culegerea de tradiții mitologice a lui Palaiphatos, unde la capitolul 41(42) se vorbește despre Theba cea cu șapte porți, iar în codicele grec 345 (București, 1771), după Nonnos I, 1—94, o culegere de enigme elinești, alcătuită de Sebastos Kyminetes și copiată de Georgios Trapezountios, din care capitolul 3 se referă tot la antică Thebă a Beotiei.

68. **Țapii sfinți din Mendes.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S. Comentariu. Traducere veche.

„Mendisii cetate a Eghyptului iaste, întru carea țăpul în loc de Dumnezeu să socotiia și Mendisii de țapi ca de dumnezei mai mult decît de însuși de ei să rușina, sau întru cinstea acelora praznice săvîrșia.”

Asemenea altor pasaje în care este vorba de lucruri și curiozități din vechiul Egipt, izvorul lui Niketas pare a fi fost Aristagoras din Milet, un istoric din care ni s-au păstrat doar câteva fragmente la scriitori mai noi, precum Claudius Aelianus, *Despre firea viețuitoarelor* și alții. În ceea ce privește țăpii sacri adorați la Mendes, sursa informației scriitorului bizantin era Elias, comentator al cuvîntării XXI despre Athanasios, partea din Elias unde era vorba de acest cult local egiptean repetînd cele spuse de același exeget al lui Grigore în comentariul asupra cuvîntării V despre Julianus Apostata. La rîndul său, Elias folosea pe Nonnos II, 33, care cita indirect o scriere a lui Eusebios din Caesarea, deseori întrebuintată de tilcuitorul sirian al discursurilor lui Grigore, anume *Pregătirea evanghelică* I, 65, 21, unde se păstrează un fragment din Diodor. Modelul lui Eusebios fusese Clemens din Alexandria, ale cărui *Stromata* sînt uneori transcrise literal de Eusebios, aici fiind pus la contribuție însă *Protreptikos* (PG 8, 120). Interesant este faptul că Niketas nu folosește aici pe Pseudo-Nonnos *Sacra lumina* 21, tocmai pentru că, așa cum se vede și din alte locuri, era parafrasată compi-

lația lui Elias, iar nu o culegere de glose mai vechi. În schimb, Pseudo-Nonnos este excerptat de adăugitorul lui Niketas. Textul slav urmînd varianta scurtă, nu întîlnim în el frazele imitatorului lui Nonnos. Tradiția atît de complicată a comentariilor la Grigore cerindu-se lămurită de fiecare dată, am socoti de cuviință a face și aici, de aceea, pe scurt, precizările necesare. Cît privește cultul țăpului din orașul egiptean Mendes, el datează, potrivit istoricului Manethon, din vremea faraonului Nes, întemeietorul dinastiei a XXI-a, adică din timpul lui Nesubanebdzed, dinast din Egiptul de Jos, care a pus capăt în 1085 î.e.n., domniei lui Ramses XI. Țapii sfinți din Mendes sînt amintiți și de Herodot II, 46.

69. **Boul Apis.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S. Comentariu. Traducere veche.

„Iar pe vițel /Apis/ Memfitii îl numia și în iasle încuiat îl avea și cu cea de obște adunare a oamenilor jărtve lui aducea, dar sîmne oarecare osebite din celealalte vite Apis avea, atît împrejurul coadei, cît împrejurul limbei și de s-ar fi văzut între cîrezi vreun vițel într-acest feliu, îndată să lua de aceia cătră sfînta iasle”.

Filiația informației lui Niketas urmează și aici aceleași căi ca în fragmentul precedent, adică prin Elias XXI, 6(862), care repetă cu alte vorbe cele spuse tot de el în alt comentariu, V, 4(470), unde, tot așa, era folosit Nonnos II, 33; Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 22 urmează pe Nonnos, fiind la rîndul său citat de Cosmas, Soudas și Eudokia și întrebuintat de adăugitorul lui Niketas. Sursa lui Nonnos era fie Aristagoras din Milet, care scria în sec. V—IV î.e.n., reprodus de Aelianus în sec. II e.n., fie Herodot III, 27—28, nu direct însă, ci prin intermediul unui compilator evreu din sec. II sau I e.n., Pseudo-Hecateu, citat de Clemens în *Protreptikos* (PG 8, 120) și de Eusebios în *Praeparatio evangelica* III, 13, 40. Tot Eusebios, PE, I, 145, 22, după Porphyrios, este sursa informației glosatorului din ms. Venetus Marcianus Gr. 70 (sec. XI), care vorbește despre Apis, boul sfînt cu piele albă de la Memphis și Mneuis, boul cu piele neagră de la Heliopolis. Vițelii consacrați cultului Nilului din Memphis (*Hapi*) erau, începînd din vremea întemeietorului primei dinastii din Sais, Psammetikh I (663—609 î.e.n.), obiectul unui cult special, devenit proverbial printre grecii din Deltă. Textul slav urmează și aici versiunea scurtă,

70. **Nilul.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S. Comentariu. Traducere veche.

„Trépte oarecare de piatră cu istețime și cu bună știință cioplite împrejurul eșirilor Nilului era, care coți să numesc. Pre acéstea le păzîia eghypténii în vrémea cînd să răvârșă riul și deaca pînă la aceasta sau la acéia treaptă apa s-ar fi suit, după socoteala suirii sîmuire a înmulțirii roadelor făcea, pentru această eșirile Nilului să părea că măsoară pre fericirea sau norocirea cu coturile, adecă o săvîrșaste și o prețuiaște, însă sînt carii zic că nu sînt oarecare trépte, ci un stîlp, întru carele în vrémea aceasta coți măsoară eghypténii, apa pînă la acesta sau pînă la acela cot

crescînd. Iar de demult Nilul cu cinste cinstindu-l pricinuitoare de fericire pre dînsul cunoscîndu-l, lui ca unui Dumnezeu prea cu spurcată și blestemată și urîtă poftă sărbătoare îi săvîrșia”.

Aici Nonnos II, 32 și imitatorul său, Pseudo-Nonnos *Sacra lumina* 23, au fost combinați de Elias V, 41 (469—470), într-un fel care amintește reluarea frazelor lui Elias de către Niketas în pasaje despre felurile orăcole din antichitate. Cu alte cuvinte, avem de a face și aici cu o glosă intermediară, mai degrabă folosită decît inspirată de Elias.

Nonnos cita în comentariul său pe Herodot (II, 19—28) și pe un anume Aristainetos retorul, poate Ariston din Chios, amintit de scoliastul lui Apollonios Rhodios IV, 262—269, alături de alți autori care au scris despre Nil. Herodot însuși cita pe Thales, Hecateu și Anaxagora.

De data aceasta Nonnos nu pare să fi întrebuit textul lui Eusebios *PE* I, 36, 11; 144, 5—6; 521, 21; 523, 1, care utilizează scrierile lui Porphyrios și Alexandros Polyhistor.

Comentarii lui Grigore se refereau la riturile de la Nilopolis și Memphis, aluzie care poate fi înțilnită frecvent, ca un clișeu retoric, atît la oratorii profani (Himerios, *Ekl.* XV, 1) cît și la cei creștini (Aristeides I). Cultul Nilului, interzis de Constantin cel Mare după trecerea sa la creștinism, cu aceiași prilej fiind transportați și coții sacri și celelalte simboluri ale cultului din Serapeion într-o biserică din Alexandria, a fost restaurat pentru o scurtă vreme în anul 361 de către Julianus, ceea ce pare a fi prilejuit și intervenția polemică a lui Grigore.

71. Zeii egipteni. Cuv. XXXIX(10). Ms. S. Comentariu. Traducere veche.

„Pentru că pre acéia o las, că și pre céle prea de nimic jîgării și pre céle tiritoare le cinstiia și mîțele sălbatece și șarpîi și arăta fală a slobozeniei lor cătră lucruri de necinste și necurate și socotiia a fi de mare cuviință și de sirguintă a să indeletnicii întru acélea și osebit încă unuia fieștecăruia dintr-acélea sărbătoare așăzată îi era, iar ticăloșia și prăpăditoarele nebunie și eșire din minte a tuturor de obște era, pentru că toate să aducea cătră un scopos al necucernicieii sau păgînatății și cătră cinstea și închinăciunea diavolului”.

Sursa lui Niketas era Pseudo-Nonnos, *In sacra lumina* 24, care se inspira din Nonnos II, 33, deși cîteva pasaje din Elias par a fi reprezentat un stadiu intermediar între Pseudo-Nonnos și Niketas. Lista animalelor sacre diferă de altfel foarte mult de la un autor la altul, așa încît e greu de precizat din capul locului care anume era izvorul unuia sau altuia. Așa de pildă, la Nonnos aflăm cinocefali, pisici și șoimi; la Pseudo-Nonnos, ibiși, crocodili, șerpi (*var.*: maimuțe), pisici și pești; la fel la Eudokia 59 (care citează pe Herodot!) și Kosmas 506, unde sînt însă adăugați, după pisici, ihneumonii (*kai galèas*). În schimb, Niketas nu vorbește decît despre pisici (vulpi în textul slav!), scorpioni (omiși de traducerea românească din sec. XVIII) și șerpi. Aceste variațiuni pot fi lămurite prin interpretarea făcută de Pseudo-Nonnos a pasajului din Nonnos care grăiește astfel: „Jivine corcite și pocite, precum

am văzut și eu la Alexandria niște chipuri (*agalmătia*) mici, avînd cap de ciine și un alt cap crescut alături, de miță și altul de erete”. Așadar comentatorul sirian pare a fi văzut la Alexandria statuete cu trei capete, de ciine, adică de cinocefal, de pisică și de uliu, dacă nu cumva trebuie să înțelegem că este vorba de trei figurine deosebite. Faptul că *agalmation* este aici la plural imitatorul său.

Desigur, statuile înfățișau cîteva divinități protectoare ale orașelor egiptene, mai exact ale Egiptului de Jos, ele reprezentînd două mituri străvechi. Mai întîi, cel al lui Babai de la Heliopolis, Shu(Onuris) din Tis și Toth din noma XV a Egiptului de Jos, zei înfățișați ca maimuțe cinocefale; Ra leoaica, sau pisica sacră Basht de la Bubastis, și bineînțeles Ra-șoimul, fiind personajele care erau alăturate divinităților-maimuțe. Legenda care era înfățișată de asemenea reprezentări tricefale putea fi astfel cea a luptei dintre Ra și șarpe, mit din sec. XIV î.e.n., sau cea a înțercerii zeiței Hathor-Thephnuth din Nubia, un mit mai nou, din perioada de decadentă²¹.

Pseudo-Nonnos, care nu știa ce este cinocefalul, vorbește de *knòdala*, cuvînt rar, care înseamnă jivine, derivîndu-l, firește, din *kynodes*, ciinesc, așa cum glosatorii antici îl derivau de la *en hali kineisthai*, care mișună în apă sărată adică; asemenea interpretări înțilnim de pildă la glosatorii lui Pseudo-Platon, la scoliastul lui Pindar, precum și la cel al lui Nicandru, *anum.* Pentru listele din Pseudo-Nonnos sursa este Strabo din Amaseia XVII, doretos din Kyrrhos. Pseudo-Nonnos vorbește de ibiși, crocodili, șerpi (vaccursese la alt autor, care era, așa cum spuneam, Strabo, citat de altcineva probabil; cine anume, n-am putea spune, poate Theodoret, poate altcineva.

Strabo amintește astfel: boul, ciinele, pisica, apoi șoimul și ibisul, pe urmă peștele *lepidotos* și peștele *oxyrynchos*; după aceea arată care erau animalele venerate cu precădere în anumite nome sau orașe egiptene, precum oaia la Sais și Theba, peștele *latos* la Latopolis, lupul la Lykopolis, cinocefalul la Hermopolis, descris ca o maimuță cu coadă lungă, ca un satir, pe jumătate ciine, pe jumătate urs, vițelul la Memphis, vulturul la Theba, leul la Leontopolis, capra și țapul la Mendes, păianjenul la Athribis etc.

La Theodoret întîmpinăm o listă prescurtată, folosită de glosatorii compilați de Elias în comentariile sale la cuvîntările XXVIII (ediția Billy, 1571, p. 41), XXV, 27 (ed. 1690, vol. II, col. 836), XXXIV, 6 (862).

Cît privește pe Pseudo-Nonnos, ibișii și crocodilii care apar aici la început sînt luați cu siguranță din Theodoret, unde într-adevăr, după lista animalelor eponime ale nomelor egiptene, citim, fără altă precizare, numele acestor două specii, respectiv ibisul, simbol al zeului Toth (Shmunu) din Hermopolis și crocodilul, simbol al lui Sobkh din Sedet în oaza Fayum (Crocodilopolis). Șerpii reprezintă o aluzie la șarpele sfînt din Hierapolis²², maimuța — pavianul zeului Toth²³, pisica — zeița Basht din Bubastis; aceste trei din urmă animale apar în Theodoret și ele, de unde le-a luat Elias. Musca, adică scarabeul sacru²⁴, sau mai degrabă ihneumonul (*kai galèas* la Kosmas, adică nevăstuici, sau pisici), confundat cu păianjenul (*mygale*) de Strabo,

mangusta egipteană cu alte cuvinte, este înlocuită la Pseudo-Nonnos cu pești, amintiți pe larg de Strabo, Theodoret, scoliastul lui Clemens și Elias. Trebuie să spunem de asemenea că ihneumonul, venerat la Panopoetes și Letopolis, iar după scoliastul lui Clemens și la Heracleopolis, legat de mitul soarelui Atum, care distruge șarpele primordial, era încă din timpul dinastiei a V-a (sec. XXVI—XXV î.e.n.) unul din animalele sfinte ale egiptenilor²⁵.

La Niketas întâlnim numai pisicile și șerpii, poate după Elias la cuvântarea XXVIII, animale cărora li se adaugă, pentru prima dată la comentarii lui Grigore, scorpionii, după o sursă necunoscută. Această sursă neidentificată trebuie pusă în legătură cu o legendă tîrzie, din epoca elenistică a istoriei Egiptului (sec. IV—I î.e.n.), atestată pînă acum numai de trei monumente și anume papirusul 9965 de la British Museum²⁶, așa zisa stelă Metternich din Metropolitan Museum-New York²⁷ și stela A. 1053 de la Muzeul din Leiden (Olanda)²⁸, care cuprind textul mitului despre Isis și cei șapte scorpioni²⁹, întovărășit pe monumentele figurate de imaginea zeului Horus, călcînd în picioare crocodili și ținînd în mîini șerpi și scorpioni. Textul descîntecelor egiptene care pomeneau numele celor șapte scorpioni a fost păstrat pînă tîrziu în evul mediu, trecînd din papirusurile și pergamentele grecești în literatura slavă veche, circulînd și la noi în sec. XIII—XVI în chiar cuprinsul cărților oficiale de rugăciuni.

F. OBICEIURI ȘI REGI DIN VECHIUL ORIENT.

72. **Magii mezi.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere, veche.

„Maghii cu neamul sînt mideani. Aceștia dobitoace junghind, le spinteca și din vinișoarele ce sînt prin ficați și din trecerea printrînsele și închipuirea însuși singelui, făcea sîmuirea celor ce vor să fie”.

Sursa este Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 15, din care versiunea lungă a lui Niketas adaugă chiar la sfîrșit o frază. Versiunea slavă însă urmează varianta originală, scurtă. Izvorul lui Pseudo-Nonnos pare a fi fost Clemens din Alexandria sau Eusebios.

73. **Astrologii caldeeni.** Cuv. XXXIX(10). Mss. AS. Comentariu. Traducere veche.

„Iar haldeii purta grijă de astrologhie, adecă care noi zicem citirea stélelor, întru acest meșteșug vrémea și sîrguința pune, adecă carele să îndeletnicește întru a pîndi nașterile oamenilor și încă așază și alcătuiaste cum că viața acelor, carii să nasc, să mișcă cu mișcarea aceiași cu carea să mișcă stélele și închipuirile lor și cum că întîmplările pre care le cearcă oamenii să întîmplă după împletiturile și așazămintul stării stélelor. Și pre acest meșteșug îl mărturisesc aceia, carii nice ce însuși sînt sau

în zioa de mîine ce vor fi nu știu, carii iarăși rîzindu-i Isaia zice, cap. 47: „Stea și te mîntuiesc pre tine cuvîntătorii de stélele ceriului, ceia ce privesc stélele, vestească ție ce va veni asupra ta”.

Sursa este tot Pseudo-Nonnos, *Sacra lumina* 16, care urmează pe Nonnos I, 70, întrebuițat de Elias, Eudokia și alții, în vreme ce, ca și la magii mezi, Kosmas urmează pe Pseudo-Nonnos. Pasaje despre caldeii pot fi întîlnite, după Grigore, la Souidas și Psellos.

74. **Iosif cel Frumos.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 211^v). Glosă.

„Acestea unii o tilcuiesc și ca fiind despre însuși Bogoslov, că precum Iosif singur în Eghiptet au fost și din Eghiptet au ajuns 60 de iudei în Țara Făgăduinței, puțini fiind ei mai înainte, tot așa și Bogoslov puțini pravoslavnici au aflat la Constantinopol, și din aceștia nenumărați au lăsat și întru Ierusalimul cel prea înalt a făcut pămîntul să înflorească”.

Legenda despre Iosif cel Frumos, vindut de frații săi ca rob în Egipt, unde, respingînd dragostea soției lui Putifar, are de înfruntat mînia ei și a priceperii sale întru tîlmăcirea viselor, este pe larg narată într-un roman de aventuri iudeo-grec, alcătuit la Alexandria în sec. I î.e.n. Aici glosatorul oglindite în *Biblie* și petrecute în sec. XIII î.e.n. Este vorba de migrația mîcui trib al evreilor, aflat în timpul domniei faraonului Ramses II (1290—1224) în Sinai, pe teritoriul Canaan, la apus de Iordan și Marea Moartă, libiene și ale popoarelor egeene, în vremea faraonului Merneptah (1224—1210). Asemenea majorității gloselor cu caracter biblic, și aceasta are ca izvor culegerea care i-a fost accesibilă lui Cosmas în sec. VIII.

75. **Deuteronomul.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 212^v). Glosă.

„În Deuteronom, caută la cîntarea a doua”.
Deuteronomos este numele grecesc al celei de a cincea cărți a *Bibliei*, alcătuite în anul 621 î.e.n. de către scribii regelui Iosias al Iudeei (639—608).

76. **Holocaustul.** Cuv. XLV(2). Ms. S(f. 23^v). Glosă.

„Cînd se făcea jertfa legiuită cu ardere de tot, alegeau o oaie care să nu aibă nici un cusur, nici oarbă, nici sașie, nici șchioapă, nici vreun alt beteșug avînd”.

Glosatorul lui Niketas face aluzie la prescripțiile privind jertfele către divinitățile Elohim din a treia carte a *Bibliei*, Leviticul I, 10.

77. **Premițiile.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 210^v). Glosă.

„Obicei vechi era ca în biserica lui Dumnezeu din toate roadele să se aducă prinos, de aceea și prinos sfințit se zicea și dacă se aflau fie între ciorchini boabe coapte mai întîi, fie între smochine,

sau intru altele asemenea, nevrednic socoteau ei să culeagă, până a nu aduce prinos în biserică din acelea”.

Așa zisele premitii erau recomandate de Levitic II, 14. Cartea Leviticului a fost compusă în sec. IX î.e.n.

78. **Jubileul.** Cuv. XLI(4). Mss. U₁ (f. 175^v), U₂ (f. 36), U₃ (f. 40^v), P (f. 139). Glosă.

„Iovileu se zice, după iudei, cel de-al cincizecelea an”.

Legea regelui Iosias din anul 621 î.e.n., reluând unele reglementări mai vechi, amintită în Deuteronom și dezvoltată în Levitic, definitiv redactată în sec. VI—V î.e.n., XXV, 10—55, prevedea, între altele, abolirea datorilor contractate, la fiecare cincizeci de ani, precum și eliberarea obligatorie a celor care, neputându-și plăti datoriile, slujeau ca robi creditorilor lor, odată cu jubileul de 50 de ani. Termenul evreu a fost primit în limba greacă, trebuind însă să fie explicat de glosatori. Cele mai vechi glosare care-l cuprind sînt din sec. IV. Îl aflăm de asemenea la Soudas și în lexicoanele biblice slave din evul mediu.

79. **Savatismul.** Cuv. XLI(4). Mss. P (f. 141^v), S (f. 53^v), R (f. 136). Glosă.

„Savatizmo pe evreește se zice, iar pe limba noastră odihnă”.

Sabatismul anual, recomandat de Levitic XXIII, 24—32, avea și el rosturi financiare, legate de sarcinile fiscale impuse de către rege și marii preoți locuitorilor Israelului antic. Cuvîntul a trecut, asemenea celui glosat la nr. 78, în limba greacă, odată cu creștinarea în masă (sec. IV—V), fiind lămurit în diverse glosare și lexicoane din evul mediu bizantin și slav. De seori termenul acesta a fost interpretat în mod alegoric de predicatorii și scriitorii creștini de limbă greacă și latină, între care Ioan Crisostom, în a 39-a omilie asupra Evangheliei după Matei.

80. **Nazireii.** Cuv. XLII(9). Ediția 1571, glosă, p. 521, nr. 52.

„Prin nazirei cuvîne-se a se înțelege monahii noștri”.

Sursa glosei este nota reprodusă de Soudas N, 10. Nazireii, comparați aici cu monahii, erau un grup social consacrat formal divinității în vechiul Israel, el depinzînd exclusiv de casta sacerdotală, nu și de autoritățile civile. Statutul lor este definit în a patra carte a *Bibliei*, Numerele, VI, 2—21.

81. **Samuil.** Cuv. XLII(4). Ms. S(f. 211^v). Glosă.

„Și dacă mă socotesc prooroc și cele viitoare, precum Samuil, le pot vedea și dacă nu privesc către cele viitoare, spre a da răspuns, așa cum vrăjitorii cei mari ai împărăției se arată pre sine a putea, ci numai ascult cuvîntul înțelepciunii, privesc lucrurile și pot prooroci dorita mărire și viitorul turmei”.

Comparația se face aici cu profetul biblic Samuel, mare preot al triburilor israelite în perioada premergătoare înființării statului (circa 1025 î.e.n.).

82. **David, Saul și Goliath.** Cuv. XL(11). Ms. S(f. 168). Glosă—bourdon.

„Și luînd femei, bucurîndu-se de David, au lovit Saul în desisuri, iar David în ceturi. Așa și acela au biruit, asupra înțeleptului Goliath îndreptîndu-se”.

Această glosă, deja obscură în grecește, devine înțelegibilă la traducătorul slav. Este vorba de fapt de o parafrază a versetului biblic I Samuel XVIII, 7, unde se reproduce un fragment dintr-o poezie recitată cu prilejul sărbătorilor organizate după înfrîngerea filistenilor, neam egeean așezat pe la 1200 în Palestina, al căror centru administrativ era în vremea lui David (1013—973), rege iudeu care a urmat regelui beniamit al Israelului, Saul (circa 1025—1013), Gaza. Goliath este numele, deformat de tradiție, al căpeteniei filistine din acel oraș, supus de David în 1014 sau 1013 î.e.n. Aceste evenimente sînt reflectate în *Biblie*, cartea întâi a lui Samuel, XVII, 23—54.

83. **Zorovavel.** Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 54^v). Glosă.

„Iscusit, precum în adunările bisericești pe atunci fruntaș s-au arătat împăratul Zorovavel, purtînd el umărar, iar pe el șapte pietre scumpe. Urmatu-au acestuia preotul Iisus, fiul lui Sedec, avînd el în fața ochilor pietre împărătești. Arată povestea cum că, după lege, preoților li se cuvine să aibă pururea în fața ochilor piatra cea aleasă, adică pe Hristos”.

În anul 586 î.e.n., regele Nabuchadnassar II al Babilonului, cucerind Ierusalimul, deportase o parte a populației în Mesopotamia, de unde avea să revină, reînființînd templul lui Yahveh din Ierusalim, abia la cucerirea Babilonului de perși (539 î.e.n.). Conducătorii evreilor reveniți din Babilon în pămîntul strămoșesc erau Zorobabel, fiul lui Salathiel și Jeshuah, fiul lui Yotsadak. Aceștia au purces, încă din 538 î.e.n., să alcătuiască, pe cînd se reconstruia templul lui Yahveh, liste genealogice de viitori membri ai comunității din citadela Ierusalimului, evreii veniți din Babilon adică, opuși anume, unele foarte complicate, de comportament social și contacte umane în genere, cărora li s-a conferit un caracter obligatoriu și religios. Auto-întîlîndu-se slujitori ai cultului reformat în templul cel nou, Zorobabel și Jeshuah au rezervat pentru ei anumite obiecte de podoabă liturgică, între care și colanul cu cele șapte pietre prețioase de care se vorbește aici. Glosatorul face aluzie la un pasaj din *Biblie*, I Esdras, I, 1—3. Umărarul cu cele șapte pietre este de asemenea amintit ca o podoabă a evreilor socotiți a face parte din tribul lui Levi, adică al preoților, în cartea Leviticului VIII, 7.

84. **Sfeșnicul cu șapte brațe.** Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 56^v). Glosă.

„Zic de acele coșuri că erau din nuiele anume, care aveau spini ce se întindeau la împletit, ce se zic șapte coșnițe, ce dintr-un anume lemn erau, cu ramurile veșnic înflorite, și iarna și vara”

Este vorba de fapt de candelabrul cu șapte brațe al cultului ebraic reformat în sec. VI î.e.n., ce simboliza cedrul sacru din Munții Libanului, căruia i se aduceau și pînă atunci omagii religioase.

85. **Urmașii marilor preoți.** Cuv. XLIII(9). Mss. S (f. 123), X(f. 399).
Glosă.

„Era obicei mai înainte vreme ca încă din viață arhierul să-și aleagă sieși pe cine voia să-i fie lui urmaș la vîldicie. Așa și pe sfîntul Vasile, încă în viață fiind Evsevie, l-au ales de moștenitor”.

G. FELURITE OBICEIURI ȘI LUCRURI VECHI.

86. **Hipodromul.** Cuv. XLV(2). Mss. S(f. 18^v), R (f. 44). Glosă.

„Este la Constantinopol Ippodromie, adică loc de alergare pentru cai și acolo învățau carele cu cai la alergare și la întoarcere, ca atunci cînd va fi lupta, să fie gata; și este un țărș, unde alergînd ajunge și ca să întreacă pe ceilalți și cu bine la întrecere să ajungă. Acela cununa biruinței primește și de acolo s-a iscat zicala aceasta: „Îndeamnă calul la întoarcere”.

Marele hipodrom din Constantinopol a fost clădit pe timpul lui Theodosios II (408—450).

87. **Întrecerile de care.** Cuv. XLIII(9). Mss. S (f. 115), X (f. 392^v).
Comentariu și glosă.

„La Atina tinerii se ceartă pentru filozofii lor, ca și cum ar fi vorba de întrecerile de cai și de împărțirea lor în tabere, după culori numite, că stînd la privesc acele întreceri, în loc să bată caii cu bicele, bat văzduhul cu pumnii și mîna chipurile de acolo toți caii, la dreapta, la stînga, la mijloc sau la margine, oameni care nu stăpînesc nimic, nici cai, nici vizitiu, zicînd protivnicilor lor astfel: „Dați-ne nouă caii și vizitii și staroștii voștri și luați-i pe-ai noștri și uitați-vă cum tot noi învingem”. Și așa grăiesc oameni săraci, care nu știu nici ce vor mîncă a doua zi”.

Acesta este comentariul, glosa sunînd astfel:

„Părțile care se împotriveau după culoare erau numite, că sînt oameni iubitori de jocuri, mai cu seamă copiii tineri, care dacă văd jucînd pe împărat, sau vlastelin, sau altcineva, cum erau la elini alergările de cai și de căruțe, iar ei ies pe uliță și la basmele ce se arată la lume și închipuie și asemuiesc zisele jocuri, împărțindu-se în două tabere și fiecăre tabără îmbracă culoarea ei, care semn se numește și astfel prostește se joacă”.

Este vorba de întrecerile de care, organizate în sec. IV—VI în Bizanț. Cele patru echipe erau albi, roșii, verzi și albaștri, numite astfel după culoarea tunicilor vizitiilor la întrecerile de care, deși din aceste echipe făceau parte toți atleții și actorii Hipodromului. Astfel, împărăteasa Theodora era, precum se știe, fiica unui dresor de urși din facțiunea verzilor, iar soțul ei, împăratul Justinian I (527—565), a fost un sprijinitor consecvent al facțiunii albaștrilor. Datorită acestor împrejurări, facțiunile de circ, care și așa deslănțuiau plebea cu ocazia întrecerilor sportive, au devenit cu timpul facțiuni politice, lupta între ele culminînd cu răscoala Nika din anul 532, rebeliune singeroasă a verzilor împotriva împăratului, înăbușită în sînge de albaștri, de care vorbește pe larg istoricul Prokopios, *De bellis* I, 24, 2 și *Historia arcana* VII, 1—42.

88. **Armăsarii.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 220). Glosă.

„Ne scuturăm, așa cum vedeți că fac caii cei sirepi”.

Ca și glosa care urmează, aceasta privește unele observații referitoare la caii folosiți în întrecerile sportive.

89. **Meșteșugul conducătorilor de care.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 220^v).
Glosă.

„Adeseori vizitiul, ca să sperie caii, plesnește doar din bici, fără să-i lovească”.

90. **Însemnele ostășești.** Cuv. XLIII(9). Ms. S (f. 113^v). Glosă.

„Precum cetatea după semnul și steagul său se cunoaște, tot așa și oștenii se strigă fiecare după semnul pe care-l au pe pavăză ori pe haine. Așa și poezii cei elinești în cuvintele lor filozofești și în născocirile lor și în basmele lor se cunosc după semnele bolii lor”.

Sursa era o glosă greacă, bineînțeles, pe care de data aceasta putem s-o identificăm, fiind reprodusă după un manuscris ce cuprindea și glose inspirate de Theodoros Prodromos (sec. XIII), în ediția Basel din 1571 (nota 23 la cuvîntarea XLIII). Scoliaștul citea tragedia lui Sofocle, *Aias mastigophoros*. O glosă slavă asemănătoare din manuscrisul moldovean slav 678 al Bibliotecii Academiei (sec. XVI²), la *Lauda lui Ioan Teologul*, alcătuită de Ioan Crisostom (ff. 51—55^v), poate fi pusă alături de aceste însemnări marginale, ce aduc mărturie privind spectacolele populare din evul mediu:

„Nici a stat în căruță, nici n-a săltat la horă, nici n-a fost cîndva încins cu brîu aurit”, grăiește textul lui Crisostom, la care scoliasul medieval adaugă „Toate aceste sînt jocuri păgînești și de rușine”.

Cît privește glosa 90, ea ne informează asupra unor lucruri mai puțin știute, cum ar fi semnele și blazoanele de pe scuturi și hainele ostașilor în evul mediu balcanic și slav, ca și în cel românesc. „Boala” păgînismului este un clișeu retoric, folosit între alții de Theodoret în *Therapeuticele* sale.

91. **Bocetele.** Cuv. XV(5). Ms. P (f. 197). Glosă.

„Cîndva muierile boceau asupra jertfelor, cum se mai face și acum”.

Această notă moldoveană din sec. XVI constituie o interesantă mărturie asupra datinilor funerare din acea vreme.

H. INSEMNĂRI DESPRE ȚINUTURI ȘI POPOARE.

92. **Gavaoniții și țiganii.** Cuv. XLV(2). Ms. M (f. 78). Glosă.

„Gavaoniții — țiganii”.

Identificarea semiților occidentali din Gabaon, regiune aflată la hotarul cu Sinaiul și pe care legendarul Joshua Nabi, aflat în fruntea evreilor, a colonizat-o în sec. XII î.e.n., cu țiganii, neam indoeuropean adus în Europa sub presiunea expansiunii turcilor din Asia Centrală spre Asia Mică (sec. XI—XIV) și a influenței colonizărilor succesorilor Hoardei de Aur (sec. XIV—XV) în jurul Mării Negre, apare numai în codicele M. Aflăm o paralelă la Soudas Γ, 1, despre Gabaoniți.

93. **Iliricul și arbănașii.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S (f. 158). Glosă.

„Iliricul — arbănașii”.

Autorul acestei glose, care localizează Illyricum în Albania, era probabil un sîrb, ca și cel care notează în marginea *Laudei sf. Paraschiva* a lui Eftimie din Tîrnovo (m. 1393/1396) din manuscrisul moldovean deja citat sl. 678, f. 132^v și 135^v, „Trivalii înseamnă Serbia”, iar la fila 157^v, în marginea poveștii despre mucenicia sf. Dimitrie izvorîtorul de mir, „Craiul Ungurilor, a-cesta au fost cel pe carele sfîntul Sava Sîrbul l-au botezat”. Sursa este aici desigur adaosul din unele manuscrise ale lui Pseudo-Nonnos, copiate și la noi după 1696, cînd Sebastos Kyminetes aduce un model din Trebizonda, și numit *Despre numirile orașelor*. Într-adevăr, acolo aflăm echivalarea Illyri-cumului cu Albania, deși mai corect ar fi fost Dalmația, Albania fiind de fapt vechiul Epir.

94. **Evripul și Amvotidele.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 220^v). Comentariu.

„Se schimbă, precum Evripul și Amvotidele. Evripul este dar o anume scurgere de mare între locul numit Evie și Atichie, purtîndu-se de mai multe ori pe zi încolo și înapoi. Amvot se cheamă pînă la urmă de apă, care cînd din pămînt trece în mare, cînd din mare iarăși în pămînt se varsă și se cufundă”.

Sursa a fost comentariul lui Nonnos I, 34 și II, 12, unde se vorbește, după Aristotel, de fluxul Amvotidei și strîmtoarea Euripos, între Attica și insula Euboea. Nonnos pare a fi fost folosit însă prin intermediul altui comentator, mai nou, precum Elias, care în lămuririle sale la cuvîntările IV și XXVIII recurge la aceste pasaje din Nonnos, înlocuind însă odată Euboea cu Boiotia.

95. **Rîul Alfeu și izvorul Aretusei.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Alfeu, care este un rîu din cetatea Arcadie în Peloponnis, dorind de izvorul Aretusei din Sichelîia, marea trecu și în acela se revărsă, intru nimic stricîndu-i dulceața cu amăreala mării”.

Este vorba aici de izvorul Aretusei, în insula Ortygia, în largul coastei Siciliei, închinat nimfei omonime de către coloniștii greci ai acelor locuri (sec. VII î.e.n.) și de rîul Alpheios din Arcadia. Cei vechi puneau în legătură faptul că Alpheios pe o anumită porțiune a sa dispărea, curgînd pe o albie subterană, iar Aretusa, deși în imediata apropiere a mării, avea apă dulce, de unde și povestea ingenioasă a dragostei zeului Alpheios pentru nimfa Aretusa, în urmărirea căreia avîntîndu-se, traversa Marea Ionică, pentru te de felurite încercări de a lega cultul Aretusei de cel al Alfeului, cu care era obișnuiți coloniștii veniți din Peloponez. Legenda are mai multe variante, isca-aruncîndu-se la Olympia o tîpsie de aur în rîul Alfeu, aceasta a fost găsită mai tîrziu în apele Aretusei. Anecdota este narată de mai mulți scriitori, care o născocise. Fragmentul lui Ibykos, care pare de altfel a fi fost și cel I, 117 și de cel al lui Pindar, *Nemeice* I, 1 și *Pythice* II, 12, care au slujit ca sursă de informare lui Nonnos I, 74, și implicit imitatorului acestuia, Pseudo-Nonnos *Bas.* 9 Creuzer, copiat sau parafrazat de Kosmas, Niketas și Eudokia. Citim de asemenea glose despre Alfeu și Aretusa în unele copii ale lui Nonnos și Pseudo-Nonnos, precum ms. Sinodal 149 ⁵⁴/_{LV} (sec. X—XII), f. 103, în culegerile de glose pre-basiliene, ca în ms. Sinodal 139 ⁵⁷/_{LVIII} (sec. VIII—IX), f. 325, ca și în cele basiliene.

96. **Pindar despre Gadira, capătul lumii.** Cuv. XLIII (9). Mss. SX. Comentariu.

„Gadir, care, cum zice liricul Pindar, de netrecut și neîntrecut este. Gadirii sînt un loc în țările Apusului, la capătul mării pe care se plutește, iar de acolo mai departe nu se poate trece, că este locul cu grohotiș și cu pietre ascuțite și întunecat și ocrotitor de hiare. De acolo a și venit zicala, de zice atunci cînd cineva ajunge pînă acolo, că mai mult de atît nu se poate primi și nici nu se poate lua din hirea sa”.

Ca și în pasajul despre Alfeu și Arethusa, textul slav urmează varianta scurtă, cea lungă adăugind o frază din Pseudo-Nonnos, *Bas.* 9 Mai (16 Crenzer), care este sursa acestei explicații, prin intermediul unui scoliast poate, asemenea autorului scoliei Montagu *PG* 36, 1233, despre Pindar și proverbul citat de acesta, *Olympice* III, 70. Etimologia numelui Gadeira din Pseudo-Nonnos (*tes ges deira*) se află și la Ștefan din Bizanț. Este vorba de Cadiz, cel mai îndepărtat punct de pe coasta europeană atins de corăbierii greci care au călătorit spre apus în sec. VI î.e.n. Sursa lui Pseudo-Nonnos era scoliastul lui Pindar, *Nemeice* IV, 112, prin intermediul lui Nonnos II, 42.

I. LUCRURI ALE FIRII.

97. **Salamandra.** Cuv. XLIII (9). Mss. ASX. Comentariu.

„Zicea de salamandră, o anume viețuitoare, mare cât o capră, iar la fire prea cu multă umezeală și înghețată, care și în orice căzind, sare și joacă și nevătămată iese, iar focul îl stinge”.

Sursa este Pseudo-Nonnos, *Bas.* 10, poveste omisă din unele copii, cum ar fi de pildă ms. Sinodal 147⁵³/_{LIV} (sec. X). În schimb, aflăm glose despre salamandră în culegerile de scoli din sec. IX—X, unele identice celei introduse de Niketas în comentariul său, cum ar fi cea din ms. Sinodal 139⁵⁷/_{LVIII} (sec. VIII—IX), f. 325. Izvorul original era scoliastul lui Nikandros, *Alexipharmaka* 536. Traducătorul slav a înlocuit cuvântul *krokodeilos* cu *aigos*, se pare; în orice caz, aflăm la el, așa cum se vede, nu crocodil, ci capră. Extrasele din manuscrisul valah A omit această precizare, ca și unele copii ale lui Niketas, de altfel, ca BAR gr. 392, de pildă, copie a versiunii lungi, de la începutul sec. XIV, unde citim însă, în dreptul acestui pasaj, ca și în marginea celui despre Alfeu și Arethusa, un titlu slav.

98. **Caracatițele.** Cuv. XLIII(9). Mss. S (f. 116^v), X (f. 394), M (f. 92^v). Glosă.

„Cu multe picioare, cracatițe adică”.

Cuvântul grec *polypodes* este tradus prin *nogatyje* de translatorul slav, în chip foarte literal, ceea ce și face pe glosator să adauge în margine *chobotnice*, adică polipi, sau caracatițe. Hesychios π 2912 ezita, explicând *polypodes* prin „un fel de pește sau un fel de gînganie”, gîndindu-se firește la caracatițe sau la miriapozi. Basileios Elachistos 149 lămurește pe larg felul în care se înfățișează și trăiesc aceste vietăți marine, pe care le numește corect *oktopous*, cuvînt lămurit prin *skorprios* de Souidas 0 130, după Kratinos, *Thrallos*. Ca și în pasajul despre Gadeira, Klearchos din Soloi, *Despre cele din apă*, pare a fi fost autorul cercetat de primii scoliști.

99. **Lepra.** Cuv. XIV(15). Ms. S (f. 228^v), M (f. 241). Glosă.

„Lepra se zice boală sfîntă, pentru că mare neputință aduce și mai mare decît toate bolile este, ori pentru că sfîntește pe cei care o au”.

Definirea leprei drept boală sacră este destul de puțin obișnuită, acest calificativ fiind aplicat de obicei epilepsiei, ca la scoliastul lui Platon, *Legile* 916 b, sau în mod figurat inspirației, ca în sentința atribuită lui Epicur din florilegiul lui Stobeu. E adevărat însă că la barbari în antichitate lepra era o boală sacră, urmare a vechiului obicei de a aplica tabu asupra celor contaminați, pentru a preveni răspîndirea bolii. De aceea, la irlandezi de pildă, în evul mediu leproșii erau ființe privilegiate, care beneficiau de o autoritate morală deosebită. Sursa glosatorului este Basileios 23, 34.

100. **Cele cinci simțuri.** Cuv. XXIV(6). Ms. P (f. 232). Glosă.

„Despre cele cinci simțuri”.

Aceasta este ultima însemnare despre lucruri ale firii din manuscrisele slave ale lui Niketas copiate și adnotate în Țările Române.

J. MATEMATICA

101. **Măsuri de greutate și capacitate.** Cuv. XIV(15). Ms. S (f. 234^v). Glosă.

„Statara (*stathmos*) este litra (*litra*), iar uncia (*ouggia*) este șesimea (*hexati*), iar măsura este o ceșcuță, ținută de un fier în partea de sus”.

Glosa echivalează măsurile romane amintite în traducerea tirzie greacă a versetelor biblice din Levitic și Proverbe, citate de Niketas, traducîndu-le în slavă. Acestea sînt *litra* (*libra*), numită aici *kupona* în slavă, și *ouggia* (*uncia*), sau *eksati* în slavă, adică *hexas*, șesimea, explicînd totodată sensul cuvîntului *stathmos*.

102. **Numerele figurative unu și doi.** Cuv. XLV(2). Ms. S (f. 24). Glosă.

„Altă unitate primă este unu, de la el începe doi, adică de la aceste unități încep numerele și această unitate nu e desăvîrșită”.

Ca și pasajele și glosele care urmează (nr. 103—105), această însemnare se referă la numerele figurative pătratice, triunghiulare și heteronome, respectiv 1,4, apoi 1,3,6,10 și 2,6,12, precum și la numerele perfecte. Sursa trebuie să fi fost un comentariu la cartea VIII din *Elementele* lui Eukleides (sec. III î.e.n.), poate cel al lui Diophantos din Alexandria (sec. III e.n.), matematicianul cel mai în vogă în școlile bizantine din sec. XI³⁰.

103. Numerele trei, patru, cinci și șapte. Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 53). Glosă.
 „Patru și cu patru fac opt, trei și cu trei fac șase, iar trei și cu trei și iarăși trei fac nouă, iar cinci și cu cinci fac zece. Și toate acestea sînt înăuntrul numărului zece, iar pe șapte nici unul din aceste numere nu-l poate dobîndi, adică să nască șeptimea, și nici șeptimea nu poate altceva, că dacă numeri șapte și iar șapte, iese patrusprezece, adică în afara decadei.”

104. Numărul șase. Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 55). Glosă.

„Precum șase între numere, pe care-l numesc matematicii număr desăvîrșit, că din părțile sale se alcătuieste și nici nu trebuie scăzut ori adăugat ca să se împartă întocmai în părțile sale, că jumătate este trei, o treime doi, a șasea parte unu, iar din toate acestea, care sînt numere prime, se adună șase, adică acestea: trei, care e jumătate, doi, care este treimea, unu, care este șase, și adunate fac iarăși șase, și nu depășește, precum doisprezece, nici nu are lipsă, precum opt; că părțile lui opt sînt jumătate, sfert și optime, iar jumătate este patru, sfertul doi și optimea unu, care adunate fac șapte, și mai lipsește o unitate pînă la opt. De aceea opt este număr nedeșăvîrșit, iar mai jos de desăvîrșire se zice. Și doisprezece, pentru că adunat din părțile lui se întrece pe sine, că are ca părți jumătatea, treimea, sfertul, șesimea și doisprezecimea, iar jumătate este șase, treimea patru, pătrea trei, șesimea doi, doisprezece unu, care adunate fac șaisprezece, și întrec numărul doisprezece. De aceea doisprezece este mai presus de desăvîrșire.”

105. Numărul șaptezeci. Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 56). Glosă.

„Înmulțindu-se șapte de zece ori, adică de șapte ori zece, face șaptezeci.”

Glose asemănătoare pot fi întîlnite în manuscrisele bizantine ale lui Euclid și Diofant, precum și la Michael Psellos.

K. PĂRERI ALE VECHILOR FILOZOFI

106. Cleobul despre măsură. Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

„Mult lăudată este vorba lui Cleovul, unul din cei șapte înțelepți, care au zis: „Toată măsura este bună”, adică tot ce este cu bună măsură, că pe drumul de mijloc merg și astfel înțeleg eu acest cuvînt”.

Sentența, atribuită tiranului Kleoboulos din Lindos (sec. VII î.e.n.), păstrată la Diogenes Laertios I, 6, 6 (93) și Demetrios din Phaleron (în florilegiul lui Joannes Stobaios III, I, 172), a fost deseori citată de autorii clasici și medievali, fiind introdusă și în culegerile de pasaje morale și religioase din scriitorii vechi, răspîndite în Bizanț sub numele de Albine (*Melissai*).

107. Pitagora despre cele patru elemente. Cuv. XLI(4). Ms. S(f. 52^v). Glosă.

„Precum Pitagoreii cinstesc tetrada. Acest Pitagora au fost după Moise filozof în Samos și astfel se jurau învățăceii lui, cum aflăm în Cuvintele de aur, cum că izvorul hărăzit sufletului nostru este tetrada, de fire veșnic curgătoare, că zice că izvorul tetradei este al firii celei veșnic curgătoare, pentru cele patru stihii ale anotimpurilor. Din acestea orice fire de pe lume alcătuită este, iar nu, o, Bogoslove, pe tetradă, ci pe Pitagora se jurau învățăceii, ca pe cel ce le spunea de acea putere neștiută și tainică, iar Pitagora avea tetrada în cinste mare și de aceea pe el se jurau, și în al doilea rînd pe tetradă.”

Asemenea fragmente neștiute pînă acum din vechii filozofi greci, pe care le aflăm în comentariul lui Niketas ori în glosele marginale ale copiilor mai tîrzii, derivă, firește, din vechile culegeri de *placita philosophorum* com mai apoi, prin Stoben, prin scoliaști, prin lexicoane și „albine”, ajunse la îndemna comentatorilor de felul lui Niketas.

Izvorul acestei însemnări asupra doctrinei lui Pythagoras, așa cum apare aceasta expusă în *Carmen aureum*, nu l-am putut identifica. Oricum, o teză neopitagoreică, decît cu una din cele înfățișate de culegerea de sentențe metrice atribuite în antichitate lui Pythagoras.

Frazele adăugate în copia bucureșteană ms. grec 1515 din Biblioteca Academiei, la fila 98^v a istoriilor lui Nonnos, după I, 55, referitoare la regula tăcerii, impusă de Pythagoras învățăcelilor săi, urmează textul lui Elias IV, 97(365), care face aluzie la o glosă folosită tot de Elias în comentariul său la cuvîntarea XXVII (PG 36, 897).

108. Pitagora despre trup și cuget. Cuv. XIV(15). Ms. S (f. 227). Comentariu.

„Cum zice Pitagora, că: „Rea legătură îmi fac mie și nu o voi avea de mă voi lega de cel pe care-l primesc ca ucenic într-ale filozofiei”. Și știind aceasta, au innăbușit cele ale trupului, pentru ca astfel către Dumnezeu să se ridice. Și numai într-atît să se cruțe trupul, cum zice Platon, cît să slujească la înțelegerea celor pătimate.”

Sursa lui Niketas aici pare a fi fost Elias IV, 71 (334), după o scolie oarecare. În orice caz, în Nonnos nu se află, între sentențele atribuite lui Platon și Pythagoras, asemenea fraze. Pasajul din Platon la care se face aluzie este *Republica* 424 b.

109. Empedocle și Anaxagora despre particule și elemente. Cuv. XLIII (9). Mss. S (f. 117^v), X (f. 394^v). Comentariu.

„Au zis și Empedocles, au zis și Anaxagora, deși nu amîndoi în același timp, că Empedoclis au vorbit despre cele patru stihii, că nu sînt numai împărțite și deosebite, ci și una cu alta ameste-

cate și orice vietuitoare din patru stihii se alcătuieste. Iar Anaxagor izvoditorul vechii învățături după care nimic nu se trage din nimic este. Iar ființa împarte despărțirea și desparte împărțirea, zicând că una cu alta astfel se amestecă, despărțindu-se cele ce cresc chiar de la naștere și cu păr și cu unghii și cu vine și cu mase și cu oase și neștiute crescând, treptat despărțindu-se, adică nu din păr se face păr și carnea nu din carne; și aceasta nu numai trupurile, ci și de culori zice la fel, că se împreună unele cu altele, albele cu negrele, zice, și negrele cu albele; că toate sînt minci-noase, că cele potrivnice se află împreună. Această învățatură, pe care o și ocărăște Bogoslov, zicând că Anaxagora se cuvine a fi ocărit, că, zice, acestea, după vorba lui, că toate în toate sînt, ba încă și că nu este cu puțință ca el să se slăvească, ci la ai noștri cu puțință este ca să se găsească una în alta și una din alta să fie făcute."

Aici este reproducă literal o glosă din seria editată de Jahn PG 36, 911, după codicele müncheneze Cgm 216 și Cgm 483 (sec. XIII—XV). Niketas urmează varianta din codicele Cgm 216 f. 149. Pentru Anaxagoras sursa glosatorului era Nonnos I, 36, omis din unele manuscrise ale istoriilor comentatorului sirian. Același pasaj din Grigore este comentat de Michael Psellos (circa 1018—circa 1078), după un comentariu la Aristotel. O altă glosă slavă despre cele patru temperamente, cele patru elemente și cele patru anotimpuri, în manuscrisul moldovean 921 din fondul Muzejnoje Sobraniye, al Bibliotecii Lenin din Moscova, copiat în al doilea sfert al sec. XVI, la fila 100, lămurește un pasaj din zodiac. Aceste citate din Anaxagora și Empedocle reprezintă cele mai vechi mărturii asupra materialismului primitiv în reprezentările abstracte ale strămoșilor. Doctrina lui Anaxagoras este înfățișată la Diogenes Laertios III, 3,4(8), după o scriere pierdută a lui Aristotel, citată de Theophrastos din Eresos, ucenicul acestuia, apoi în *placita* întocmite de Aetios și Pseudo-Plutarchos.

110. O vorbă a lui Democrit. Cuv. XLII (14). Ms. S (f. 220^v). Comentariu.

„Precum oarecînd la elini Dimocrit Avdirianul, pentru că rîdea de cei ce rîvneau și îndrăgeau averile, care toate sînt deșarte, ori precum bețivul, care necugetînd s-au îmbătat cu vin nou”.

Caracterizarea lui Demokritos din Abdera se trage din vechea teorie a temperamentelor, pusă în circulație de către Hippokrates, citat de scoliastul reproduc de Elias în comentariul său la Grigore, cuvîntarea XLII, 76 (931)^{pl}, sursa scoliastului era Nonnos I, 36.

111. Democrit despre microcosm. Cuv. XLV(2). Ms. S (f. 12). Comentariu.

„Dimocrit îl aseamănă pe om lumii simțurilor, lume mică numindu-l, pentru că din stihiiile lumii s-au alcătuit”.

Sursa este un rezumat al lucrării pierdute a lui Democrit, *Mikròs diákosmos*, poate cel al filozofului pitagorician Timaios. Nu ne este cunoscut intermediarul care a făcut cunoscut evului mediu acest pasaj. În orice caz, Elias

pomeneste în repetate rînduri teoriile lui Democrit, nu și amintindu-i numele întotdeauna, vorbind spre pildă despre atomi, materie și mișcare și pluralitatea liene la cuvîntarea XXVIII (nr. 11). De asemenea, înfilnim o glosă despre Heraclit și Democrit în ms. Sinodal 139.

112. Altă vorbă a lui Democrit, amintită de Aristotel. *Melissa* lui Antonios și Maximos, mss. BAR sl. 72 (m₁) f. 48^v și BAR sl. 310 (m₂) f. 114.

„Despre neștiință. Ale lui Aristotel. Așa cum bolnavului nu i-e de folos pat aurit, tot așa nici prostului laudele și cinstirea”.

Amintim aici, începînd cu această frază, care în original este atribuită lui Democrit, iar nu lui Aristotel, care era doar ecoul filozofului din Abdera, pasaje despre vechii filozofi greci din compilația cunoscută sub numele de *Albina*, alcătuită în sec. XI de un anume Antonie și întregită sub numele de suplimentară, în veacul următor, de către un Maxim. Tradusă în slavă în sec. XIII, chiar din secolul următor, dacă nu mai devreme, ea era cunoscută în Țara Românească, poate și la Neamț, în Moldova, unde era în orice caz copiată în al XVI-lea veac. Folosind manuscrisele 72 și 310 din Biblioteca Academiei vom recurge de asemenea atunci cînd va fi cazul la vechile traduceri românești ale *Albinei*, anume la cea alcătuită treptat în sec. XVII de Antonie pentru capitolele I, 1—II, 55, apoi de Ilarion Rusul pentru capitolele II, 56—100 și de Atanasie dascăl pentru glavele III, 1—32 și Mitrofan episcop de Buzău pentru glavele III, 33 și cele care urmează pînă la sfîrșit. Copiile manuscrise sînt BAR mss. rom. 1357 (anul 1689), 484 (sec. XVII), 1330 (anul 1737), 3572 (anul 1781), 2126, 2338 și 3607 (sec. XVIII), 3580 (anul 1809) etc.

113. O vorbă a lui Protagora. *Melissa*, mss. m₁ f. 45 și m₂ f. 110.

„De dragostea lui Dumnezeu. Protagora ritorul fiind întrebat de ce într-atîta de vorbe se îngrijește și lăsător se arată întru dobîndirea de moșii, au răspuns că moșiile cu vorbe se cumpără, iar nu vorbele cu moșii. Tot așa, întrebat fiind cum de au biruit și au învățat retorica, au răspuns că mai mult ulei au ars în candelă, decît vin au băut”.

Sursa pare a fi aici Pseudo-Plutarh sau un alt culegător de *veterum placita*.

114. Alte vorbe ale aceluiași sofist, adică ale lui Protagora. *Melissa*, mss. m₁ (f. 48^v), m₂ (f. 114).

„Despre cei neînvățați. Protagora, întrebat fiind de ce și-au dat fiica după dușmanul său, au zis că nimic mai rău nu avusese ca să-i dea. Același, văzînd o babă cu podoabe gătită, au întrebat-o de vrea să atragă bărbații, ori să se pregătească de moarte.”

Atît la Diogenes Laertios, cît și la ceilalți autori de *placita*, ca Aetios și Pseudo-Plutarh, întîmpinăm asemenea spuse, atribuite, așa cum am văzut, marilor nume ale filozofiei grecești din epoca ei clasică (sec. VI—IV î.e.n.).

ca Empedokles, Anaxagoras, Pythagoras, Demokritos, Platon etc, precum și unor sofisti ca Protagoras și alții, precum în pasajul care urmează, despre Diogenes din Sinope, cinicul (sec. IV î.e.n.), filozof a cărui operă, cu excepția câtorva fraze, s-a pierdut, anecdotele răuvoitoare asupra sa neavînd nimic comun cu învățăturile acestuia.

115. **Spusa lui Diogene.** *Melissa*, mss. m_1 (f. 48^v), m_2 (f. 114).

„Dioghen, filozoful cinic, văzînd un tînar desfrînat, care-și cheltuisese averea lăsată moștenire de părinții săi, cinînd și mîncînd măsline, au zis: „Dimineața ai supt la țîța care ai vrut, acum seara la aceea care ți se dă”.

116. **O vorbă a lui Socrate.** *Melissa*, mss. m_1 (f. 47^v), m_2 (f. 113^v). Traducere veche (III, 12) în mss. BAR rom. 484 și 1357 (ff. 276—277, respectiv 266).

„Acestași (Aristotel), întrebîndu-l oarecine în ce chip s-ar face neștine bogat, el zise: Cînd va fi sărac de pohte.”

Sentența este atribuită lui Sokrates în textul slav, lui Demokritos în cel grec, ms. grec BAR 36, f. 59 și lui Aristotel în cel român.

117. **Părerile lui Platon, înfățișate în Timeu (I).** Cuv. XLV (2). Ms. S (f. 7^v). Glosă.

„Acestea cugeta Platon în *Timeu*, că, zice, fost-au și fi-va chipuri sînt ale timpurilor, precum păcătuiind față de ființa cea de veșnică ființă aducem nedreptate aceleia care este numai după adevărul cuvîntului, dar fost-au și fi-va, că în veac îi este firea. Aceste ale lui Platon sînt.”

Această glosă este introdusă în chiar textul comentariului în manuscrisele versiunii slave, la cuvîntarea XLV(2), ea înlocuind aici o altă glosă, pe care o aflăm numai în unele codice grecești (vezi mai jos nr. 119). Nr. 117 reprezintă o parafrază a scoliei Jahn PG 36, 910, aflată în două manuscrise din München, Cgm 216 (f. 124) și 484 (f. 65), scolie reprodusă cu fidelitate de către unele copii ale versiunii lungi din Niketas, precum ms. BAR gr. 392 f. 253, la cuvîntarea XLIII(9). Lămurirea din textul slav arată că cititorii lui Niketas observaseră repetarea citatului din Platon, aflat atît în comentariul la cuvîntarea XLV(2), cît și în cel la cuvîntarea XXXVIII(8). Firește, sursa era, ca și mai jos, la nr. 118 și 119, Platon, *Timaios* 37, prin intermediul vreunui comentator, poate Proklos.

118. **Aceleași părerile ale lui Platon din Timeu, spuse altfel (II).** Cuv. XXXVIII(8). Ms. S (f. 101). Comentariu.

„Platon, în cartea numită *Timeu*, spune că fost-au și fi-va sînt chipuri ale timpului, iar noi cu nedreptate aducem aceste despre ființa cea veșnică, că spunem de ea a fi. Este, așadar, în seamnă este numai după adevărul cuvîntului”.

119. **Glosă platonică.** Ms. BAR gr. 390, glosă la cuv. I(1) și XLV (2).

„Timpul nu are măsură. Zilele și ceasurile și lunile și anii sînt măsuri ale timpului, nu părți ale lui, căci timpul este (esență a mișcării cerești), interval căruia îi sînt asemenea universalile, căci toată mișcarea se măsoară după el, fie a stelelor, fie a ființelor, împărțindu-se (după el) cele ce se mișcă foarte iute de cele ce se mișcă mai încet”.

Această glosă, pe care o aflăm în două locuri în manuscrisul grec 390 al Bibliotecii Academiei, copie a versiunii scurte a comentariului lui Niketas, anume la cuvîntările I (1) și XLV(2), așadar nu la cuvîntările glosate într-un chip asemănător în ms. 392 (XXXVIII, XLIII, dar și XLV), reprezintă o parafrază a lui Platon, *Timaios* 37 c—38 d, pe care o aflăm la Aetios I, 21, 2, I, 22, 9 și la Stobeu, I, 8, 45. Platon afirmă de fapt că veșnicia (*aion*) este imaginea mișcării și intervalul care măsoară mișcarea universalului, în vreme ce glosatorul grec înlocuia *aion* cu *chronos* (timpul), opunîndu-se astfel lui Grigore din Nazianzos, care afirmase, într-o frază ce avea să fie reprodusă și în *Etymologicum Magnum*, că „Veșnicia nu este aceeași cu timpul.” Această glosă este înlocuită în versiunea lungă a comentariului lui Niketas cu cea reprodusă și comentată de noi mai sus, la nr. 118.

120. **Platon despre cele de prisos.** Cuv. XXXVIII(8). S (f. 100). Comentariu.

„Spune undeva și Platon că băsnirea este de tot prisosîntă, fie în vorbe, fie în lucruri.”

Pasajul din Platon la care se face aluzie este *Legile* 641 e, ³², citat de Stobeu, III, 35, 11.

121. **Platon despre sănătatea trupească și puterea minții.** Cuv. XLIII(9). Mss. S (f. 120), X(f. 397^v), B (f. 84). Comentariu și glosă.

„Neputință trupească și vindecare se înțeleg și despre înțelepciune de către Platon, că începînd să se lecuiească pe sine, ajunse la starea înțelepciunii (iar prin stare înțelege lungul obicei add. SXB) și nu numai cele nedesăvîrșite și văzute și pipăite le încearcă, ci încă cele de învățătură și înțelepciune, adică cele ce le spune cu înțelepciune despre firea și chipurile trupurilor și începuturilor celor neprihănite, cum are să dea cuvînt și vină fiecăruia dintre filozofi.”

Sursa este Platon, *Theaitetes* 166 a-167 e, dialog citat de comentatorii lui Grigore în interpretările date cuvîntărilor II, 32(34), XXXVIII și XLIII, cei care citează fiind respectiv Elias, Basilus Minimus și Niketas. Glosa din manuscrisul B, reprodusă de noi în paranteză aici, derivă probabil din vreo interpretare dată unui pasaj din Grigore de către Maximos Confesorul, *Capita theologica* 62. De altfel, încă Aristotel în *Etica Nicomahică* definise obișnuința ca o a doua natură (VII, 10(5) = 1152 b), citînd în acest sens pe Evenos.

122. **Platon despre cel drept.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu. Vezi mai jos, nr. 125 bis.

123. **Butoiul lui Diogene.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Dioghen Sinopevs Chinicos în mijlocul cetății într-o bute trăind, ca nimic al său să nu aibă, care pricină a averii este, și de la toți primind se hrănea, dar sărac era nu cu cinste, adică nu cu vrednică arătură (!), adică fără avere (!).”

Niketas, glosat în margine de un cititor slav din sec. XIV al variantei lungi (ms. BAR gr. 392), urmează pe Nonnos I, 25—26, prin intermediul unui scoliast mai nou, asemenea celor care în ms. Sinodal 139 ⁵⁷/_{VIII} (sec. VIII—

IX) f. 339^v și ms. Sinodal 142 ⁶⁴/_{LXV} (sec. IX), f. 100 notează o anecdotă despre Diogenes, filozoful cinic din Sinope, în termeni foarte apropiați de cei întrebuițați de Niketas. În orice caz, Nonnos, iar după el felurii scoliasti, Kosmas, Eudokia și Niketas, narează despre Diogenes aceleași anecdote privind toțiagul și butoiul acestuia, precum și întâmplarea petrecută cu prilejul vizitei regelui Alexandru cel Mare al Macedoniei la butoiul lui Diogenes, pe care le aflăm și în compendiul de anecdote și cataloage de opere și testamente ori cronologii și sincronisme al lui Diogenes Laertios VI, 23 și 39. La fel, scrierea pierdută a lui Theophrastos din Eresos (circa 378—287), discipol al lui Aristotel care a sistematizat opera acestuia din urmă, îngrijindu-se de copierea și colecționarea ei; opera lui Teofrast, intitulată *Megarikos*, astăzi pierdută, dar amintită încă în sec. III e.n. de către Diogenes Laertios VI, 23, este folosită și chiar citată în *Melissa* lui Antonios II, 71 (PG 136, 1172), unde se vorbește de anticul Diogene din Sinope.

124. **Crates cinicul din Teba (I).** Cuv. XXXIX(10). Ms. Moscova, Muzeul istoric, fond Sinodal sl. 117(954), f. 168. Glosă.

„Cratis Fiveul, bogăția părăsind, s-au urcat pe un loc înalt, de față cu oamenii, spunind: „O, Cratis se slobozește pe sine puternicul”.

125. **Crates (II).** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

„Cratis Tiveanul Milovota părăsind, bogăție adică, s-au urcat pe altar, adică într-un loc înalt și oamenilor grăi, precum: „Cratis slobozește pe Cratis, adică singur pe sine de grija averii mă slobozesc.”

Izvorul lui Niketas era Nonnos I, 28, prin mijlocirea glosei Jahn PG 36, 907 din ms. München Cgm 204 f. 50, pe care o aflăm, precum se vede, în traducere slavă, în ms. Sinodal 117 (954). Sursa lui Nonnos era pare-se Pseudo-Plutarh, *Sentențe de filozofi și retori*, pe care avea să-l facă cunoscut și cititorilor din țara noastră în 1697 Ierotei Comnen, adaptându-l în greacă modernă (BAR gr. 1044, f. 72). Același fragment din Krates este reprodus de

Origenes, un teolog alexandrin din sec. III, în același veac cu Diogenes Laertios VI, 87, care citează pe Diokles din Magnesia. Tot așa Elias în comentariul la cuvântarea IV, 68(331) citează același fragment din Krates, după o glosă reprodusă și în Soudas K 2341, unde este citată Viața lui *Apollonios* din Tyana a lui Philostratos (sec. III). Ca și Nonnos, tradiția c și varianta siriană, Niketas nu traduce termenul *meloboton*, explicat în manuscrisele *abm*, traducerea armeană și la Elias. Traducerea corectă este, bineînțeles, pășune, teren lăsat în paragină, iar nu bogăție. Aflăm de asemenea aici două citate din Aischilos și Platon, pe care le reproducem mai jos.

125 bis. **Eschil și Platon despre cel drept.** Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

„Acela dară (Crates adică) pentru deșartă slavă aceste au făcut, precum Eschil au zis, că nu să te faci că ești, ci să fii cu ade-vărat drept se cuvine, precum și Platon au zis că cea mai de frunte rușine este ca să te crezi drept a fi, fără să fii.”

Fie Aischilos, fragmentul 294(334), fie mai degrabă Sophokles, *Oidipos la Kolonos* 1153, *Elektra* 624 ori fragmentul 195 din *Heriphrile* este autorul la care trimite comentatorul. Din Platon este citat aici *Despre cel drept*, o scriere apocrifă, 374 ad. Felul în care cele două pasaje sint parafrazate trădează o întrebuintare a scoliastului Jahn (PG 36, 911), reprodus literal de Niketas, cu excepția primei fraze. La rîndul său, glosatorul folosea probabil cartea a șasea a excerptatorului lui Stobeu, pe care a editat-o A. Meineke după ms. Laurentianus VIII. xxii (sec. XII—XIII), ori Stobeu XLV, 14.

126. **Aristotel despre porțile binelui și ale răului.** Cuv. XLIII(9). Ms. SX. Comentariu.

„Și bine grăiește Menandru că răul de bine aproape este foarte. Mai zice Aristotel că relele aproape sint de ușorii vredniciilor, adică sint ca niște uși, prin care din neștiință dai dintr-una în alta”.

Sentența lui Aristotel este citată după o glosă a lui Georgios Mokios, unicul caz de folosire a acestui scoliast de către Niketas (nr. 194 Cantarella). Sursa lui Georgios era probabil Hippolytos, *Philosophoumena* 20,6. La Elias pasajul apare în comentariul la cuvântarea II, 6(7—8), după o glosă din seriile introduse în lexicoanele veacului X, ca Soudas și *Etymologicum Magnum*.

127. **Aristotel despre omonime.** Cuv. XL(11). Ms. S (f. 182). Glosă.

„Zice Aristotel că unele lucruri deosebite au aceleași nume, dar altă ființă, precum ciine pămîntesc se zice și Cîinele de pe cer și ciine-de-mare, care toate la fel se cheamă, dar fiecare altă fire are. Iar la Troiță nu e așa, cum grăiesc ereticii, zicînd că dumnezeirea împreună nume este, dar ființa tatălui una, a fiului alta, iar a duhului alta, însă numele de dumnezeire pentru cele trei unul este, că firea și ființa una le este intru toate.”

Această glosă este deosebit de interesantă, ea păstrându-ne interpretările unui comentariu necunoscut la Aristotel. Aplicarea pildei la treimea creștină dovedește că avem de a face cu un autor târziu, întrucât nici comentarii creștini din sec. V-VI ai lui Aristotel nu pomenesc dogmele sistemului creștin. Nu este astfel cu neputință ca autorul să fi fost una din sursele lui Elias, de la care ne-a rămas nu numai un comentariu la Grigore din Nazianz, ci și unul la Aristotel. Scoliastul îmbină aici interpretări deosebite ale lui Aristotel, *Categorii* 5 (*Despre esență*), anume cele ale lui Ammonios din Alexandria (a doua jumătate a sec. V e.n.), atribuite cândva filozofului creștin Joannes Philoponus (sec. VI), *De praedicandis* I, 13 (23 Spengel), pe de o parte, și ale lui Dexippos, *Quaestiones et responsiones* I, 13 (23 Spengel), pe de altă parte. Astfel, pentru a ilustra teoria aristotelică a omonimelor, Pseudo-Philoponus citează exemplul numelui *kyon* (ciine), aplicat atât constelației Cîinelui, cinicilor discipoli ai lui Antisthenes și cîinelui propriu zis, în vreme ce Dexippos oferă pilda cîinelui obișnuit și a cîinelui-de-mare, o varietate de focă mediteraneană. Nu este cu neputință ca acest exemplu să se fi aflat în prima redacție, pierdută, a *Categoriilor*³³, comentată de Simplikios și alții. În orice caz, cea de a doua, cea cunoscută adică, nu-l are, cum nu-l are nici comentariul clasic al lui Porphyrios.

Introdus în comentariile lui Dexippos (sec. IV e.n.) și Ammonios, exemplul pare mai întâi a fi fost așezat în marginea primei fraze din *Categorii* (I, 1), așa cum sugerează scolia din *Corpus Aristotelicum* editată de Brandis (IV, 41), scolie al cărei autor este Simplikios (*kaî pάλιν o thalattios kyon kaî o chersaios*), ce folosea pe Speusippos (circa 407—339 î.e.n.), probabil lucrarea acestuia, pierdută mai apoi, *Philosophos*, amintită și de Diogenes Laertios IV, 4(11), după Hermippos din Smyrna.

Asemenea exemple s-au păstrat în scoliile și comentariile copiate intens pînă la începutul sec. VI, cînd închiderea școliilor filozofice și persecuțiile cărora le-au căzut pradă gînditorii laici au dus la pierderea tradiției antice. Unele fragmente însă, așa cum vedem, au continuat să subsiste, aplicate fiind acum dogmelor creștine, pînă în sec. XI, cînd comentariile filozofice ale lui Michael Psellos și cele teologice ale lui Niketas din Herakleia reabilitează gîndirea antichității. În sec. X astfel, compilatorul lui *Etymologicum Magnum* (549, 27—52) amintește încă, după o sursă necunoscută, distincția între cîinii „nerușinați” (*anaídoi*), filozofii cinici adică, cei care mușcă, cei cerești și cei marini. Cum spuneam, nu este exclus ca autorul interpretării traduse în slavă de scoliastul copiat în ms. S să fi fost Elias, care citează uneori în comentariile sale la Grigore operele logice ale lui Aristotel, anume *De interpretatione*, în comentariul la scrisoarea către Kledonios, 12 (1313—1314) și *Topicele*, după exegeza lui Galenos, în comentariul la a doua cuvîntare împotriva lui Julianus (*or.* V, 25, col. 450).

128. O vorbă a lui Aristotel. *Melissa*, mss. m_1 (f. 46^v), m_2 (f. 112^v).

„Spusele lui Aristotel către unul ce-l înștiințase de moartea fiilor săi acestea sînt: „De îndată ce s-au născut, zise, eu morți mi i-am închipuit”.

Această anecdotă seamănă destul de mult cu cea povestită de Diogenes Laertios V, 14. Compilatorii *Melissei* trebuie s-o fi luat însă din altă culegere de *placita*, poate din Pseudo-Plutarh.

129. Hrisip stoicul. Glosă marginală în manuscrisul Sinodal grec 149 $\frac{54}{LV}$ (sec. X) al lui Nonnos, f. 45.

„Hrisip stoicul era un filozof, nepot al lui Platon filozoful. Acesta mai multe silogisme, înșelătorii și lingușeli ori vorbe împotriva născocind, pe ascuns a nimicît înțelesul vorbelor, fie cu îndemînarea (?), fie cu sila.”

Această curioasă glosă despre Chrysippos, filozoful stoic din Soloi (circa 280—207 î.e.n.), din ale cărui lucrări nu ne-au rămas decît fragmente neînsemnate, merită a fi amintită aici, deși ea se găsește numai în grecește și într-un manuscris al lui Nonnos, iar nu unul al lui Niketas, întrucît ea poate sluji la întregirea informațiilor noastre despre logica stoică. Aluzia scoliastului la silogisme construite pe aporii, ceea ce le făcea amuzante, confirmă cele știute deja despre propozițiile logice ale Chrysippos. Glosa este singurul izvor care ne spune că filozoful stoic ar fi fost nepotul lui Platon, ceea ce nu pare de altfel să corespundă adevărului, așa cum reiese din narațiunea lui Diogenes Laertios VII, 186—189.

130. Scepticii Pyrrhon și Sextus. Cuv. XXI (12). Ms. S (f. 190^v). Comentariu.

„Sexit și Pirron filozofi celorlalți filozofi se împotriveau și împotriva tuturor grăiau că a pricepe ceva peste putință este, din care pricină și ținători s-au numit, împiedicînd ei și oprind a se socoti ceva despre ceva în chip hotărît a fi, mai înainte de a se cerceta cu de-amănuntul.”

Sursa pare a fi o glosă, poate basiliană, după Diogenes Laertios IX, 70 sau alt autor care a scris despre școala sceptică, reprezentată între alții de Pyrrhon din Elis și Sextus.

131. Spusele lui Teodect. *Melissa*, mss. m_1 (f. 47^v), m_2 (f. 113^v).

„Despre oamenii cei răi. Teodect filozof au zis de cei ce fac fapte rele că se bucură dușmanul tău, de te va vedea că faci rău nu numai dușmanilor, ci și prietenilor.”

Acesta pare a fi fost Theodektes, retor și poet tragic din sec. IV î.e.n., din a cărui operă s-au păstrat doar cîteva fragmente la Aristotel, Porphyrios și Eusebios, precum și în florilegiul lui Stobeu.

132. Filozoful din Teba. *Melissa*, mss. m_1 (f. 46^v), m_2 (f. 112^v).

„Un filozof tebeu, mîniindu-se pe un rob al său, i-au zis acestuia: „Rău ai pătimi, de n-aș ști că-s acum mînios pe tine”.

Această sentență aparține fără doar și poate unui reprezentant al școlii stoice, neidentificabil numai după *Melissa*, unde ni se spune doar că acesta ar fi fost originar din Theba. Sursa trebuie căutată într-una din părțile florilegiului lui Stobeu unde sînt înșirate pilde de stăpînire la mînie.

133. **Filozoful Orion.** *Melissa*, mss. m_1 (f. 45), m_2 (f. 110).

„Despre ris. Orion filozof, văzînd pe un tînăr filozof, au zis lui: „Vrednice fapte pregătești bătrînețelor tale.”

Pare a fi vorba de filozoful din școala lui Epicur cu numele Orion, trăitor, după Diogenes Laertios, singurul autor care-l pomeneste, prin sec. I e.n. Fragmentul 17 din tragicul Moschion (sec. IV—III î.e.n.), păstrat la Stobeu, prezintă de asemenea unele analogii cu această sentență.

134. **Caton și Apolonie despre bogăție și sărăcie.** *Melissa*, mss. m_1 (f. 47^v), m_2 (f. 113^v). Traducere veche mss. BAR rom. 484 și 1357 (III, 12).

„Caton: Mărirea și avuție fără de minte, avuție fără de temei.
Apolon: Nu iaste grozav să sărăcească neștire den fire, ce a sărăcirea neștine pentru pricină, rea iaste rușine.”

Este vorba aici de sentențe atribuite cenzorului M. Porcius Cato (234—159 î.e.n.), istoric, orator, om politic, economist și moralist roman, și de Apollonios din Tyros, filozof stoic din sec. I î.e.n., amintit de către Diogenes Laertios VII, 1—28 și citat de Stobeu drept autor al unui catalog de filozofi și de scrieri de la Zenon din Kythion, întemeietorul școlii stoice, înainte. Aceste sentențe par însă apocrife, ele derivînd probabil din vreo culegere de pasaje morale anonime din sec. IV sau V. Este așijderea de remarcat că M. Porcius Cato Major a fost adesea confundat cu M. Porcius Cato Minor, un descendent al său, care s-a sinucis după înfrîngerea ultimilor republicani de către Caesar în anul 46 î.e.n., iar Apollonios din Tyros, care este și numele unui personaj pe de-a-ntregul imaginar, erou al unui roman de aventuri de la sfîrșitul antichității, cu Apollonios din Tyana, un taumaturg din sec. II e.n., a cărui faimă a rivalizat chiar cu cea a întemeietorului creștinismului.

135. **Luchian, Evagrie, Caton și alții despre prietenie.** *Melissa*, ms. BAR sl. 157 (Hagion Paulou, apoi Neamț, sec. XVI), f. 454.

Nu mai traducem de data aceasta sentențele *Melissei*, alcătuire literară ce pare a fi fost pusă la contribuție, prin intermediul codicelui BAR sl. 310, dăruit Bistriței de doamna lui Neagoe Basarab, și de autorul *Învățăturilor* puse pe seama acestui domnitor și compilate de Manuel Korinthios pe la 1520, traduse mai apoi în slavă de Gabriel Protos de la Athos. Ms. de la Hagion Paulou, mănăstire de la Athos, azi BAR sl. 157, este singura copie slavo-română a *Albinei* care păstrează aceste sentențe, atribuite lui Lukianos din Samosata (sec. II e.n.), Evagrius (sec. IV), Cato și unor autori neidentificabili, anume „Firimit” și Chiriak.

136. **Capitolele de logică și gramatică ale lui Maxim, Teodor din Raithou, Ioan Damaschin și Choïroboskos.** *Melissa*, mss. m_1 (ff. 224^v—237), m_2 (ff. 330^v—333^v).

Compilerii *Melissei* au introdus în culegerea lor și unele scrieri de logică, pe care le amintim aici, deși ele nu au nimic de a face cu interpretările operelor lui Grigore din Nazianz, întrucît ele reprezintă o parte esențială a tezaurului de tradiție antică conservat de scribii care l-au făcut cunoscut strămoșilor noștri în evul mediu. Este vorba astfel de unele sentențe morale tonice (ms. m_1 ff. 224^v—225 și 233^v—235), filozof creștin neoplatonist Theodor din Raithou (PG 91, 1484—1504), apoi de scrierile morale ale lui (sec. VII), aflat în mss. m_1 (ff. 235—237) și m_2 (ff. 330^v—333^v). Acest Choïroboskos este amintit și într-o glosă slavă din *Melissa* ms. BAR sl. 157, f. 246—246^v, de la mănăstirea Neamț, codice adus de la mănăstirea Hagion Paulou din muntele Athos. Glosa traduce astfel numele Choïroboskos prin „pășune de giște”; tot acolo aflăm o glosă în dreptul numelui Maroneia, explicat prin cuvîntul slav *mochosi*, al cărui sens nu-l putem lămuri. În sfîrșit, exemplarul m_1 la filele 226—233^v cuprinde *Pege gnoseos*, scriere de logică din sec. VIII sau IX, pusă pe seama lui Ioannes Damaskenos și tradusă în slavă la finele veacului IX de către Ioan Exarhul.

137. **Arie și Savelie.** Cuv. XLII(14). Ms. S(f. 217). Glosă.

„Arie zicînd că trei firi și trei părți și auzînd Savelie pe acela astfel grăînd, spunea: „Rău, zici, vino dară să te întorc și să te îndrept și să crezi precum mine, că este o singură fire și o singură ființă.” De aceea și zice Bogoslov: „Să părăsim reaua vindecare.”

Este vorba aici de preotul Areios din Alexandria, un discipol al episcopului Lukianos din Antiochia, care în poemul său *Thalia* susținea noua dogmă (începutul sec. IV) a arianismului, după care Isus avea natură umană. Sabellios era un episcop din sec. III, care a dezvoltat în sens contrar arianismului dogma creștină.

138. **Iulian despre creștini.** Cuv. XXI(12). Ms. S (f. 200^v). Glosă.

„Grăia către apostatii săi Iulian, precum că după nedreptate să obîjduiască și tot răul să-l facă creștinilor, iar atunci cînd creștinii pentru nedreptate au venit să se tînguiască, ca la un împărat, zisu-le-a lor acesta: „Hristos al vostru, zice, lege vouă dîndu-vă, au zis cum că cine pre tine în obraz te va lovi, tu întoarce-i lui și celălalt obraz, iar dacă cineva te va lua cu sine să mergi o postată, tu mergi cu acela două și de la cel ce-ți ia ale tale nu te feri. Legea voastră dară impliniți, iar de nu vreți, veniți la mine.” Și astfel nesilînd, ci numai cu răutate silea și cu șiretenie muncea.”

Într-adevăr, în scrisorile împăratului Iulianus întîmpinăm numeroase asemenea citate biblice, comentate în chip ironic, ca și în fragmentul din scolia aflată în copia S. Izvorul glosatorului pare însă a fi fost un istoric al

bisericii ca Gelasios, Philostorgios, Sokrates, Sozomenos ori Theodoretos, scriitori din sec. V deseori folosiți de compilatorii bizantini. Versetele biblice la care făcea aluzie Julianus sînt Matei 5, 39—42.

139. **Filozofi și scriitori păgîni din apocrifele iudeo-creștine.** Cuv. XVI(16). Ms. M (f. 282). Glose.

- a. „Împăratul Tilis al Egiptului au zis: „Să cinstim pe Maria, că bine au păstrat taina.”
- b. „Tuchid elin au zis: „Mai întii este Dumnezeu, apoi este cuvîntul și duhul cu ei, aceste toate firești sînt.”
- c. „Sofoclis elinul au zis: „Lucru mare întru adevăr este Dumnezeu, care au făcut cerul și pămîntul.”
- d. „Sivila, împărăteasa Egiptului, au zis: „Unul este Dumnezeu, o singură dumnezeire și o singură Troiță fără de trup.”
- e. „Vuchidis elinul au zis: „Una este trei și trei în una, fără de carne, asemenea Troiței.”
- f. „Iosip ovreiu au zis: „Iisus era un om înțelept, dacă se cuvine om pe acela a-l numi.”
- g. „Platon elinul au zis: „Întru mult întinsul acest pămînt veni-va carne fără de tată și se va naște.”
- h. „Astachie elinul: „În țară pustie și nestrăbătută și stearpă se va naște cuvîntul.”

Aceste glose sînt extrase dintr-o culegere iudeo-creștină, poate *Dicta philosophorum contra Apollonium*, răspîdită mai cu seamă din sec. XI—XII, dar alcătuită pare-se încă din antichitate, în care ni se înfățișează un schimb imaginar de opinii între Apollonios magul, probabil Apollonios din Tyana, și feluriți filozofi. În orice caz, întîlnim în opera pierdută a lui Pseudo-Hecateu din Abdera (sec. II e.n.), *Asupra lui Abraham și a egiptenilor*, scriere citată în repetate rînduri de Clemens din Alexandria, în *Stromata* și folosită prin intermediul lui Clemens de către Eusebios, mai multe fraze asemănătoare gloselor noastre, cîteva putînd fi găsite între filacterele filozofilor păgîni zugrăviți pe zidurile bisericilor românești ori sud-dunărene din sec. XIV—XVII. De asemenea, aceste fraze se află în herminiile bizantine din sec. XIV—XV, copiate și prefăcute pînă tîrziu în sec. XIX, inclusiv la noi în țară, firește însoțite de recomandarea pictării lor acolo unde tipicul frescelor tradiției bizantine o cerea. Bisericile noastre unde mai pot fi privite astăzi asemenea fresce, însoțite de textele apocrife, sînt Sf. Gheorghe din Suceava (anii 1532—1534), Humor (1535), Moldovița (1537), Sucevița (1601) și Cetățuia (1672).³⁴

Întrucît glosele din manuscrisul nostru sînt mai vechi decît cele mai vechi atestări epigrafice în frescele balcanice și românești, ele au o însemnată deosebită. Autorii antici citați sînt Platon, Thukydides, Sophokles, Ostanos³⁵, autor citat după Philon din Byblos și Porphyrios din Tyr de Eusebios I, 54,1 și I, 248,7, apoi Sibylla Aegyptia, Flavius Josephus, mai exact interpolatorul lui Josephus, *Antiquitates Judaicae* XVIII, 3,3, citat de Eusebios, și, în sfîrșit, un anume Thilis, rege egiptean, luat probabil tot din scrierea pierdută a lui Pseudo-Hecateu. Vorbele atribuite lui Platon sînt cele mai noi născociri introduse în această serie de false oracole, ele aflîndu-se pe o inscripție confec-

nată în sec. VIII, în vreme ce primele în ordine cronologică sînt cele atribuite lui Sophokles, autor citat pentru aceeași profecie iudeo-creștină de către primii apologeti încă, în sec. II, cum ar fi Athenagoras și Pseudo-Justinus, fără a mai vorbi de scriitorii mai noi, ca Theodoretos și Kyrillos din Alexandria.

L. LOGICĂ ȘI FILOZOFIE

140. **Definiția prin afirmare și negare.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 216). Glosă.

„Precum focul de pildă, de voi fi astfel întrebă de către cineva ce este focul, voi zice că firea focului este căldura, arzătoare și strălucitoare, spre înalt tinzînd și de alt lucru avînd nevoie care să ardă. Dacă spunem că firea focului nu este înghețată, nici nu este întunecată, nici să fie purtată, adevăr grăim, că firea focului întocmai aceasta este. Nu arătăm firea focului, ci arătăm ce este în ea. Așa și cu Dumnezeu, dacă spunem că este fără început și nenăscut, nu-i arătăm firea, ci nefirea, că nu are adică început tatăl, nici naștere de la cineva.”

141. **Despre atribute și negație.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 218). Glosă.

„Zui ceva anume îi este, altceva nu îi este; luminii ce este nu-i este întunericul, iar întunericului ce este nu-i este lumina.”

142. **Despre premeditare și efect.** Cuv. XLI (4). Mss. S (f. 61^v), R (f. 158). Glosă.

„Gîndul îngerului odată cu fapta este și nu are nici de la trup, nici de la vreun ispititor piedică. Omul însă mai întii gîndul are, și abia pe urmă lucrul îndeplinește.”

143. **Despre esență.** Cuv. XLV(2). Ms. S(f. 8^v). Glosă.

„Cuvine-se ca despre cele spuse despre dumnezeire astfel să se gîndească: să se numească nu ceea ce este Dumnezeu după fire, că nimeni nu poate să ajungă la firea lui Dumnezeu, ci să se gîndească ce se arată a nu fi, că Dumnezeu nu e o ființă ce poate fi simțită, ci mai presus de ființă este. De aceea, cele spuse despre Dumnezeu nu numesc cele ce sînt în firea lui, ci pe acele ce nu pot fi simțite în firea lui.”

144. **Despre ipostază.** Cuv. XXXIX(10). Ms. S (f. 152^v). Glosă.

„Să nu certăm pe cel ce numește stihii cele ce sînt doar ființe, dacă cuvintele lui se îndreaptă la același gînd.”

145. **Despre voință și posibilitate.** Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 216^v). Glosă.
„Acestea sînt deosebiri între vreme și vrere și putere. Deosebirea este dară ca azi să fiu eu, ieri să fi fost altul, iar mîine altul, iar prin deosebirea timpurilor să fie mulți oameni”.

146. **Despre egalitate și inegalitate.** Cuv. XLI(4). Ms. S (f. 63^v). Glosă.
„Prietenul de către prieten se trimite și astfel este totul deopotrivă; robul însă de către stăpîn și atunci nu mai este potrivire; scrisorile de la cel ce le scrie și aceasta este nepotrivire, iar de spui cum că toate se trimit, nepotrivire arăți și deosebire de fire”.

147. **Despre calea de mijloc.** Cuv. XXIV(6). Mss. S(f. 81), R(f. 116^v). Glosă.

„Calea cea de mijloc cumpănită o numește, adică să nu micșorezi, nici să nu lătești cuvintele, ci cu măsură să le înșiri”.

Glosele de la numerele 140—147, după surse necunoscute, se află, așa cum vedem, în manuscrisele meridionale S și R, nu și în celelalte însă. De cuprins filozofic, ele sînt ecoul unei tradiții platonice tîrzii, anume al exegezei bizantine a dialogului *Timaios*. În orice caz, nr. 145 derivă din comentariul lui Proklos la *Timaios* 38 b³⁶, nr. 146 din scolia Jahn PG 36,906 (ms. Cgm 204, f. 37), care divide chipurile prieteniei în trei părți, din ultima parte fiind și raporturile între poeți și patroni, cele între părinți și odrasle, ca și cele între prieteni, în sfîrșit, nr. 147 se aseamănă destul de mult cu o glosă a lui Niketas la cuvîntarea XLII(14), în ediția 1571 la pagina 569, nota 54, pare-se după Aristotel, *Etica Nicomahică* II, 6 (15) = 1107 a.

M. CITATE DIN SRIITORII ANTICI

148. **Homer.** Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

„Calul acela, de care grăiește Omir, că din iesle s-au smuls și rupînd hăturile fuge alergînd pe cîmpii, cu capul în sus și coama fluturînd în lături. Așa și el după sine trage pe toți ceilalți cai”.

Izvorul este bineînțeles Homer, *Iliada* 6, 506—511 = 16, 263—268] după Pseudo-Nonnos *Bas.* 10 Mai (17 Creuzer, 16 în siriană și în ms. Sinoda, grec 147 ¹⁵⁷/_{LIV}, sec. X). Aceleași surse au fost întrebuințate de Basilius Mimus nr. 164. Alte citate din Homer pot fi aflate la numerele 3—4, 7, 47.

149. **Eschil.** Cuv. XLIII(9). Mss. ASX. Comentariu.

Vezi mai sus nr. 125 bis.

150. **Sofocle.** Cuv. XL(11). Ms. S (f. 167^v).

„Către cel ce are zavistia se îndreaptă, grăiește Sofoclis”.

Numele lui Sophokles nu apare în codicele grecești folosite de noi. Este vorba de un vers din tragedia *Aias* (155 sau 960), citat probabil după un flo-rilegiu de versuri, sentențe și scoli la operele scriitorilor clasici, de felul celor care în sec. XI—XII au fost copiate în toate marile centre culturale ale Bizanțului.

151. **Euripide.** Cuv. XXIV(6) Ms. BAR gr. 390, p. 266—267. Glosă.

„Precum zugravii văd mai bine icoanele de departe decît de aproape, adică decît le-ar avea sub ochi, tot astfel și dragostea prin despărțire iese mai bine la iveală, decît prin obișnuința zilnică și locuirea împreună. Această pildă de la Euripid au luat-o, unde Ecuba grăiește împăratului grecesc: „Precum zugravul de departe icoana sa mai bine vede”.

Acest pasaj se află numai în grecește, lipsind din manuscrisele slave. Versul din *Hecuba* lui Euripide a fost luat pare-se dintr-o culegere de glose literare.

151 bis. **Menandru.** Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

Vezi mai sus nr. 126.

152. **Demostene.** Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

„Tocmeala aceasta este întocmai cu încercarea lui Dimosten. Scrie dară ritorul în cuvîntul despre Stefani acestea despre Tive: „Au fost la început și mai întîi întocmită această prevedere, că pe atunci stînd în fața cetății nevoia, au făcut de au trecut ca un nor”.

Această unică aluzie la un orator din epoca clasică a retoricii grecești antice pe care o întîmpinăm la Niketas poate induce în eroare un cititor neavizat, întrucît, departe de a reprezenta un citat izolat, ea constituie, dimpotrivă, una din numeroasele fraze și narațiuni luate din oratorii atici de către Niketas, care nu-și numește însă autorii și atîta tot. Elias, mai scupulos, operînd asupra aceluiași material care i-a stat la dispoziție și lui Niketas, amintește astfel pe Demosthenes și Aischines în comentariile la cuvîntările XXXII, 37(898) și II, 136(171), Georgios Mokios citează în glosele sale la cuvîntarea XXXVIII pe Hermogenes și Demetrios din Phaleron (Cantarella nr. 96), iar Basileios la cuvîntarea XLIII (Cantarella nr. 110—111) pe Demosthenes, Isokrates și alții. Isokrates este de asemenea amintit de autorul scoliei din ms. Sinodal 142 ⁶⁴/_{LXV} (sec. IX), f. 78, la cuvîntarea XLIII.

Pasajul din Demostene la care se face trimiterea este cuvîntarea XVIII *De corona* (*Peri stephànon*) 188(291).

153. Despre comedie și farsă. Cuv. XLIII(9). Mss. SX. Comentariu.

„Dacă cineva îmblânzește un leu, ce fioros arată, iar nu nevrednic și josnic, precum piticul ce se chinuiește, chiar de mai sint unii ce laudă pe saltimbanci, care fac să ridă pe privitori și care cu palmele unul pe altul se lovesc și se plesnesc”.

Niketas face aluzie la proverbul *Heraklēs kai pithēkos*, pe care-l întâl-nim în culegerile lui Zenobios și Diogenian. La Soudas *pithēkos*, adică mai-muță, este sinonim cu *mimō*, cuvânt asemănător cu *mimos* (bufon). Compa-rații asemănătoare găsim și la Basileios 195, precum și în fragmentul 237 din Pindar, la Aelius Aristides 49, 56. Informația lui Niketas asupra farselor burlești din vechiul Bizanț este de altfel cât se poate de interesantă.

154. Genurile retorice. Cuv. XIX(7). Mss. S (f. 87^v), M (f. 283^v), B (f. 27^v), R (f. 236). Glosă și text.

„Orice cuvânt ritoricesc se împarte în sfătuitor și sfăditor și prăznuitor. Ritor se zice pe limba noastră iscusit la vorbire, care mult se pricepe bine la scriere și vorbire”.

Această glosă, care traduce o scolie greacă, folosită de Niketas la nr. 3, este înrudită cu scolia 59 la cuvântarea XIX din ediția gloselor basiliene a lui Cantarella, după ms. Laurentianus S. Marci 688 (sec. X), unde sint citați Platon și Thukydidēs.

N. OBICEIURI ALE VEACULUI DE MIJLOC

155. Hrisoavele slujitorilor din oaste. Cuv. XLII(14). Ms. S (f. 222). Glosă.

„De aceea ostașilor li se scrie scrisoare de ce izbîndă au fă-cut și de ce înfrîngere au pățit, ca mai tîrziu să fie cu tărie și cu cinste zapis lor nestrămutat”.

Este vorba de diplomele militare date veteranilor, interpretarea bizan-tină referindu-se însă la hrisoavele date slujitorilor feudali și imperiali mili-tari.

156. Impozitele, săracii și bogații. Cuv. XIX(7). Ms. P (f. 253). Glosă.

„Nici să nu îngădui bogaților să obijduiască pe cei săraci, că bogații pun mai mult de 100 de dări pe săraci. Uite cum bogații iau mai multe dări de la săraci”.

Este o simplă exclamație, așezată în marginea unui text gregorian, plină de tîlc însă, ea trădînd o întreagă mentalitate a unei epoci de asuprire. Ase-menea altor glose asemănătoare, acestea privesc relațiile economice și sociale din Imperiul Bizantin și țările balcanice în evul mediu, epocă și regiune că-

roră li se integrau atunci și Țările Române. Pe această cale, dobîndim o infor-mație, indirectă, ce-i drept, dar nu mai puțin prețioasă, asupra stărilor de lucruri și mentalităților evului mediu românesc.

157. Felul în care se lătesc moșiile boierești, în dauna micilor proprie-tari. Cuv. XLV(2). Ms. S (f. 30). Glosă.

„În acest chip alipește sat de sat și moșie făcînd, de vede la cineva sat bun ori casă frumoasă și pe bun loc așezată, merge și cumpără de la vecinul celui ce are acestea, cu atît mai lesne cu cît vecinul este mai sărac, fie că este aceasta o casă, fie un sat, fie un ogor și apropiindu-se astfel de acela ce are acele bunuri, începe și de la acela să răsluiască, spre binele satului său, pînă și de la acela cumpără cu sila ori ia cu japea”.

158. Speculanții de grîu. Cuv. XLIII(9). Mss. S (f. 125^v), X (f. 401). Glosă.

„Agonisitor de grîne cu dobîndă se zice la acela ce păstrează grîul și oamenilor înfometati nu le dă, iar între oameni proclat este, că pentru el mai mult înseamnă grîul decît trupurile și sufle-tele aceloră”.

Dacă glosa precedentă ne informează asupra sistemelor folosite de către marii proprietari de terenuri agricole în evul mediu pentru a-și lărgi proprietățile în dauna micilor agricultori, practici împotriva cărora a fost constituită chiar o legislație specială încă din sec. X, această glosă ne lămu-rește asupra obiceiului de a face speculă cu grîne, profitîndu-se de viciile sis-temului financiar roman, moștenite de Imperiul Bizantin, denunțate aici de Grigore și mai tîrziu de către Prokopios din Caesarea (sec. VI). Evident, sco-liastul, care trăia în sec. X, XI sau XII, se referă la realitățile economice și sociale din vremea sa, iar copierea unor asemenea glose în marginea manus-criselor slave de la noi mărturisește în sensul existenței unei anumite atitudini critice sociale încă din primele timpuri ale organizării statului feudal.

159. Arendarea impozitelor. Cuv. XXIV (6). Mss. S (f. 81^v), B (f. 13^v), R (f. 117^v, 261). Glosă.

„Vameș se zice acela carele ia mită întru nedrepte răscumpă-rări. Cî cumpără astfel mulți veniturile și de la ele adună avere cu nedreptate, voind să-și scoată prețul pe care l-au plătit”.

Este vorba de fapt de publicani, categorie de concesionari ai impozite-lor vreunei provincii în Imperiul Roman, nu însă și în Bizanț, cel puțin nu în epoca în care trăiesc Niketas și scoliastii săi. Nu este însă mai puțin ade-vărat că în sec. X legislația bizantină prevede asemenea cazuri de abuz de încredere, interzicîndu-le în chip lipsit de eficiență. De la începutul sec. XI, tot așa, obiceiul concesionării unor venituri de stat diversilor particulari din administrația themelor bizantine devenise o practică curentă, cel puțin

în ceea ce privește taxele minore, de felul accizelor. Să credem oare că și în Țările Române se obișnuia arendarea unor vămi, căci de altfel de taxe nu poate fi vorba în sec. XV?

160. **Stolnicul și paharnicul.** Cuv. XXIV (6). Mss. S(f. 84), B(f. 19v).
Glosă.

„Slugă îi zice celui mai mare peste vinuri și stavileț celui
peste brutărie mai mare”.

Glosatorul se minunează aici de numele, socotite a fi de ocară, date
de autorul său unor mari demnitari, asimilați rangurilor bizantine și sirbești.

161. **Domn singur stăpînitor.** Cuv. XV (5). Ms. S (f. 68v). Glosă.

„Samodirjeț — și domn”.

Această glosă este mai cu seamă însemnată prin aceea că reprezintă o
veche mărturie asupra înțelesului dat traducerii slave a termenului *autokrator*
în diplomele domnești din sec. XIV—XV.

162. **Eparhul — vlastelin, cneaz ori fruntaș.** Ms. BAR slav 308, f. 191.
Glosă.

„Eparh, adică cneaz, vlastelin, căpetenie, toate acestea una
sînt”.

Este interesantă aici echivalarea făcută de scoliastul slav între cuvîntul
ce desemna un demnitar local bizantin, administrator al unei circumscripții,
și numele slave de felul celor înșirate mai sus, anume cneaz, care înseamnă
fruntaș mărunt, și vlastelin, adică mare boier, în ierarhia socială a Serbiei și
Țării Românești.

O. GLOSE ROMÂNEȘTI

163—167. Glose la termenii slavi în manuscrisul putnean de la începutul
sec. XVI, P, ff. 253, 252^v, 128, 128^v.

Cuvintele glosate aparțin traducerii cuvîntărilor XIX (7), și XLIV (3).
La cuvîntarea XIX (7) au fost astfel explicați termenii *svjaščennici* („vladicii,
preuții”), *vlastelom* („domnilor, putérnicilor”) și *biser* („mărgăritar”). Din
cuvîntarea XLIV (3) a fost lămurită numai o expresie: *ne javiši se tšesc' prjeda*
mnojō („pre mine găseam”) și un cuvînt izolat: *izménenie* („schimbare”).

168. Glosă în mss. U₂ (f. 49^v) și U₃ (f. 55) la cuvîntarea XV(5).

Scoliastul moldovean din sec. XV explică printr-un cuvînt românesc,
„(a) solomoni”, o expresie slavonă din textul său. Aceasta este cea mai veche
dintre glosele românești la textul gregorian.

169. Glosă românească în ms. BAR sl. 649 (f. 203).
„Dionis, idol beției” sună această glosă mitologică, pe care o amintim
aici, deși ea nu se găsește pe vreo copie a lui Grigore.

P. GLOSE DIVERSE PRIVIND MAI ALES CHESTIUNI TEOLOGICE

170—217. Glosele numerotate de noi 170—217 pot fi găsite, în formă
rezumată, în partea a III-a a acestui volum, unde oferim o traducere lati-
netas din Heracleea. Ele se referă mai cu seamă la felurite interpretări reli-
gioase, de nuanțe teologice diferite, ale unor chestiuni de dogmă creștină.
Firește, asemenea note oglindesc o anumită mentalitate și o anumită orien-
tatitudine religioasă, iar cercetarea și analiza lor ar putea eventual sluji la a deduce
a întreprinde aici o asemenea cercetare, mulțumindu-ne a arăta că izvorul
lor este, în majoritatea cazurilor, o serie de glose teologice grecești, care au
fost preluate *tale quale* de către traducătorii slavi. Această serie este îndea-
veacul trecut după manuscrise grecești din sec. X—XI. Unele glose prezintă
pe alocuri și un interes filozofic, aspectul logic fiind însă înecă în conside-
rente teologice. Așa de pildă nr. 171 vorbește despre deosebirea formală
între obiect și numele său, nr. 174 despre esență și proprietățile definitorii
ale esenței supreme, categorie filozofică neo-platonică, nr. 190 despre esența
universală, identificată rațiunii supreme, altă categorie neo-platonică, nr.
203 subliniază o expresie aflată la Platon, în *Timaios* 27 b etc. Scolile pur
teologice reflectă orientarea hesychastă a sec. XIV.

Q. GLOSE LEXICALE GRECEȘTI

218—223. Cele șase glose grecești, traduse neîndeminat în slavă,
sînt lipsite de însemnătate și le amintim aici numai pentru a nu lăsa nimic
deoparte. Ele urmează a fi reproduse în anexă, partea III.

R. GLOSE LEXICALE SLAVE

224—235. Însemnate mai cu seamă pentru lexicul balcanic, ele urmează
a fi reproduse de asemenea în partea III.

NOTE

1. N. R e u s n e r, *Aenigmatographia sive sylloge aenigmatum et griphorum contrivatum*,
Frankfurt, 1602², p. 93: „Et vulgatum hoc: Mater me genuit, quae eadem mox gignitur ex me”.
Pentru enigma preistorică din mitul lui Oedip, citată de Seneca, *ibidem*, p. 261.

2. Cf. K. Ohlert, *Rätsel und Gesellschaftsspiele der alten Griechen*, Berlin, 1886, p. 30 etc. Vezi de asemenea W. Schultz, *Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise*, Leipzig, 1909.
3. G. Hogarth, C.L. Wooley, R.D. Barnett, *Carchemisch*, I, Oxford, 1914, pl. B 14.
4. R. Bloch, *The Etruscans*, London, 1963, pl. 33, 51.
5. Mss. Paris, BN gr. 1869 (sec. XIV) și 1951 (sec. XVI), ed. J.A. Cramer, *Anecdota Graeca Parisiensia*, I, Oxford, 1839, p. 251. Cf. J. Sajdak, *De Gregorio Nazianzeno posteriorum rhetorum, grammaticorum, lexicographorum fonte*, II, „Eos”, 18, 1 (1912), p. 1–30.
6. Cf. Th. Bartold, *De scholiorum in Euripidem veterum fontibus*, Bonn, 1864.
7. Cf. *Scholia in Sophoclis tragoediis septem*, ed. P. Elmsley, Oxford, 1825; *Scholia Graeca in Euripidis tragoediis*, 4 vol., ed. W. Dindorf, Oxford, 1863; *Scholia Graeca in Aristophanem*, ed. Fr. A. Dübner, Paris, 1877. Pentru Aristofan și izvoarele scoliastului vezi mai ales O. Schnei-der, *De veterum in Aristophanem scholiorum fontibus*, Lund, 1838 (nouă inaccesibil).
8. *Ethnika*, ed. A. Meineke, Berlin, 1849 (Graz, 1958), p. 536: *Prósymna-moira toû Argous, O oikétor Prósymnaios*.
9. Ed. Th. Gaisford, Oxford, 1848, col. 1922 A, nota 36, variantă V la col. 681, 36–38; *Polýkreimnos*, epitet aplicat unui loc din Argolida, numit (ds *kaleítai*) *Prósymna*.
10. *Etymologicum Magnum*, col. 470, 3–25 și 681, 36–38.
11. *Lexicon in X oratores Atticos*, ed. W. Dindorf, 2 vol., Oxford, nr. 148, 3–4.
12. *Narrationes amatoriae*, ed. A. Meineke, „*Analecta Alexandrina*”, p. 330, § 32.
13. Cf. *Apollodori Bibliotheca* II, 1–2, 50, 56, 76; III, 5, 44, 162, 208 și *Epitome* II, 3–11. Rhianos, *Achaika* II, citat de către Ștefan din Bizanț p. 104 susținea că, după autorii mai noi (oi *neóteroi*), Apia ar fi fost numele orașului Argos.
14. Cf. A. Schultz, *Die Aktorionen-Sage in ihrer Verflechtung mit anderen Sagen dargestellt*, Heidelberg, 1881.
15. Col. 329, 39, Grigore, citat alături de retorul Zonaios, care apare în manuscrise din sec. XI sau chiar mai noi.
16. Cf. J. Sajdak, *De Gregorio Nazianzeno...*, p. 18.
17. E. Budge, *The Gods of the Egyptians*, I, London, 1904, p. 1; Idem, *Osiris and the Egyptian Resurrection*, I, London, 1911, p. 1, 38; K. S. Kolta, *Die Gleichsetzung ägyptischer und griechischer Götter bei Herodot*, Tübingen, 1968, p. 58–64.
18. R. Lepsius, *Das Todtenbuch der Ägypter*, Leipzig, 1842, nr. 142.
19. Th. Davis, *The Tomb of Harmhabi*, London, 1912, p. 105.
20. R. Lepsius, *op. cit.*, XVII, 459; *Facsimile of the Papyrus of Ani, in the British Museum*, London, 1894, pl. X; *Facsimiles of the Papyri of Hunefer*, London, 1899, pl. XI; E. Budge, *The Gods of the Egyptians*, I, London, 1904, p. 345.
21. H. Junker, *Auszug der Hathor-Tephnut aus Nubien*, Berlin, 1911.
22. Cf. Th. Hopfner, *Der Tierkult der alten Ägypter*, Wien, 1913; E. Amélineau, *Du rôle des serpents dans les croyances religieuses de l'Égypte*, „*Revue d'Histoire Religieuse*”, 51(1905), p. 355–360; 52(1906), p. 1–32.
23. Cf. I. M. Lurje, *Elementy životnoga epasa v drevneegipetskikh izobraženijach*, „*Trudy Otdela Vostoka Ermitaža*”, 1(1939), p. 83–87.
24. Cf. R. Lepsius, *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*, IV, Berlin, 1851, p. 67.
25. Cf. K. Sethe, *Die altägyptischen Pyramidentexte*, 3 vol., Leipzig, 1908–1912, nr. 425; Idem *Atum als Ichneumon*, „*Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde*”, 63(1928), p. 50–53; G. Raeder, *Das Ichneumon in der ägyptischen Religion und Kunst*, in *Egyptian Religion*, IV, New-York, 1936, p. 1–48.
26. Cf. M.E. Matje, *Drevneegipetskiye misfy*, Moscova-Leningrad, 1956, pl. XXIX, pentru o statueta asemănătoare, nr. 4474 din Muzeul Pușkin.
27. N. Scott, *The Metternich Stela*, „*Bulletin of the Metropolitan Museum of Art*”, IX(1951), 8, p. 201–218.
28. K. Seele, *Horus on the Crocodiles*, „*Journal of Near Eastern Studies*”, 6(1945), p. 43–51. Pentru alte statui asemănătoare vezi B. Van de Wallie, *La cippe d'Horus découverte par J. Bruce à Axoum*, „*Chronique d'Égypte*”, 56(1953), p. 228–246, precum și listele mai vechi, ale unor monumente din sec. IV–I î.e.n., la P. Lacau, *Les statues guérissseuses dans l'ancienne Égypte*, „*Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres. Fondation Eugène Piot*”, 25 (1921–1922), p. 196–209 și G. Lefevre, *La statue guérissseuse du Musée du Louvre*, „*Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*”, 30 (1930), p. 89–96.
29. Editat de W. Golenischeff, *Die Metternich-Stelle*, Leipzig, 1877.

30. Cf. J. Itard, *Les livres arithmétiques d'Euclide*, Paris, 1961; K. Vogel, *Der Anteil von Byzanz an Erhaltung und Weiterbildung der griechischen Mathematik*, „*Miscellanea Mediaevalia*”, I(1962), p. 112–128.
31. Cf. și S. D. Miško, *Demokrit i Aristofan u Grigorija Nazianzskogo*, „*Pitanja Klasičnoj Filologije*”, 3(1963), p. 92–97.
32. Cf. E. des Places, *La tradition indirecte des Lois de Platon*, „*Studia Patristica*”, 5(1962), p. 473–479; Idem, *La tradition patristique de Platon*, „*Revue des Études Grecques*”, 80(1967), p. 385–394 (*Legile și Epinomis* in *Præparatio Evangelica* a lui Eusebios).
33. Cf. Simplicius, *Prolegomena in Categorias*, frg. 114, fol. a 8 li (ed. Venetia 1499), fol. 4 ζ (ediția Basel 1549), *Corpus Aristotelicum*, V, Berlin, 1870, p. 1496–1497; *Aristotelis fragmenta selecta*, ed. W.D. Ross, Oxford, 1955 (1964²), p. 103–105.
34. Cf. N. A. Bees, *Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen*, „*Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*”, 4 (1923), p. 107–128; V. Genlandes, „*Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*”, 11(1924), p. 1–68.
35. V. Bogrea, *Doi sfineși ai picturilor murale de la mănăstirile bucovinene, Elen Astakoe și Elin Zmovagl*, „*Codrul Cosminului*”, 2–3(1926–1927), p. 607–608, interpretează primul nume ca însemnând Oi stoikoi.
36. Cf. comentariul lui Proklos la *Timaios* 38 b (*Platonis Opera cum Procli in Timaeum et Politicam commentariis*, Basel, 1534, pp. 1–348; pp. 251–252). Vezi și articolul lui S. Harkianakis, *Die Trinitätslehre Gregors von Nazianz*, „*Kleronomia*”, 1(1969), p. 83–102.

(1) **Echidna.** Ignis, cibus vel ferrum et alia ejusmodi nunquam propter se, sed per acceptionem bona vel mala efficiuntur, cum de carne illius serpentis Echidnae salutare confecimus medicamen theriaci; sic quoque illas solas doctrinas gentilium recipimus quorum naturam experti sumus.

Fontes antiqui: Galenus, De theriaca ad Pisonem (ed. J. Bebel, Basel, 1538, II, 453 sqq).
Fons Nicetae: Schol. Nic. Ther. 11,96 sqq.

(2) **Echidnae generatio.** Pater me genuit, uxorem mihi ipse genui, uxorque patri matrem genuit. Solutio: Generatio Echidnae.

Fontes antiqui: Symphos. Aenigm. 15
Fons scholiastae: Cosmas PG 38,665

(3) **Chimaera.** Homerus, dum ait: „illa, inquam, vim ignis spiranti“, ad Pataricam Chimaeram alludit, animal triforme, „facie vero leo, anguis a tergo, corpore caprino“, a quodam Bellerophonti necato. Theologus quidem ista ad rhetoricen traduxit, cum ipsa quoque trifaria esset, in deliberativum, judiciale et laudativum genera divisa.

Fontes antiqui: Hom. Il. 6,181; 16,328 (+sch.); Hes. Theog. 319–325 (+sch.); Apollod. II, 31 (2,3,3); Philodemus Gadarensis, De pietate 42,14 (=Hes. Theog. 306 sqq + Acusilaus FGH 2 f 3); Paus. 3,25,6(175); Palaeph. 15,28(29); Eratosth. Catast. 18; Exc. Vat. 8; sch. Plat. Rep. 588 d

Fontes Nicetae: Palaeph. 15,28(29) – Nonnus I 50; 76 – Ps Nonnus Bas. 7

Parallela Byzantina: Bas. Minimus 156 (=Nonnus); Eudocia 999 (=Nonnus); Sch. in Rhet. Aristot. saec. XIV ed. H. Stephanus = Cramer, Anecd. Par. I, 251 (=Greg. Naz.)

(4) **Pegasus et Bellerophon.** De Pegaso narrat equum fuisse alatum, a Minerva Bellerophonti datum, illum autem a Pegaso per aërem vectum fuisse.

Fontes antiqui: Hom. Il. 6,179; 16,328 (+sch.); Hes. Theog. 2(+sch.); Eurip. Ion 201 sqq, Bellerophon fr. 284–314, Sthenoboea fr. 650–656; Asclepiades, Tragodoumena, ap. Aristarch. FGH 12 f 13; sch. Aristoph. (=frg. Euripides); Eratosthenes, Catast. 18(=Eurip. Melanippe); Palaeph. 29; sch. Lyc. 17

Fontes Nicetae: Palaeph. 29 – Nonnus I, 50; 76 – Ps Nonnus Bas. 7

Parallela Byzantina: Elias or. IV (88), ed. 1690, c. 355 (=Nonnus); Eud. 217 (=Palaeph.); 761(=Ps Nonnus); Tzetzes, Lyc. 17 (sch. Alexandri); Sebastus Cyminetes, ms. Buchar. Acad. Gr. 1515 f. 109 (=Palaeph.)

(5) **Ithyphalli.** Jam vero cum Bacchus ad inferos descendere cuperet, iterque ignoraret, adolescens quidam Prosymnus nomine viam ei indicaturum se pollicitus est, proemio vero concubitus petens. Illo vero pacto se illi venisset, mortuus enim ille jam erat, ficulneum ramum excisum in genitalis membri forma effingit ac ramo insidet, sicque promissam fidem mortuo praes-Dionysio conficiebant. Phalli autem imagines pudendorum virilium sunt, ad niens confecit, qui etiam Ithyphalli dicuntur, quas imagines veteres erigebant super easque sedebant.

Fontes antiqui: Sch. Aristoph. Acharn. 242, Ran. 330(=Iophon); Harpocr. s.v.; Hyg. 167; sch. Lyc. 212; Arnob. 5,28; Cl. Alex. Protr. 2,34,3
Fontes Nicetae: Cl. Alex. Protr. 2, 34,3 (PG 8,112) – Nonnus I, 37 – Ps Nonnus Bas. 6

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,437 (=Ps Nonnus), 510 (=Nonnus), 581 (=Nonnus I, 37 mss a.c. + Nonnus Syr. I, 38); Etym. M. 470,3–25 (Harpocr. etc); Bas. Min. PG 36,1145; Eud. 943(=Nonnus + Ps Nonnus + sch. Cosmas PG 38,581); Alex. Nicaenus, sch. Luc. Dea Syria 28 (=sch. vetera); Anon. Venetus ed. Sajdak no. 6 (=sch. vetera); Steph. Byz. s.v. (=Glossaria)

(6) **Homerus, Apollonius, Xenophon et Polybius de heroibus.** Homerus suis in operibus claros quosdam protulit viros et semideos vocavit, praecipuoque honore eos habuit ... ne veteribus quidem aut gentilium nugarum auctoribus licitum fuisse laude nobis digniora afferre. Hae quidem magnalia nil omnino cedunt rebus antiquitus in Ponto gestis, quas Apollonii Xenophon-tisque opera et scripta Polybii narrant ... Nec clariores habentur viri illi inter gentiles illustres, ut Pelopidae et Cecropidae, Alcmaeonidae, Aeacidae et Heraclidae aliaeque gentes ...

Fontes antiqui: Sch. Apoll. Rh. passim

Fontes Nicetae: Ps Nonnus Bas. praef. – sch. ms. Mosqu. Syn.

Gr. 142 $\frac{64}{LXV}$ (saec. VIII) f. 80^v

Parallela: Eud. 437 (=sch.); Eustath. II, p. 17 (=sch. vetera)

(7) **Homerus de heroibus.** Homerus, auctor gentilis, scriptorum eorum princeps, quosdam viros heroas vocavit vel semideos, de quorum numero Pelopidae et Cecropidae, Alcmaeonidae, Aeacidae et Heraclidae sunt.

Fons Nicetae: Cosmas PG 38,375 – scholion

(8) **Pelopidae, Cecropidae, Aeacidae et reliqui.** Pelopidae et Cecropidae et Alcmaeonidae, Aeacidae et Heraclidae nomina sunt gentilia veterum Graecarum tribuum apud Graecos clariorum.

(9) **Tantalus**. Tantalus, Jovis filius, deos quondam hospitio recepit, filiumque Pelopem mactatum et coctum ipsis apposuisse. Dii ejus hospitalitatem admirati sunt atque Pelopem rursus composuerunt illoque iterum vitam dederunt. Sola autem Ceres, dum humerum illius comedisset, os eburneum reposuit sicque Pelopidae de eo orti humerum eburneum habuerunt. Tria igitur hoc loco Theologus improbat, deorum famem, illis scilicet indignam, nec convenientem, Tantalum hospitalitatem, ut homini indignam, deorumque admissionem epularum hujusmodi, utpote hominum osorum.

Fontes antiqui: Pherecydes FGH 3 f 37; Platon Crat. 395 c; sch. Pind. Ol. 1,40 sqq; sch. Apoll. Rh. 1,752-758; sch. Lyc. 152-165; Palaeph. 29(30)

Fontes Nicetae: Sch. Apoll. Rh. I, 752-758 + Palaeph. 29(30). Nonnus I, 4 - Ps Nonnus S. Lum. 9

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,476 (=Nonnus); Elias or. IV (64) c. 324 (=scholia); Psellus, Allegoriae Iliados, ed. Boissonade, Paris, 1851, p. 343-354 (=Palaeph. + sch.); Eud. 757 (=Nonnus); Tzetzes, Homerica (=Apoll. Rh.), Comm. in Lyc. (=sch. Lyc.); Cyminetes, Historiae, ms. Buchar. Gr. 345, f. 168-186^v, no. 33 (=Palaeph.)

(10) **Pelopidae**. Pelops Tantalum Phrygiae regis filius fuit. Tantalus autem, cum bellum adversus Ilium suscepisset, Ilii vel Trojae conditorem, metuens ne ab eo vinceretur, Pelopem filium suum in Epirum — nomen hoc continentis est — ire jussit, eumque sic allocutus est: „Victoriam si consecutus sim, in Phrygiam iterum revertere, sin autem victus fuerim, in Europa maneto“. Pelops itaque acceptis pecuniis in Apiam, quae Graeciae regio est, venit; hanc autem Oenomaus regebat, filiam habens, nomine Hippodamiam. Quem cum certamine curriculi vicisset Pelops, Hippodamiam uxorem duxit, illamque regionem accepit ac nomen Apiae in Peloponnesum mutavit. Omnes igitur qui ab illo duxerunt originem, Pelopidae vocati sunt, velut Atreus, Thyestes, Agamemnon, Menelaus, postremusque Orestes. Haec autem de Pelopidis dicta sunt.

Fontes antiqui: Pherecydes FGH 3 f 37; Nic. Damasc. FGH 90 f 10; Rhianos, Achaica FGH 265 f 1; sch. Pind. Ol. 1,40 sqq, 89,114,144; sch. Eurip. Orestes 990-998; sch. Soph. El. 504; Apollod. Bibl. II, 1-2; 50; 56; 76; III, 5; 44; 162; 208; Epit. II, 3-11; sch. Apoll. Rh. 1,752-758; Parthenius, Narr. amat. 32; Hyg. 82

Fontes Nicetae: Himerius Ecl. 32,8; Or. 1,14; 8,4 - Gr. Naz. - Ps Nonnus Bas. 1 + scholia (=Nic. Damasc. + Parth.)

Parallela Byzantina: Cosmas, PG 38,435 (=Ps Nonnus); Eud. 485; 757 (=Ps Nonnus); Suidas (=sch. + Gr. Naz.)

(11) **Currus Lydius**. Lydios currus aiunt veloces esse, Pelopem vero Lydium curriculi certamine socerum suum Oenomaum multum praecurrisse (*Varians ms. Mosquensis Synodalis*). Veloces sunt Lydii currus. Hoc autem exemplum ad expertas indagatasque res optimas refertur (*Varians mss S X*).

Fontes antiqui: Pind. frg. incertus 206 Snell = Plut. Nicias 1,1(523 c); De discr. adul. et am. 24 (65 b); Ael. Arist. 49,56 Weidmann (II 159 Keil); Diogenian. III, 13; VI, 28
Fontes Nicetae: Diog. III, 13; VI, 28 - Ps Nonnus Bas. 11 Creuzer - sch. Jahn Monacensia PG 36,906 (Cgm 204, f. 42; Cgm 499, f. 77)
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,619-620 (=Ps Nonnus)

(12) **Molionidae**. (I) Moliones, qui multos praecucurrerunt, ut Homerus refert, gemini erant fratres, tum corpore, tum artibus. Unus autem habenas tenebat, alter vero equis flagella impertiebat, ad victoriam adipiscendam se mutuo adjuvantes. Quorum denique prudentia inter Graecos celeberrima extitit.

Fontes antiqui: Mnaseas FHG fr. 9; sch. Pind. Ol. 10,26-34; 11,39; sch. Apoll. Rh. 2,1053; Paus. 5,2,5 (278); 7,14,6(629); sch. Plato Phaed. 89 c (=Ister FGH 334 f. 42; Pherec. FGH 3 f 79b; Echephyllidas FGH 409 f 1; Comarchus FGH 410 f 2); Athen. Deipn. 2,50(57 f-58 a) = Ibycus fr. 16 Bergh

Fontes Nicetae: Scholia - Ps Nonnus Bas. 13 - scholium (cf. PG 36,906)

Parallela Byzantina: Vide no. 13

(13) **Molionidae** (II). Moliones fratres erant, celebrabantur autem pro armorum claritate atque vehendi peritia. Unus autem currum vehens, alter vero equos flagello vehementer admonens et acrius verberans, ut quibusdam uno corpore apparebant unam esse personam agglutinati ac geminati. Homerus autem Actoriones eos appellat, a patre, Theologus vero Moliones vocat, a matre; Actoris enim et Molionis filii erant. Dicit autem apud Homerum Pylius senes Nestor, eos celebrans: „Uni Actoriones me praecucurrerunt“

Fontes antiqui: Hom. Il. 2,621; 5,385; 11,709,750; 13,185; 23,638 (+sch.); Od. 11,308-310 (+sch.); Hes. fr. 2 Reizenstein (30 Kinkel); 71 Lehrs; 75 Dindorf; 24 Lehmann) = sch. Veneta in Hom. Il. 23,638; Pind. Ol. 10,33-50 (+sch.); Apollod. II, 139(7,2,2); Nicandrus, Europoea 5

Fontes Nicetae: Sch. Pind. Ol. 10,33-50 (=Didym., Apoll. Dysc.) + sch. Hom. + Apollod. II, 139 - Ps Nonnus Bas. 13

Parallela Byzantina: Georgius Mocius 155 (=sch. in Hom. Il.); Cosmas PG 38,544 (=Ps Nonnus); Eud. 41 (=sch. Hom. 11.), 653 (=Cosmas); 923 (=Ps Nonnus); Eustath. II, p. 882, 1321, 1442; Odyss. p. 1686; Steph. Byz. s.v. Athos (=Nic. Europ. 5)

(14) **Heracidae**. Hercules Jovis quoque filius est habitus. Jovis autem cum Alcmena fuit, virum illius Amphitryonem se esse simulans, Herculemque genuit, qui maximos labores tulit. Multi autem a Hercule originem duxerunt, quorum primus fuit illustrissimus Hyllus, a quo et Lacadaemonii reges Heracidae appellabantur. Graeci quoque cum nihil simpliciter de suis habeant quid clari vel manifesti dicere et celebrare, ad turpes incertasque nugae accedunt.

Fontes antiqui: Herod. 6,52,1(640); 9,26,2-3(703); sch. Pind. Pyth. 9,149; sch. Soph. Trach. 54; Apollod. II, 156-166 (2, 7, 7-2, 7, 8, 10); sch. Apoll. Rh. 1,1212 = Callim. fr. 410 + Pherec. FGH 3 f 8,19; sch. Apoll. Rh. 4,1149

Fontes Nicetae: Apollod. II, 156-166 - Ps Nonnus Bas. 5

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,415 (=Ps Nonnus); Eud. 436 (=Ps Nonnus)

(15) **Thestii filiae.** Quidam autem dii a passionibus eorum celebrati sunt, perinde ac Hercules, qui una nocte L Thestii filias violavit, alii vero ab aliis ejusmodi contumeliis dii vocati sunt.

Fontes antiqui: Hellanicus Lesb. Phoronis II (FGH 413) = Haec. pocr. 278,15; sch. Lyc. 33; Cl. Alex. Protr. PG 8,106–108.

Fontes Nicetae: Cl. Alex. Protr. PG 8,106–108 + scholium (=Nonnus I. 42, 92).

Parallela Byzantina: Nonnus I. 42, 92 (=Cl. Alex.); Cosmas PG 38,405,493 (=Nonnus); Bas. Min. PG 36,1109 (=Cl. Alex.); Elias or. IV. 74 c. 338–339 (=sch.); IV. 122 c. 394 (=Nonnus); Joh. Peditasimus, De XII laboribus Herculis (=Qu. Smyrn.?).

(16) **Aeacidae.** Aeacus vir justissimus Jovis filius dicebatur. Quocirca cum aliquando siccitas in Graecia fuit, ad eum profecti sunt civitatum principes eumque obsecraverunt ut a patre suo precibus suis pluviam impetraret. Qui cum stetisset ac preces fudisset, siccitate soluta profluens aqua Graeciam irrigavit, inde iterum patefacta est pietas Aeaci. Is duos filios genuit, Peleum et Telamonem. Ex Peleo vero Achilles natus est, ex Telamone autem Ajax, qui Aeacidae vocati sunt, ut avitae pietatis heredes.

Fontes antiqui: Hom. Il. 9,191; 16,15 etc. (+sch.); Pherec. FGH 315 = Apollod. III. 158–160 (12, 6, 6–11); sch. Pind. Ol. 8,29; Nem. 5,12, 3,45; Diod. IV. 61, 2(305); Plut. Thes. 10,3(4 f); sch. Apoll. Rh. 1,1330; sch. Eurip. Androm. 687; Hyg. 14; Cl. Alex. Str. 6, 3, 28.

Fontes Nicetae: Cl. Alex. Str. 6,3, 28 + Qu. Smyrn. 1, 521; 3,244–Ps Nonnus Bas. 4.

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,430 (=Ps Nonnus); Eud. 13 (=Ps Nonnus).

(17) **Cecropidae.** Cecrops Athenarum rex fuit, qui magnopere Atticam exornavit; vocabatur autem bilinguis, eo quod duas linguas calleret, Graecam scilicet et Aegyptiam. Dicuntur enim Athenienses Aegyptiorum colonos fuisse, de civitate Sais ortos; princeps autem eorum et dux coloniae hic Cecrops fuit, qui dum Aegyptiorum linguae jam gnarus erat, Graece quoque loqui didicit.

Fontes antiqui: Herod. 8,44(639); Plato Tim. 21 e, Crit. 110 a; sch. Aristoph. Plut. 773, Vesp. 436, Equ. 1055; Eupolis frg. 11 a (Adulatores) = sch. Hippocr.; Hecataeus Abder. ap. Diod. 1,28,7(34); Philochorus, Atthis II, FGH 328 f 93; Eurip. Phoen. 855, Ion 296; Athen. Deipn. 13,2 (555 d); Eus. Chron. 2,24; Apollod. III. 180–181 (3,14,27); Lyc. 111; sch. Ael. Aristides 17, 24; 18,7.

Fontes Nicetae: Philochorus, Atthis II, FGH 328 f. 93 – Eus. Chron. 2,24 – Ps Nonnus Bas. 2.

Parallela Byzantina: Joh. Antioch., Malalas Chron. p. 79 Bonn (FHG IV. 547) (=Diod.); Syncellus p. 289,9 Bonn (=Eus. Chron.); Cosmas PG 38,477 (=Ps Nonnus); Eud. 521 (=Ps Nonnus); Suidas II 2506 (=sch. Aristoph. Plut. 773); Sebastus Cyminetes Hist. 22 (=Tzetzes Lyc. 111).

(18) **Ceres.** Ceres, ut ferunt, una ex antiquis deabus, Proserpinam peperit, quam, cum Pluto, hoc est Orcus, rapuisset, mater eam omnibus in locis quaerens, apud Eleusinum in Celeum ac Triptoleum incidit, ab iisque de filiae raptu certior facta finem per totum orbem vagandi fecit ipsisque tritici ac hordei semina dedit, quia nondum ante id tempus semina tritici ac

hordei erant atque alatorum draconum currum, ut ex sublimi, sicut poetae fabulantur, per universam terram semina spargerent. Hos dum libidine sibi ipsi induxit Ceres ac quaedam in eos fecit, id est semina et currum iis dedit, quaedam etiam ab iis passa est, id est ab iis stuprata est atque haec ipsis in civitate Eleusina Athenarum nocte celebranda quotannis tradidit in quodam specu, unde ipsi orti erant. Ea igitur quae ab ipsis nocte celebrantur, ut nocte digna, interdum commemorare me pudet, atque ex turpitudine mysterium quodammodo fecere, nimirum die festo memoriam eorum faciendi. Nota sunt haec sacerdotibus gentilibus, quorum etiam legem haec non propter obscoenitatis hujus.

Fontes antiqui: Choerilus, Alope = Paus. 1,14,3(34); Pherec. FGH 315; Panyasis fr. 24 Kinkel (22 Dübner); Apollod. I. 29–32 (1,5,1–2); sch. Aristoph. Plut. 845; Himerius Or. 2,5; 25,3; Asterius PG 40,324; Lyc. 83, 482, 710; Cl. Alex. Protr. 2,15,1–7.

Fontes Nicetae: Cl. Alex. Protr. 2,15,1–7 – Nonnus I. 67; II. 17 – Ps Nonnus S. Lum. 3.

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38,501–502, 488 (=Nonnus I. 67); Etym. M. 59, 43 (=Methodius rhetor); 118, 45, 147, 39–41; 266, 3–5; 329, 39 (=Zonaeus rhetor); Eud. 266 (=Tzetzes?), 656 (=sch. Aristoph. Plut.), 760 (=Ps Nonnus), 925 (=Nonnus); Suidas P 50 (=Paus.); Elias IV. 103, c. 373; V. 36, c. 466 (=Nonnus + Ps Nonnus); Tzetzes sch. in Hes. Opera et dies 32 (=Apollod.); Anon. Venetus ed. Sajdak no. 1 (=Nonnus II. 17).

(19) **Orion et Actaeon.** Orion et Actaeon quidam viri, iis autem irata Diana, Orionem ut ipsius amore captum a scorpione percutiendum curavit, eamque ob causam illum cum scorpione coelis sublatum esse fabulantur poetae; Actaeonem vero quod nudam ipsam conspiciat esset, nam nudum deum intueri non licet, propriis canibus dilacerandum objecit. Quam ob rem malos daemones hujusmodi Theologus vocavit, ut calamitatem inferentes.

Fontes antiqui (Orion): Hes. fr. 185(15); Corinna 3=sch. Nic. Ther. 15; Oppian. Cynege. + Lyc. 328 = sch. Hom. Il. 18, 476, 572; sch. Eur. Hec. 1103; Palaeph. 51(5); Eratosth., Catast. 7, 32; Euphorion ap. sch. Hom. Il. 18, 486; Aesch. Trag. Gr. Frg. Nauck² 75–79.

Fontes Nicetae (Orion): Palaeph. 51(5) – Nonnus II. 37 – Ps Nonnus Bas. 6 (Creuzer 2).

Parallela Byzantina (Orion): Cosmas PG 38, 460; Eud. 1022 (=Ps Nonnus + Palaeph.); Tzetzes sch. in Lyc. 328 (=sch. vetera + Nic. Ther. + sch. Nic.).

Fontes antiqui (Actaeon): Hes. Eoidae fr. 158 Reiz. (43 Lehrs); Alcman = Philod. De piet. 60; Aesch. Nauck Trag. Gr. Fr.² 75–79; Acusilaus FGH 2 f 33 = Apollod. III. 30 (3, 4, 4); Stesich. fr. 68 = Paus. 9,2,3 (714); Eur. Bacch. 337–340; Diod. 4, 81, 3–4 (325); Nic. Heteracoumena fr. 18 Lehrs = Pollux 5,38; sch. Theocr. 5,38; Palaeph. 6(3).

Fontes Nicetae (Actaeon): Apollod. III. 30 + Palaeph. 6(3) – Nonnus II. 36 – Ps Nonnus Bas. 6 (Creuzer 2).

Parallela Byzantina (Actaeon): Gr. Naz. Carm. 2, 3, 60 (=Apollod.); Cosmas PG 38, 460 (=Ps Nonnus + sch.); Eud. 4 (=Ps Nonnus), 18 (=Ps Nonnus + Palaeph.); Sebastus Cyminetes no. 11 (=Eurip. Bacch. 339 + Diod. 4, 81, 3–4).

(20) **Cadmus.** De gigantibus ferunt Cadmum apud Thebas Boeotiae Delphici draconis dentes accipientem sevisse, hinc vero apparuisse gigantes, homines a capite usque ad femur armatos, qui eodem die inito proelio seipse mutuis verberibus confecerunt.

Fontes antiqui: Hellanicus, Phoronis I FGH 1 f 1; sch. Eur. Phoen. 1007; sch. Apoll. Rh. 3, 1178–1187 (=Musaeus, Titanographia + Hellanicus, Phoronis)
 Fontes Nicetae: ?–Ps Nonnus Bas. 11(18 Creuzer)
 Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 476, 488 (=Ps Nonnus)
 Bas. Min. 165 (=Ps Nonnus); Eud. 515 (=sch. Apoll. Rh.); Sebastus Cymine-
 tes 38 (=sch. Apoll. Rh.?)

(21) **Semele.** Jovis cum Semele Cadmi Thebanorum regis filia congressus, gravidam eam reddidit. Juno autem ipsius uxor zelotypia percita ad Semelem accedens eamque decipiens ait: „Si te cum Jovi congregi existimas, teipsam decipis, mortalis quopiam est qui ad te accedit; et si cognoscere vis, num vere Jupiter est, pete ab eo ut ad te cum fulgore ac tonitruis accedat, ut cum Hera facere solet“. Id igitur cum Semele petiisset, Jovis cum tonitruo, ut est in fabulis, ad eam venit atque invito animo eam concremavit. Dolens enim, maxime quum gravida fuisset, dissectoque ejus ventre foetum adhuc rudem eduxit, femorique suo quem inciderat imposuit atque consuit. Expletis denique praegnationis diebus, infantem extulit Dionysiumque nominavit. Itaque Graecos sugillans Theologus ait: „Ea quae apud nos celebrantur nequaquam iis quae de Baccho feruntur similia sunt; qui quidem semivir erat, utpote nunc ea patiens quae feminarum, nunc etiam quae virorum sunt agens“. Nec femur Jovis parturiens ac praegnantium more Dionysium gestans adhuc rudem foetum existentem, quemadmodum antea Jovis caput alium quandam foetum parturierat.

Fontes antiqui: Pind. Ol. 2, 44; Eurip. Bacchae = Sch. II. 14, 325; sch. Eur. Phoen. 649; Apollod. III, 26–27 (4, 3, 1–2); Hyg. 179
 Fontes Nicetae: Apollod. III, 26–27 – Nonnus II, 24–25 – Ps Nonnus S. Lum. 4 – Elias or. V, 37, c. 467
 Parallela Byzantina: Elias V, 37 (467) (=Ps Nonnus); Cosmas PG 38, 402–405 (=Nonnus); Eud. 859 (=Nonnus), 271 (=Nonnus); Anon. Venetus ed. Sajdak 5; Psellus ed. Papadopoulos-Kerameus, „Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija“, 1910, p. 17 no. 18

(22) **Bacchus.** Porro circa Dionysium Bacchi quidam vino obruti ac furore correpti choreas agebant ac militarem expeditionem obibant. At Thebaei praesertim ipsum colebant, tonitruum quoque illud venerationi habentes, quo Semele hujus mater conflagraverat.

Fontes antiqui: Xenophanes, Silloi = sch. Aristoph. Equ. 408; FGH 468 f 2 = Strabo 10, 3, 7 (466); Lyc. 143; sch. Plato Parm. 215 a
 Fontes Nicetae: Strabo 10, 3, 7–? – Nonnus II, 24 – Elias V, 37 (c. 467)
 Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 402, 504 (=Nonnus); Elias V, 37 (c. 467) (=Nonnus); Eud. 272 (=Nonnus); sch. Jahn PG 36, 910 (=Nonnus); Tzetzes Comm. in Lyc. (=Lyc. 143, sch. vet.)

(23) **Achilles et Chiron.** Achillem dicunt sellae impositum didicisse propter Chironem centaurum. Hujus superior pars hominis, inferior vero equi fuit, qui in quodam specu montis Pelionis Thessaliae degebat. Ille autem Achillem equina sui parte imponebat, jaculare ac lepores et hinnulos ferire docebat, eumque non lacte, sed, ut fabulae ferunt, medullis cervorum atque leonum nutrebat. Unde et Achilles dictus est, eo quod communis atque usu-

tati alimenti expers fuerit. Hilos enim Graece cibus dicitur. Utebatur itaque Achilles eodem et equo, nimirum ipsi insidens, et magistro, quoniam ab eo docebatur. Sic quoque magnus Basilius a patre suo docebatur. (Glossa: Fabula gentilis narrat de specu omnimodo morum magistra habita)

Fontes antiqui: Apollod. III, 171–172 (13, 6, 1–5); sch. Apoll. Rh. 1, 554; 4, 261–264; sch. Hom. II. 16, 37; Lyc. 175–178; sch. Pind. Nem. 3, 75; Philostr. Her. 19(20), 2 (730); sch. Aristoph. Equ. 189; Statius Ach. 1, 384–386 (98–100); Him. Or. 1, 5; 13, 10; 33, 3; Hesych. II 2184; A 8839
 Fontes Nicetae: Apollod. III, 171–172 – Ps Nonnus Bas. 4 Creuzer

Parallela Byzantina: Bas. Min. 133–134 (=sch. Apoll. Rh.); Eud. 213, 998, 1015 (=sch. Apoll. Rh., sch. Aristoph. Nubes 1068, Ps Nonnus, Bas. Min.); Suidas X 303 (=Hesych.); Etym. M. 181, 28–30 (=Euphorion); Eustath. II. 1, 1 p. 15 (=sch. II. vet.); sch. Jahn PG 36, 910 = ms. Mosqu. Syn 142 ⁶⁴ LXV (s. IX) l. 82^r (=Bas. Min.); Proclus, De cyclo = Nicetas; Cyminetes 36 (=Arsenius?)

(24) **Trophonius.** Trophonius autem vates gloriae cupiditate incensus, cum Dei opinionem apud homines sibi colligere cuperet, in subterraneam quandam specum se inclusit, ibique vitam finivit, ut posteaquam inventus non esset, in coelum abreptus putaretur. Daemon autem quidam specum ingressus homines fallebat atque Trophonium se esse mentiens oracula edebat. Unde etiam homines antrum illud ingressi et oracula referentes, tristes et tetrici abhinc manebant, propter metum daemonis illius.

Fontes antiqui: Sch. Aristoph. Nubes 508; Plut. Prov. 1, 51; Zenob. 3, 75
 Fontes Nicetae: Sch. Aristoph. Nubes 508–? – Nonnus 1, 1 – Ps Nonnus S. Lum. 6 Mai (11 Syr. Arm. Brock)
 Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 512 (=Nonnus); Elias IV, 56 (c. 311), V, 16 (c. 438) (=Nonnus); Suidas E 2323 (=sch. PG 36, 340), N 395 (=Gr. Naz.), I 1065 (=Gr. Naz.); Eud. 930 (=Ps Nonnus); Anon. Venetus ed. Sajdak 13 (=Nonnus)

(25) **Elysii campi.** Minos et Rhadamanthus, qui Jovis dicebantur esse filios, a patre auctoritatem quoque acceperunt, Minos enim leges edere, Rhadamanthus vero aequitatis jus reddere. Hi autem asphodelorum, hoc est paradysi campos meriti sunt, ubi multi asphodeli florent ac dulcem fragrant odorem; pulcherrimi autem colores eorum floridi necnon radices utiles erant. Nomen denique campi illius Elysium, velut terrae agrestis ac virginis, perinde ac paradysus noster, qui in Moysis laudatur libris. Etsi de nomine paradisi tandem dissentitur, Elysii tamen campus vel asphodelorum pomarium jure nominatur, quia non sinebantur mortuorum umbrae illic, sed Insulis Fortunatis degebant. Campus autem Elysium velut nunquam transgressus dicitur, vel id propterea quod illibata corpora illo loco permanebant.

Fontes antiqui: Plato, Minos 318 d, Leges I, 1 (624 b), 948 bc, Gorgias 523 bc, Phaedon 112–114 (+sch.); sch. Pind. Ol. 2, 137; Apoll. Dysc. Lex. Hom. 45, 257, 318 (=Aristarch.); sch. Theocr. 7, 68; Hesych. s.v. asphodelos
 Fontes Nicetae: Sch. Plato Phaedon 112–114 – Nonnus II, 13, 36 – Ps Nonnus Bas. 15 + sch. Theocr. 7, 68 + Apoll. Lex. Hom. 45, 257 (=Hesych. 7971 = Suidas A 4299)

Parallelata Byzantina: Sch. Montagu PG 36, 1256 (= Nonnus II, 13); sch. Montagu PG 36, 1225 (= sch. Pind.); Georgius 162 (= sch. vet. Bas. Min. 162 (= Nonnus); Cosmas PG 38, 539-540 (= Ps Nonnus); Suidas H 273 (= sch. Plato, Phaedon 112); Etym. M. 343, 40 (= sch. Apoll.); Elias V, 21 (c. 446) (= Nonnus + sch. Boissonnade); Eud. 438 (= Nonnus), 529 (= Nonnus II, 36), 651 (= Ps Nonnus Bas. 15).

(26) **Uranus.** Fingunt Saturnum adversus Coelum patrem suum rebel-
lasse partesque ipsius pudendas excidisse atque in mare projecisse, fructum-
que obscoeni illius membri atque exsectionis Venerem extitisse. Atque hoc
modo ipsa turpiter progenita est rursusque turpiter honoratur per flagitiosos
concubitus atque execranda mysteria.

Fontes antiqui: Sch. Hes. Opera et dies 11, Theog. 459
Fontes Nicetae: Nonnus I, 88 - Ps Nonnus S. Lum. 5
Parallelata Byzantina: Cosmas PG 38, 511, 575 (= Ps Nonnus);
Elias V, 38 (c. 467) (= Ps Nonnus); sch. Norden 10 (= Nonnus Syr. II, 38); Etym.
M. 540, 4-24 (= Chrysipp.)

(27) **Dii gentiles.** (Gentilium mendacia atque obscoenitates, sic enim
voco ea quae apud eos sacra). Sic quoque aequum censeo utique sacra genti-
lium ab omni rectae rationis particeps nominare.

Fontes antiqui: Fulg. Mythogr. 2, 4
Fontes Nicetae: Sch. Jahn PG 36, 910
Parallelata Byzantina: Sch. Jahn 36, 910

(28) **Saturnus.** Si ipsis gentilibus proferamus Saturnum, quem pro deo
colunt, filios suos devorasse, aiunt aliud quiddam esse, quod his verbis signi-
ficatur. Tempus enim inquit quidquid progenuerit rursus consumit affer-
tur.

Fontes antiqui: Fulg. Mythogr. 2, 4
Fons scholiastae: Scholion
Parallelata Byzantina: Elias V, 38 (c. 467)

(29) **Jupiter.** Fingunt enim isti Graecorum theologi quod cum Saturnus,
Jovis pater, ut Graeci fabulantur, oraculum accepisset fore ut ab uno filio-
rum suorum a regno deorum pelleretur, quotquot ei masculos Rhea uxor
pareret devorabat. Quae igitur cum Jovem peperisset, ob formae ipsius ve-
nustatem misericordia commota, furtim sublatum in Cretam emisit, eique
Curetes (Juvenes Slavice) daemones quosquam adjunxit, qui gravem sonum
atque armorum et tympanorum crepitum excitarent ac tripudium illud quod
Pyrrhichium a gentilibus dicitur armati agerent, ut armorum strepitu gravem
infantis Dei vagitum tegere possent, ne forte Saturnus e coelo vagitum audi-
ens ipsum quoque devoraret. Lapidem autem fascis involutum nati loco ma-
rito devorandum reliquit, quem pro Jove cum devorasset, eos quoque quos
prius absorpserit evomuit. Caeterum historiae traditum est hunc Jovem praes-
tigiatores et scelestum hominem fuisse, Cretensium tyrannum vel regem,
apud quos illius quoque monumentum ostenditur. Etsi qui inter gentiles
eruditione praestant indigne haec verba ferunt, cum hanc historiam vel pla-
ne intelligentes, vel allegorice proferentes. Quos etiam inridet Theologus, ut
qui ineptissime nugarentur divinae potentiae participem Jovem nequaquam

puerorum more exili voce vaguisse, sed magnum ejulatum edidisse, ut ad
coelum usque permeare poteret. Fabula quidem lapidem pro Jove a Saturno
habitu fuisse narrat. At Theologus Jovem ut lapidem a Saturno devoratum
esse ait et quo perspicuum est eum non ad rei gestae famam respexisse, ve-
rum ad Saturni opinionem. Jupiter enim et Jovis unus ac idem sunt; ut
Graeci insuper fingeant, adeo robusta erat natura, ut cum hoc exploratum
persuasum haberet se Jovem devorasse, propter naturae firmitatem, eo magis
similem. Jovem igitur ut lapidem devoratum esse Theologus ait, ad Saturni
petram devorantis opinionem respiciens. Ridiculum enim fuisse deum tan-
tae reputatum fortitudinis, adeo ut saxum pro eo Saturnus devorasset, infantis
ad instar vaguisse, vel puerulum voce adeo horrida, ut solum armorum stre-
pitum eam tegere potuisset, ad coelum usque prolata ejulasse. Haec propter
inridet gentiles Theologus, eosque satis delirasse affirmat.

Fontes (1) *Jovis origo*: Callim. Hymni 1; Ephoros FGH 70 f 149 =
Strabo 10, 4, 16 (735); Nic. Damasc. FGH 90 f 103 = Stob. IV, 2; Cornutus 6;
Apollod. I, 5(1, 7) = Stob. 45, 41 - Nonnus II, 30 - Ps Nonnus S. Lum. 1
(2) *Curetes et petra Jovis*: Apollod. I, 5(1, 1, 7) - Nonnus - Ps Nonnus; sch.
Lyc. 1297
(3) *Pyrrhichius*: Sch. Pind. Pyth. 2, 127 - Hesych. II 4463 (= Eur. Andr. 1136)
- ? - Nonnus - Ps Nonnus
(4) *Jovis-latro*: Euhemerus FGH 63 f 24 (= Lact. Div. Inst. 1, 11, 46) - Cl.
Alex. Protr. PG 8, 515 (+ sch. PG 9, 780) - sch. Norden p. 616 - Nonnus -
Ps Nonnus
Parallelata: Cosmas PG 38, 404-405, 501-503; (= Ps Nonnus); Elias
IV, 112, 120 (c. 384, 392), V, 40, 48 (c. 469, 482) (Ps Nonnus + sch. Norden);
Bas. Min. 106 (= sch.), 106 b (= sch.); Sch. Norden p. 616 (= sch. Cl. Alex.);
Anon. Venetus ed. Sajdak 13 (= Apollod. ?); Eud. 414, 849 (= Ps Nonnus)

(30) **Rhea.** In Phrygia Rheae, Jovis uxoris, delubrum erat, in quo
Phryges festum celebrantes pudenda membra excidebantur, Rheae calami-
tatis speciem exprimentes, in quam illa filiis a Saturno devoratis inciderat.
Ac tibicines quidam tibiis ludebant, animam illorum a doloris sensu averten-
tes atque ad perferendam exsectionem inflammantes. Tibicines quidem Co-
rybantes imitantes erant, perinde ac si Rheam ipsam consolarentur. Cory-
bantes autem daemonum sunt genus, Rheae subservientium, quos Cabyros
(Kairous mss. Sl.) vocant. Porro matrem deorum fingunt esse Rheam at
certe Jovis fratrumque ipsius, quemadmodum et patrem deorum Saturnum.
Ac Phryges erant qui hujusmodi sacrificia in Rheae honorem peragebant et
celebrabant atque ipsi sacrificantes cruciabantur, amarissimisque inde dolo-
ribus afficiebantur.

Fontes antiqui: Bergk PLG⁴ Fr. adesp. 84(83) = Pind. ? Strabo
10, 3, 7 (466) = sch. Aristoph. Lys. 558
Fontes Nicetae: Strabo 10, 3, 7 (466) - sch. Aristoph. Lys. 558 -
sch. Cl. Alex. Protr. 9 (PG 9, 778) - Nonnus I, 5 - Nonnus I, 59 - Ps Nonnus
S. Lum. 2 - sch. Norden p. 618
Parallelata Byzantina: Cosmas PG 38, 502 (= Nonnus); Bas.
Min. 106 (= sch. Piccolomini); Georgius 106 b (= sch. Piccolomini); sch. Norden
8 p. 618 (= Cosmas ?); Anon. Venetus ed. Sajdak 4 (= Ps Nonnus ? + sch. Cl.
Alex.); Suidas K 2114 (= sch. Arist. + sch. Piccolomini); Elias IV, 64 (c.
324-5); Etym. M. 531, 5-9; 542, 21 (= sch. Cl. Alex. + sch. Lyc. 78, 1170);
Tzetzes Comm. in Lyc. 78, 1170 (= sch. vet.).

(31) **Minerva.** Minervam enim ferunt ex Jovis capite natam esse, Jovem autem capite vel collo concepisse et cum tempus advenisset partus, filium suum Vulcanum fabrum accersisse, illum denique collo patris securim injecisse indeque Minervam natam fuisse.

Fontes antiqui: Sch. Apoll. Rh. 4, 1311; Lyc. 519
Fontes Nicetae: Sch. Apoll. Rh. 4, 1311 — Nonnus II, 27 — Ps. Nonnus S. Lum. 4 b(5) — Elias II, 39 (c. 468)
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 487 (= Nonnus II, 27); Anon. Venetus ed. Sajdak 5 (= Nonnus); Eud. 1 (= Nonnus + sch. Lyc.); Elias V, 39 (c. 468) (= Ps. Nonnus); Tzetzes Comm. in Lyc. 519 (= sch. vet. in Lyc. et Apoll. Rh.)

(32) **Diana Elaphebolus.** Dianam aiunt gentiles venandi arte et arcu feriendi peritam esse, propter hoc enim Elaphebolum vocabant eamque ut deam colebant.

Fontes antiqui: Hom. Hymni 27, 2; Apoll. Dysc. Lex. Hom. 66, 1; Hesych. E 1919
Fontes Nicetae: Apoll. Dysc. Lex. Hom. 66, 1 — Hesych. E 1919 + Ps. Nonnus Bas. 6
Parallela Byzantina: Etym. M. 326, 12–14 (= Hesych.)

(33) **Mercurius.** Mercurium nempe subripientem et acquirentem vocant ac summis honoribus eum afficiunt fures atque avari homines.

Fontes antiqui: Sch. Aristoph. Plut. 1153–1165
Fontes Nicetae: Sch. Aristoph. — Nonnus II, 31 — sch. ms.
Mosqu. Syn. 149 $\frac{54}{LV}$, f. 169^v — Elias IV, 121 (393), V, 40 (469)
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 402, 496 (= Nonnus I, 90); Sch. Jahn PG 36, 916 (= Nonnus); Elias IV, 121 (393), V, 40 (469) (= sch.)

(34) **Mars, Venus, Mercurius et Bacchus.** Aiunt nempe gentiles Martem auctorem et incentorem irae ac caedis, Venerem autem amoris aestus et voluptatis, Mercurius vero furti, Bacchus porro ebrietatis, unumquemque enim passionis cuiusdam praesidem fuisse.

Fontes antiqui: ? — Theodoret. Gr. aff. cur.
Fontes Nicetae: Theodoret. Gr. aff. cur. 3, 49 (45) — ? — Nonnus I, 92, 93 — ?
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 402, 405

(34 bis) **Venus Lemnia.** Illas infoecundas nominabat, ut in historia quadam invenitur. Lacustra (Lemnia) gens, dum Veneri solita sacrificia negaret, mulierum infecunditate afflicta fuit. At rursus illae debita sacrificia rite offerentes, dea solvit mulierum infoecunditatem. Sic autem mulieres eorum ut prius parturire potuerunt.

Fontes antiqui: Asclepiades, Tragodoumena fr. 13; Sch. Hom. II, 7, 968 (AD); Sch. Apoll. Rh. 1, 615; Apollod. I, 114 (1, 9, 17, 1)
Fontes Nicetae: Apollod. I, 114
Parallela Byzantina: ?

(35) **Hecate.** Hecatē deorum nonnulli Lunam esse aiunt, alii autem Hecatē deam nocte obambulātem leonum curru vectam; atque serpentes habentes circa currum erant atque horrendis somniis apparebant; quorum denique aspectus causa intuentes insani efficiebantur.

Fontes antiqui: Plato Phaedon 107 c; Eur. Med. 396; Sch. Eur. Hipp. 142; Sch. Aristoph. Lys. 443, Plut. 594; Sch. Hes. Theog. 411; Sch. Theocr. 1, 12, 36; Lyc. 519; Plut. De prov. Alex.; Pollux 6, 76; Apoll. Rh. 3, 860
Fontes Nicetae: Apoll. Rh. 3, 860 — Eus. PE 3, 11, 32 — Nonnus I, 96 — Ps. Nonnus S. Lum. 10
Parallela Byzantina: Steph. Byz. p. 636; Cosmas PG 38, 487, 505 (= Ps. Nonnus); Suidas E 364 (= Ps. Nonnus); Sch. Norden 9 p. 619; Eud. 1 (= sch. Lyc. 519), 336 (= Ps. Nonnus); Etym. M. 319, 42 (= sch. Theocr.); Tzetzes Comm. in Lyc. 519 (= sch. vet.)

(36) **Abaris.** Abarim aiunt Hyperboreum fuisse; gens vero illa in partibus Septentrionis et Aquilonis sita est. Scythia autem Hyperboreus est. Dicitur itaque illum mercedis causa Apollinis opera peregrisse atque ab illo has oracula edentem. Alii vero dicebant quod hastam per aëra mittens cum illa se circumferebat.

Fontes antiqui: Herod. 4, 36 (296); Lycurg., C. Menesaechnum fr. 86; Sch. Aristoph. Equ. 729; Harpocr. 1, 1 (= Hippostr.)
Fontes Nicetae: Sch. Aristoph. Equ. 729 + Lycurg. C. Men. fr. 86 — Ps. Nonnus Bas. 7 Creuzer
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 509 (= Ps. Nonnus); Bas. 151 (= Ps. Nonnus); Georgius 151 (= Ps. Nonnus); Suidas A 18 (= sch. saec. VI ad Gr. Naz.); Eud. 19 (= Ps. Nonnus)

(37) **Gyges.** Narrant autem Gygem anulum invenisse eumque secum abstulisse et cum sui conspectum hominibus eripere vellet, annuli palam intus convertere solitum fuisse, qua occultata ipse quoque latebat. Quo autem modo agens, regiamque intrans et latitans, Lydorum regem interfecit ac regnum accepit. De hoc narrat Plato quoque in Vitis, Gygem enim pastorem fuisse et oves pascisse, equum sepultum aeneum in eoque autem intus hominis cadaver anulum ferentem invenisse atque anulum illum secum abstulisse; dum vero annuli palam intro converteret, absconditum, quando autem illum reverteret, rursus visibilem hominibus ibi praesentibus fuisse. Caput enim annuli flexilem erat. Ferens itaque anulum, regnum Lydorum petit et caput annuli vertens invisibilis effectus est atque regiam intravit ibique regem Lydorum interfecit ac regnum ejus accipit. Herodotus vero alia narrat de Gyge, per mandatum nempe reginae Candaulem regem necasse et regnum accepisse.

Fontes antiqui: Herod. I, 8–12 (5–7) (= Archilochus Parus); Plato Rep. 359 d; Diogenian. Epit. 2, 20; Himerius Ecl. 19, 5
Fontes Nicetae: Platon Rep. 359 d + Herod. I, 8–12 — Nonnus I, 55 — Ps. Nonnus Bas. 5 Creuzer + Elias IV, 90 (c. 357). Versio Slavica: Ps. Nonnus + Nonnus

Parallela Byzantina: Sch. Mosqu. Syn. 147 $\frac{53}{LIV}$, f. 105 (= Nonnus); Cosmas PG 38, 617 (= Nonnus); Sch. Jahn PG 36, 906 (= Nonnus); Elias IV, 90 (357) (= sch.); Bas. Min. 151 (= Nonnus); Georgius 151 (= Nonnus); Suidas F 47 (= Diogenianus); Cyminetes 2 (= M. Apostolius)

(38) **Midas.** Midam autem Phryges regisse dicebant gentiles admodum, que aurum dilexisset. Cum vero optasset ut quicquid attingeret in aurum verteretur ejusque voti compos fuisset atque edere non potuisset, quin citharomnes et potus quos attraxerat in aurum commuterentur, fame periit.

Fontes antiqui: Sch. Aristoph. Plut. 287; Paus. 1, 4, 5 (11); Hyg. 191; Servius Aen. 10, 142; Ovid. Met. 11, 85—193; Him. Ecl. 16, 9.
Fontes Nicetae: Sch. Aristoph. Plut. 287 — Ps Nonnus Bas. 6.
Creuzer + scholium (Paus. 1, 4, 5).
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 568, 615—616; Bas. M. 151 (= Ps Nonnus); Georgius 151 (= Ps Nonnus); Sch. Norden 11 (= Ps Nonnus); Eud. 648 (= Ps Nonnus); Suidas M 1036 (= Gr. Naz.); Cyminetes 1 (= Arsenius?)

(39) **Orpheus.** Primi Thraces religionem erga deos invenerunt. Porro mysteria et sacrificia Orpheus eis tradidit, quem aiunt citharistam fuisse atque citharam pulsantem tum res anima carentes movisse, tum bestias permulsiisse. Figurata tamen haec credo quod accipere debemus et petras scilicet anima carentes quas aiunt movisse et bestias quas omnes cithara permulsiisse, ut Theologus ait, ad laetitiam et mansuetudinem.

Fontes antiqui: Palaeph. 33(34).
Fontes Nicetae: Nonnus I, 69, 77; II, 18 — Ps Nonnus S. Lum. 17.
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 479—480, 490, 620 (= Nonnus + Ps Nonnus); Elias II, 12 (c. 14); IV, 4 (c. 252), 104 (c. 374), 112 (c. 383) (= Nonnus); Suidas Θ 486 (= Gr. Naz.); Eud. 738 (= Nonnus I, 77); Etym. M. 455, 13—15 (= Gr. Naz.); Sch. ms. Bucharest. Gr. 179 f. 297^v (= Etym. M. 629, 38—42).

(40) **Zamolxes.** Zoroaster ille atque Zamolxes.

Fontes antiqui: Hecat. Abder. ap. Diod. 1, 94, 2(105); Mnaseas FHG III, 153 fr. 23 = Herod. IV, 95 (325); Sch. Plato Rep. 600 ab; Cl. Alex. Str. 4, 57, 2; Hesych. Z 45; Hellanicus FGH 4 f 73.
Fontes oratoris Moldavi: Diod. 1, 94, 2 — ?
Parallela Byzantina: Hesych. (v. supra); Suidas Z 17, II 3120 (= Herod.); Etym. M. 407, 45 (= Herod., Hellanicus, Rhetorica anon. saec. X).

(41) **Mithras.** Mithram Persae solem esse dicunt. Huic festa peragebantur ac praesertim apud Chaldaeos, qui XII suppliciis cruciebantur, nempe per famem, per aestum solis, per frigus, per verbera aliosque hujus generis cruciatus. Justam autem hujusmodi Mithriacorum poenam Theologus vocavit, quod his suppliciis merito afficerentur, ut mercedem erroris ab iis ipsis quorum cultui se addixissent acciperent, dum ab illis ita excruciantur.

Fontes: Nonnus I, 6, 47 — Ps Nonnus S. Lum. 18 — Elias IV, 64 (325).
Parallela: Cosmas PG 38, 506 (= Nonnus I, 47); Elias IV, 64 (325), 83 (350) (= Ps Nonnus); Eud. 649 (= Nonnus I, 6).

(42) **Osiris et Typhon.** Fabula Aegyptia narrat Osiridem fratremque Typhonem adversarios fuisse deos, Osiridem autem omnes virtutes, Typhonem vero vitia exercuisse Osiridemque necasse. Hanc quidem passionem celebrabant Aegyptii, sese vulneris ac verberibus afficiebant ac fletu mortis hujus memoriam faciunt. Illi autem regis atque reginae filli erant.

Fontes antiqui: Herod. 2, 144 (174), 156, 3 (180); sch. Lyc. 212.
Fontes Nicetae: Ps Nonnus S. Lum. 19.
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 508 (= Ps Nonnus); Anon. Venetus ed. Sajdak 8 (= Ps Nonnus); Eud. 739 (= Ps Nonnus); Suidas O 693 (= Ps Nonnus); Tzetzes Lyc. 212 (= sch. vet.).

(43) **Isis.** Historia de Iside haec est. Jupiter cujusdam puellae Isis vel Ino nomine amore captus eam in bovem mutavit, ne Juno ipsius uxor id resciscere posset. Juno autem recognita fraude et zelotypia correpta aestrum ei injecit, quo autem percita universam peragravit terram.

Fontes antiqui: Ephoros FGH 70 f 156 = sch. Apoll. Rh. 2, 168; Palaeph. 43.
Fontes Nicetae: Palaeph. 43 + sch. Apoll. Rh. 2, 168 — Nonnus II, 33 — Ps Nonnus S. Lum. 20 — Elias V, 41 (469—470).
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 507—508 (= Nonnus); Elias V, 41 (469—470) (= Ps Nonnus); Suidas I 636 (= sch.); Eud. 493 (= Nonnus + Ps Nonnus); Tzetzes Comm. in Lyc. 1292—1294 (= sch. vet.); Etym. M. 476, 48—54 (= sch.).

(44) **Iphigenia (I).** Historia de cerva et virgine talis est. Cum Graeci adversus Trojam navigarent, Iphigenia Agamemnonis filia apud Aulidem Boeotiae civitatem in sacrificium Dianae oblata est. Diana autem miseratione permota, cervam ipsius loco mactandam dedit, eamque eripiens ad Tauroscythas abduxit. Qui autem Dianae delubrum erexerunt, peregrinos jugulare ac illius honore mactare docuerunt.

Fontes antiqui: Stasinus, Cypria (Epit. Procli ap. Epit. Apollod. 3, 22).
Fontes Nicetae: Apollod. Epit. 3, 22 — Ps Nonnus Bas. 3 Creuzer.
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 601 (= Ps Nonnus).

(45) **Iphigenia (II).** Cum Graeci Trojam peterent, in quadam regione, Aulide nomine, Boeotiae finitima, tanta navigandi incommoditas a Diana inmissa est, ut omnis eorum exercitus illic detineretur. Hanc autem ob causam ira succensa erat quod Agamemnon, cum cervam in venatione telo confecisset, gloriari ausus est, ne ipsam quidem Dianam pari dexteritate telum missuram fuisse. Cum autem invalescenti tempestate oraculum consulerent, responsum accipiunt nunquam mali hujus finem expectandam esse, nisi Agamemnon filiae suae caede Dianam placaret. Parens igitur Agamemnon filiam suam Iphigeniam Dianae mactandam producit. Diana autem Iphigeniam eripit atque ad Tauros mittit. Tauri autem in Boreali parte et Scythica habitant, ubi Dianae delubrum erat. Pro virgine quidem Diana cervam mactandam substituit, Iphigenia nempe apud Tauroscythas sacerdos Dianae instituta est atque omnes Graecos mactabat.

Fontes antiqui: Antoninus Liberalis 27; Sch. Eur. Or. 658; Hyg. 98, 120.
Fontes Nicetae: Nonnus I, 95 — Elias IV, 64 (c. 325).
Parallela Byzantina: Sch. ad Gr. Naz. or. XXV ms. Leninopol. Acad. RAIK 105 saec. IX, f. IV (= Tzetzes); Elias IV, 64 (325) (= Nonnus); Tzetzes Alleg. Iliados proleg. 746—764 (= sch. Eur.).

(45 bis) **Palamedes** (fragmenta Gregorii Nazianzeni oratio IV)

(46) **Patrocles**. Patroclus omnis homo vocatur qui alium foris ab interno esse se fingit, ut nepos ille Achillis Patroclus, arma avunculi sui induens, ut Hectorem terreret. Hector autem aspiciens eum intellexit alium, non Achillem, esse in armis ac Patroclum interfecit.

Fontes antiqui: Aristarch. sch. Hom. II. 16, 854 (= Artemon Miliesius, De somniis)
Fontes scholiastae: Prov. Eust. Thess. CPG III, 307 sqq

(47) **Hecuba**. Homericam hic imaginem Theologus depinxit, cum ille Hecubam reginam fingeret, quae filium suum Hectorem foris urbis manere mallentem deprecans urbem rursus ingredi salvumque iri, flens nempe gremiisque manu aperiens, altera quidem ubera extrahens dixit: „O, fili, his uberribus pudorem accipe ac mihi ipsa miserere, dum ubera haec tibi quondam protuli, ut oblivioni pueriles traderes moerores. Educationem illam denique memento ac dono mihi da parcere tibi ipsi“.

Fontes antiqui: Sch. Hom. II. 22, 79–83

Fontes Nicetae: Scholia Byzantina ed. Sajdak p. 23–28

(48) **Orestes et Pylades**. Orestes et Pylades cognati fuerunt. Nam Pylades Orestem iuvavit, cum matrem suam Clytemnestram, necis viri sui Agamemnonis ac patris Orestis auctorem, interficeret. Quum Orestem matricidam urbs accusaret ac morti traducere voluerit, Pylades amicum derelinquere noluit, sed cum in partem matris caedis venisset, tum in parte quoque periculi esse voluit, unde et eximiam laudem accipere meruit. Adeo itaque amicitiam illi coluerunt, ut mortuum Pyladem Orestes ad inferos secutus est.

Fontes antiqui: Sch. Eur. Or. 28 sqq; Ps Arist., De peplo 42, sch. Lyc. 1374

Fontes Nicetae: Nonnus I, 7 – Ps Nonnus Bas 12 Creuzer
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 621 (= Ps Nonnus); Bas. Min. 154 (= Nonnus); Tzetzes Comm. in Lyc. 1374 (= sch. Eur.)

(49) **Alcmaeones**. Alcmaeon vir clarissimus patria Atheniensis fuit. Is tyrannide a Pisistrato oppressam civitatem in libertatem vindicare cupiens, Delphos consulendi oraculi causa profectus est ac pretio corruptis omnibus Apollinis ministris, ipso denique fano pecuniis sibi vindicato, oraculo persuadet ut si quando Spartanus quispiam rex oraculum petiturus eo se conferret, nil aliud responsi daret, nisi: „Deus hoc dicit vobis, liberas Athenas efficias“. Id igitur cum saepius factum esset, impulsus tandem sunt Lacedaemonii et tyrannidem atque terrorem quae Athenis erant sustulerunt. Quae res magnam gloriam Alcmaeoni peperit, ut qui prudenti consilio Athenas liberasset.

Fontes antiqui: Herod. 5, 62 (401); 1, 60–64 (28–31); Philoch. Atthis II FGH 328 f 93; Arist. Ath. pol. 19; Pind. Pyth. 7, 9 (= Philoch.); Sch. Aristoph. Lys. 1153 (= Aristot. Ath. pol.)

Fontes Nicetae: Sch. Aristoph. Lys. 1153 – Ps Nonnus Bas. 3
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 561 (= Ps Nonnus); Bas. Min. 117 (= Ps Nonnus); Eud. 17 (= Ps Nonnus)

(50) **Xerxes**. Herodotus narrat quod cum Xerxes Persarum rex infinita copia militum cum Atheniensibus bellum gereret, altiora cogitabat ac ingentia tentabat certamina summamque petens belli virtutem letalem et, ut Atheniensibus terrorem injiceret, mirabilia quaedam opera concepit, elementorum quoque naturam immutare adnixus. Proinde navibus pontem super Hellespontium mare confecit humumque ibi stravit. Collem montis Atho denique secavit ac aequora ibi influere permittens terram suis cum copiis Eretrienses inusitato more obripuit. Etenim unusquisque militum sinistrae alii suam junxit dextram ac ita retis ad instar Eretrienses involutos atque conclusos omnesque inde vivos abduxerunt. Praeterea, quum pons Hellespontius, qui prius super Hellespontum tendebatur, parum firmatus fuerat ac ventus eum solveret, immensa aequora movens, fustibus pelagum castigare jussit Xerxes, ut indomita terrentur aequora ac colla in metum dare compulerentur, cum quidem tantae animae virtus risum moveret.

Fontes antiqui: Herod. 6, 101, 2–3 (485), 7, 21–24, 33–35 (520–522; 526); Aristarch. Sch. Hom. II. 14, 229

Fontes Nicetae: Scholia Lyc. 1432 + Sch. Apoll. Rh. – Georgius ms. Buch. 390

Parallela Byzantina: Bas. Min. 178; Georgius ms. Buch. Gr. 390 f. 505v

(51) **Bellum Phocense**. Alludit ad Phocense bellum, quod quia profano Delphico direpto et expilato gerebatur sacrum dictum est.

Fontes antiqui: Theopompus, Philippica XXVI, fr. incertum, FGH 115 f 312; FGH III, 308 fr. 182–184 = Athen. Deipn. XIII, 604 f–605 d; 532 d; Diod. 16, 56; Paus. 3, 10, 3 (229); Porph. De abstin. 2, 16

Fons Nicetae: Scholion ignotum

(52) **Cyprianus**. Cyprianus, Africanus episcopus, Decio imperanti, martyrii coronam accipere meruit.

Fons: Scholion ignotum

(53) **Novatus**. Si vero illos qui poenitentiam non agunt Novatus nolit accipere, optime fecit, utpote ego illos ipse recipere nolo; at vero in poenitentium dignitatem respicere nolo, etiamsi uncti fuerint, quod antea et ille fecit optime. Non convenit autem lapsos pristinae dignitati restituere et, dum recipiam eorum poenitentiam, hoc est pensum atque gravamen illis indico, ut lachrymis purificarentur. Quos autem ille si nolit recipere, eum non secutus ero.

Fons: Scholion ignotum ad Cypriani epistolam 55, 29

(54) **Julianus et Constantius**. Julianus, dum a Constantio persequabatur, ad altare confugit, hoc autem modo per Christum salvus effectus est.

Fons scholiastae: Scholium ms. Mosqu. Syn. Gr. 139 ⁵¹ LVIII f. 361v

(55) **Basilius et Valens.** Tu autem mihi indicas non sub Juliano, nonnulli autumant, sanctum Basilium antistitem fuisse, sed Valente imperatore infulam suscepisse.

Fontes scholiastae: Elias IV, 35(288); sch. 54 ad or. XLIII ed. Basel, 1571; Bas. Min. 168, 170; Georgius 168

(56) **Anthimus Tyanaeus.** Anthemius episcopus, Tyanae civitatis antistes

Fontes scholiastae: Sch. 80 ad or. XLIII ed. Basel, 1571

(57) **Ariani Constantinopoleos.** Antequam Gregorius Constantinopolim adiret, valde multiplicati sunt ibi Ariani atque ecclesias Christianorum cum redditibus suis omnibus invaserunt, adeo ut pauci rectae fidei abscondere cogerentur, ac multos pecuniis in heresim incidere illicebant.

Fontes ignotus

(58) **Lacedaemoniorum disciplina.** At vero Dianae cultores Lacedaemonii in ipsius honorem festum celebrabant, in quo adolescentes seipsum vulnerantes et proscindentes, aram cruore perfundebant, ac vulneribus suis perferendis seipsum assuefacientes, ut scilicet vulnera in bellis accepta contemnerent, atque eam huiusmodi cultu prosequerentur, ut virtute ac fortitudine praestantem virginem. Hi porro cum coeteris in rebus animi robore praestarent ac aequanimitate labores patirent et militum aerumnas perferrent, in hoc uno magnanimitate seu male utebantur, quod frustra sese invicem quasi hostes flagris conciderent atque huiusmodi rebus gratum Deo cultum sese exhibere arbitrarentur atque etiam coram omnibus impudice corpus detegabant Spartani sicque nudi coedebantur. (*Ms. Mosqu. Syn. Sl. 55/35*): Talem namque nuditatem virginum ac puerorum amorem pudere debuit colere, impudice agere ac pati. (*Ms. Bucharest. Sl. 142*): Talem namque nuditatem pudere debuit virginem aspicere. Quocirca si Dianam illi Lacedaemonii indeorum numero habebant ac proinde hominumque amantem existimabant, quonam modo sanguinis profusione eam delectari putabant? Rursus si virginem esse credebant, cur inverecunde denudabantur? Nam iidem et horrenda flagitia honori habuerunt, Syssitia convivia celebrantes, in quibus foedis voluptatibus utebantur, turpiaque flagitia et faciebant et patiebantur. Puerorum denique amor apud illos in summo erat honore et coeteris in rebus ultra modum feroces erant, passionibus contrariis indulgentes. Audacia enim et flagitia vitiorum contraria sunt opera, cum imbecillitas animae est se vitiis irretire ac virili fortitudine talia pati, utpote seipsum vulnerare atque aerumnas belli patienter ferre virtutis opera sunt.

Fontes antiqui: Aristoph. Thesm. II fr. 322; Strabo 10, 4, 16 (480); Paus. 3, 16, 9-11 (250); Nic. Damasc. De moribus FGH 90 f 103 z = Stob. IV, 2, 25

Fontes Nicetae: Paus. 3, 16, 9-11, — Nonnus I, 11-12, 57 — Ps Nonnus S. Lum. 8

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 508-509 (= Ps Nonnus); Elias IV, 64(c. 325) (= Nonnus I, 11-12), 98 (c. 367) (= Nonnus I, 58); Anon. Venetus ed. Sajdak 10 (= Nonnus); Eud. 615 (= Ps Nonnus); Suidas A 62 (= Aristoph.)

(59) **Ludi sacri.** Veteres mortuis suis sacrificia peragebant, quae praemia appellabant. Praemia quippe vocabantur, dum ex omnibus opibus ac praeterea quatuor ludorum genera instituerunt ibique certamina a gentilibus suscipiebantur. Illa autem funebria Olympia, Pythia, Isthmia atque Nemea vocabantur. In Olympia quidem qui victor discessisset pro proemio oleae ramum ferebat, in Pythiis autem poma, quae etiam ludicra vocat Theologus, quod puerile sit ac ludicrum huiusmodi praemium. Jam qui Isthmo vicisset pini ramum accipiebat, qui autem in Nemea, apium referebat.

Fontes antiqui: Sch. Pind. Ol. 1, 1, 3, 27; Sch. Theocr. 4, 7; Sch. Aristoph. Ran. 330 (= Iophon tragicus); Plut. 586; Sch. Nic. Alex. 603 (= Oppianus, Lyc.); Sch. Apoll. Rh. 3, 1240 (= Musaeus); Plut. De prov. Alex. (= Menecrates Tyrius); Paus. 8, 48, 2(696); Sch. Cl. Alex. Protr. PG 9, 782
Fontes scholiastae: Nicetas in or. XXIV, 19 ed. Sajdak p. 29
Parallela Byzantina: Suidas A 297, I 471 (= Gr. Naz.), ante saec. XI in or. XXIV, ed. A. Manandian, Scholien zu fünf Reden des Gregor von Nazianzus, Marburg, 1903; Bas. Min. in or. XXIV, no. 70 Cantarella et p. 29 Sajdak (= Paus. ?); Sch. Piccolomini-Jahn PG 36, 913 (= sch. Theocr., sch. Cl. Alex.); Sch. ms. Vindobon. Suppl. Gr. 57(16 K) saec. XI, ed. Sajdak p. 30 nota (= sch. Cl. Alex.); Nicetas in or. VII, 17 ed. 1690 col. 570 (= Elias in or. XXIV, 6 col. 805).

(60) **Palaestra.** Apud gentiles mos erat ut nudi inter se decertarentur. Ad palaestram vero alludit.

Fontes ignotus

(61) **Sacrificia gentilium.** Mos erat ut in festis gentilium, dum diis sacrificarent, optimas super mensas adponerent phialas, super quas cibos adculabant, pyramidis ad instar, perinde, ac si tabernaculum erexissent, ubi cibus praeparatus fuisset vel ut taberna deversoria, ubi cibus ac potus laete sumpserentur.

Fontes Nicetae: Nonnus II, 14

Parallela Byzantina: Elias V, 22(447); Eud. 775 (= Nonnus)

(62) **Delphicus tripes.** In Delphis autem Graeciae urbe Apollinis templum erat ac tripes aeneus phialam portans aeneam, in cuius medio cochlea aenea erecta erat, ex qua oracula edebantur. Ea porro praestigia Theologus vocavit, quia decipiebantur qui ipsis fidem praebebant.

Fontes antiqui: Sch. Aristoph. Plut. 9; Sch. Theocr. 1, 117; Sch. Eur. Phoen. 222, 232, Or. 165 (= Ibycus); Him. Ecl. 13, 6

Fontes Nicetae: Sch. Eur. Phoen. 222 — Nonnus II, 20 — Ps Nonnus S. Lum. 13 — Elias V, 37 (466-467)
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 498 (= Nonnus); Elias V, 37 (466-467) (= Nonnus + Ps Nonnus); Suidas II 3137 (= Nonnus); Eud. 265 (= Ps Nonnus), 778 (= Nonnus); Sch. Boissonnade PG 36, 1145 (= Nonnus); Eustath. Thess. CPG III, 307 sqq (= Athen.)

(63) **Dodonaea quercus.** Jam vero in Dodonaea civitate quercus erat mirae proceritatis ac pulchritudinis, quam daemon inhabitans garrulam fati dicamque reddebat.

Fontes antiqui: Hom. II. 16, 233–235; Od. 14, 327–338; Hes. Eoidae fr. 51 = Sch. Soph. Trach. 1169; Thrasyllus + Accostodorus FGH 469 f 4; Sch. Eur. Phoen. 222; Him. Ecl. 20, 5
 Fontes Nicetae: Sch. Eur. Phoen. 222 – Nonnus II, 19 – Elias V, 37 (466–467) + Ps Nonnus S. Lum. 12
 Parallela Byzantina: Nonnus I, 20 (= Sch. Eur.); Elias V, 37 (466–7) (= Nonnus II, 19); IV, 66 (328) (= Nonnus I, 20); Cosmas PG 38, 500–501 (= Nonnus I, 20 + II, 19); Suidas Δ 1147 (= Nonnus II, 19); Sch. Boissonnade PG 36, 1145 (= Nonnus II, 19); Etym. M. 293, 10–11 (= Thrasyllus + Accostodorus); Anon. Venetus ed. Sajdak 11 (= sch. Soph. + Cosmas); Eud. 56 (= Nonnus I, 20), 277 (= sch. Soph.)

(64) **Tauri.** Tauri nomen gentis cuiusdam apud quos advenae Dianae sacrificabantur.

Fontes antiqui: Apollod. Epit. 3, 22; 6, 26–27; Cl. Alex. Protr. PG 8, 125
 Fons scholiastae: Nonnus I, 7, 57 – Nonnus I, 95 – Elias IV, 123 (394)
 Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 510 (= Nonnus I, 7, 57); Ps Nonnus S. Lum. 7 (= Nonnus I, 7, 57); Elias IV, 123 (394) (= Nonnus I, 95); Eud. 913 (= Ps Nonnus)

(65) **Castalia.** Castalius denique fons est in Antiochia, qui cum stridore atque impetu et flatu labitur, ex quo qui bibebant daemonis afflatu futura praedicabant. Haec autem oracula de nonnullis quidem aliis rebus vaticinari visa sunt, verum hoc unum praedicare non valuerunt fore, scilicet ut Christi potentia haec silere voluerit.

Fontes antiqui: Sch. Eur. Phoen. 222 (= Sch. Pind. Pyth. 4, 290)
 Fontes Nicetae: Sch. Pind. Pyth. 4, 290 – Sch. Eur. Phoen. 222 – Nonnus II, 21 – Elias V, 37 (466–467) + Ps Nonnus S. Lum. 14
 Parallela Byzantina: Ps Nonnus S. Lum. 14 (= Nonnus); Cosmas PG 38, 499 (= Nonnus); Eud. 520 (= Nonnus); Suidas K 462 (= Nonnus)

(66) **Labyrinthus.** (Mss Bucharest. Gr. 141 et 142) Labyrinthus autem celeberrimum antrum fuit in Creta situm, flexuoso itinere omni ex parte elaboratum, difficilem habens accessum impossibilemque exitum.
 (Ms Leninopol. Bibl. Publ. Q.π. I.76) Labyrinthus — militum significat tabernas.

(Ms Mosquensis Mus. Hist. Syn. Sl. 117/954) Antrum o labyrinthos vocatum.

Fontes antiqui: Herod. 2, 148 (176); Sch. Plato, Minos 321 ab; Sch. Cl. Alex. PG 9, 785

Nicetas: ms. Mosqu. Syn. Gr. 151 ⁵⁹/_{LX} AD 1339, f. 209 (titulus solus)

Parallela et scholia Byzantina: Ps Nonnus Bas. 8; Sch. ad or. XXVIII ed. Basel, 1571, p. 64 (= Elias); Sch. Norden p. 640–641 (= Herod.); Sch. Piccolomini 194; Sch. ad or. XLIII ms. Mosqu. Syn. Gr. 142 ⁶⁴/_{LXV} saec. IX, f. 188 (= sch. Cl. Alex.)

(67) **Septem mirabilia.** Septem mundi mirabilia haec autem sunt. (1) Primum Thebae, non illae quidem a Zetho et Amphione lyram increpanti in Graecia erectae septemque portis cinctae, verum Aegyptiae centum portarum, muros mire compaginos habentes. (2) Secundum denique Babylonii muri, ex latere et bitumine a Semiramide examussim confecti, quorum am-

bitus CCC stadia continebat, latitudo autem muri cubitus LXXX. (3) Tertium est Carium (Caesareae mss) marmoreum sepulchrum, quod Mausolus regionis princeps maximum et variatum atque magnificum sibi construxit. (4) Quartum pyramides, aedificia quaedam a Joseph, ut quibusdam placet, ad condenda frumenta prudenter admodum elaborata et a pyro, id est a frumento (ms. Mosqu. Syn. Sl. 35/55 om. haec septem ultima verba), pyramidarum, id est horreorum nomine consecrata. Attamen nonnulli opinantur quod pro sepulchris habitae pagensibus fuerint. Aiunt etiam nunc in Aegypto pyramides esse exiguas et magnas, ad ignis honorem confectas ac juxta illum, id est pyra, in acutum a quadrato erectas. (5) Quintum Colossus Rhodius simulachrum Apollinis omnium maximum. Sunt autem qui dicunt hunc aeream esse columnam mirae altitudinis, cubitos secundum Aristotelem sexcentos habentem. (6) Sextum porro mundi miraculum Capitolium Romanum. (7) Septimum Hadriani templum Cyzici.

Fontes (1) Thebae: Hom. II. 9, 383; Od. 11, 260–263; Pherocydes apud Sch. Alexandrinum Hes. Theog. 60 = Etym. M. 92, 54–56; Hellanicus FGH 4 f 51 = sch. II. 2, 494; Apollod. III, 5, 5; Sch. Apoll. Rh. 1, 735, 741 = Etym. M. 368, 45–48; Cosmas PG 38, 480, 547; Joh. Antioch. et Tzetzes apud anon. accessus ad Aesch. Septem c. Thebas mss Paris. BN Coislin 353 et Suppl. Gr. 110; Eud. 16, 415

(2) *Babylonia moenia.* Sch. Aristoph. Aves 552; Strabo 16, 1, 5 (738)
 (3) *Mausolus Carium.* Strabo 14, 2, 16 (656); Sch. Cl. Alex. Protr. PG 9, 785
 (4) *Pyramides.*

Fontes antiqui: Herod. 2, 124–134 (166–168) – Aristagoras Milesius FGH 608 f 4 = Ael. Nat. Anim. 11, 10 + f 6 = Plin. NH 36, 79 – Him. or. 8, 5 – Gr. Naz. XLIII + sch. Cl. Alex. PG 9, 785 + Steph. Byz. 540 + Hesych. II 4387; Diogenian. ap. Photium s.v. p. 475)

Fontes Nicetae: Ps Nonnus Bas. 12–13 Mai (19–20 Crenzer; 18 Syr. Brock; 22 Arm.) – Cosmas PG 38, 480, 499, 533–534, 546–547 – Scholia saec. IX (mss Mosqu. Syn. 142 ⁶⁴/_{LXV} saec. IX, f. 101 a; Oxford Magd. Coll. 5 saec. X, Monac. Cgm 499 saec. XIII etc) – Scholia Piccolomini 244–245 (mss Mosqu. Syn. 139 ⁵⁷/_{LVIII} saec. VIII–XI etc) – (+ Ps Greg. Naz. ms Mosqu. Syn. 142 ⁶⁴/_{LXV} saec. IX f. 101 b = Sch. Norden 36) + Ps Nonnus Bas. 12–13 – (+ Ps Greg. Naz. ms Mosqu. Syn. 142 ⁶⁴/_{LXV} saec. IX f. 101 b – Anon. Laur. ms. Flor. Laur. VII. 8 saec. X–XI, ed. Kirchhoff, Hermes, 6 (1872), p. 487–493 – Bas. Min. 193) – Nicetas

(5) *Colossus Rhodius.* Ps Aristot. ap. Anon. de mirab. saec. I p – (– Philo Byz. De VII mirab. 4); Strabo 14, 2, 5(652); Hyperides (?) adv. Aristog. ap. sch. Plato Phileb. 15 d; Sch. Piccolomini 244–245; Eud. 994 (= Steph. Byz., Eustath. Dionys. 505; Hamartolus 598; Theophanes ed. de Boor I, 345); Cosmas PG 38, 480, 546–547

(6) *Capitolium.* Cosmas PG 38, 499

(7) *Templum Cyzicenum.* Cosmas PG 38, 546

(68) **Hirci Mendesii.** Jam Mendesium Aegypti urbs est, in qua hircus deus colebatur ac Mendesii hircos ut deos plus quam seipsos verebantur atque in eorum honore festa celebrabant.

Fontes antiqui: Herod. 2, 46 (126)

Fontes Nicetae: Eus. PE 1, 65, 21 (= Diod.) – Nonnus II, 33 – Elias V, 41 (470) – Elias XXI, 6 (862) + Ps Nonnus S. Lum. 21

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 582 (= Nonnus); Suidas M 594 (= Ps Nonnus); Elias XXI, 6(862) (= Elias V, 41 c. 470) (= Nonnus); Eud. 924 (= Ps Nonnus); Bas. Min. ed. Boissonnade PG 36, 1148

(69) **Apis.** Vitulum vero Memphitae colebant eumque Apim nuncupabant, ac praesepio illi dicato aiebant sacrificiaque celebrantes ei offerebant. Signa autem quaedam a coeteris diversa Apis habebat, tum circa caudam, tum circa linguam, ac si quis ejusmodi inter armenta conspectus fuisset, confestim ad sacrum praesepe ab ipsis assumebatur.

Fontes antiqui: Aristagoras Milesius FGH 608 f 4 = Ael. NA II, 10; Herod. 3, 27-28 (208); Plat. De Is. et Os. 43(368 c) (= Ps Hecat. Abder. FGH 264 f 24-25); Cl. Alex. PG 8, 120; Eus. PE 3, 13, 2.

Fontes Nicetae: Ps Hecat. Abder. FGH 264 f 24-25 - Cl. Alex. - Eus. PE 3, 13, 2 - Nonnus II, 33 - Elias V, 4(470) - Elias XXI, 6 (862). Parallela Byzantina: Ps Nonnus S. Lum. 22 (= Nonnus); Theod. Gr. aff. cur. 3, 46; Cosmas PG 38, 508 (= Ps Nonnus); Suidas A 320 (= Ps Nonnus); Eud. 8 (= Ps Nonnus), 199 (= Suidas); Anon. Venetus Suidae 8 (= Eus. sive Cyr. Alex. in Os. 5, 8-10).

(70) **Nilus.** Gradus quidam lapidei exsculpti, quo tempore fluvius exundabat ac siquidem ad hunc aut illum gradum aqua provecta fuisset, cubitis hujusmodi ubertatem frugum aestimabantur. Sunt tamen qui dicunt non gradus quosdam esse, vero columnam, in qua etiamnunc metiuntur Aegyptii aquae hinc aut illuc excrescentiam. Nilum praeterea colentes ac fertilitatis auctorem eum agnoscentes, tanquam deo festum nefanda androgynorum libidine celebrabant.

Fontes antiqui: Aristaeus Byz. FGH 623 f 1 = Nonnus II, 32; Herod. 2, 19-28 (112-115) = Thales, Hecataeus Mil., Anaxag.; Him. Ed. 15, 1; Sch. Apoll. Rh. 4, 262 = Herod. + septem auctores; Sch. Apoll. Rh. 4, 269 = Herod. + octo auct.; Eus. PE 1, 36, 4 sqq (= Porph. et Alex. Polyhistor); Aetius, Placita 4, 1 (= Theophr.) = FGH 647 f 2.

Fontes Nicetae: Nonnus II, 32 - Ps Nonnus S. Lum. 23 (+ Nonnus II, 32) - Elias V, 41 (469-470).

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 507 (= Nonnus + Ps Nonnus); Eud. 698 (= Nonnus + Ps Nonnus).

(71) **Dii Aegyptiorum.** Illud enim praetermittam, quod et spurcissima atque vilissima animalia et reptilia honoribus afficiebant, ut vulpes et scorpios atque serpentes turpeque liberalitatem demonstrabant ac privatim quidem unicuique horum festum institutum erat, quae infelix amentia omnium communis erat. Ad unum enim impietatis finem et diaboli cultum omnia referebantur.

Fontes antiqui: Hom. Il. 19, 317; Sch. Pind. Nem. 1, 74; Nic. Ther. 190-207 (+ sch.); Sch. Ps Plato Axiarchos 365 d; Strabo 17, 1, 40 (812); Theod. Gr. aff. cur. 3, 85; Cl. Alex. Protr. PG 8, 120 (+ sch.).

Fontes Nicetae: Strabo 17, 1, 40 - Cl. Alex. Protr. PG 8, 120 - Nonnus II, 33 - Ps Nonnus S. Lum. 24.

Parallela Byzantina: Steph. Byz. 385-386, 444, 494, 501 (= Herod., Strabo); Cosmas PG 38, 506 (= Ps Nonnus); Etym. M. 523, 37-41 (= Nic. Ther.); Eud. 59 (= Ps Nonnus + Herod.); Elias XXV, 27 (836); XXVII (ed. 1571, p. 41); XXXIV, 6(862) (= Nonnus, Ps Nonnus, Cl. Alex., Theod.).

(72) **Magi.** Medi magorum gens sunt. Hi animalia mactantes excidebant atque ex jecinoris fibris sanguisque eruptione vel extarum forma futura conjiciebantur.

Fontes antiqui: Cl. Alex. vel Eus. PE, passim.
Fontes Nicetae: Cl. Alex. Str. 1, 16 (3) - Eus. PE? - Ps Nonnus S. Lum. 15.
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 619 (= Ps Nonnus).

(73) **Chaldaei.** Chaldaei autem astrologiae operam dabant atque hac arte exercebantur quae in observandis hominum natalibus versatur atque motu siderorum, quod est sideratio, ac motu hujusmodi hominum vitam cieri docebant. Eam quippe artem profitentur qui ne quid ipsi sint aut in posterum sint futuri compertum habent. Quos etiam irridens Esaias (Es. 47, 13) inquit: „Stent ac servant te astrologi coeli qui sidera prospiciunt, renuntiant tibi quidnam super te venturum sit“.

Fontes antiqui: Chaeremon Alex. FGH 618 f 7 = M. Psellos; Tatianus, Apol. 1 - Cl. Alex. Str. 1, 74, 2 (= FGH 665 f 125 ab) - Eus. PE 10, 6, 2.

Fontes Nicetae: Nonnus I, 70 - Ps Nonnus S. Lum. 16.
Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 490, 619 (= Ps Nonnus); Suidas X 419 (= Gr. Naz. or. XLIII), A 425 (= Gr. Naz. or. XLIII, PG 36, 340), Θ 535 (= Gr. Naz. or. IV, PG 35, 645); Elias IV, 104 (374) (= Nonnus); Eud. 57 (= Nonnus), 633 (= Nonnus), 993 (= Nonnus); Psellus ed. Bidez, Cat. des mss. alchim. grecs 6, 162-166 (= Gr. Naz. or. XXIX, 2, PG 36, 76).

(74) **Josephus.** Haec quidem nonnulli de Theologo quippe interpretati sunt, veluti Joseph unus esset in Aegypto et de Aegypto in terram repositionis sescentos Judaeos adduxisset, qui antea paucos fuisse visi sunt, quemadmodum Theologus, qui paucos rectae fidei in Constantini urbe invenit, innumeros inde fieri procuraverit atque ad instar Hierusalem coelestis terram florere fecerit.

(75) **Deuteronomus.** In Deuteronomo, scilicet in libro secundo quaere.

(76) **Holocaustum.** Dum sacrificium per Legem mandatum holocausti exustionis perficiebant, agnum nullam habentem deformitatem eligeant, nec coecum, nec luscum, nec claudum, nec ullam inde infirmitatem habentem.

((77) **Praemitia.** Mos erat apud veteres ut ad templum Dei de omnibus frugibus praemitia offerre, quamobrem et praemitium sanctificatum vocabatur et primas uvas maturas atque ficus vel alios quosdam hujusmodi fructus invenientes integros servabant, donec ad templum adferrentur.

(78) **Jubileum.** Jubileum a Judaeis L annorum spatium vocabatur.

Fontes: Lexica (Suidas I 472 etc).

(79) **Sabbatismus.** Sabbatismus Hebraice dicitur, nostra autem lingua requies.

Fontes: Ps Joh. Chrys. Hom. 39 in Mt. (PG 56, 844).

Parallela: Suidas Σ 5 (Suidae et Phavorini glossae sacrae Graecorum cum spicilegio glossarum sacrarum Hesychii et Etymologici Magni, ed. J.X.G. Ernest, Leipzig, 1786, p. 124); Gloss. Russicum saec. XV, ed. N. Nikol'skij, St Petersburg, 1896, p. 75.

(80) **Naziraei.** Per Naziraeos intelligendos esse monachos dictum est.

Fontes: Suidas N 10; Cosmas PG 38, 583; Bas. Min. 166; Georgius 16.
Sch. ed. Basel, 1571 ad or. XLIII no. 52, p. 521

(81) **Samuel.** Si prophetam esse optaverim et futura, veluti Samuel, videre, etiamsi non intenderim oracula, ut summi flamines regni quaedam augurantur edere, verbo sapientiae doctus res adspexerim atque amplitudinem gregum inde cresci volentis praedicaverim.

(82) **David, Saul et Goliath.** Cantabant quoque mulieres jubilantes de David: „Victores fuerunt Saul in millibus et David in decem millibus, quemadmodum aggrediens sapientem vicisti Goliath“.

(83) **Zorobabel.** Quemadmodum in synagogis praecedebat rex Zorobabel, ferens rationale septem lapidorum. Hunc denique sacerdos Jesu filius Sedeciae sequebatur, lapides regios prae oculis habens. Significat namque historia haec prae oculis semper lapidem electum, id est Christum, habere.

(84) **Candelabrum septibrachium.** Aiunt quod sportae illae de ramis quibusdam spinas habentibus indeque facile plectilibus confectae erant. Septem autem sportae vocantur, ab arbore quodam hiemali simul ac aestivali tempore frondes semper virentes habenti.

(85) **Antistitum successores.** Mos erat antiquitus ut vivens adhuc sacerdos ipse eligeret quem post illum episcopum esse volebat, quemadmodum et Sanctum Basilium vivens adhuc elexit Eusebius.

(86) **Hippodromia.** Constantinopoli est Hippodromus vel curriculum, ibi nempe curiles equi exercebantur currere et circuire, ut bello parati essent. Est namque ibidem meta currens, ad quam cursum avertens ut alios praecurreret, is qui optime cursum perfecisset victoriae infulam adeptus esset. Unde et adagium hoc: „Excita equum ad metam“.

(87) **Ludi circenses.** Athenis juvenes propter magistros suos decertant, illorum ad instar qui circa lustrant ac factionibus oppositis, a colore sua vocatis, dividuntur. Illi autem aërem pugnis, non equos frustis verberant, ac equos ad dexteram sinistramve partem, in medium vel ad latus dirigunt, nulla prorsus habentes, nec equum, nec aurigam. Sic autem illi adloquuntur quos equos, aurigas vel lanistas habere sciunt: „Date nobis vestros ac nostros accipite; etiam tunc nos, non vos, victores efficiamur“. Sic autem loquuntur pauperes qui nec quid alendi in crastinum habent. (Glossa): Factiones adversae a coloribus vocitatae sunt; hominum autem sunt haec ludicrorum amantes. Plurimi nempe faciunt illi, magisque quam puerulum, si ludere vident regem vel principem aut quendam alium, ut apud gentiles equorum cursitationes et curruum ludicra erant, in viam se committunt et vicum vel cir-

cum adeunt atque hujusmodi ludicra imitantur ac simulant binas factiones diversas constituentes unaquaeque pars suam induens colorem vel signum ludicrumque sic agens.

Fontes: Procopius, De bellis 1, 24, 2; Historia arcana 7, 1-42

(88) **Equi palantes.** Palamur ut equos indomitos currere videtis.

(89) **Aurigae mos.** Frequentius enim auriga equos flagro increpanti excitat, equos autem non pinsit.

(90) **Signa militaria.** Sicuti civitas signo et armis suis agnoscitur, sic enim miles quidam signis, scuto aut veste pictis vocitatur, tanquam gentiles auctores, qui in philosophiae dictis et inventionibus atque in historiis suis infirmitatis eorum symptomatibus produntur.

Fontes: Scholia in Soph. Ajax 127

Fontes schol.: Schol. saec. XIII ed. Basel, 1571, no. 23 ad or. XLIII

(91) **Funeris ritus.** Quondam mulieres feralia carmina flebant super sacrificiorum victimas, qualis mos etiam nunc praevaluit.

(92) **Gabaonitae.** Gabaonitae, nobis Aegyptii vel Zingari.

Fontes: Lexica (Suidas Γ 1)

(93.) **Illyricum.** Illyricum, id est Epirotae vel Albani.

Fontes: Peri eponymia poleon kai topon (saec. XVII) e.g. ms. Bucharest, Gr. 75 f. 102

(94) **Euripus et Ampotis.** Est autem Euripus fluxus quidam maris inter Euboeam et Atticam, qui quotidie hinc atque illinc identidem fluit. Ampotis vero absorptio est aquae, cum fluctus nunc a terra in mare vortitur, nunc a mari in terram effunditur ac exorbetur et rursus effertur.

Fontes antiqui: Aristot. Met. 2, 8 (366 a)

Fontes Nicetae: Nonnus I, 34; II, 12 - Elias IV, 69 (332) -

Elias XXVI, 2 (905)

(95) **Alpheus et Arethusa.** Alpheus Arcadiae regionis in Peloponneso fluvius, Siculi fontis cujus nomen Arethusa est amore captus mare transfretavit atque in eum influit, nec ex maris contagione salsuginis quicquam undae dulcori contrahit.

Fontes antiqui: Ibycus fr. 23 Bergk = Sch. Pind. Nem. 1, 1; Sch. Pind. Pyth. 2, 12; Sch. Theocr. 1, 117; Sch. Aristoph. Aves 1121

Fontes Nicetae: Sch. Pind. Nem. 1, 1 - Nonnus I, 74 - Ps Nonnus Bas. 9 Creuzer

Parallelata Byzantina: Cosmas PG 38, 525 (= Ps Nonnus), 645 (= Nonnus I, 20); Suidas A 532 (= Nonnus I, 74), 1449 (= Ps Nonnus), 3821 (= Suidas A 1449); Sch. ms Mosqu. Syn. 139 ⁵⁷¹ saec. IX f. 325 (= Nonnus

I, 20); Sch. ms. Mosqu. Syn. 149 ⁵⁴ saec. XII f. 103 (= Nonnus I, 74)

(96) **Gades.** Gades, de quibus Pindarus poeta lyricus cecinit, accessum atque transgressum negantes. Gades vero locus est circa occiduas partes mundi finem praebentes pelagi navigabilis; eas autem impossibile transire fuit, utpote admodum saxosa et scopulosa ac nebulosa, bestiis insuper teraces. Unde et adagium ductum est, quouti licebit cum quis ad eum modum pervenerit, ultra quem progredi non sinit natura, se quoque rursus efferre non potest: „Ne ultra Gades“.

Fontes antiqui: Sch. Pind. Ol. 3, 79; Nem. 4, 112

Fontes Nicetae: Sch. Pind. Nem. 4, 112 + Sch. Montagu PG. 36, 1223 (= Sch. Pind.)

1223 Parallela Byzantina: Sch. Montagu PG. 36, 1223 (= Sch. Pind.); Suidas Γ 8 (= Ps Nonnus); Elias IV, 50 (483) (= Nonnus); Steph. Byz. 193 (= Sch. Pind.)

(97) **Salamandra.** Salamandram intelligit, animal quodam hinni-
simam (*sex ultima verba omisit ms. Mosqu. Syn. 35/55*), quae causa est ut
in ignem rerum omnium voracem incidens exiliat et saltet, adeoque non lae-
datur, ut ignem potius exstinguat, quamquam omnia quae in ignem inci-
dunt tabefactantur et consummantur (*quamquam ... consummantur om. ms. Mosquense*).

Fontes antiqui: Sch. Nic. Alexiph. 536

Fontes Nicetae: Sch. Nic. Alexiph. 536 — Ps Nonnus Bas. 10

Parallela Byzantina: Cosmas PG. 38, 642 (= Ps Nonnus);
Sch. ms. Mosqu. Syn. Gr. 139 $\frac{57}{LVIII}$ f. 325 (= Ps Nonnus); Suidas Σ 44 (= Schol.)

(98) **Polypi.** Polypi vel millepedae.

Fontes antiqui: Clearch. Solensis, De aquatiliis = Sch. Nic. Ther. 605; Clearch. fr. 47 = Athen. VII, 317 a (FHG II, 319); Cratinus, Thressae fr. 10; Hesych. II 2912

Fons scholiastae: Hesych. II 2912 — Bas. Min. 149

Parallela Byzantina: Suidas O 130 (= Cratinus)

(99) **Lepra.** Lepra sacer vocatur morbus, quia magna est infirmitas omniumque morborum summus, vel quia ab ea correptos sanctificat.

Fontes antiqui: Epic. fr. Flor. Monac. (Stob. ed. Meineke) no. 195; Sch. Plato Leg. 916 b.

Fons scholiastae: Sch. Plato Leg. 916 b — Bas. Min. 23, 34

Parallela Byzantina: Bas. Min. 23, 34

(100) **Quinque sensus.** De sensibus quinque.

Fontes antiqui: Ps Plut. Placita 3, 10, 1 (900 a)

Fons schol.: Glossa

(101) **Mensurae.** Pondo est libra, uncia autem hexas, mensura vero statera cum pondo ferreo.

Fons schol.: Glossa Graeca ms. Bucharest. Gr. 392 (B) f. 236 ad or. XIX(7).

(102) **Unus et duo.** Unitas prima autem I est, ab I vero II originem traxit, velut ab hac unitate numeri progrediuntur, Haec autem unitas imperfecta est.

Fons schol.: Sch. ad Eucl. Elem. 7, 1–22

(103) **Quatuor, tres, quinque et septem.** IV et IV faciunt VIII, III denique et III faciunt VI, III simul et III et iterum III faciunt IX, V quoque et V faciunt X. Hi omnes infra decadem continentur, VII autem nullus horum numerorum componere potest vel septenarium generare, nec septenarius alium potest, quia dum componis VII et VII extra decadem faciunt XIV.

Fons scholiastae: Sch. ad Eucl. Elem. 7, 1–22

(104) **Sex in numeris.** Aiunt mathematici senarium perfectum numerum esse, quia de suis partibus componitur et nec minuitur, nec augetur partibus compositis. Dimidium autem habet III, tertiam partem II, sextam quoque I, de omnibus autem his numeribus VI componitur, quum III, qui medietas est, II qui tertia pars esse videtur et I, qui sexta, simul posita faciunt rursus VI; nec plus, ut XII, nec minus, ut VIII, quia partes octonarii sunt media, quarta et octava, media autem IV est, quarta vero II, octava denique I, quae simul positae VII faciunt; unitas namque desideratur ad VIII, quam ob rem imperfectus octonarius dicitur numerus. Extra perfectionem autem dicitur XII esse, quia si componere VI velis de partibus suis, eum praetereas. Hujus enim partes media, tertia, quarta, sexta et duodecima sunt, media autem VI, tertia vero IV, quarta denique III, sexta quoque II, duodecima I, quae simul posita XVI efficiunt et duodenarium numerum excedunt. Quam ob rem ultra perfectionem XII esse dicitur.

Fons scholiastae: Sch. ad Eucl. Elem. 7, 1–22

(105) **Septemdecim.** De componendis septenariis ad perfectionem usque decadis, id est septem multiplicabo per decem atque LXX efficitur.

Fons scholiastae: Eucl. Elem. 8, 2 — Heron, In Eucl. (op. deperd.) — Anaritius (An Nairizi saec. IX–X, Euclidis Opera omnia VI, 193; Qitab al Fihrist)

(106) **Cleobuli dictum.** Cleobuli, qui inter VII sapientes enumeratur, sententiam valde laudavit, dicentem: „Modus omnis optimus“, id est modum in omnibus servare optimum est, quam ob rem via media ambulo sicque verbum hoc accipio.

Fontes antiqui: Cleobuli dictum = Diels-Kranz⁹ I, 63.10(73 a); Dem. Phalereus = Stob. 3, 1, 172; Diog. Laert. 1, 6, 6 (93)

Fons Nicetae: Diog. Laert. 1, 6, 6 (93)

(107) **Pythagoras de IV elementis.** Quemadmodum postea Pythagorei quaternarium. Samius enim Pythagoras philosophus post Mosem vixit. Sic autem juvabant ipsius discipuli, quemadmodum in Aureis dictis Carminibus scriptum esse compertum habemus. En animae nostrae talem traditae quaternarium fontem naturae semper currentis. Fontem porro rerum hunc au-

merum illi vocabant, propter IV temporum elementa, ex quibus omnis natura mundi rerum consistit. Nec autem, o, Theologe, in quaternarium numerum, sed in Pythagoram jurabant discipuli, quamquam Pythagoram admirati et jurati essent, propter quaternarium numerum, quum eis tradidisset doctrinam illae ignotae ac secretae virtutis, quam ob rem secundus a Pythagora quaternarius ab illis honorabatur ac in illum numen jurabant.

Fontes antiqui: Diels-Kranz⁹ 44. A. 11; 58. B. 15; Ps Plut. Placita 1, 3, 17-23 (877 ad); 1, 14, 2 (883 bc); Philolaus fr. 11 ap. Luc. de lapsu in sal. 5; Aetius I, 3, 8 (Diels 280)

Fontes Nicetae: Versus aurei 20, 47-48 — Nonnus I, 55
Parallela Byzantina: Elias XXVII, 1 (PG 36, 897) — Elias IV, 97 (365) — Schol. ms. Buchar. Gr. 1515 f. 89v.

(108) **Pythagoras de corpore ac mente.** Ut Pythagorae verbis utar, „Graviorem mihiipsi construam carcerem sicillo, scilicet corpori, adhaeream; nullum inde enim habeam philosophiae fautorem“. Sciebat sane quod propter hoc erat ac corpori jungebatur, ut actionibus quae corporis sunt ad deum ascenderet, unde et processus erat. Itaque, de Platonis sententia, „tantum dumtaxat corporis cura gerenda est, quantum ad id attinet, ut ea ad philosophiam adipiscendam ministro utamur“.

Fontes antiqui: Cl. Mamertius, De an. 2, 7 (= Pythagoras); Plato, Rep. 424 b; Ps Plut. Plac. 1, 3, 14-23 (876 f-877 ac); Diog. Laërt. 8, 24-33 = Diels-Kranz 58. B. 1 a

Fons Nicetae: ? — Elias IV, 71 (334)
Parallela Byzantina: Elias IV, 71 (334)

(109) **Empedocles et Anaxagoras.** Hoc enim Empedocles et Anaxagoras astruxerunt, coeterum non in eadem sententia. Hoc autem de IV elementis asseruit Empedocles, quod non solum discreta et separata, sed etiam inter se commixta sint. Id enim hinc perspicuo argumento colligi, quod omne animal ex IV elementis gignatur. Anaxagoras autem cum ex veteri quodam philosophiae placito nihil ex eo quod nusquam sit fieri posse didicisset, generationem ita auferebat, ut in ejus locum distinctionem ac discrimen introduceret. Nugabatur nempe haec quidem inter se commixta esse, sed cum crescerent, discerni posse. Etenim in eodem foetu et capillos esse et ungues et venas et nervos et ossa, quae ob partium tenuitatem primum obscurae essent, paulatim quidem cum augmentum caperent discernenterentur. „Quoniam enim modo, inquiebat, non ex capillo capillus fieret et non ex carne caro“? Atque id non modo de corporibus praedicabat, verum et de coloribus. Etenim et nigrum in albo et in nigro album esse affirmabat. Quae quidem omnia a vero abhorrent. Quoniam enim modo contraria cum contrariis simul esse queant? Hanc igitur doctrinam sugillans Theologus ait: „Tametsi Anaxagorae fides habenda non est ex rationibus quas nunc commemoravimus, omnia in omnibus posita esse asserenti; tamen quod in hac opinione impossibile, idem apud nos possibile reperitur“. *Mss Bucharestiensia Sl. 141 et 142*; Alter enim in altero et alter apud alterum eramus. *Ms. Mosquense Synodale 35 (55)*: Simul mores quivis et simul opiniones.

Fontes antiqui: Diels-Kranz⁹ 59. B. 10 = scholium PG 36, 911; Aristot. op. deperd. ap. Theophr. = Diog. Laërt. 3, 3, 4(8); Ps Plut. 1, 3, 8 (876 cd), 1, 3, 33 (877 a), 1, 13, 1 (883 b) (= Aëtius)

Fontes Nicetae: Diog. Laërt. — Nonnus I, 36 — Sch. Jahn PG 36, 911

Parallela Byzantina: Psellus in or. XLIII, ed. Basel, 1571, p. 1087 (Comm. in Aristot.); Sch. ms. Buchar. Gr. 1515 f. 64 (= Nonnus)

(110) **Democriti dictum.** Ut erat tunc apud Graecos Democritus Abderitanus, qui insanus habitus est, quoniam omnia quae ab aliis summo studio appetebantur irridebat, omniaque vana et caduca esse dicens.

Fontes antiqui: Epistula Hippocratis vel Hippolyt. Refut. 1, 13 = Diels-Kranz⁹ 68. B. 107 a + A. 40

Fontes Nicetae: Nonnus I, 36 — Scholia — Elias XLII, 76(931)

Parallela Byzantina: Elias XLII, 76 (921) (= Nonnus); Cosmas PG 38, 428 (= Nonnus), 555 (= Scholia)

(111) **Democritus de microcosmo.** Democritus quidem mundo sensibili hominem assimilans parvum mundum eum appellavit, quoniam de mundi elementis compositus est.

Fontes antiqui: Diels-Kranz⁹ 68. B. 34

Fontes Nicetae: ?

Parallela Byzantina: Bas. Min. XXXVIII, 11; Elias XXVI (PG 36, 786), XXVII, 33 (938), II(73); Sch. Mosqu. Syn. 139 ⁵⁷ f. 364 (saec. LVIII IX).

(112) **Democriti dictum apud Aristotelem.** De insipientia. Aristotelis. Aegrotanti grabata aurea non prosunt, nec insipienti laudes atque honores.

Fons Melissa: Dicta Maximi, Melissa Graeca saec. XIV, ms. Buchar. Gr. 36 f. 59 (III, 12) = Demophilus 47 (Mullach FPhGr 1, 487)

(113) **Protagorae dicta.** De amore Dei. Protagoras rhetor, cum quaeretur — „Quare — inquit — sermonibus tantum curam impendis, teque praedia acquirere taedet?“ Ille autem hoc dedit responsum: „Non praediis sermones acquiri possunt, verum praedia sermonibus“. Similiter quodammodo quaesito quomodo rhetoricae exercitium adipisceretur, ille dixit: „Plus olei quam vini consumpsi“.

Fons Melissa: Melissa Graeca II, 45(89), PG 36, 1124 (= Demosthenes)

(114) **Protagorae alia dicta.** De rudibus. Protagoras cum quaereretur cur filiam nubendam inimico suo dedisset, respondit nil pejus dandum habuisse.

Fons Melissa: Placitum incertum — Melissa II, 18 PG 136, 1057 (= Plato Protag. 328 b, Theaet. 151 e-152 a; Sext. Adv. Math. 7, 60 = Diels-Kranz⁹ 80. A. 6 + B. 1).

(115) **Diogenis dictum.** Diogenes philosophus Cynicus juvenem in voluptatibus viventem aspiciens, qui patrias divitias dissolverat atque olivarium sibi coenam parabat, sic enim illum allocutus est: „Tu, inquit, de mamma qua maluisti prandium sumpsisti, nunc autem coenam de mamma ad quam cogeris“.

Fontes antiqui: Diog. Laert. 6, 2, 4 (25); 6, 2, 6 (55)

(116) **Socratis dictum.** Socrates philosophus, cum quaereretur quomodo quis dives efficeretur, dixit: „Si desideriis expertem esse intenderit, dives vero fuerit“.

Fontes antiqui: Xenoph. Memor. 1, 10–11; Melissa Graeca I, 36(32) PG 136, 901

(117) **Timaeus (I).** Hanc scilicet sententiam recipit Plato in Timaeo, dicens quod erat et erit temporis sunt species, quos etiam erramus si divinae tribuimur essentiae; non recte enim illae, cui est solum convenit; erat quidem ac erit temporalibus solum essentiis conveniunt. Haec autem Platonis sunt.

Fontes antiqui: Plato Tim. 37 cum comm. Procli
Fontes Nicetae: Comm. in Platonis Tim. 37 – Sch. Jahn PG 36, 910–Nicetas in or. XXXVIII (infra no. 118)

(118) **Timaeus (II).** Plato in libro cui nomen (Ti)maeus est dicit quod erat et erit temporis sunt species, quos etiam sempiternae essentiae non recte tribuimur. Dicimus enim eam fuisse, dum est. Huic enim est solum proprie convenit (*Glossa*): Nota quod hujus theologiae sententiae interpretatio in oratione secunda de Pascha immutata invenitur.

Fontes: Ut supra no. 117

(119) **Scholium Platicum in illud: „Nec temporis est mensura“.** Dies enim et horae ac menses atque anni haud partes sunt temporis, sed mensurae. Tempus autem est (coeli motus) essentia ac intervallum quidem universalibus comparatum, a quo omnis motus mensuram capit et siderum seu animantium, velut dicerem quodam velocissimum vel tardium esse.

Fontes antiqui: Sch. in Plato Tim. 37 c–38 d; Aetius 1, 21, 2; 1, 23, 9; Plut. Plac. 1, 21, 2 (884 b); 1, 22, 1; Gr. Naz. PG 26, 616

Fontes scholiastae: Stob. 1, 8, 40 c + 1, 8, 45

Parallela Byzantina: Etym. M. 41, 18–20 (= Gr. Naz.); Psellus, De omnifaria doctrina 75, PG 122, 733

(120) **Plato de redundantia vel garrulitate.** Dicit quodam loco et Plato garrulitatem verbis vel rebus supervacuum quamvis esse.

Fontes antiqui: Plato Leg. 641 c = Stob. 3, 35, 11

Fontes Nicetae: Plato Leg. 641 c – ? (Stob. ?)

Parallela Byzantina: Elias XXIX, 11(952) (= Plato)

(121) **Plato de sapientia et vigore.** Habitudo corporis infirmam et morbosam non parvi momenti ad philosophiam esse tradidit Plato. (*Glossa*): Habitudo in naturam transit.

Fontes antiqui: Plato Theaet. 166 c–167 e; Evenus ap. Arist. Eth. Nic. 7, 10, 5 (1152 b) = Bergk PLG fr. 9

Fontes scholiastae: Max. Conf., Capita theol. 62 (PG 91, 989) = Melissa II, 70 (102), PG 136, 1200 (= „Philo“)

Parallela Byzantina: Bas. Min. XXXVIII, 13; Elias II, 32 (34) (= Plato); Nicetas XVII, 1 (541) ed. 1690

(122) **Plato de justo.** Vide infra no. 125

(123) **Diogenis dolium.** Diogenes Sinopeus, philosophus Cynicus, media in urbe dolium habitabat, ut nihil suum, quod illi origo videbatur opulentiae, haberet, atque ab omnibus stipem accipiens aleretur. Se nec virtutis, hoc est honoris causa pauper effectus est vel sine agris, hoc est sine pecuniis erat.

Fontes antiqui: Diog. Laert. 6, 2, 3 (23) = Theophr. 6, 2, 6 (38) = Theophr., Megaricus (op. deperd.)

Fontes Nicetae: Nonnus I, 25–26 – Sch. ms Mosqu. Syn. 139

$\frac{57}{LVIII}$ f. 339^x + Sch. ms Mosqu. Syn. 142 $\frac{64}{LXV}$ f. 100

Parallela Byzantina: Cosmas PG 38, 557 (=Nonnus); Eud. 332 (=Nonnus); Melissa II, 71, PG 136, 1172 (=Diog. Laert. 6, 23); Scholia mss Mosqu. saec. VIII–IX (=Nonnus)

(124) **Crates (I).** *Glossa ms. Mosqu. Syn. Sl. 117(954), f. 168:* Crates Thebaeus, cum possessiones suas reliquisset, ascendit in editum quendam locum ac publice proclamavit: „O, Crates libertatem sibi forti (= *kratys* Graece Nicetas; *kratema* Gregorius, „id est a pecuniarum servitute seipsum in libertatem asserit“) donat“.

Fontes: Vide infra no. 125

(125) **Crates (II).** Crates Thebaeus possessiones suas vacuas relinquens, ascendit in tribunal (*om. ms. Mosqu. Syn. Sl. 35/55*), id est in locum editum et publice proclamavit: „Crates Cratetem liberat“, id est meipsum a servitute pecuniarum liberum facio (*Coetera om. ms. Mosquense*). Ille autem propter vanam gloriam hoc fecit, Aeschyli sententiam asserentis non justum se esse simulari sed esse secutus, dum summam illi afflictionem esse videbatur, ut Plato ait, justum non esse, verum se esse credi.

Fontes antiqui: Philostr. V. Apoll. Tyan. 1, 13, 2(16); Crates fr. 13 + Diocles Magn. = Diog. Laert. 6, 5, 4(87); Aesch. fr. 334 Nauck TGF (294 Dindorf); Soph. Electra 624, Heriphile fr. 195; Ps Plato, De justo 374 ab

Fontes Nicetae: Diog. Laert. 6, 87 – Orig. In Matth. 19, 21 (15, 15, PG 13, 1296) – Nonnus I, 28 – Sch. Jahn PG 36, 907 + Stob. 45, 14 (= Aesch. fr. 334 N 294 D) = Excerpta Laur. VIII, XXII saec. XII/XIII ed. Meineke IV, 150–165 – Sch. Jahn PG 36, 911

Parallela Byzantina: Hesych. K 1189 (=Philostr.); Cosmas PG 38, 558 (=Nonnus); Elias IV, 68 (331) (=Nonnus); Eud. 591 (=Nonnus); Suidas B 492, K 2341 (=Nonnus); Max. Conf., Capita theol. 15, PG 91, 813 (=Gr. Naz.); Sch. Jahn PG 36, 907, 911 (=Nonnus + Stob.); Hierotheus Comnenus ms. Buchar. Gr. 1044 f. 72 (=Philostr.)

(126) **Aristoteles de portis virtutum.** Apte quidem ait Menander quoniam malum boni proximum est, Aristoteles nempe dixit bifaria virtutibus vitia esse, hoc est vicina, quod velut portae quaedam propinquae ob incertitudinem homines fallunt ac pro alia ad aliam introducunt.

Fontes antiqui: Menander 490(1087), 497(774), 507(623) = Stob. Ecl. 34, 28; 39, 8; 3, 15, 1; Hippolyt. Philos. 20,6 (Diels, Doxogr. p. 570, 31-33)
Fontes Nicetae: Scholia — Georgius 194 — Elias II, 6 (7-8)
Parallela Byzantina: Georgius 194; Elias II, 6 (7-8)

(127) **Aristoteles de homonymis.** Dicit Aristoteles quaedam rerum esse homonyma, diversas habentes essentias, utpote canis terrestris dicitur et canis coelestis atque canis marinus, quorum nomen unum et idem, essentiae vero prorsus diversae sunt. Hoc autem ad Sanctam Trinitatem applicari nequitur, ut garriunt haeretici, qui aiunt divinitatis commune nomen, aliam atque aliam inde essentias Patris et Filii ac Spiritus Sancti esse; verum divinitatis nomen tribus est unum ac essentia et substantia una in omnibus est.

Fontes antiqui: Arist. Categ. 1,5; Arist. Frg. selecta ed. Ross 1964: p. 103-105; Simplicius Proleg. in Categ. fr. 114 (α 8 b ed. Veneta 1499; 4 ζ ed. Basel, 1549) = Corpus Arist. Berol. V, 1496-1497

Fontes scholiastae: Arist. Categ. 1,5 — Speusippus ap. Hermippum Smyrnaeum a Diog. Laërtio allatum 4,4 (11) — Simplicius in Categ. 1a — Ps Joh. Philoponus (Ammonius Alex.) De Praedic. 98 b Brandis + Dexippus, Interrog. et resp. 1, 13 (23 Spengel)

Parallela Byzantina: Etym. M. 549, 27-52 (=Speusippus); Elias In Categ. 1a (=Simplicius)

(128) **Aristotelis dictum.** Aristotelis verba cuidam eum certiore facienti de morte filiorum suorum: „Vidi, inquit, eos mortuos statim cum nascerentur“.

Fontes Melissa: Diog. Laërt. 5, 1, 9 (11) — Melissa Graeca

(129) **Chrysippus.** Chrysippus Stoicus philosophus nepotem dicitur fuisse Platonis. Hic plura syllogismorum praestigia subintroducens atque sophismata rectam rationem subsannavit vel destruit, quod malum illecebrarum atque cavillationum clam et insidiosae verbis iniecit, nugarum ad instar, usque ad ultimum interitum.

Fontes scholiastae: Diog. Laërt. 7, 186-189.
Parallela: Bas. XXIV

(130) **Pyrrhon et Sextus Empiricus.** Sextus et Pyrrhon philosophi omnibus aliis philosophis sese opponebant atque adversus omnes opiniones et sententias disputabant, nec percipi quicquam posse contendebant. Eamque ob causam ephectici nominati sunt, quasi inhibentes et impediētes ne quid de illa re certi statueretur, antequam examini subiceretur.

Fontes Nicetae: Diog. Laërt. 9, 70 — scholion
Parallela: Bas. XXI, 66 ab

(131) **Theodectis dictum.** Theodectes philosophus, de illis qui male operantur dixit quominus: „Laetus adversarius tuus efficeretur si te non solum hostibus, verum etiam amicis malum inferre videret“.

Fontes Melissa: Theodectes tragicus (Theiodas philosophus scepticus Laodiceus? cf. Diog. Laërt. 9, 116) — Cl. Alex?

(132) **Philosophus Thebaeus.** Thebaeus philosophus, servo suo irascens, illi dixit: „Male enim passus fueris, si non iratus fuisses“.

Fontes Melissa: Diog. Laërt. 4, 15 — Melissa Graeca de Platone et Xenocrate II, 1(33) PG 136, 1133

(133) **Orion philosophus.** De risu. Orion philosophus videns juvenem philosophantem, ait illi: „Bona senectutis tuae struis diebus“.

Fontes Melissa: Diog. Laërt. 10,26 = Orion Epicureus? + Moschion tragicus fr. 17 ed. Wagner — Melissa Graeca ed. Stob. 1609 AD p. 120-125; cf. Oinopides ap. Melissa I, 50 (133), PG 136, 936

(134) **Verba Apollonii.** Apollonius Rhodius divitem rudem atque impolitum aspiciens ait: „Ecce aureus nuntius“.

Fontes Melissa: Apoll. Tyr. Stoicus ap. Diog. Laërt. 7, 1, 2, 6; 24; 28; Stob. 16, 757; Porph. V. Pythag. 2; cf. Melissa I, 33(143) PG 136, 893

(135) **Capita de amicitia.** Pseudo-Lucianus, De sapientia; Evagrius; „Phirimitus“ (= Phrynichus tragicus?); Dionysius Cato; „Cyriacus“.

Fontes et parallela: Melissa Graeca I, 24(135) PG 136, 848-853 de amicitia (Photius, Philo, „Firmus“, Plutarchus, Isocrates, Dio Chrysostomus, Aristoteles, Demosthenes, Socrates, Democritus, Euripides, Moschion, Theognis, Menander, Epictetus, Sixtus, Pittacus, Nicocles, Libanius, Solo)

(136) **Capita Maximi Confessoris, Theodori Raithensis, Georgii Choerobosci et Pseudo-Damasceni.** Glossemata Graeco-Slavica de Maronea et Choerobosci nomine.

Fontes: Max. Conf. Opera omnia PG 90-91; Th. Raith. PG 91, 1484-1504; G. Choerobosc. ed. A. Cramer, Anecdota Oxoniensia, II, Oxonii, 1835, p. 1-165 (= Spengel, Rhet. Gr. III, 244-256; Walz, Rhet. Gr. VIII, 802-820); Joh. Damasc., Fons fidei, versio Slavica Johannis Exarchi ed. A. Popov, Mosquae, 1878; E. Weiher, Die Dialektik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischen Übersetzung, Wiesbaden, 1967; B. Kotter, Die Überlieferung der Pege Gnoeosis des Heiligen Johannes von Damaskus, Ettal, 1959

(137) **Sabellius et Arius.** Arius tres deitatis substantias dicebat atque tres personas esse, quod audiens Sabellius sic eum affatus est: „Male enim loqueris, age modo ac te sanum et correctum efficiam, ut fidem meam accipias et credas unam naturam et unam personam esse. Propter hoc enim Theologus dicit: „Malam relinquimus medicinam“.

(138) **Julianus Apostata.** Injuste Christianos persecutus fuisse, omnemque malum Christianis intulisse dicebat Theologus, ad persecutorem suum Julianum alludens, quoniam dum imperatorem aderant illum et propter injustitias quaerebantur, illis dicebat: „Christus vester dixit, legem statuens: „Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram et quicumque cum te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo et volenti mutuari a te ne avertaris“ (*Matth.* 5, 39—42). Legem etenim vestram implete et si hoc nolueritis, ad me venire potuissetis“. Sic enim, acsi non cogens, pessime cogeabat atque versutia Christianos cruciabat.

Fontes: Julianus, C. Gallaeos; Ep. 61 (423 d)

(139) **Oracula veterum philosophorum de Christo.**

(1). Rex Thilis Aegypti dixit: „Veneramur te Maria, quoniam secretum strictius observasti.“

(2). Thucydides Graecus dixit: „Primum Deus, post eum Verbum et Spiritus cum eis, communem habent naturam.“

(3). Sophocles Graecus dixit: „Revera coelum et terram Deus adstruxit.“

(4). Sibylla regina Aegypti dixit: „Unus Deus, una deitas et Trinitas in unitate sine carne sunt.“

(5) Thucydides (*Bucidys ms.*) Graecus dixit: „Unus in tribus et tres in uno sine carne unius personae Trinitas.“

(6) Iosephus Hebraeus dixit: „Jesus vir sapiens, si licet virum illum vocare.“

(7) Plato Graecus dixit: „In hanc undecumque patentem terram veniet caro sine patre et nascetur.“

(8) Astacius Graecus dixit: „In terra deserta et inaccessibili atque arida verbum nascetur.“

Fontes: (1—2) Artes pictoriae Panselini et Dionysii Phurnensis saec. XIV—XVIII. (3) Ps Hecat. Abder. FGH 264 f 24 — Cl. Alex. Str. 5, 14, 113, 1 + Protr. 7, 74, 2, PG 8, 181 — Eus. PE 13, 13, 40 (680 d); Ps Justinus Coh. 18, Athenagoras Leg. pro Christ. 5; Cyr. Alex. Adv. Jul. 1 (32 a); Theod. Gr. aff. cur. 7, 46. (4) Or. Sibyll. fr. 1 v. 10—13 — Cl. Alex. Str. 5, 108, 6 — Eus. PE 13, 13, 35 (678 d); Theophilus Antioch. Ad Autolycom 2, 36; Ps Justinus Coh. 16. (5) Artes pictoriae. (6) Interpolator Iosephi Flavii Antiqq. Jud. 18, 3, 3 (= Lucianus Antioch.?) — Eus. HE 1, 11, 7. (7) Georgius Monachus ed. de Boor II, 704. (8) Artes pictoriae.

(140) **Definitio per affirmationem ac negationem.** Ut ignis exemplum verbi gratia afferam, si a quodam quaererem quid ignis esset, diceremus ignis naturam calorem ardentem, splendentem ac sublimem esse, quandam aliam rem urendam necessitans; si modo diceremus naturam ignis non glaciale, nec obscuram, nec inferiora petentem, veritatem proferremus, quoniam sic est ignis natura; haud quidem ignis naturam patefacimus, verum id quod non est demonstramus. Hoc quoque modo de Deo, si diceremus eum sine initio et non nato, haud enim naturam ejus, sed quod in illo non est exprimeremus, quoniam Deus non habet originem ab aliquo vel nativitatem.

(141) **De attributis et negatione.** Cuidam enti quodam deest, nam existenti luci umbra deest, umbrae vero lux deest.

(142) **De angelo et homine, id est de praemeditatione ac effectu.** Consilium angeli una cum opere est, nec a corpore vel a quodam alio temptatore obstaculo impeditur. Homo quidem prius cogitat, deinde operari incipit.

(143) **De essentia.** Hac sane ratione de Deo quid dicere convenit, non essentiam definire Dei, cum nemo illam adire potest, sed deficientiam; essentia autem Dei superna percipi non potest.

(144) **De hypostasi.** Non sugillamus illi qui hypostases appellat personas, quam ob rem Dei definitiones non quid sit essentia illa, verum quid desit ac sensibus imperceptibile sit indicare debeant, si illum ac eundem verbum, scilicet personas intelligit.

(145) **De voluntate et possibilitate.** Haec autem differentiae sunt temporis et voluntatis atque potentiae. Differentia quidem est veluti hodie unus fuerim, heri autem alius, cras vero alius, diversitateque temporum plures homines fuerint.

(146) **De aequalitate et inaequalitate.** Amicus amicum mittit, haec vero in omnibus aequalitas est; servus enim a domino suo mittitur, haec nempe inaequalitas; litterae quippe a scriptore, haec quoque iterum inaequalitas. Etiam si haec omnia aequae mittuntur, inaequalitas quibusdam inest ac naturae diversitas.

(147) **De via media.** Viam mediam pondo dicit, hoc est nec paucis, nec multis verbis eloqui, sed moderate.

(148) **Equus Homericus.** Equus ille, de quo ait Homerus a praeseptio excitatus frenum rupisse camposque petivisse fronte elato ac crinibus solutis sicque illum sequi omnes alios equos illicisse.

Fontes antiqui: Hom. II, 6, 506—511 = 16, 263—268

Fontes Nicetae: Ps Nonnus Bas. 10 Mai (17 Creuzer) — Sch. ms.

Mosqu. Syn. 147 $\frac{53}{LIV}$ saec. X

Parallela Byzantina: Bas. Min. 164

(149) **Aeschylus de justo.** Vide supra no. 125.

(150) **Sophocles de invidia.** Ad habentem invidia serpit, ait Sophocles poeta.

Fontes: Soph. Ajax 155, 960 + sch.

(151) **Euripidis Hecuba.** Quemadmodum, inquit, pictores tabulas suas melius ex intervallo perspiciunt atque expendunt, quam si oculos propius admotos habuerint, ita mutus amor sejunctione melius exploratur, quam perpetuae vitae consuetudine et contubernio. Hanc enim similitudinem ab Euripide sumpsit, apud quem Hecuba Graecum imperatorem his verbis alloquitur: „Ut pictores a longe tabulas examinant etc.“

Fontes: Eur. Hec. 424 + sch.
Parallela: Bas. Min. 112; Elias PG 36, 896; Nicetas de Achille v. supra no. 23 et textum Graecum

(151 bis) **Menandri dictum.** Vide supra no. 126

(152) **Demosthenis verba.** Hoc sicut temptatio illa Demosthenis est. Haec namque de Thebis scripsit rhetor ille in oratione *De corona*: „Origo fuit rerum et prima fundatio hoc opus prudentiae; cum urbs enim obsessa esset, ille procuravit ut belli gravamina velut nubes transirent.“

Fontes: Dem. De cor. 188 (291) = Or. 18

(153) **Comoedia et mimus.** Sicuti leonem vultu ferocem domare, non velut vilem atque humilem homunculum est, etiamsi sunt nonnulli qui ludos comoediarum laudibus efferunt, risum spectantium moventes, ubi alapis ac ictibus se mutuo afficiunt.

Fontes: Cf. Bas. Min. 195

(154) **Rhetoricae genera.** Tribus sunt generibus orationes: suasoriae, controversiae et panegyrici, nostra autem lingua rhetor dicitur verbicolenis, quoniam optime scribere atque eloqui scit.

Fontes: Cf. Bas. Min. 59
Parallela: Cramer, Anecd. Gr. I, 215–312; Eos XVI, 2 (1910), p. 5

(155) **Diplomata militaria.** Propter hoc enim militibus diplomata dantur, ubi victoria adepta cladesve unaquaque recensetur, ut postea firma ac honorata haec manerent testimonia.

(156) **Pauperes et divites.** Nota quod divites plurimum pecuniae a pauperibus sumunt.

(157) **Latifundia.** Hoc quidem modo praedium agglutinatur praedio, ac latifundium denique efficitur. Videns enim quendam optimo fundo vel decora villa praeditum, his quoque apte collocatis, emit a possessore vicino, utcumque pauper accola ille, quodcumque sit, villam vel praedium agrumve atque sic optatarum divitiarum possessorem finitimum fundum capit. Porro etiam ab illo cepit nonnulla attrahere, quoadusque vi omnia emeret ab illo vel usurparet.

(158) **Conditores frumentarii.** Conditor frumentarius, hoc est ille qui frumenta condit ac hominibus fame laborantibus denegat, hominibus odiosus, plurimi pretii faciens frumentum quam corpora eorum animasve.

(159) **Publicani.** Publicanus ille dicitur qui iniquam percipit usuram. Plures nempe publica tributa emunt et deinde plus quam aequi sit exigunt, quotquot pecuniae prius solverunt sumere volentes.

(160) **Pincerna et dapifer.** Servum et ferculatorem vocat pincernam ac dapiferum.

(161) **Autocrator.** Autocrator et dominus.

(162) **Eparchus.** Eparchus, dux, clarissimus vir, princeps omnia haec unum ac idem sunt.

(163) **Presbyteri.** Antistites — sacerdotes vel presbyteri (*Glossa Dacica*)

(164) **Potentiores.** Viris clarissimis — dominis, potentioribus (*Glossa Dacica*)

(165) **Margarita.** Margarita — lapis pretiosus (*Glossa Dacica*).

(166) **Glossa Dacica.** Coram mihi, inquit, prope ne efficiaris.

(167) **Glossa Dacica.** Modificatio vel alteratio.

(168) **Glossa Dacica.** Praestigiare.

(169) **Glossa Dacica de Baccho.** Dionysius-Bacchus temulentiae dicitur idolum fuisse.

(170–235) **Glossae variae praesertim Slavicae breviter memoratae.**

170. Or. I (1). Ms M (*Bucharestiense Sl. 341*) f. 3. De solutione peccatorum illorum qui sacerdotalem adepti sunt dignitatem.

171. Or. I (1). Ms S (*Bucharestiense Sl. 142*) f. 3. De re ejusque nomine.

171 bis. Or. I (1). Ms S f. 4v. De Salomone et haereticis.

172. Or. XLV (2). Ms P (*Mosquense BN 98 Egorovii 852*) f. 44. De feris ac bestiis.

173. Or. XLV (2). Mss P f. 43v, O (*Mosquense BN 209 Ovcinnikovii 223*). De Mosis exemplo ac dignitate.

174. Or. XLV (2). Ms S f. 8v. De essentia Dei et proprietatibus illius.

175. Or. XLV (2). Ms S f. 34v. De Deo homine.

176. Or. XLIV (3). Ms S f. 45v. De genethliacis.

177. Or. XLI (4). Ms S f. 53. De restitutione pecuniarum.

178. Or. XLI (4). Ms S f. 58v. De Spiritu Sancto.

179. Or. XLI (4). Ms S f. 63v. De Adam et apostolis.

180. Or. XLI (4). Ms S f. 64. De supremo iudicio.

181. Or. XV (5). Ms M f. 41v. De ferramentis.

182. Or. XXIV (6). Ms S f. 78v. De silentii lege martyrii.

183. Or. XXIV (6). Mss S f. 82, B (*Serdicensis Acad. Sl. 69*) f. 15v, R

(*Rila 34; 4/4; 1*) f. 220. De hamo.

184. Or. XXIV (6). Ms. S f. 82. De holocausto et incenso.

185. Or. XXIV (6). Mss S f. 85v, B f. 22. De aqua in terram sparsa.

186. Or. XXIV (6). Ms P f. 231. Nota ascetica.

187. Or. X X (7). Ms P f. 264v. De virtutum amore.

188. Or. XXXVIII (8). Mss U₂ (*Mosquense BN 218 Novae acquis. 178*) f. 80 v., U₃ (*Mosquense 178 Musaci 922*) f. 93. De Theophania VIII Kal. Januarii.

189. Or. XXXVIII (8). Ms. S f. 99. De fide operibus adhibenda vel intentioni.

190. Or. XLIII (9). Mss S f. 114, X (*Bucharestiense* Sl. 741) f. 392. De essentia universali, hoc est de ratione superna.
191. Or. XLIII (9). Mss S f. 123, X f. 399v, M f. 101. De jejuniis.
192. Or. XLIII (9). Mss S f. 139v, X f. 411. De tribus buccinis prophetis (= Ed. Basel. 1571, p. 523 n. 94).
193. Or. XXXIX (10). Ms S f. 153v. De patris nomine, filii generationem antecedenti.
194. Or. XXXIX (10). Ms S f. 154v. De hominis creatione divino gaudio ad gloriam Deo praestandam.
195. Or. XL (11). Ms S f. 160. De mystica illuminatione.
196. Or. XL (11). Ms S f. 160. De purificatione mystica.
197. Or. XL (11). Ms S f. 162. De luce in deserto.
198. Or. XL (11). S f. 167. De baptismo semper opportuno.
199. Or. XL (11). Ms S f. 79. De temptatione diabolica.
200. Or. XI (12). Mss S f. 187v, M f. 191. De librorum perlustratione.
201. Or. XXI (13). Mss S f. 204, M f. 213. De Gregorio Nysseno et Basilio Caesariense.
202. Or. XXI (13). Mss S f. 205, M f. 213v. De iudicio in die festo inopportuno.
203. Or. XXI (13). Ms S f. 205v. De verborum epulis (= Plato Tim. 27 b).
- 203 bis. Or. XXI (13). Ms S f. 206v. De libris S. Gregorii super festis diabolicis.
204. Or. XLII (14). Ms S f. 213v. De angelis ecclesiarum.
205. Or. XLII (14). Ms S f. 214v. De excellentia gentilium litterarum et humilitate sermonis sacerdotalis necnon de excellentia mandatorum regis coelestis.
206. Or. XLII (14). Ms S f. 215. De repetitione rhetorica.
207. Or. XLII (14). Ms S f. 215v. De pudicitia et modestia in sententiis servandis.
208. Or. XLII (14). Ms S f. 219v. De hoste latenti et patenti.
209. Or. XLII (14). Ms S f. 219v. De pactis sacerdotibus Orientis et Occidentis ad haeresiarchas refellendos, quemadmodum regiones in periculo positae.
210. Or. XLII (14). Ms S f. 220. De similitudine episcoporum haereticorum Orientis et Occidentis se mutuo haereticorum nomine afficientium.
211. Or. XLII (14). Ms S f. 220v. De metu ab haereticis orthodoxis illato.
212. Or. XLII (14). Ms U₂ f. 222. De recta oratione.
213. Or. XIV (15). Ms S f. 228. De loci interpretationis defectu.
214. Or. XVI (16). Ms Bucharest. Sl. 73, f. 240v. De mystica ramorum palmarum significatione.
215. Or. XVI (16). Ms Bucharest. Sl. 73 f. 241v. De verbis Gregorii ad patrem.
216. Or. XVI (16). Mss S f. 246, M f. 270v. De ursa fame laboranti, cui aditus non patet subitoque venatori apparenti.
217. Glossa Graeca ms. Bucharest. Gr. 392 p. 648 ad or. XVI (16). De anima liberum figuranti arbitrium ac corporibus ad imaginem Dei formatis (Cf. Cosmas PG 38, 425—428).

218. Glossa Graeco-Slavica ad or. XLV (2) mss O et P f. 35v de cippo.
219. Glossa Graeco-Barbarica ad or. XLIII (9) mss S f. 111v et X f. 390v de Emmeliane matre.
220. Glossa Graeca ad or. XXXIX (10) ms M f. 142v de sensu (diagomenes).
221. Glossa Graeco-Slavica ad or. XLII (14) ms U₂ f. 217v de diaconis.
222. Glossa Graeco-Slavica ad or. XIV (15) ms S 227v de verbo *epos*.
223. Glossa de myrrha ad or. XIV (15) ms X f. 349.
224. Or. XLV (2). Mss O et P f. 16. Glossa de verbis deferre et auferre.
225. Or. XV (5) Ms P f. 192v. Glossa de verbis expectare et cunctari.
226. Or. XXIV (6). Ms U₂ f. 62. Glossa de verbis diversus ac supremus.
227. Or. XLIII (9). Mss S f. 113v, X f. 392. Glossa de verbis capere et matutinum agere.
228. Or. XLIII (9). Ms X f. 402. Glossa de verbis efficere et procurare.
229. Or. XLIII (9). Ms M f. 120v. Glossa de verbis pensa et tornus lanificus.
230. Or. XL (11). Ms S f. 171. Glossa de non accipere et deficere.
231. Or. XXI (12). Ms M f. 199. Glossa de converti ab aliquo vel ad aliquem.
232. Or. XIV (15). Ms S f. 239. Glossa de verbis scire ac meditare.
233. Or. XVI (16). Ms S f. 243. Glossa de interpretatione et sermone figurato.
234. Or. XVI (16). Mss S f. 243v, M f. 266v. Glossa de mortuis vel morticinis.
235. Or. XVI (16). Ms X f. 382. Glossa de verbis carpi ac auferre.

CODICES

A — Bucharestinus Academiae Graecus 390 saec. XV in (Nicetae recensio brevis)

B — Bucharestinus Academiae Graecus 392 saec. XIV in (Nicetae recensio longior)

Δ — Mosquensis Musaei Historici Synodalis Graecus 151 $\left(\frac{59}{LX}\right)$, Dionysiou 1339

AD (Nicetae versio aucta)

K — Parisinus Bibliothecae Nationalis Graecus Coislinianus 54 saec. XII—XIII (Scholia in Gregorium)

N₁ — Mosquensis Musaei Historici Synodalis Graecus 144 $\left(\frac{63}{LXIV}\right)$ saec. X Megale

Laura (Nonnus et Pseudo Nonnus)

N₂ — Mosquensis Musaei Historici Synodalis Graecus 149 $\left(\frac{54}{LV}\right)$ saec. XI Athous

(Nonnus et Pseudo Nonnus)

Π — Parisinus Bibliothecae Nationalis Graecus 543 saec. XIII (Scholia in Gregorium)

P — Romanus Vaticanus Ottobonianus Graecus 384 saec. XVI (Scholia in Gregorium)

X — Helveticus Bernensis 449 saec. XV (Scholia in Gregorium et fragmenta Nicetae)

Σ — Versio Slavica saec. XIV (ms Bucharestina Sl 141 saec. XV ex, 142 saec. XV, Mosquense Musaei Historici Synodale Sl. 55/35 saec. XV in)

(1) *Echidna*. Ὅμοίως δὲ πῦρ καὶ τροφή καὶ σίδηρος καὶ ὅσα μέσα οὐ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρῆσιν, ἢ χρήσιμα, ἢ βλαβερά γίνονται, ἤδη δὲ καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν τοῦ ἐρπιστικοῦ θηρίου τῆς ἐχίδνης σωτήριο φάρμακον τὴν θηριακὴν κατεσκευάσαμεν, οὕτω καὶ τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων ὅσον μὲν ἐστὶν ἐξεταστικὸν τῆς φύσεως τῶν ὄντων, τοῦτο ἐδεξώμεθα¹.

¹ ἐδεξώμεθα B

(2) *Generatio Echidnae* (Cosmas PG 38, 665; om Nicetas; scholion Σ ms P f I). Πολλὰ μὲν τῶν ἐχιδνῶν εἰσι τὰ γένη καὶ πάνδεινα θανατηφόρου ἰοῦ μεμεστωμένα. Ἔστιν δὲ γένος ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐρπετοῖς ὅπερ μὴ πλέω τῶν δύο φασὶ γίνεσθαι γίνονται δὲ ἄρρεν καὶ θῆλυ. Ἐπειδὴν οὖν ὁ ἄρρεν ἐχὶς συνέλθη τῇ θηλείᾳ, παραντὰ

θνήσκει, τὴν οἰκείαν μὲν αὐτὸς ἐν τῇ θηλείᾳ μελανίαν ἐναποτιθέμενος καὶ τῆς αὐτῆς μελανίας αὐτὸς προσλαβόμενος· οὕτω μὲν οὖν ἐξ αὐτῆς διόλγεται τῆς συνουσίας· ἡ δὲ συλλαβοῦσα δύο κατα γαστρός ἄρσεν καὶ θῆλυ διατρέφει, τρεφόμενα δὲ καὶ πρὸς τὸ φανερόν ἐξιέναι μέλλοντα, τοῦ ὀλεθρίου πατρὸς αὐτῶν τιμωρίαν εἰσπράττουσιν τῇ συλλαβοῦσιν, μὴ διὰ τῶν φυσικῶν ἐξιόντες μορίων, ἀλλὰ τὴν γαστέρα βιβρώσκοντες καὶ τὴν συλλαβοῦσαν διαφθείροντες, εἰς τουμφανὲς διακύπτουσι. Φησὶν οὖν ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὅτι πᾶσα φύσις τοῖς τεκοῦσι χάριν φέρει τὴν πρέπουσαν· ὁ δὲ χάριν τοῖς γονεῦσι μὴ εἰδὼς ὁμοίως ἐστὶν ταῖς μητροκτόνοις ἐχιδναῖς.

(3) *Chimaera*. Ὅμηρος μὲν πνεύουσιν πυρὸς μένος περὶ τῆς Παταρικῆς εἶπε Χιμαίρας, τοῦ τρισυνθέτου θηρίου, ἔμπροσθεν γὰρ ἦν λέων, ὀπίσθε δὲ δράκων, μέση δὲ Χίμαιρα. Ὁ δὲ Θεολόγος τοῦτο ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς τίθησιν, ὥς καὶ αὐτῆς εἰς τρία διαιρουμένης¹, εἰς τὸ συμβουλευτικόν, εἰς τὸ δικανικόν, καὶ εἰς τὸ πανηγυρικόν.

¹ ἦγουν add B

(4) *Bellerophon*. Τὸν δὲ Πήγασον μυθολογοῦσιν ἵππον γενέσθαι πτερωτὸν καὶ δωρηθῆναι παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς τῷ Βελεροφόντι ᾧ καὶ ἐποχούμενος ἐκείνος διαέριος ἐφέρετο¹, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς Σηλητευτικοῖς λέγει ὁ Θεολόγος τὰ τε κατὰ τὸν Βελεροφόντην καὶ τὰ κατὰ τὴν Χιμαίραν. Τῆς γὰρ Παταρικῆς φασὶ Χιμαίρας ἀναφύεσθαι καὶ τὴν χώραν Λυκίων λιμαιομένης Προίτου, βασιλεύοντος ταύτης². Προσετάχθη ὁ Βελλεροφόντης ἀποκτείνειν τὴν Χιμαίραν, ἣν δὲ τὸ τοιοῦτον³ θηρίον⁴ ἔμπροσθεν⁵ μὲν⁶ λέων, ὀπίσθε δὲ δράκων, μέση⁷ δὲ ἦν⁸ Χίμαιρα, ἐξ ἧς⁹ τὸ¹⁰ πῦρ¹¹ ἀνεδίδοτο καὶ ἦν δυσάλωτον τὸ θηρίον¹². Τὸν ἵππον οὖν τὸν¹³ Πήγασον, τοῦτον¹⁴ ἐκ θεοῦ εὐρών ὁ Βελεροφόντης, ὃς καὶ πτερά ἔχειν ἐλέγετο¹⁵ καὶ ὕδωρ βαστάζειν¹⁶ ἀπὸ τῶν ὀνύχων¹⁷, σύμμαχον τοῦτον, εὐρών ὥς εἶπομεν διὰ τὸ εἶναι πτερωτὸν¹⁸ καὶ σφαῖραν μολίβδου περιθεῖς ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ δόρατος αὐτὸς ὁ Βελλεροφόντης ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τῆς Χιμαίρας¹⁹, ἐξ ἧς τὸ πῦρ ἀνεδίδοτο²⁰, διαλυθεῖς²¹ ὁ μολίβδος²² ἀνείλε τὴν Χιμαίραν²³, καὶ ταῦτα μὲν τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ μύθου.

¹ Hucusque Σ coetera om B || ² hinc ut Ps Nonnus Bas. 7 || ³ om Ps Nonnus || ⁴ ὡς παρεστήσαμεν τοιοῦτο add Ps Nonnus || ⁵ πρόσθε Homerus II. 6, 181, Hesychius X 473, Ps Nonnus Bas. 7, Eudocia 761, Sebastus Cyminetes ms Bucharestiense Acad. Gr. 1515 f. 109; Ps Nonnus Bas. 7, Eudocia 761, Sebastus Cyminetes ms Bucharestiense Acad. Gr. 1515 f. 109; Ps Nonnus Bas. 7, Eudocia 761, Sebastus || ⁶ μέσων Eudocia 761 || ⁷ om Homerus; γὰρ Nicetas supra no. 3; ἦν add Nicetas no. 3, Sebastus || ⁸ Χιμαίρας add Nonnus I, 50, Ps Nonnus Bas. 7, Eudocia 217, 999, Nicetas no. 3, Sebastus || ⁹ Χιμαίρας add Nonnus I, 50, Ps Nonnus Bas. 7, Eudocia 217, 999, Nicetas no. 3, Sebastus || ¹⁰ ἐκ τοῦ στόματος add Ps Nonnus || ¹¹ hinc aliter Nonnus I 50 || ¹² 761 || ¹³ om Ps Nonnus || ¹⁴ κ. π. ε. ε.] ε. ε. π. Ps Nonnus || ¹⁵ ἀποστάζειν ἐλθὼν add Ps Nonnus || ¹⁶ 13 om Ps Nonnus || ¹⁷ κ. π. ε. ε.] ε. ε. π. Ps Nonnus || ¹⁸ ὡς—πτερωτὸν] τὴν πτῆσιν τοῦ ἵππου, διὰ τὸ εἶναι πτερωτὸς ὡς εἶπον Ps Nonnus || ¹⁹ καὶ—Χιμαίρας] sic quoque Ps Nonnus et Eudocia 761 || ²⁰ 18 ἐξ—καὶ] καὶ ἀπὸ τοῦ πυρὸς Ps Nonnus || ²¹ διελύθη Ps Nonnus || ²² καὶ add Ps Nonnus || ²³ 21 coetera Nicetas solus habet.

(5) *Ithyphalli*. Οὐ δὲ φαλλοὶ τινες καὶ ἰθύφαλλοι¹. Ὁ² δὲ³ Διόνυσος⁴ εἰς Ἀδου γλιχόμενος κατελθεῖν, ἠγγόει τὴν ὁδόν, μαιράκιον⁵ δὲ τι Πρόσυμνος⁶ τοῦνομα ὑπισχνεῖται, φράσιν αὐτῷ τὴν ὁδὸν ἐπιμίσθω⁷ ἀκολασίας⁸. Ὁ δὲ⁹ πα-

1 Lemma hucusque A; περί τῶν φαλλῶν καὶ ἰθυφαλλῶν B; hinc sōns fuit Clemens Alexandrinus, *Protrepticus* II, 34, 3 || 2 om Clemens || 3 γὰρ add Clemens || 4 sic Ps Nonnus, *S. Lum.* 6; καὶς Nonnus I, 37 || 5 sic Nonnus I, 37; Polygynus Nonnus miss a c, Nonnus *Syr.* I, 38; om. Ps Nonnus || 6 μεῖράκιον—ἐπιμισθῶ] ὑπασχνεῖται δ' αὐτῷ φράσειν Πρωτοσύμνος τοῦνομα οὐκ ἄμισθι Clemens || 7 aliter Clemens || 8 καὶ δὴ ὑπασχνεῖται Clemens || 9 ἐπανελθὼν—καταλαβὼν] ἐπανήλθεν αὐθις οὐ καταλαμβάνει Clemens || 10 hic plura add Clemens || 11 οὖν add Clemens || 12 ὥς ἔταχεν add Clemens || 13 σκευάζεται Clemens || 14 τρόπον Clemens || 15 καὶ—ὑπόσχεσιν] τὴν ὑπόσχεσιν ἐκτελὼν τῷ νεκρῷ Clemens || 16 τοῦτου—Διονύσῳ] ὑπόμνημα τοῦ πάθους τοῦτου μυστικὸν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίσταται Διονύσῳ Clemens || 17 φαλλοὶ—τετᾶσθαι] scholion ab auctoribus *Etymologici Magni* usurpatum col. 470, lin. 3—25 || 18 ἐν—Διονύσου] haec coeteraque omnia usque ad finem e Ps Nonnus fluxerunt; sic B; ἔφορον δὲ τῆς πορνείας λέγουσιν εἶναι, ταύτην τὴν Ἀφροδίτην καὶ οἱ Ἕλληνες A || 19 sic A; om B || 20 sic Ps Nonnus A; περιετίθουν οἱ Ἕλληνες B || 21 sic B; τοὺς A || 22 ἰθυτενῶς ἐξήρτων περιέδεσμον Ps Nonnus miss a f Syr Arm || 23 ἀπό—τινός] sic B; ἀπὸ τοῦ ἑαυτῶν τραχήλου τοὺς A || 24 τὴν ἑαυτῶν ἀπήρτων add Ps Nonnus; coëtera B solus habet, om A

(6) **Homerus, Apollonius, Xenophon et Polybius de heroibus.** "Ὅμηρος... περὶ αὐτὸν τὸν Πόντον ἱστορούμενα θαύματα περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου διαλαμβάνει ποίησις καὶ ἡ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πολυβίου συγγραφὴ πολλὰ... Οὐδὲν ἂν ἦσαν οἱ παλαιοὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὐγενεῖς Πελοπίδαι τινὲς καὶ Κεκροπίδαι καὶ Ἀλκμαῖωνες καὶ Αἰακίδαι καὶ Ἡρακλείδαι καὶ τὰ ἄλλα γένη ὧν οὐδὲν ἦν παρ' ἐκείνοις ὑψηλότερον εἰς εὐγένειαν οὐδὲ ἐνδοξότερον.

(7) **Homerus de heroibus.** Καί τινες Πελοπίδας ἐκ Πέλοπος μεγαλαυχεῖ καὶ Κεκροπίδας ἀπὸ τινος Κέκροπος, Αἰακίδας τε καὶ Ἡρακλείδας ἐξ Αἰακοῦ καὶ Ἡρακλέους τὸ γένος καταγομένους.

(8) Pelopidae, Cecropidae, Aeacidae, Heraclidae, Alcmaeonidae. Scholion
Σ ms Leninopolitanum BN. Q. π. I. 16, f. 22v; om Nicetas.

(9) **Tantalus.** Τάνταλος ὁ τοῦ Διὸς (ἦν υἱὸς)¹ λέγεται, ξενίσαι ποτὲ τοὺς θεοὺς καὶ θύσας τὸν υἱὸν Πέλοπα καὶ ἐψύσας παραθεῖναι αὐτοῖς, τοὺς δὲ θαυμάσαντας τὴν φιλοξενίαν συνθεῖναι πάλιν καὶ ἀναζωῶσαι τὸν Πέλοπα, μόνης δὲ τῆς Δήμητρος φαγούσης, μέρος τοῦ ὧμου αὐτοῦ καὶ τὸ βρωθὲν δι' ἐλεφάντινον ἀποκαταστήσαι καὶ οὕτως τοὺς ἐξ ἐκείνου καταγόμενοι Πελοπίδας ἔχειν ὦμον ἐλεφάντινον. Τρία οὖν ἐνταῦθα διαβάλλει ὁ Θεολόγος, τὴν τῶν θεῶν πείναν

ὡς ἀπρεπὴ θεοῖς καὶ ἀνάρμοστον, τὴν φιλοξενίαν τοῦ Ταντάλου ὡς ἀπάνθρωπον
καὶ τὴν τῶν θεῶν παροδοχήν, ὡς μισάνθρωπον, τοιοῦτοις καταδεχομένων ἐξενί-
ζεσθαι.

¹ Sic Soudas T 79; om Nicetas,

(10) **Pelopidae.** Πέλωψ υἱὸς γέγονε Ταντάλου Φρυγίας βασιλέως¹. Ὁ δὲ Τάνταλος² πόλεμον ἐσχημῶς μετὰ Ἴλου τοῦ κτίσαντος τὸ Ἴλιον, ἤγουν τὸ Ἴλιον³ τὸ ἐπὶ Τροίας καὶ φοβούμενος τὴν ἥτιαν, ἐπέτρεψε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Πέλοπι⁴, ἀπῆραι εἰς⁵ τὴν ἡπειρον, μετὰ⁶ χρημάτων⁶, εἰπὼν ταῦτα, ὅτι, ἐάν μὲν νικήσω, ὑπόστρεψε⁷ πάλιν εἰς τὴν Φρυγίαν, ἐάν⁸ δὲ ἡττηθῶ, μένε⁹ εἰς τὴν Εὐρώπην. Λαβὼν οὖν ὁ Πέλωψ τὰ⁶ χρήματα, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐν Ἀππία χώρα¹⁰ οὕτω⁶ καλουμένη ἧς ἐβασίλευσεν Οἰνόμαος, ἔχων¹¹ θυγατέρα Ἴπποδάμειαν.¹² Ὃν ἐν ἀγῶνι ἵππικῷ νικήσας ὁ Πέλωψ¹³ ἔλαβε γυναῖκα τὴν¹⁴ Ἴπποδάμειαν καὶ κατασχὼν¹⁵ τὴν χώραν¹⁶ ἀντί¹⁷ Ἀππίας ἐκάλεσε¹⁸ Πελοπόννησον.¹⁹ Πάντες οὖν οἱ ἀπ' ἐκείνου²⁰ καλοῦνται²¹ Πελοπίδαι οἷον²² Ἀτρεὺς, Θυέστης²³, Ἀγαμέμνων, Μενέλαος καὶ τελευταῖος Ὀρέστης. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν Πελοπίδων.²⁴

¹ Πέλωψ—βασιλέως] Τάνταλος γὰρ Φρυγίας γέγονη βασιλεὺς Cosmas PG 38, 435 || 2
 ο. δ. τ.] ο. τ. δ. οὗτος Ps Nonnus Bas. 1, Eudocia 757; οὗτος δὲ Cosmas || 3 η. τ. ι.] om
 Ps-Nonnus, Cosmas, Eudocia || 4 τ. υ. α. π.] τ. π. τῷ ἰδίῳ παιδί λαβόντι χρήματα Ps Nonnus,
 Ps-Nonnus, Cosmas, Eudocia || 5 ἐπὶ Ps Nonnus, Cosmas || 6 om Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || 7
 Cosmas, Eudocia || 8 ἐπὶ Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || 9
 ὑποστρέψει Ps — Nonnus, Cosmas, Eudocia || 10 α. γ.] γ. α. Ps-Nonnus, Cosmas, Eudocia || 11 η. ε. ο. ε.] ἦτις Ἀπία
 μενείας Cosmas || 12 οὗτος δὲ εἶχε Cosmas || 12 ὀνόματι add Ps-Nonnus, Cosmas; τοῦνομα add Eudocia || 13
 οὗτος δὲ εἶχε Cosmas || 12 ὀνόματι add Ps-Nonnus, Cosmas; τοῦνομα add Eudocia || 13
 ὄν—Πέλωψ] εἶτα (om Cosmas) ἀγωνισάμενος ἐνταῦθα (ε. α. Cosmas) ὁ Πέλωψ ἱππικὸν ἀγῶνα
 μετὰ Οἰνομάου καὶ νικήσας Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || 14 τοῦ Οἰνομάου θυγατέρα add
 Ps Nonnus, Eudocia || 15 κατέσχε Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || 16 καὶ add Ps — Nonnus,
 Ps Nonnus, Eudocia || 17 δε add Cosmas || 18 ἐκάλεσεν αὐτὴν Ps Nonnus ms Mosquense Synodale
 Eudocia || 17 δε add Cosmas || 18 ἐκάλεσεν αὐτὴν Ps Nonnus ms Mosquense Synodale
 Eudocia || 19 ὃ ἐστὶ ἡ τοῦ Πέλοπος νῆσος add Ps Nonnus, Eudocia;
 149 $\left(\frac{54}{LV} \right)$, Cosmas, Eudocia || 19 ὃ ἐστὶ ἡ τοῦ Πέλοπος νῆσος add Ps Nonnus, Eudocia;
 τοῦτ' ἐστὶ νῆσον τοῦ Πέλοπος add Cosmas || 20 ἀπὸ τοῦ Πέλοπος Ps Nonnus, Eudocia || 21
 πάντες—ἐκείνου] om Cosmas || 22 τοῖνον εἰσὶν Cosmas || 23 Θησεύς Cosmas || 24 καί—
 Πελοπίδων] καὶ περὶ μὲν τοῦ Πέλοπος ταῦτα Ps Nonnus; ὁ οὖν Ἰλος Πέλοπα τῆς Φρυγίας
 ἐκβαλὼν καὶ τὸ Ἴλιον οἰκοδομήσας ὑπὸ τῶν Πελοπιδῶν ὑστερον κατεστράφη Cosmas

(11) **Currus Lydius.** Πρὸς Λύδιον ἄρμα. Ταχύτατα γὰρ τὰ Λύδια ἄρματα, εἴρηται δὲ ἡ παροιμία αὕτη ἐπὶ τῶν παρεξεταζομένων καὶ συγκρινόμενων τῷ καθ' ὑπεροχὴν κρείττωσι. Πέλωψ γὰρ φησὶν ὁ Λυδὸς καὶ οὐχὶ Φρύξ, ὡς ἐνομίζετο, ἐν ἰδίῳ ἄρματι ἐρίσας μετὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Οἰνομάου ἐν ἄρματι πολὺ ἐκείνον παρήλασε.

(12) *Molionidae* (I). Ὑπὲρ τοὺς Μολιονίδας. Οἱ τινες πολλοὺς παρήλαινον ἄρμασιν, ὥς Ὅμηρος δοκεῖ, δίδυμοι γὰρ ἦσαν καὶ τὰ σώματα καὶ τὴν τέχνην, ὁ μὲν τὰς ἡνίας, οἱ τὰς μάστιγας¹ μεζόμενοι καὶ τὴν νίκην ἀλλήλοις συνερανίζοντες, ἐπισημότατος γὰρ παρ' Ἑλλήσιν ἡ φιλία τούτων.

¹ ο. τ. μ.] ὁ δὲ τὴν μάστιγα B

(13) *Molionidae* (II). Οἱ δὲ Μολιονίδαι ἀδελφοὶ ἦσαν,¹ ἐκ Μολιονίδος τινὸς γυναικὸς οἰκοῦσης περὶ τὴν Θράκην καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀκτορος ὧν, ὁ μὲν Ὄτος ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Ἐπιάλτης.² Οὗτοι³ κατ' ἐνιαυτὸν ἠυξάνοντο^{3b} κατὰ μὲν τὸ μήκος πῆχυν ἓνα, κατὰ δὲ τὸ εὖρος⁴ σπιθαμὴν μίαν⁵ καὶ ὑβρίσται γεγόνασιν⁶ καὶ ὑπερήφανοι ἐπὶ⁷ τοσοῦτον, ὥς καὶ τοῖς οὐρανίοις θεοῖς ἀντάραι καὶ ἐπιβουλεύσασθαι τοὺς δύο γοῦν βούνουσ⁸ τὴν τε⁹ Ὄσσαν καὶ¹⁰ τὸν¹¹ Ἀθῶν ἐπιτιθέντες¹² δι' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν ἐπειρῶντο.^{12b} Ἀ τινὰ εἰσὶν ὄρη μεγάλα περὶ τὴν Θράκην τῶν ἄλλων ὀρέων καὶ βουνῶν ὑπερκεῖμενα ἱκανῶς¹³ Ὁ¹⁴ οὖν¹⁵ Ζεὺς ὀργισθεὶς καὶ¹⁶ κεραυνὸν ἐπαφεί¹⁷ ἐκεραυνώσεν¹⁸ αὐτὴν¹⁷ καὶ ἀπώλοντο, ἦν δὲ πρότερον ὥς φασι¹⁸ χρησμός τῇ μητρὶ αὐτῶν δοθείς,¹⁹ ὅτι διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν κεραυνωθήσονται²⁰ τούτους, οὓς πρότερον περιβοήτους²¹ ἐποίησε τὸ καλῶς ἀρμα²² τηλατεῖν καὶ ἱππάζεσθαι ἄριστα καὶ τὸν μὲν ἠνιοχεῖν τὸν δὲ μαστίζειν τοὺς ἵππους οὕτως ἀσφαλῶς ὥς ἓνα δοκεῖν τοὺς, δύο καὶ διδύμους τουτέστι συμφυεῖς, ἀλλ', Ὅμηρος μὲν Ἀκτορίωνας τούτους ἐκάλεσεν παρὰ²³ τοῦ πατρός, ὁ Θεολόγος δὲ Μολιονίδας, ἀπὸ τῆς μητρός. Λέγει δὲ παρ' Ὁμήρῳ ὁ Πύλιος γέρων ὁ Νέστωρ καυχώμενος ταῦτα, ὅτι ἐν μόνοις τοῖς ἵπποις ἐμὲ παρήλασαν οἱ Ἀκτορίωνες, οἱ δὲ ἦσαν δίδυμοι καὶ ὁ μὲν ἐμπεδὸν ἠνιοχευεν, ὁ δὲ μαστιγι ἐκέλευεν.

¹ Coetera usque πρότερον om. B || ² οἱ δὲ—Ἐπιάλτης] Μολιόνη ἦν τις γυνὴ περὶ τὴν Θράκην οἰκοῦσα, αὐτὴ ἔσχε δύο υἱούς, τὸν ἓνα Ὄτον καὶ τὸν β' Ἐπιάλτην. Ps Nonnus Bas. 13; Μολιόνη τις γυνὴ περὶ τὴν Θράκην οἰκοῦσα υἱούς ἔσχεν, Ὄτον καὶ Ἐπιάλτην. Scholia Jahn ms. Monacense Cgm 499 (PG, 36, 906) || ³ οἱ Scholia Jahn || ^{3b} ὡς ἡ παλαιὰ εἶχε add Scholia Jahn || ⁴ πλάτος Ps Nonnus, Scholia Jahn || ⁵ σ. μ.] τριπάλαστον Scholia Jahn || ⁶ κ. υ. γ.] γ. κ. υ. Ps Nonnus; υ. δὲ οὗτοι Scholia Jahn || ⁷ καὶ Ps Nonnus, Scholia Jahn || ⁸ ὡς—βούνουσ] ἐφύβρισαν ὥστε βουλεύσασθαι ἀνταρὰ τοῖς οὐρανίοις θεοῖς Ps Nonnus || ⁹ οὖν Ps Nonnus || ¹⁰ om Ps Nonnus || ¹¹ τῶ Ps Nonnus || ¹² ἐβουλεύσαντο Ps Nonnus || ^{12b} τοσοῦτον—ἐπειρῶντο] ποτε ἐβουλεύσαντο τὴν Ὄσσαν ἐπιθεῖναι Ps Nonnus || ¹³ ἡ δὲ Ὄσσα καὶ ὁ Ἀθῶν δύο ὄρη εἰσὶ θεῖναι τῷ Ἀθῶ Scholia Jahn || ¹⁴ Ὁ τινὰ—ἱκανῶς] ἡ δὲ Ὄσσα καὶ ὁ Ἀθῶν δύο ὄρη εἰσὶ περὶ τὴν Θράκην Ps Nonnus; ὄρη δὲ ταῦτα κατὰ τὴν Θράκην καὶ δι' αὐτῶν ἀνιέναι εἰς τὸν Ὄλυμπον θεοὺς μάχεσθαι Sch. Jahn || ¹⁵ οἱς Sch. Jahn || ¹⁶ om Sch. Jahn || ¹⁷ ἐπαφείκε Sch. Jahn || ¹⁸ ὡς—φασι] περὶ τῆς κεραυνώσεως αὐτῶν Ps Nonnus || ¹⁹ χρησμός—δοθείς] χ. δ. τ. μ. α. Ps Nonnus || ²⁰ Hic Ps Nonnus desinit; ἦν—κεραυνωθήσονται] διὰ τὴν ὑπερηφανίαν κεραυνωθήσεσθαι τῇ μητρὶ προκεχρησφόητο Sch. Jahn || ²¹ Abhinc etiam B || ²² ἀπὸ B

(14) *Hercules*. Ὁ δὲ Ἡρακλῆς λέγεται καὶ αὐτὸς υἱὸς τοῦ Διὸς γεγενῆσθαι.¹ Ὁ² γάρ³ Ζεὺς συνεγένετο τῇ Ἀλκμήνῃ, ὁμοιωθεὶς τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς Ἀμφιτρώνι⁴ καὶ ἐγέννησε⁵ τὸν⁶ Ἡρακλέα,⁷ ὃς καὶ τοὺς μεγάλους ἄθλους ἐκείνους⁸ διήνυσεν, πολλοὶ οὖν γεγόνασιν ἀπὸ Ἡρακλέους⁹ ὧν πρῶτος καὶ ἐνδοξος ὁ Ὑλλος, ἐξ οὗ καὶ οἱ¹⁰ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς πάντες¹¹ Ἡρακλεῖδαι ἐλέγοντο¹², καὶ ἀπλῶς οἱ Ἑλληνες οὐκ ἔχοντες ἀπὸ τῶν οἰκείων εἰπεῖν τί φανερώς καὶ καυχῆσασθαι ἐπ' ἐκείνῳ καταφεύγουσιν εἰς τὸ ἀφανὲς καὶ εἰς τοὺς μύθους.

¹ ὁ—γεγενῆσθαι] οὗτος λ. υ. γ. τ. Δ. Ps Nonnus Bas. 5; Ἡρακλῆς υἱὸς ἔργῳ μὲν Διὸς, λόγῳ δὲ, Ἀμφιτρώωνος ἐκ τῆς Ἀλκμήνης, κατὰ τοὺς μύθους Eudocia 436 || ² καὶ Eudocia || ³ ὁ add Eudocia || ⁴ συνεγένετο—Ἀμφιτρώνι] ο. τ. Α. σ. τ. Α. Ps Nonnus, Eudocia || ⁵ ἐγεννήθη Ps Nonnus, Eudocia || ⁶ ὁ Ps Nonnus, Eudocia || ⁷ Ἡρακλῆς Ps Nonnus || ⁸ α. ε.] ε. α. Ps Nonnus, Eudocia || ⁹ πολλοὶ—Ἡρακλέους] περὶ ὧν λέγομεν ἀπ' αὐτοῦ δὲ πολλοὶ γεγόνασιν Eudocia || ¹⁰ τῶν add Ps Nonnus; οὕτων Eudocia || ¹¹ om Eudocia || ¹² λέγονται Ps Nonnus, Eudocia

(15) *Thestii filiae*. Τινὲς ἐκ παθῶν ἐτιμήθησαν, ὥς ὁ Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ φθεῖραι ἐν μιᾷ νυκτὶ τὰς πενήκοντα Θεστίου θυγατέρας καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλης ἀκαθαρσίας ἀπεθεώθη.

Aliter Nonnus I 42 (Graece), 92 (Latine tantum edd), Bas. Minimus PG 36, 1109, Cosmas PG 38, 405, 493, Elias ad or. IV, 122 (ed. 1690, II, 394, Latine tantum).

Nonnus I, 92 (ms. Mosqu. Synod. Mus. Hist. Gr. 149 ⁵⁴/_{LV} f 170) Ἡδὲ εὐρέκαμεν ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ συγγένητο πάσαις πενήκοντα Θεστίου θυγατράσι. Paraphrasis saec. XVII ad Nonnum I, 98 (ms. Bucharest. Acad. Gr. 1515 f. 117). Καὶ ταῖς πενήκοντα Θεστίου θυγατράσιν ἐναθλεύων Ἡρακλῆς, ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ Τριέσπερος καὶ τρισκαίδεκατον ἄθλον τοῦτον ἐπιτέλεσας.

(16) *Aeacus*. Ὁ γε μὴν Αἰακὸς¹ υἱὸς εἶναι ἐλέγετο² τοῦ Διὸς, δίκαιος ἄγαν ὑπάρχων,³ διὸ ποτὲ ἀβροχίας γενομένης ἐν τῇ Ἑλλάδι⁴, ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ προεστώτες τῆς πόλεως ταύτης, σὺν καὶ τῶν ἐτέρων⁵ πόλεων, παρακαλοῦντες εὐξασθαι τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ἵνα γένηται υἱὸς. Ὁ δὲ, στὰς καὶ εὐξάμενος, ἔλυσεν⁶ τοὺς αὐχμούς καὶ κατεβρύχῃ ὕδωρ ποτίζων τὴν Ἑλλάδα. Μάλιστα οὖν⁷ καὶ ἐκ τούτου ἡ εὐσέβεια ἐδείχθη τοῦ Αἰακοῦ. Οὗτος⁸ γεννᾷ δύο υἱούς, τὸν Πηλέα καὶ τὸν Τελαμῶνα, ὧν ὁ μὲν Πηλεὺς τίκτει τὸν Ἀχιλλέα, ὁ δὲ Τελαμῶν τὸν Αἴαντα⁹ οἵτινες ἐκαλοῦντο Αἰακίδαι, τὴν ἀπὸ τοῦ πάππου τιμὴν ἐντεῦθεν κληρούμενοι⁹.

¹ ὁ—Αἰακὸς] Περί Αἰακοῦ. Οὗτος Ps Nonnus Bas. 4; Αἰακὸς Eudocia 13; ὁ Αἰακὸς δὲ ὄν var. Mosquensis Ps Nonnus Syn. 149 f. 152^v || ² εἶναι ἐλέγετο] ἐλέγετο εἶναι Ps Nonnus, Eudocia || ³ τὰ μάλιστα Ps Nonnus, Eudocia || ⁴ Ἀττικὴ Prototypus ms 2 Slavici Mosquensis Mus. Hist. Synod. 35(55) || ⁵ τῆς—ἐτέρων] τῶν Ps Nonnus, Eudocia || ⁶ διὰ τῆς εὐχῆς add Ps Nonnus, Eudocia || ⁷ δὲ Ps Nonnus, Eudocia || ⁸ om Eudocia; οὗτος Αἰακὸς 2 Prototypus Slavicus || ⁹ Sic B; καρπούμενοι A; ἐκ τούτου προφερόμενοι Ps Nonnus, Eudocia (λοιπὰ οὖν ὑπολείπεται add var. Mosquensis Ps Nonni)

(17) *Cecrops*. Ὁ¹ δὲ¹ Κέκροψ βασιλεὺς γέγονεν Ἀθηναίων². Ὅς μεγάλως τὴν Ἀττικὴν κατεκόσμησεν³ ἐκαλεῖτο δὲ διφυῆς, ὅτι δύο φωνάς ἦν ἡσκημένος, τὴν Ἑλληνίδα καὶ⁴ τὴν τῆς Αἰγύπτου⁵, λέγεται γάρ ὅτι Ἀθηναῖοι ἀποικοὶ ἦσαν⁶ Αἰγυπτίων, ἀπὸ Σάεως πόλεως. Ἡγεμὼν δὲ⁷ τῆς ἀποικίας⁸ οὗτος ὁ Κέκροψ ἐγένετο¹. ἔχων οὖν τὴν Αἰγυπτίαν φωνὴν ἔμαθ' ἐκαὶ τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν, ἦγον τὴν Ἑλληνίδα. Οἱ δὲ ἀπὸ τούτου καταγόμενοι Κεκροπίδαι ὀνομάζοντο⁹. Ὁ δὲ λόγος, ὁ λέγων αὐτόχθονας εἶναι Ἀθηναίους, μῦθος ἐστὶ, λαβὼν τὸ πλάσμα, ἀπὸ τοῦ μηδέποτε ἀποσθῆναι μᾶλλον ἀνασταθῆναι¹⁰ τοὺς οἰκήσαντας εἰς τὴν Ἀττικὴν¹¹ λεπτόγαιος¹² οὕσα ἡ χῶρα, οὐ πάνυ ἦν ζηλωτὴ καὶ ἄλλους εἰσοκῆσαι¹².

¹ Om Ps Nonnus Bas. 2, Cosmas PG 38, 477, Eudocia 521 || ² Ἀθηναίων Ps Nonnus, Eudocia || ³ οὗτος ἐστὶν ὁ διφυῆς καλούμενος add Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || ⁴ τὴν—καὶ] μίαν μὲν τὴν Ἑλλάδος, ἐτέραν δὲ Ps Nonnus, Eudocia; μίαν δὲ τῆς Ἑλλάδος, μίαν δὲ τῆς Αἰγύπτου Cosmas || ⁵ cf Schol. Lycophroni Alex. 111: διὰ τὸ δύο φωνάς ἐπίστασθαι Αἰγυπτίαν καὶ Ἑλληνίδα || ⁶ εἰσὶν Ps Nonnus, Cosmas || ⁷ οὖν Ps Nonnus, Eudocia; οὖν ἐστὶ Cosmas || ⁸ γέγονεν add Ps Nonnus, Eudocia || ⁹ ἔχων—ὀνομάζοντο] καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔμαθε τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἔχων καὶ τὴν Αἰγυπτίαν Ps Nonnus; καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἔχων καὶ τὴν Αἰγυπτίαν Eudocia (coetera aliter) || ¹⁰ ἀνασθῆναι Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || ¹¹ γάρ add Ps Nonnus, Cosmas, Eudocia || ¹² περὶ μὲν Κέκροπος ἄλλος add Ps Nonnus

αὐτῶν κατιγορεῖ ὁ Θεολόγος, ὅτι τὸ Θηβαῖος ἦν καὶ Διόνυσος αὐτὸς τὸ γένος καὶ ὅτι διαβάλλονται ἐπὶ μωρία οἱ Θηβαῖοι οἱ οὗτοι τὴν διαβάλλουσαν ἡτοίτην λέγουσαν, παροιμία ἢ Βοιωτία οὗς, σεβόμενοι καὶ τὸν κεραυνόν, διότι κατέφλαξε τὴν Σεμέλην³.

¹ ἦγουν οἱ Σάτυροι μεθύοντες add B || 2 οὗς Σατεῖροι—δν] om B || 3 οἱ add B || 4 τοῦτον add B || 5 διὰ γὰρ—Σεμέλην] αὐτὴ δὲ τοὺς καὶ στρατὸν ἐκλυτον λέγει, διὰ τὴν μέθην ἐπειδὴ ἔφορος τοῦ οἴνου ὁ Διόνυσος, τὸ (δὲ) Θηβαίων ἄνοια τοῦτον τιμῶσα, ὅτι Θηβαῖος ἦν ὁ Διόνυσος, ἄνοια δὲ Θηβαίων εἶπεν ἐπειδὴ διαβάλλονται ἐπὶ μωρία οἱ Θηβαῖοι καὶ ἐστὶ παροιμία ἢ λέγουσιν ἢ Βοιωτία οὗς B. Vide infra no. 34 n.

(23) **Achilles.** Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ Θέτιδος γεννηθεὶς, παρεδόθη τῷ τοιοῦτῳ Χείρωνι ἅμα τροφεὶ καὶ¹ διδασκάλῳ τῆς τοξείας². Οὗτινος τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ ἄνω μέρος ἀνθρώπου ἦν, τὸ δὲ κάτω ἵππου, ὃς οἰκὼν σπήλαιόν τι, ἐν Πηλῳ ὄρει τῆς Θετταλίας. Λαβὼν τὸν Ἀχιλλέα, καὶ ἐπικαθίζων κατὰ τοῦ ἵππειου μέρους, ἐδίδασκεν αὐτὸν τοξεύειν καὶ βάλλειν λαγούς καὶ νεβρούς, ἔτρεφε δὲ αὐτὸν οὐ γάλακτι, ἀλλὰ μυελοῖς ἐλάφων καὶ λεόντων, ὡς ὁ μῦθος λέγει, διό καὶ Ἀχιλλεὺς ὀνομάσθη, διὰ τὸ μὴ μετασχεῖν τῆς κοινῆς καὶ συνήθους τροφῆς· χιλὸς γὰρ ἡ τροφή λέγεται.

¹ τροφεὶ καὶ] sic Ps Nonnus Bas. 4 Cr. (ms Mosqu. Mus. Hist. Synod Gr. 149 54 l. 153); κ. τ. A; om B || 2 ὁ—τοξείας] ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπὸ τινος ἵπποκενταύρου ὀνομαζομένου Χείρωνος B

(24) **Trophonius.** Τροφώνιος¹ δὲ² καὶ Ἀγαμήδης³ ἐγένοντο ἀδελφοὶ δύο μάντες τὴν τέχνην. Τούτων ὁ Τροφώνιος φιλόδοξος γεγονὼς ἐπεθύμησε θεὸς νομισθῆναι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ⁴ σπηλαίῳ τινὶ κατακλείσας ἑαυτὸν ὑπογεῖν τε τελεύτηκε, ἵνα μὴ εὐρισκόμενος δόξῃ εἰς οὐρανὸν⁵ ἀναρπασθῆναι⁶. Δαιμόνιον δὲ τι τῷ σπηλαίῳ ἐνοικισθὲν⁷ ἢ πάρα τοὺς ἀνθρώπους, ὡς αὐτὸ εἶη Τροφώνιος καὶ ἐχρησμάδει διό καὶ κατὰ γῆς⁸ εἰς τὸ σπήλαιον χωροῦντες⁹. οἱ² Ἕλληνες², ἐλαμβάνον μὲν τινὰς χρησμούς, ἀμειδεῖς⁹ δὲ τοῦ² λοιποῦ², ἦγουν ἀγέλαστοι¹⁰ καὶ κατηφεῖς διετέλουν, οἱ¹¹ παρὰ τοῦ δαίμονος δὴ τούτου² ἐμπαιζόμενοι.

¹ Ἱστορία περὶ Τροφωνίου. Ὁ δὲ Τροφώνιος B || 2 om B || 3 Γαννημήδης B || 4 δὲ add B || 5 οὐρανοῦς B || 6 ἀρπασθῆναι B || 7 οἰκισθὲν B || 8 χωροῦντες add B || 9 ἀμειδεῖς B || 10 τοῦ λοιποῦ add B || 11 ἐν ἐκείνῳ τῷ σπηλαίῳ κατιόντες καὶ add B

(25) **Minos et Rhadamanthus.** Ὁ Μίνως καὶ ὁ Ῥαδάμανθος οὗς φασὶν Ἕλληνες υἱοὺς τοῦ Διὸς ὄντες, γέρας λαβεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸν μὲν Μίνωνα τὸν ὁμοθετεῖν ἀκριβῶς, τὸν δὲ Ῥαδάμανθον τὸ κρίνειν δικαίως καὶ ὀρθῶς, οὗς καὶ λειμώνων ἀσφοδελῶν ἡξίωσαν, τουτέστι παραδείσων, ἐν οἷς πολὺς τίς ἔστιν ἀσφόδελος, φυτὸν οὗτος ὀνομαζόμενον, βοτάνης ἔσχων, σὺ ἢ ὁσμὴ αὐτῆς φαύλη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄνθος ἐπιτερπές καὶ ἡ ῥίζα ὠφέλιμος¹. ἡξίωσαν δὲ αὐτοὺς καὶ πεδίων Ἠλύσιων, τουτέστι γῆς τινὸς ἀκηράτου καὶ ἀφθάρτου, ἐν ἡ μετὰ θάνατον, αὐλισθήσονται καὶ οὗτοι καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ὀνομαζόμενοι δίκαιοι καὶ ἐν ταῖς μακάρων νήσοις. Ὁμοίως καθὼς οἱ ποιῆται καὶ αὐτὸς Πλάτων λέγουσι

τούτους γὰρ τελευτήσαντας, οὐχ' ὑποδέξεται σκότος, ἀλλ' αἱ μακάρων νῆσοι, καθὼς εἴρηται καὶ τὸ Ἠλύσιον οἶονεὶ ἀπολύσιον, ἀλλ' οὐχὶ κολάσεως αἴτιον τοῖς γινόμενον², ὀνόμασαν δὲ οὕτως ἀπὸ τῆς προσηγορίας τοῦ Ἠλύσιου, τὸν καθ' ἡμᾶς παράδεισον, ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν ὁδηγηθέντες βιβλίων κὰν περὶ τὸ ὄνομα τοῦ παραδείσου διεφώνησαν, Ἠλύσιον αὐτὸν πεδῖον καὶ ἀσφοδελὸν λειμῶνα προσαγορεύσαντες.

¹ βοτάνης—ὠφέλιμος] om B || 2 ἐν ἡ—γινόμενον om B

(26) **Veneris origo.** Φασὶν¹ ὅτι ὁ Κρόνος ἐπανεστή κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ² Οὐρανοῦ λεγομένου, καὶ ἐκτεμὼν ἐκείνου³ τὰ αἰδοῖα, ἔρριπεν εἰς τὴν θάλατταν⁴, καρπὸς δὲ τῶν ἀσελγῶν ἐκείνων μορίων καὶ τοῦ κύματος⁵. Ἡ Ἀφροδίτη γίνηται⁶ καὶ οὕτω, μὲν αὕτη αἰσχροῦς ἐγεννήθη τιμᾶται δὲ πάλιν αἰσχροῦς διὰ ἀσελγῶν μίξεων καὶ μιαρῶν μυστηρίων⁷.

¹ Ἱστορία περὶ Ἀφροδίτης καὶ αἰσchrῶν αὐτῆς μυστηρίων, φασὶν Ps Nonnus S. Lum. 5. B || 2 om B || 3 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ B || 4 sic etiam Ps Nonnus (ε. ε. τ. θ.) || 5 κύματος B || ἐγένητο, διό καὶ Ἀφροδίτη ἐκλήθη, ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ καὶ τῶν αἰδοίων γενομένη Ps Nonnus, B || 7 οὐδὲ φαλλοὶ τινες καὶ ἰθὺφαλλοὶ add A; αἱ γὰρ περὶ αὐτὴν τιμαὶ καὶ ἑορταὶ δι' αἰσχουργίας καὶ ἡδουπαθείας καὶ πορνείας ἐτελοῦντο αὐτῆς τῆς Ἀφροδίτης ἐφόρον οὗσης πασῶν τοιοῦτων αἰσχουργῶν add B; διό εἶπεν αἰσχροῦς γενομένης καὶ τιμωμένης. ὁμοίως γὰρ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ περὶ αὐτὴν καὶ αἱ ἑορταὶ—ἐτελοῦντο, ὡς καὶ αὐτῆς τῆς πορνείας οὗσης ἐφόρον τῆς Ἀφροδίτης Ps Nonnus

(27) **Saturnus (I).** Scholium Jahnii ms Monac. Cgm 216 f. 194 (PG 36, 910).

(28) **Saturnus (II).** Διό καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν φύσιν τοῦ χρόνου δηλῶσαι βουλόμενοι, νεανίαν αὐτὸν ἔγραψαν, τὰ μὲν ἐμπροσθεν τῆς κεφαλῆς κομῶντα, τὰ δὲ ὀπισθεν ἐπιλωμένον καὶ φαλακρὸν, αἰνιττόμενοι ὅτι χρόνου προσιόντος μὲν δυνατόν λαβέσθαι, παρελθόντος δὲ οὐδαμῶς πάντες οὖν τοῦ χρόνου φειδόμεθα¹. Σκευαὶ ποταπῶς ἐποιοῦν οἱ παλαιοὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χρόνου².

¹ Hucusque Nicetas. Om Σ || 2 σκευαὶ—χρόνου] Schol. ms B p. 204 ad or. 7 (XIX)

(29) **Jupiter.** Μυθολογοῦσιν οἱ θεολόγοι τῶν Ἑλλήνων, ὅτι χρησμὸν λαβὼν Κρόνος ὁ πατὴρ τοῦ Διὸς, ἐξωσθῆναι τῆς τῶν θεῶν βασιλείας ἐφ'¹ ἐνός τῶν παιδίων αὐτοῦ, κατέπινεν ὅσα ἔτικτεν αὐτῷ ἄρρενα ἢ Ῥέα ποτὲ γοῦν, γεννήσασα τὸν Δία καὶ ἐλεήσασα αὐτὸν², διὰ τὸ τῆς ὧσεως αὐτοῦ² ἀστεῖον, ἐκλεψεν αὐτὸν καὶ εἰς Κρήτην ἐξέπεμψεν καὶ περιέστησεν αὐτῷ Κουρήτας δαίμονάς τινες ἡχοῦντας καὶ² κροτοῦντας ἐν ταῖς ἀσπίσι καὶ ὄπλοις³ καὶ ὀρχουμένους ἐνοπλον ὀρχησιν, ἢ τις λέγεται Πυρρήχη, ἵνα τῷ πατράτῳ τῶν ὄπλων δυνηθεῖεν συγκαλύψαι τὴν τοῦ νηπίου θεοῦ κλαυθυριζομένου⁴ βαρεῖαν ἡχὴν, μήπως ἀκούσας ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ Κρόνος καταβάς² καὶ αὐτὸν καταπίη, σπαργανώσασα δὲ λίθον ἀντι τοῦ γεννηθέντος, ἀφήκε τῷ συζύγῳ καταπιεῖν ὄντινα λίθον, καταπιὼν ὡς τὸν

Δία, ἐξέμεσε καὶ οὐς προκατέπει. Τοῦτον δὲ τὸν Δία παρέδωκεν² ἡ ἱστορία³ ἀνθρώπων τινὰ⁴ γόητα εἶναι⁵ καὶ μιάρων, Κρητῶν τύραννον, παρ' οἷς καὶ τὰς αὐτοῦ δείκνυται, κἄν Ἕλληνες οἱ σοφότεροι⁷ δῆθεν ἀπαρέσκονται τῷ λόγῳ καὶ² τὴν ἱστορίαν ταύτην ἀποπεμπόμενοι οὐς τινὰς² καὶ διαπαίξει ὁ Θεολόγος, λυροῦντας ὅτι θεία δύναμις ὧν ὁ Ζεὺς οὐκ ἐκλαυθυρίζετο κατὰ παιδίων ἰσχυρῶς, τινι φωνῇ καὶ λεπτῇ, ἀλλὰ κλαυθμον εἶχε καταπληκτικὸν καὶ μέχρις ἰσχυρῆς διήκειν δυνάμενον καὶ ὁ μὲν μῦθος λέγει ὅτι λίθον κατέπειν ἀντὶ τοῦ Διὸς ὁ Κρόνος, ὁ δὲ Θεολόγος⁸ φησὶν⁹ ὅτι ὡς λίθος κατεπόθη ὁ Ζεὺς ὑπὸ τοῦ Κρόνου· δῆλον οὖν ὅτι ἀπείδεν ὁ Θεολόγος οὐ πρὸς τὸ γεγονέναι λεγόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δόξαν τῷ Κρόνῳ. Προσεμυθολογοῦν γὰρ οἱ Ἕλληνες ὅτι τοσοῦτον ἦν ἰσχυρότης φύσις ὁ Ζεὺς ὡς τε γινώσκων τοῦτο ὁ Κρόνος ἔπει, τὸν λίθον καταπίνων, ἀντιτυπίαν ἥσθετο, μᾶλλον ἐπίστευσε¹⁰ καταπεποκέναι τὸν Δία, καθάπερ λίθον καταφαρρόμενον διὰ τὴν στεῤῥότητα τῆς οἰκείας φύσεως τὸν ὡς λίθον, τοῖνον εἶπει καταποθέντα διὰ τὴν τοῦ καταπίνοντος ὑπόληψιν.

¹ ὅφ' B || 2 om B || 3 ἐν—δπλοισ] τὰ ὅπλα B; arma et tymfana Σ (κρότος ut κρότων vertens) || 4 κλαυθυρίζομένην B || 5 ἱστορία add B || 6 εἶναι add B || 7 σοφότεροι B || 8 ἅγιος B || 9 λέγει B || 10 ὑπόθητο B manu secunda || 11 τ. ε.] ε. τ. B

(30) Rhea. Ἐν δὲ¹ τῇ¹ Φρυγίᾳ Ῥέας ἦν ἱερὸν, ἐν ᾧ τελοῦντες ἑορτὴν οἱ Φρύγες² ἐξετέμνοντο τὰ παιδογόνα μόρια μιμούμενοι τὴν ἐκείνης τῆς¹ Ῥέας συμφορὰν ἣν ὑφίστατο τῶν τέκνων αὐτῆς καταπινομένων ὑπὸ³ τοῦ Κρόνου, ἥτις καὶ μήτηρ ἔφθη γενέσθαι τῶν ψευδωνύμων⁴ θεῶν τούτων, Διὸς, Ποσειδῶνος, Πλούτωνος καὶ Ἥρας, ἥτις ἐν τῇ Φρυγίᾳ ἐγίνοντο τελεταί τινες⁵, καὶ αὐλοὶ δὲ ἡῦλουν ὑποκλέπτοντες αὐτῶν τὰς ὁδύνας καὶ εἰς τὰς ἐκτομὰς παραθέλγοντες, ἐνθουσιῶντες γὰρ οἱ τελοῦντες καὶ τελούμενοι καὶ ἐξιστάμενοι ἑαυτῶν ξίφεσι κατέτεμνον ἀλλήλους μὴ αἰσθανόμενοι τοῦ κακοῦ διὰ τὴν παραφορὰν,⁶ οὐς ἕτεροι μετεχειρίζοντο κατὰ σχημάτων Κορυβάντων, παραμυθουμένων⁷ δῆθεν αὐτόν⁸ Κορυβαντες δὲ εἶδος δαιμόνων ἢ πηρετοῦντων τῇ Ῥέᾳ, οὐς καὶ Καβείρους⁹ καλοῦσιν, μητέρα δὲ ταύτην καλοῦσιν¹⁰ θεοῦν, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλὰ γε¹¹ Διὸς, ὡς¹ ἔπομεν¹ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἱ μῦθοι φασί, καθάπερ καὶ πατέρα θεῶν τὸν Κρόνον, καὶ ἦσαν οἱ Φρύγες τελοῦντες καὶ ἑορτάζοντες τὰ τοιαῦτα πάθη καὶ αὐτοὶ τελούμενοι ἡγουν ταῦτα πάσχοντες¹², ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τισι τόποις ἄχρι τῆς δεῦρο οὗτοι οἱ Ἕλληνες τῷ παλαιῷ ἔθει κρατούμενοι κατατέμνουσιν ἑαυτοὺς ἀλογίστως.

¹ om B || 2 Φρύγιοι B || 3 παρὰ B || 4 sic etiam Ps Nonnus S. Lum. 2 ms b Brock (coetera: μήτηρ τῶν θεῶν Διὸς—τινες) || 5 ἥτις—τινες] om B, Elias or. IV, 64 (c. 324—325). habet Ps Nonnus || 6 ἐνθουσιῶντες—παραφορὰν] om B || 7 παραμυθουμένοι B || 8 αὐτοῖς B || 9 Καβείρους Σ || 10 τῶν B || 11 τοῦ add B || 12 coetera om B.

(31) Minerva. Φασί¹ γὰρ τὴν Ἀθηνᾶν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γεννηθῆναι, διατμηθείσης².

¹ περὶ τῆς Ἀθῆνης γεννέσεως add ante φασί in margine rubro B || 2 παρὰ Ἡφαίστου μετὰ ἀξίνης add B

(32) Diana Elaphebolus. Τὴν Ἀρτεμιν λέγουσιν Ἕλληνες τῆς κατὰ θῆραν τοξείας εἶναι ἔφορον, διὸ καὶ ὡς βαλλοῦσαν τὰς ἐλάφους εὐστόχως Ἐλαφηβόλον αὐτὴν ἐκάλουν θεὸν¹.

¹ Sic AB; om Mosqu. Mus. Hist. Synod. Gr. 151 ⁵⁹/_{LX} (Δ)

(33) Mercurius. Τὸν γὰρ Ἑρμῆν κλεπτικὸν εἰσάγοντες καὶ κερδῶν αὐτὸν ὀνομάζοντες, τὰ πρῶτα τῆς τιμῆς αὐτῷ ἀπονέμουσι κλέπτοντες καὶ ἀπανταχόθεν κερδαίναντες¹.

¹ Haec B ad or. XIV (15) p. 611; om A; aliter Nonnus I, 90 (PG 36, 1033), II, 31 (PG 36, 1051—1052; Latine tantum), Cosmas (PG 38, 402, 496), Elias ad or. IV, 121 (c. 393), V, 40 (c. 469), Sch. Jahn PG 36, 916. Sic Nonnus II, 31 Graece (mss Mosqu. Mus. Hist. Synod. Gr. 144 ⁶³/_{LXIV} saec. X (N₁) f. 359^v; 149 ⁵⁴/_{LV} (N₂) saec. X—XI, f. 173^v; glossa saec. XI¹ N₂ f. 169^v); εἰς (εἰκοστή ἔκτη ἐστὶν ἱστορία N₂). Ἡ περὶ τοῦ Κερδώου θεοῦ (καὶ εἰρηται μὲν ἐν τῷ α' λόγῳ καὶ νῦν ῥηθήσεται N₂ add) ἐστὶ δὲ ὁ Ἑρμῆς τοῦτον λέγουσιν ἔφορον εἶναι (pro ἔστι—εἶναι N₂ habet: ὅτι τὸν Ἑρμῆν οἱ Ἕλληνες ἔφορον ὡς λέγουσι) τοῦ κέρδους, διὸ καὶ μαρσιπίον αὐτὸν ποιοῦσι βαστάζοντα καὶ ἔφορον τοῦ λόγου καὶ τῆς κλοπῆς (N₂ add καλοῦντες αὐτὸν καὶ Κερδῶν καὶ Λόγιον καὶ Ἀγγελον καὶ Ἀγοραῖον καὶ Κλῶπα εἰσι τοιοῦτοι). Glossa N₂: καὶ Κλῶπα διὸ—κλοπῆς.

(34) Mars, Venus, Mercurius et Bacchus. Φασί γὰρ τὸν μὲν Ἀρεᾶ ἔφορον εἶναι θυμοῦ καὶ φόνου θυμιουργόν, τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἐπινύμφειον καὶ ἀσέλγειας, τὸν δὲ Ἑρμῆν κλεπτικῆς, τὸν δὲ Διόνυσον μέθης καὶ ἄλλον ἄλλου τινὸς πάθους, τινὲς δὲ ἐκ παθῶν ἐτημήσαν.

Cf Nonnus I 93—94 (Latine tantum PG 36) mss N_{1,2} 48. Λέγεται δὲ ἔφορος τῶν πολέμων εἶναι ὁ Ἄρης καὶ θυμὸν πνέων, ἐπειδὴ δέονται οἱ ἐν τοῖς πολέμοις τῆς τοῦ θυμικοῦ κινήσεως. 47 Περί τῆς μέθης τοῦ Διονύσου, ἔφορος γὰρ τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου ὁ Διόνυσος (N₁ f. 352^v); ἐνενηκοστή τρίτη ἐστὶν ἱστορία ἢ περὶ τοῦ ἐπικότειν τὸν θυμὸν τοῦ Ἀρεος φανερά δὲ αὐτὰ ἐστὶν ἱστορία. Λέγεται γὰρ ὅτι ἔφορος τοῦ πολέμου ὁ Ἄρης καὶ ὄργην πνέων, ἐπειδὴ δεόμεθα ἐν τοῖς πολέμοις ἵνα τὸ θυμικὸν κινήται ἐν ἡμῖν (Schol. marg. Ἄρης ὄργειας καὶ μανίας). Ἐνενηκοστή τετάρτη ἐστὶν ἱστορία ἢ περὶ τῆς μέθης τοῦ Διονύσου, ἐστὶ αὐτως. Λέγεται ὅτι τῆς ἀμπέλου ἔφορος ἐστὶ ὁ Διόνυσος καὶ τοῦ οἴνου καὶ αὐτῆς τῆς μέθης καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ποιοῦσι μεθύσκεσθαι τῆς Ἥρας αὐτῆς τὸ μεθύσκεσθαι ἠγνώσθη ἵνα γένῃ χρησὶς ἀφράσις· ὄργιζετο γὰρ αὐτὴν ἢ Ἥρα ὡς υἱὸς τοῦ Διὸς· ἐξηλοῦσε γὰρ τοὺς ἐκ Διὸς γενομένους (N₂ f. 170).

(34 bis) Lemniades. Ἱστορία περὶ ἀγόνων χοῶν. Περί δὲ τῶν ἀγόνων χοῶν, οὕτως εὐρίσκηται ἐν ἱστορίᾳ· Λήμνιοι τὰς ἐξέθους τῇ Ἀφροδίτῃ θύσιας μὴ ἀποδίδόντες, ταῖς γυναῖξιν αὐτῶν ἀτεκνίαν περιεποίησε τῆς θεοῦ ὀργισθείσης, εἰτα μέλλοντες αὐτὴν ἱλεῶσασθαι χοᾶς καὶ θυσίας, ὡς ἂν ἡ τῶν γυναικῶν ἀγονία λυθῇ, ταύτην ἔπεμψαν καὶ οὕτως αὐτὴν ἱλεῶσαντες πάλιν τὸ τεκνογονεῖν τὰς γυναῖκας ἀπέλαβον.

Sic B ad or XL (11) p. 489; om A

(35) *Hecate*. Ἐκάτην¹ τινὲς φασὶν εἶναι τὴν Σελήνην², ἄλλοι δὲ ἑτέραν θεάν³. ἐν νυκτὶ περιπατοῦσαν ἄρμα λεόντων ἐποχουμένην καὶ ὄφεις περικειμένην καὶ δράκοντας καὶ φοβερά φάσματα δεικνύουσας ἀνθρώπους τινὰς ὑπερμεγέθεις μακροκεφάλῃ δρακοντοκεφάλους, ὥς τε καὶ τῶν ἰδόντων πολλοὺς μανιώδεις ποιεῖν καὶ παραφόρους⁴, ἧτις ὡς τὰ πολλὰ, τοῖς καταρωμένοις ἐπιφαίνεται.

¹ Ἱστορία περὶ Ἐκάτης. Ἐκάτην B || 2 οἱ δὲ τὴν Ἀρτεμιν add B || 3 ἑτέραν θεάν ἑδικήν τινα θεὸν ἐν φάσμασι τισὶν ἐκ τόπων φαινομένην ὡς B || 4 coetera om. B

(36) *Abaris*. Τὸν δὲ Ἀβαριν Ὑπερβόρεον ὄντα οὐ μέμνηται Ἡρόδοτος ἐν τῇ τετάρτῃ ἱστορίᾳ λέγουσι θητεῦσαι τῷ Ἀπόλλωνι ἡγουν δουλεύσαι μισθαρνικῶς¹. Οἱ δὲ Ὑπερβόρειοι εἰσὶν² ἔθνος δὲ ἀρκτικώτερον καὶ³ ἐνδοτέρον⁴ τῶν Σκυθῶν. Ὅστις Ἀβαρις βέλος λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τῆς δουλείας χάριν, ὃ καὶ κατέχων περιήρχετο τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, μαντευόμενος διὰ τοῦτου καὶ χρησμοὺς παρέχων τοῦτο γοῦν τὸ βέλος φασὶ πέμπων δι' αἰέρος συμπεριεφέρετο, αὐτῷ⁴. Λυκοῦργος δὲ ὁ ῥήτωρ μέμνηται τοῦτου Ἀβαρίδος ἐν τῷ κατὰ Μενέσχου⁵ λόγῳ, λέγων ὅτι λιμοῦ ποτὲ γενομένου ἐν τοῖς Ὑπερβορείοις ἦλθεν ὁ Ἀβαρις ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐθήτευσε τῷ Ἀπόλλωνι παρ' αὐτοῦ καὶ τὸ χρησμολογεῖν ἐδιδάχθη καὶ οὕτω κρατῶν τὸ βέλος ὡς σύμβολον τοῦ Ἀπόλλωνος, τοξότης γὰρ οὗτος ὁ θεὸς, περιήει χρησμολογῶν ὡς εἴρηται πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα.

¹ τὸν—μισθαρνικῶς] aliter Ps Nonnus Bas. 7 Cr., Cosmas PG 38, 509, Eud. 19 || 2 οὐ—εἰσὶν] om B || 3 οἱ Ὑπερβόρειοι B || 4 ἐνδοτέροι Ps Nonnus, Cosmas, B; Σ om coetera hinc Ions fuit Ps Nonnus ad verbum || 4 ὅστις—αὐτῷ] λέγουσι θητεῦσαι τῷ Ἀπόλλωνι καὶ βέλος παρ' αὐτοῦ λαβεῖν καὶ τοῦτο κατέχοντα περιέρχεσθαι τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοῦτου μαντευέσθαι χρησμοὺς, παρέχεσθαι οἱ δὲ φασὶ ὅτι τοῦτο τὸ βέλος πέμπων δι' αἰέρος συμπεριφέρητο αὐτῷ B || 5 Μενεσαίχμου Cosmas, Eudocia

(37) *Gyges*. Ἱστοροῦσι γὰρ τὸν Γυγὴν δακτύλιον εὑρεῖν καὶ φορεῖν καὶ ὅτε θελήσει μὴ θεωρεῖσθαι, στρέφειν ἔσω τὴν σφενδόνην τοῦ δακτυλίου τὴν δὲ κρυπτομένην κρύπτειν αὐτὸν ποτὲ γοῦν τοῦτο ποιήσας καὶ εἰσελθὼν εἰς τὰ βασίλεια καὶ λαθὼν ἀνεῖλε τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν καὶ κατέσχε τὴν βασιλείαν¹, ἣν ἐμνήσθη ἱστορίαν, καὶ ἐν τοῖς Σηλητευτικοῖς τοῦ Ἰουλιάνου. Καθὼς Πλάτων ἐν ταῖς Πολιτείαις, λέγει γὰρ ὡς ὁ Γύγης οὕτως ποιμὴν ἦν καὶ ποιμαίνων εὔρε κεχωσμένον ἵππον χαλκοῦν, ἐν ᾧ ἵπῳ ἐνδοθεν εὔρεν ἄνθρωπον νεκρὸν φοροῦντα δακτύλιον· εἶχε καὶ ὅτε μὲν ἔστρεφε τὴν σφενδόνην τοῦ δακτυλίου ἐγένετο ἀφανής, ὅτε δὲ ἀντέστρεφε πάλιν ἐγένετο ἐμφανής καὶ εἰσελθὼν ἀπέκτεινε τὸν βασιλέα Λυδῶν καὶ ἔλαβε τὴν βασιλείαν. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἄλλως ἱστορεῖται τὰ κατὰ τὸν Γύγην, ὅτι ἐπιτροπῇ τῆς δε ποί ἀπέκτεινε τὸν Κανδαύλον ὁ Γύγης τὸν βασιλέα καὶ ἐβασίλευσεν.

¹ Coetera abhinc om B

(38) *Midas*. Τὸν δὲ Μίδαν φασὶ Φρυγῶν βασιλεύσαντο, τοσοῦτον γενέσθαι φιλοχρυσότατον, ὥς εὐξασθαι πᾶν οὐ ἄψεται γίνεσθαι χρυσόν, εἰσακουσθεῖς οὖν καὶ φαγεῖν μὴ δυνάμενος, διὰ τὸ καὶ τὰ βρώματα καὶ τὰ πόματα ὧν ἂν ἄψοιτο γίνεσθαι χρυσῶν λιμῷ διεφθάρη¹. Ἄλλοι δὲ τινες ἱστοροῦσιν ὅτι χρησμόν λαβὼν

ἔξησεν. Ὁ δὲ χρησμός διελᾶσαι ἄρματι καὶ ὅπου ἂν ἐπισχεθῇ, τὸ ἄρμα στήναι καὶ κτίσαι πόλιν καὶ ἐποίησεν οὕτως καὶ κτίζει τὴν Ἀγκυραν Γαλατίας. Ἀγκυρα γὰρ σιδηρίον πλοίου ποταμίου ἐπέσχε τὸ ἄρμα καὶ ἔστησε τὸν Μίδαν καὶ οὕτως ἐκτίσθη πόλις καὶ ἐκλήθη Ἀγκυρα.

¹ Hucusque B Σ. Hinc A Ps Nonnus Bas. 6 Cr. ad verbum repetit

(39) *Orpheus*. Πρῶτοι¹ οἱ Θράκες² τὴν περὶ τοὺς θεοὺς θρησκείαν ἐπενοήσαντο ὅθεν, καὶ θρησκεία εἴρηται, παρὰ³ τοὺς Θράκας τὰ δὲ ὄργια, ἡγουν τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετάς. Ὁ⁴ Ὀρφεὺς αὐτοῖς⁵ παρέδωκεν, ὃν φασὶ μουσικὸν ὄντα καὶ διὰ τῆς⁶ λύρας ἄδοντα θέλγειν μὲν τὰ ἄψυχα, ἐξημεροῦν δὲ τὰ ἄγρια⁷ τάχα, τοὺς τῶν ἀνθρώπων αἰνιττόμενοι τρόπους⁸ καὶ τοὺς μὲν ἡλιθίους ἄψυχα καλοῦντες τοὺς δὲ ὠμούς θηρία οὓς πάντας εἴλικε τῇ μουσικῇ ὁ Θράξ Ὀρφεὺς, ὡς ὁ μῦθος⁹.

¹ Περί τῶν Θράκων ὀργίας. Πρῶτοι δὲ B || 2 πάντων ἀνθρώπων add B; cf Ps Nonnus S. Lum. 17; περί τῶν θρακίων ὀργίων. λέγεται ὅτι πρῶτα πάντων ἀνθρώπων Θράκες κ.τ.λ. || 3 περί B || 4 om B qui add in margine ἀλληγορία Ὀρφέου || 5 πρῶτος add B || 6 om B || 7 θηρία B; διά—ἄγρια Ps Nonnus Arm. || 9 τύπους B || 9 βούλεται add B

(40) Deest in Graecis codd.

(41) *Mithras*. Μίθραν φασὶ τινὲς εἶναι τὸν ἥλιον¹, ἄλλοι δὲ ἰδικήν τινα ἄλλην² δύναμιν καὶ ἄλλος τὸν ἔφορον λέγουσιν εἶναι τοῦ πυρός³ ἐτέλουντο δὲ τοῦτω⁴ πανηγύρεις καὶ μάλιστα παρὰ⁵ Χαλδαίοις. Καὶ οἱ μυεῖσθαι μέλλοντες ἡγοντο πρότερον διὰ κολάσεων δώδεκα, ἡγουν διὰ λιμοῦ, διὰ καύσεως, διὰ ψύξεως, διὰ μαστίγων καὶ τοιούτων ἄλλων⁶. Ἐνδικον δὲ ταύτην τὴν κόλασιν εἶπεν ὁ Θεολόγος, ὡς ἀξίων οὕτω πάσχειν τῶν πειθομένων, ἵνα τὴν ἀντιμισθίαν τῆς πλάνης παρ' αὐτῶν τῶν⁷ τιμωμένων⁸ λαμβάνωσιν οὕτω ἀντί⁹ δι' αὐτῶν κολαζόμενοι.

¹ οἱ δὲ τὸν ἔφορον τοῦ πυρός add B || 2 om B || 3 καὶ—πυρός] om B || 4 ἡγουν τῷ Μίθρᾳ add B || 5 περί B || 6 πρότερον—ἄλλων] διὰ κολάσεων ἰβ' πρότερον δὲ τὰς ἐλαφροτέρας κολάσεις παρελαμβάνον εἰθ' οὕτως, τὰς δραστηκώτερας· οἷον πρότερον ἐλπίματον αὐτοὺς ἐπὶ πενήτην ἡμέρας εἰ πύχοι, καὶ εἰ ἡγαγον καρτερικῶς, πάλιν ἐποίουν αὐτοὺς ἐξεύσθηναι ἐπὶ δύο ἡμέρας, εἴτα πάλιν εἰς χιόνα ποιῆσαι, εἴκοσιν ἡμέρας. Καὶ οὕτως ἀπλῶς κατὰ μικρὸν τὰς κολάσεις ἐπὶ τὸ μείζον αὐξάντες, εἰ οὖν οἱ τελοῦμενοι καρτεροῦντες ἐφαίνοντο, τότε λοιπὸν ἐμύουν αὐτοὺς τὰ τελεώτερα add Ps Nonnus S. Lum. 18, B || 7 ἀντί B

(42) *Osiris*. Αἰγύπτιος ὁ¹ μῦθος² ὅτι Ὅσιρις³ καὶ Τυφῶς ἐναντίοι⁴ θεοὶ καὶ διεσπάραξεν ὁ Τυφῶς τὸν Ὅσιν οὐ τὸ πάθος, ἑορτήν⁵ ἄγιοντες⁶ Αἰγύπτιοι καταξαινουσιν ἑαυτοὺς καὶ πενθοῦσιν εἰς τιμὴν τῆς ἐκείνου συμφορᾶς⁷.

¹ δὲ B || 2 φησὶ add B || 3 ἦν ὁ Διόνυσος add B || 4 ἡγουν τίς δαίμων B (Ps Nonnus S. Lum. 19 δαίμων δὲ τις εἶναι λέγεται οὗτος ὁ Τυφῶν) || 5 om B || 6 ἑορτάζοντες B || 7 περί Τυφῶνος καὶ Ὀσίριδος add B in marg.

(43) *Isis*. Ἡ δὲ περὶ τῆς Ἰσιδος ἱστορία τοιαύτη¹. Ἰσιδος² κόρης τινός τῆς καὶ Ἰνούς καλουμένης, ἐρασθεὶς ὁ Ζεὺς, εἰς βοῦν ταύτην μετέβαλε, βουλό-
μενος λαθεῖν τὴν αὐτοῦ γαμετὴν Ἥραν, ἥδ' ἐγνωῦσα καὶ ζηλοτυπήσασα, οἰστρον
ἐνέβαλεν αὐτῇ, κατὰ πάσης τῆς γῆς ἐλαύνοντα.³

¹ ἥδ'—τοιαύτη] περὶ ἀτυχῆς μετὰ τῇ Ἰσιδι B || 2 δὲ add B || 3 Καὶ ποτὲ μὲν εἰς
λευκὴν, ποτὲ δὲ εἰς μέλαιναν (ποτὲ δὲ ἰαζουσταν add Ps Nonnus) μετέβαλε (om Ps Nonnus)
καὶ οὕτως ἐπλανᾶτο μετ' αὐτῆς ἦλθεν οὖν καὶ (om Ps Nonnus) ὁ Ζεὺς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ μετὰ
τῆς Ἰνούς πλανώμενος καὶ (om Ps Nonnus) τιμῶσιν (τιμῶντες Ps Nonnus) οἱ Αἰγύπτιοι τὴν Ἰνὴν ἦτοι τὴν Ἰσιν διό (om Ps Nonnus) οὖν (om Ps Nonnus) κεφαλῆς κέρατα βοῶς (om Ps Nonnus) ἐγγλύφουσι σημαίνοντες τῆς κόρης τὴν ἐπὶ τῆς
Nonnus) τὴν (om B) βοῦν μεταποίησιν (μεταβολὴν Ps Nonnus) add Ps Nonnus S. Lum. 20, B

(44) *Iphigenia* (I). Ἡ δὲ κατὰ τὴν ἔλαφον καὶ τὴν παρθένον ἱστορία αὕτη
ἐστίν, ὅτε ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπόπλους τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τὴν Τροίαν ἐγίνετο,
τότε ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡ Ἰφιγένεια ἐν τῇ Αὐλίδι τῆς Βοιωτίας εἰς
θυσίαν ἐπεδόθη τῇ Ἀρτέμιδι, ἡ δὲ Ἀρτεμις τὴν παρθένον ἐλεήσασα, ἔδωκεν
αὐτῆς εἰς θυσίαν ἔλαφον², αὐτὴν δὲ ἐξαρπάσασα παρὰ τοὺς ἐν Ταυρωσκύθῳ
ἐπήγαγεν οἱ καὶ ἱέρειαν αὐτὴν τῆς Ἀρτέμιδος καταστήσαντες ξενοκτονεῖν ἐδί-
δαξαν καὶ ἀνθρώπους θύειν ἐκείνη.

¹ μὲν add B || 2 ε. θ. ε.] ε. ε. θ. B

(45) *Iphigenia* (II). Τῶν¹ Ἑλλήνων ὠρμημένων κατὰ τῆς Τροίας² καὶ ἐν
Αὐλίδι συνηθροισμένων τῆς Βοιωτίας, ἅπλοια γίνεται παρὰ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ
ὁ στρατὸς ἐπέχεται πᾶς ἡ δὲ ταύτης αἰτία τῆς ὀργῆς, ὅτι περὶ Ἀγαμέμνων ἔλαφον
βαλὼν ἐν κυνηγεσίᾳ ἐτόλμησε καυχῆσασθαι, ὅτι οὐδὲ αὐτὴ ἡ Ἀρτεμις οὕτω
ἂν ἐβαλλεν, ἐπεὶ δὲ τῆς ἀπλοίας ἐπικρατούσης ἐμαντεύσαντο³ καὶ⁴ ἐπύθοντο
περὶ τῆς αἰτίας ἀκούουσιν, ὥς εἰ μὴ διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ὁ Ἀγαμέμνων τὴν
Ἀρτεμιν τὴν⁴ θεὰν⁴ ἐξαρέσαιτο⁵, οὐ κἂν λίσις γένοιτο τοῦ κακοῦ, πείθεται
οὖν Ἀγαμέμνων καὶ παρίστα σφάγιον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰφιγένειαν τῇ Ἀρτέμιδι,
ἡ δὲ Ἀρτεμις τὴν μὲν Ἰφιγένειαν ἐξαρπάζει τῆς⁴ θυσίας⁴ τῆς σφαγῆς⁴ καὶ εἰς
Ταύρους ἐκτίθεται. Οἱ δὲ Ταῦροι βόρειον ἔθνος⁶ Σκυθικόν, ἐν οἷς ἐστὶ⁴ καὶ
ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος ἀντιδίδωσι δὲ ἀντὶ⁴ τῆς παρθένου Ἰφιγενείας⁴ ἔλαφον
εἰς⁴ προσφαγὴν, οὕτως ἡ⁷ Ἰφιγένεια παρὰ⁸ τοῖς Ταυρωσκύθαις ἱέρεια καθίσταται
τοῦ⁴ ἱεροῦ⁴ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοὺς ἐπιξενομένους πάντας⁹ ἐκείσε⁹ Ἑλληνας
ἀνήρει¹⁰.

¹ ἱστορία περὶ τῆς τῶν Ταυρῶν ξενοκτονίας. Τῶν B || 2 καὶ θρασύτητα ἐσηκάζθησαν
add Δ f 253^v—254 || 3 μαντευσάμενοι B || 4 om B || 5 ἐξιδάσαιτο B; ἐξευμενίσαιτο Nonnus
I, 95 || 6 καὶ add B || 7 οὖν B || 8 περὶ B || 9 om B Σ Syn. 55(35) || 10 πάντας add B Σ
Syn 55 (35)

(45 bis) Fragmentum or. IV Gregorii est.

(46) Deest in codd. Graecis.

(47) *Hecuba*. Τὰ τοῦ Ὀμήρου δὲ οἶμαι ὁ Θεολόγος ἐνταῦθα ἐμμήσατο ἐν
οὗς ἐκεῖνος ποιεῖ τὴν βασίλισσαν Ἑκάβην τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἑκτορα ἐκουσίως
ἀπολειφθέντα καὶ μέλλοντα τῷ Ἀχιλλεῖ συμπλέκεσθαι παρακαλοῦσαν εἰσελθεῖν
καὶ σῶθῃναι. Λέγει δὲ¹ οὕτω πῶς ὁ ποιητής

Μήτηρ δ' αὖθις ἐτέρωθεν ὠδύρετο δακρυχέουσα
Κόλπον ἀνιέμενη, ἐτέρηφι δὲ μαζὸν ἀνέσχευ
Ἑκτορ, τέκνον ἐμόν, ταῦτ' αἶδεο καὶ μ' ἐλέησον
Αὐτὴν, εἰ ποτὲ τοι λαθικηδὲα μαζὸν² ἀνέσχον³
Τῶν μνήσται, φίλον τέκος.⁴

Καὶ ἔστιν ἡ ἔννοια τῶν ἐπῶν τούτων τοιαύτη, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Ἑκτορος δακρύουσα
καὶ τὸν κόλπον παρανοίγουσα τῇ μιᾷ χειρὶ, τῇ ἑτέρᾳ τὸν μαζὸν ἀνέφερε καὶ ἔλεγεν
ᾧ τέκνον, ταῦτα αἰδέσθητι καὶ ἐμέ αὐτὴν ἐλέησον, ἐὰν ποτὲ σοὶ τὸν μασθόν⁵
τούτον ἐπέδωκα ἐπιλανθάνεσθαι τῶν παιδικῶν θλίψεων ποιοῦντα⁶, μνήσθητι
νῦν τῆς ἀνατροφῆς ἐκείνης καὶ χάρισαί μοι τὸ φεῖδεσθαι⁷ σεαυτοῦ.

¹ καὶ add PRX || 2 μασθόν A || 3 ἐπέσχον BK || 4 μήτηρ—τέκος] Homeri Ilias 22,
79—83; μήτηρ δ' αὖθις τὰδ' αἶδεο ἐπέσχον τέκνον K || 5 μαζὸν AB || 6 om AB || 7 φεί-
σασθαι AB

(48) *Orestes et Pylades*. Ἄλλ' Ὀρέστης μὲν καὶ Πυλάδης πόρρωθεν
συγγενεῖς, συνήργησε γὰρ ὁ Πυλάδης τῷ Ὀρέστῃ ἀποκτείναντι τὴν ἑαυτοῦ
μητέρα Κλυταιμνήστραν, ὥς ἀνελοῦσαν τὸν ἑαυτῆς¹ ἄνδρα² Ἀγαμέμνονα καὶ
μοιχευομένην ὑπὸ Αἰγύσθου καὶ ἐπειδὴ οἱ τῆς πεφονευμένης συγγενεῖς ἐπεισαν
τὴν πόλιν ἀναιρεῖν³ τὸν Ὀρέστην ὡς μητροκτόνον, οὐκ ἔφυγεν αὐτὸν ὁ Πυλάδης
καὶ φίλος αὐτοῦ τοῦ Ὀρέστου⁴, ἀλλ' ἦν ἐσχετο κοινωνῆσαι αὐτῷ καὶ τῆς συμφο-
ρᾶς, ὥς περ γὰρ συμμετέσχε καὶ⁵ τοῦ φθόνου⁶ τῆς μητρὸς, ἡ τούτου φόνου οὕτως
καὶ τῆς συμφορᾶς ὥς καὶ συγκατελθεῖν τῷ φίλῳ μέχρι τοῦ Ἄδου⁷, ἐντεῦθεν οὖν⁸
κλέος μέγα ἦν ἔγκαυτο.

¹ αὐτοῦ B || 2 πατέρα B || 3 ἀνελεῖν B || 4 ὁ—Ὀρέστου] ο. φ. α. Π. B || 5 εἰς B || 6
τοῦ add B || 7 ἡ—Ἄδου] om B || 8 καὶ add B.

(49) *Alcmaeones*. Ὁ δὲ Ἀλκμαίων ἐπίσημος ἦν λίαν, ἦν Ἀθηναῖος τὸ
γένος, τυραννηθείσης δὲ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Πεισιστράτου θέλων ἀποκα-
ταστήσαι τὴν ἐλευθερίαν Ἀθηναίους, ἀπῆλθεν ἐν Δελφοῖς χρισόμενος καὶ τὸ
ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκμισθωσάμενος καὶ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν πάντας καὶ πάσας
τάς τοῦ Ἀπόλλωνος διακονίας¹, πείθει τὴν Πυθίαν ἱέρειαν, ἵνα εἰ ἔλθῃ ποτὲ
Λακεδαιμόνιος μαντευσάμενος, μηδὲν ἄλλο λέγῃ αὐτῷ, ἢ ὅτι ἐλευθεροῦν τὰς
Ἀθήνας λέγει ὁμῖν ὁ θεὸς. Τούτου οὖν συνεχῶς γινομένου παρωρμήθησαν Λακε-
δαιμόνιοι καὶ τὴν ἐν Ἀθήναις τυραννίδα κατέλυσαν, μέγα οὖν κλέος ἔσχεν ἐντεῦ-
θεν ἔσχηκεν Ἀλκμαίων, ἐλευθερώσας σοφία τὰς Ἀθήνας.

¹ διακόνους (Ps Nonnus Bas. 3, Cosmas PG 38, 561, Eud. 17) B

(50) *Xerxes*. Ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἱστορεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Ξέρξης
μετὰ πολλῶν μυριάδων στρατεύσας κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οὐ διὰ τοῦτο μόνον
ἐφρόνει μέγα καὶ ἠπειλεῖ ἄμετρα θαρρῶν τῷ μυριάνδρῳ στρατῷ, ἀλλ' ἵνα περισσό-

τερον ἐκφοβήσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἐπεχείρησε καινοτομήσαι καὶ μεταλλάξαι καὶ τὰ στοιχεῖα διὰ τοῦτο τὸ μὲν πέλαγος, ὅπερ Ἑλλησπόντος ὀνομάζεται καὶ μεταλλάξει ἐγεφύρωσεν εἴτα χοῦν ἐπιβαλλὼν, ἐπέξευσε τοῦτο ἅμα τῷ στρατῷ παντί, πάλιν δὲ τὸν τράχηλον τοῦ Ἀθῶ ὄρους διατεμὼν καὶ τὴν θάλασσαν εἰσρύῃναι παρὰ τὴν ὑάσας ἐπλευσε τὴν ἡπειρον τοῦ τοιοῦτου τραχήλου, μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἄλλὰ καὶ μέτρος τοῦ στρατοῦ διαβάλλων εἰς τὴν Ἑρετρίαν νῆσον, ἥρπασε τοὺς Ἑρετριεῖς, παραδόξως ἕκαστος γὰρ τῶν στρατιωτῶν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα τῇ ἀριστερᾷ τοῦ ἑτέρου ἐμβαλὼν καὶ δίκην σαγίνης τοὺς Ἑρετριεῖς περικυκλώσαντες καὶ συγκλείσαντες, πάντας ζῶντας ἀπήγαγον· ἔτι δὲ ἐπειδὴ τὴν πρώτην γενομένην ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ γέφυραν οὐκ ἰσχυρῶς παγεῖσαν¹, ὃ Ἑλλησπόντιος καλούμενον, ἀνεμος διέλυσε, σφοδρότερον τὸ ρεῖθρον κινήσας, ἐκέλευσεν ὁ Ξέρξης τὴν θάλασσαν ἐκείνην ῥάβδοις τυφθῆναι².

¹ σύμπαγεῖσαν B || ² Γεώργιος add in margine A f. 505^v.

(51) *Bellum Phocense*. Latine tantum servatum scholion.

(52—57). Glossae Slavicae.

(58) *Lacedaemonii*. Καὶ οἱ Λάκωνες δὲ τιμῶντες τὴν Ἀρτεμιν, ἑορτὴν ἐτέλουν αὐτῇ καθ' ἣν καταξαίνοντες ἑαυτοὺς ταῖς μαστίξιν οἱ ἔφηβοι τούτων ἐφοίνισσον αἵματι τὸν βωμόν¹ ἀνδρείας ἐπίδειξιν ποιούμενοι καὶ συνεθιζόμενοι ταῖς πληγαῖς, ἵνα καὶ τὸν ἐν πολέμοις δῆθεν τραυμάτων κατάφρονητικῶς ἔχωσι καὶ οὕτω ταύτην θεραπεύοντες ὡς ἀνδρειοτάτην καὶ μὴ ὑποκύψασαν ἔρωτα οὗτοι, τὰ μὲν ἄλλα ὄντες ἐν πόνοις καὶ πολεμικότατοι, τοῦτο δὲ μόνον κακῶς ἠνδρίσαντο, ὅτι καὶ ματὴν παρ' ἀλλήλων καθάπερ παρὰ² πολεμίων ἐξαίνοντο, καὶ ὅτι διὰ τοιούτων θεραπεύειν τὴν θεὰν ὦντο, φιλόανθρωπος γὰρ φύσις ὁ θεὸς³, καὶ οὐ χαίρει ἐν αἵματι, ἀλλὰ καὶ ἀναισχύντως⁴ ἐγυμνοῦντο οἱ Λάκωνες καὶ οὕτω δημοσία ἐξαίνοντο, ἢ δὲ τοιαύτη γύμνωσις ἀσχημάτων ἂν δόξει τῇ παρθένῳ εἰ οὖν ἐκεῖνοι θεὰν ἡγοῦντο τὴν Ἀρτεμιν φιλόανθρωπον δηλαδὴ πῶς διὰ τῶν αἱμάτων θεραπεύειν αὐτὴν ἐνόμιζον εἰ δὲ καὶ⁵ παρθένος πῶς ἐγυμνοῦντο ἀσχημονέστατα οἱ γὰρ αὐτοὶ καὶ μαλακίαν ἐτίμησαν ἑορτάζοντες τὰ Συσσίτια, ἐν οἷς ἡδυπαθείας ἐχρῶντο καὶ αἰσχροὶ ἐποίουν καὶ ἔπασχον καὶ οὕτων παιδῶν ἔρως παρ' αὐτοῖς ἐτιμᾶτο⁶ τὰ⁷ ἄλλα θρασεῖς διαφερόντως ἐδείκνυντο τοῖς ἐναντίοις περιπίπτοντες πάθεσιν· ἐναντία γὰρ θρασυτήσ καὶ μαλακία⁸.

¹ ε.α.τ.β.] ε.τ.β.α. B || ² περί B || ³ φ.ο.θ.] ο.φ.θ. B || ⁴ ἀναιδῶς B || ⁵ om B || ⁶ μάλιστα add B || ⁷ κατὰ B || ⁸ τὰ δὲ Συσσίτια ἑορτὴ ἦν γινόμενα παρ' αὐτοῖς, ἦγουν τοῖς Λάκωνι, ἐν ἣ πάντες ἡσθιον καὶ εὐωχοῦντο καὶ ἐθελύνοντο καὶ ὅτι πάντες ἐκεῖ ἐπενόουν τὸ αἰσχρὸν πάθος, ὥσπερ φέρεται περὶ τοῦ Πausanίου καὶ τοῦ Ἀργιλίου, ὅτι παιδικὰ ὄν ὁ Ἀργίλιος ἠράσθη τοῦ Πausanίου add B

(59) *Ludi Olympici, Nemeici, Pythici et Isthmici*. Οἱ παλαιοὶ τοῖς τεθνεῶσι θυσίας ἐτέλουν, ἃς ὠνόμαζον ἀπ' ἀρχάς. Ἐτελοῦντο δὲ ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἁγῶνες διάφοροι καὶ τῷ νικήσαντι, ἐν μὲν Ὀλυμπίᾳ τόπῳ τῆς Ἀρκαδίας κότινος ἢ¹ στέφανος¹ ἐδίδοτο γέρας καὶ ἑπαθλον, θαλὸς δὲ ἦν οὗτος ἐλαίας. Ἐν δὲ

Δελφοῖς μῆλα, ἃ καὶ παίγνια ὁ Θεολόγος ὀνομάζει, διὰ τὸ παιδαριῶδες τοῦ ἐπάθλου καὶ καταγέλαστον, ἐν δὲ τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου πίτυς κλάδος, ἐν δὲ Νεμέᾳ σέλινα. Διὰ τοσούτων ἐπάθλων ἀγωνιζόμενοι ἔφηβοι ἐτιμῶντο, οἵτινες δυστυχεῖς ὄντες ἦσαν καὶ ἄθλιοι μεγάλων πόνων μικρὰ γέρα λαμβανόντων, οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς ἄθλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μαστίξιν καὶ ἐν ταῖς πληγαῖς διεκαρτέρουν ἐπίδειξιν δῆθεν ἀνδρείας καὶ τὰς δυστυχίας ποιούμενοι, ἵνα στέφανον φθαρτὸν λαβῶσιν, ἢ μῆλα, ἢ πίτυν, ἢ σέλινα.

¹ om ABΠ ; habent KPX

(60) Glossa Slavica.

(61) *Sacrificia gentilium*. Ἔθος ἦν ἐν ταῖς πανηγυρικαῖς δημοθιναῖς ἐπὶ τῶν τραπέζων τίθεσθαι πίνακας, ἐν οἷς κρέατα, ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἐπεστοιβάζετο εἰς ὕψος, ὅπερ ἐκαλεῖτο στείβας ἐδόκει δὲ οἱ ὄν τι σκηνὴ τρίψιν δὲ, ἢ τροφή ἀνθοσμίας δὲ, ὁ εὐχρὸς ἅμα καὶ εὐώδης οἶνος.

(62) *Tripes Delphicus*. Ἐν¹ δὲ Δελφοῖς πόλει τῆς Ἑλλάδος ναὸς ἦν Ἀπόλλωνος καὶ² τρίπους χαλκοῦς, φιάλην μεγίστην βαστάζων καὶ αὐτὴν χαλκὴν, εἰς μέσου³ στροβίλος ἵσταται χαλκοῦς⁴ τετρημένος, ἀφ' οὗ ἀνεδίδοντο οἱ χρησμοί⁵. Σοφίσματα δὲ⁶ τούτους ὁ Θεολόγος ἐκάλεσεν, ὡς ἐν ταῖς ἀπόροις ἐρωτήσεσι παραλογιζομένους καὶ ἀπατῶντας.

¹ ἱστορία περὶ τοῦ Δελφικοῦ τρίποδος ἐν B || ² ἐν ᾧ ἦν ἡ πυθώ, ἐν ᾧ ἵστατο Ps Nonnus S. Lum. 13 Syg. Argm. B || ³ ἵστητο χαλκοῦς add B || ⁴ om B || ⁵ ἡ φῆφοι αἱ μαντικαὶ ἦλλοντο καὶ ἐπὶ τῶν ἡνίκα ὁ Ἀπόλλων τὴν μαντείαν ἐξέφερεν· τρίπους δὲ (ἦν), ὡς φασὶ διὰ τὴν μαντείαν κατὰ τρεῖς χρόνους μαντεύειν, περὶ τῶν παρωχημένων τῶν μελλόντων καὶ περὶ καὶ τῶν ἐνεστώτων, add Ps Nonnus, B || ⁶ τοὺς χρησμούς add B

(63) *Dodonaea quercus*. Ἐν δὲ Δωδώνῃ τῇ πόλει¹ δρυς ἦν μεγίστη καὶ περικαλῆς, ἣ δαίμων ἐνοικήσας λάλον αὐτὴν ἐποίει καὶ μαντικὴν.

¹ ἐν—πόλει] ἱστορία περὶ τῆς Δωδωναίας δρυός. Ἡ δὲ Δωδώνη πόλις ἐστὶ περὶ τὴν Ἠπειρον, ἐν ταύτῃ ἦν δρυς, ἐν ἣ ἐλέγητο ὁ Ζεὺς ἐπισκιάζειν καὶ μαντείαν διδόναι τοῖς χρῆζουσι μαντείας add Ps Nonnus S. Lum. 12. B; τὸ δὲ ἦν ὅτι αὕτη ἡ add B insuper

(64) *Tauri*. Οἱ δὲ Ταῦροι ἔθνος οὕτω καλούμενον ἀνθρώπους θύουσι τῇ Ἀρτέμιδι.

Scholion B p. 612 ad or XV (14), om A; aliter Nonnus I, 7, 57, 95, Ps Nonnus S. Lum. 7, Cosmas PG 38, 510, Elias IV, 123 (394), Eud. 913, Nonnus I, 95 (Latinae tantum edd) ms N₂ f 170: εἶπομεν γὰρ περὶ τῆς Ἰφιγένειας καὶ τῆς θυσίας ἀνθρώπων ἢ γὰρ Ἀρτεμὶς ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς Ταύροις ἐν Σκυθίᾳ καὶ εἴρυσσιν τὴν Ἰφιγένειαν τοῦ Ἀγαμέμνονος θυγατέρα ἱερῶν τοὺς ξένους αὐτῇ καταθύουσιν, ἔχαιρη ἢ Ἀρτεμὶς τῇ ξενοκτονίᾳ.

¹om B || 2 τινός ἀναδιδόμενου ἐν τῇ ἐκροῇ, σημεῖα τινὰ ὁρῶντες ἴσταμενοι αἰδ. p.
Nonnus S. Lum. 14, B || 3 ἥς ἀπὸ] ἐκείνης B

1 Haec Δ; om AB; schol. ms Mosqu. Mus. Hist. Synod. Gr. 142 64

(67) *Septem mundi mirabilia*. Ταῦτα¹ δὲ ἔστιν ἓν μὲν αἰ ἐν Αἰγύπτῳ
Θῆβαι καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς ἐν Ἑλλάδος ἐπτάφυλοι², αἱ ὑπὸ Ἀμφίωνος καὶ Ζήθου
κτισθῆσαι διὰ κιθάρας,³ ἄλλ' ἑκατοντάφυλοι τείχη ἔχουσα περιβαλλῆ καὶ ἀξιο-
θαύμαστα. Δεύτερον δὲ τὰ Βαβυλώνια τείχη, ἃ Σεμίραμις κατεσκεύασεν ἐξ ὀπτῆς
πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, περίμετρον ἔχουσα σταδίων τριακοσίων, πλάτος τοῦ
τείχους πηχῶν ὀγδοήκοντα. Τρίτον ὁ ἐν Καισαρείᾳ τάφος, ὃν Μαῦσῳλος ὁ τῆς
χώρας δυνάστης μέγιστον καὶ ποικίλον καὶ πολυτελέστατον ἑαυτῷ κατεσκεύασεν
ἐν χώματι τινὶ καὶ ἐν λιμναζούσῃ λίμνῃ ἔνδον κειμένου τοῦ τάφου, γράφεται δὲ
ἐν κερικὸς τάφος, ἵνα ἡ κτητικὸς, γράφεται δὲ καὶ καρὸς, ἵνα ἡ ἔθνικόν τοῦ Μαυσώ-
ου τοῦ Καρὸς². Τέταρτον αἱ πυραμίδες, οἰκοδομήματα τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ⁴, θεάμα-
τα ἄξια καὶ πολυανάλωτα ὄντα⁵, κατὰ μὲν τινὰς ὑπὸ Ἰωσήφ εἰς⁶ σιτοδοχεῖα πάν-
υλως⁷ κατασκευασθέντα⁴ καὶ λεγόμενα ὠρεῖα τοῦ Ἰωσήφ, κατὰ δὲ Ἕλληνας
τὰς εἰς μνημάτων βασιλέων χώραν γενόμενα, ὧν οἷς ἐστὶ καὶ Ἡρόδοτος, εἰκὸς
εἰπεῖν ὅτι μετὰ τοὺς χρόνους τῆς τελευτῆς τοῦ Ἰωσήφ καὶ τὴν ἐξοδὸν τοῦ Ἰσραὴλ
οἰήσαντο ταῦτα τοὺς τάφους τῶν βασιλέων οἱ Ἕλληνες⁸. Εἶναι δὲ μέχρι τινὸς
σὶ πυραμίδες ἐν Αἰγύπτῳ⁹ μικρὰς τὲ καὶ μεγίστας¹⁰. Πέμπτον ὁ ἐν Ῥόδῳ Κο-
σμός εἰδῶλον Ἀπολλώνος ἀπάντων μέγιστον¹¹ καὶ¹² ἀξιοθαύμαστον¹². Τινὲς
φασὶ κίονα τοῦτον εἶναι¹² χαλκοῦν καὶ μεγέθῃ πάνυ¹³ ὕψηλόν, πηχῶν¹² κατὰ
ἱστοτέλην¹⁴ ἑξακοσίων. Ἐπὶ τούτοις ἕκτον ἐν κόσμῳ θεῖον τὸ Καπιτώλιον
μῆς, ἑβδομον δὲ τὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἱερὸν ἐν Κυζίκῳ¹⁵.

¹ περί τῶν ἐπὶ θεασαίν ταῦτα B || 2 om cum coeteris B || 3 hinc iterum narrat B || 4 hinc iterum cessat B || 5 hinc demum B || 6 τὸ add B || 7 σοφῶς B || 8 καὶ λεγόμενα—"Ἕλληνες] καὶ ἀπὸ τοῦ πυροῦ ἡγουν τοῦ σίτου ὀνομασθέντα πυραμίδες (haec omnia om Σ ms Synod. Sl. 55/35 habent vero caetera) καταδεύνας εἰς μνημάτα τῆς χώρας γινόμενα BΔ || 9 π. ε. Α.] ε. Α. π. B || 10 μεγάλας εἰς πμὴν τοῦ πυρὸς ἐκτισμένας καὶ κατ' ἐκείνου εἰς ὁξὺ ἀπὸ τετράγωνου τελευτῶσα B || 11 α. μ.] μ. α. B || 12 om B || 13 κ. μ. π.] παμμεγέθους B || 14 πηχῶν add B || 15 Aliae narrationes et catalogi varii apud Greg. Naz. Epigr. 50 (Anthol. Pal. 177), Ps Nonnum Bas. 12—13 (19—20 Cr; 18 Syr; 22 Arm), Cosmas PG 38, 480, 533—534, 546—547, Schol. Laur. VII. 8, Eud 638; Ps Greg. Naz. De VII mundi spectaculis (ms Mosquense Mus. Hist. Syn. - Gr. 142 ⁶⁴ LXV saec. IX f 101): Ἡπάπυλοι Θῆβαι. τὰ ἐπὶ—λέγει (=Bas. Min.

193 β). Ἐπὶ τοῦτοις—Κυζίκου (= Schol. Norden 36 p. 635, additamentum ad Schol. Piccolomini 244 mss Cgm 34, Cgm 499, Oxford Magd. Coll. 5). Ἄλλως. τὰ ἐπὶ θεάματα. Ὁ ἐν Ἰωνίᾳ αἱ Αὐγυρταὶ Ὀῆβαι (= Bas. Min. 193 a); cf Schol. Piccolomini 244–245 (Firenze). Ἐπεὶ—αἱ Αὐγυρταὶ Ὀῆβαι (= Bas. Min. 193 a); cf Schol. Piccolomini 244–245 (Firenze). Laur. VII. 8, saec. X—XI, f. 265; Torino VIII B.I. 4, saec. XI, f. 35; Roma Vallicell. 47 (C. 97), saec. XV, f. 55^v; Wien Philos. Gr. 178 N, f. 44^v; exemplar antiquissimum Mosqu. Syn. Gr. 139
57
LVIII, saec. VIII—IX, f. 340^v

¹ περί τῶν Μενδησίων τράγων τό Β || 2 Μένδης καλούμενος ἐξ οὗ add Β || 3 Μενδήτεις Β || 4 ἑορτήν Β || 5 καί οὐδὲ ἥσθιον αἰδοῖς αἰδοῖα τοῦ γονίμου θεοῦ. Ἐτίμων δὲ μεγάλως καί τοὺς αἰπόλους τῶν τράγων. Ἦν δὲ καί ἱερὸν τοῦ Μένδητος (Μενδησίου Ps Nonnus) παρ. Αἰγυπτίους, ἐν ᾧ ἄγαλμα τραγοσκελὲς ἦν ὀρθὸν τὸ αἰδοῖον ἔχον add Β, Ps Nonnus, S. Lum. 21

(69) **Apis.** Μοσχάριον δὲ οἱ Μεμφῖται ἐτίμων¹ καὶ Ἄπιν αὐτὸν ὀνομάζοντες ἐφάτιζον καὶ θυσίας προσάγοντες ἐπανηγύριζον· σημεῖα δὲ τινα παρηλλαγμένα ὁ Ἄπις εἶχε. Περὶ τε τὸ οὐραῖον καὶ ἀμφὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὃ τε τοιοῦτος ἐν² τοῖς³ βουκολίοις⁴ ἤυρίσκετο⁵ εὐθέως⁵ εἰς τὴν ἱερὰν παρ' αὐτοῖς⁶ φάντην ἀνελαμβάνετο⁷.

¹ μοσχάριον—ἐτίμων] περί τῆς τοῦ Ἀπιδος φάτης. Ὑπὸ (ὑπέρ Ps Nonnus) χρόνου τινὰ κατὰ περίοδον τοῖς Μεμφίτοις (Αἰγυπτίοις Ps Nonnus), ἥτοι τοῖς Αἰγυπτίοις (haec om Ps Nonnus) ἐγεννᾶτο μοσχάριον (βοῦς Ps Nonnus) ὃ καὶ ἐτίμων ὡς θεὸν (haec ultima om Ps Nonnus) B, Ps Nonnus, S. Lum. 22 || 2 ἐκ B || 3 τῶν B || 4 βουκολίων B || 5 om B || 6 αὐτῶν B || 7 πανδαισίαν αὐτῷ πολλὴν παρετίθεσαν add B, Ps Nonnus

(70) Nilus. Βαθμίδες¹ λίθιναι λαξεύται περί τὰς ὄχθας ἦσαν τοῦ Νεῖλου, πῆχεις ὀνομαζόμεναι πάντας², ἐπ' ἐτήρουν. Αἰγύπτιοι καθ' ὃν ἐπλημμύρει καιρὸν ὁ ποταμὸς καὶ εἴπερ ἄχρι ταύτης τῆς βαθμίδος, ἥ ἐκείνης ἀνέβη τὸ ὕδωρ, ἔτεκμαίροντο τοιάδε ἦτοι ἂν δὲ γενέσθαι τὴν εὐθυλίαν τῶν καρπῶν, ἐδόκει οὖν μετρεῖν ἥγουν ὀρίζειν καὶ γνωρίζειν τὴν εὐστηρίαν τοῖς πῆχεσι, ἦτοι τὴν ὑγίαν καὶ εὐθεινίαν³. Φασὶ δὲ τινες ὅτι⁴ οὐ βαθμίδας τινὰς εἶναι, ἀλλὰ κίονα⁵, ἐν ᾧ τοὺς πῆχεις⁶ μετροῦσιν σήμερον⁴ οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ ὕδατος ἡ⁷ τοῦδε, ἡ τοῦδε ἀνερχομένου. Τὸ πάλαι δὲ τιμῶντες τὸν⁸ Νεῖλον⁴ καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῷ, προσάπτοντες τῆς τῶν καρπῶν εὐφορίας ἀντὶ τοῦ θεοῦ ἐώρταζον ἐν ἀνδρομαίοις⁹ ὕμνοις⁴ ἀκολασίας.

¹ περί τοῦ Νείλου· βαθμίδες B || 2 ταύτας B || 3 ἦτοι—εὐθύναν] om B || 4 om B || 5 κίονας B || 6 σήμερον add B || 7 ἄχρι B || 8 αὐτόν B || 9 ἀνδρογύνοις B

(71) *Dii Aegyptii*. Ἀφίημι¹ γάρ, εἰπεῖν ὅτι καὶ τὰ ἀτιμώτερα² καὶ εὐτε-
λέστερα³ ζώυφια⁴ καὶ ἔρπετά ἐτίμων οἶον, αἰλούρους⁵ καὶ σκορπίους καὶ ὄφεις
καὶ δαψίλειαν καὶ ἀφθονίαν περὶ τὴν ἀσχημοσύνην ἐπεδείκνοντο καὶ ἰδία μὲν

ἤν ἐκάστου τοῦτου⁶ ἡ ἑορτὴ, ἡ δὲ κακοδαιμονία κοινῇ πάντα εἰς γὰρ ἐν ἀνά-
γονται πάντα τὰ⁴ κεφάλαια⁷ τὴν ἀσεβειαν καὶ τὴν θεραπείαν τοῦ διαβόλου.
¹ περὶ τῶν κνώδαλων καὶ τῶν ἑρπετῶν ἀφίημι B || ² ζωῦφια add B || ³ ἀτελέστερα
B || ⁴ om B || ⁵ ἀλόπεκες Σ || ⁶ αὐτοῦ B || ⁷ κεφάλειον B

(72) *Medorum magi*. Ἔθνος Μηδικὸν οἱ Μάγοι. Οὗτοι ζῶα θύοντες¹ ἀνέτε-
μνον² τῶν ἡπάτων καὶ τῶν ἐξ' αὐτοῦ τοῦ αἵματος ἀναδόσεων καὶ σχημάτων τὰ
μέλλοντα ἐτεκμαίροντο³.

¹ ζ. θ.] θ. ζ. B || ² ταῦτα καὶ add B || ³ ἐξ ὧν καὶ οἱ ἡπατοσκόποι ἐξηλθον add B.
Ps Nonnus S. Lum. 15

(73) *Chaldaei*. Χαλδαῖοι δὲ¹ περὶ τὴν ἀστρολογίαν ἡσυχολοῦντο καὶ περὶ τὴν
γενεθλιαλογίαν ἢ τις καταγίνεται, περὶ τὰς γεννήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ ταῖς
κινήσεσι τῶν ἀστέρων καὶ τοῖς τοιοῖσδε σχηματισμοῖς αὐτῶν συμπεριφέρεσθαι
τὸν βίον τῶν γενωμένων δογματίζειν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀποβάσεις γίνεσθαι,
πρὸς τὰς τῶν ἀστέρων ἐπιπλοκάς τε καὶ θέσεις² καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλονται, οἱ μὴ
δὲ ἑαυτοῖς εἰδότες τί τοτέ εἰσιν, ἢ τί ἔσονται εἰς τὴν αὔριον. Οὗς καὶ διαπαίζων
Ἡσαΐας φησὶν· Στήτωσαν καὶ σωσάτωσαν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ
ὀρῶντες τοὺς ἀστέρας, ἀναγγειλάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σέ ἔρχεσθαι.

¹ ὧν πρῶτος Ζωροάστρης καὶ μετ' αὐτὸν Ὀτάνης add B; ὧν πρῶτος Ζωροάστρης
(Zarathroustis ms I; Zaratushtes et post illum Zarastres et Syr; Zoroaster alter denique Xara-
tristes et post illos Arim) καὶ μετ' ἐκείνον Ὀστάνης (Ὀτάνης mss ae) Ps Nonnus [S. Lum.
16 || ² λέγουσι γὰρ ὡς τοιάδε κινήσει τῶν οὐρανίων τὰ περὶ τοὺς τικτομένους συμβαίνει· ἀφ'
ὧν Χαλδαίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες τὴν ἀστρολογίαν καὶ τοὺς γεννωμένους ἤρξαντο ὑπὸ τὴν τῶν
ἀστρῶν κίνησιν ἀναφέρειν add B, Ps Nonnus mss al

(74—86) Scholia Slavica.

(87) *Ludi hippici*. Ἐν Ἀθήναις περὶ τοὺς οἰκείους σοφιστάς οἱ νέοι μαί-
νονται καὶ ὥσπερ οἱ φιλοῦντες τὰς ἵπποδρομίας καὶ μεριζόμενοι περὶ τὰ ἀντι-
θετα μέρη τὰ ἀπὸ τῶν χρωμάτων ὀνομαζόμενα καθήμενοι ἐπὶ τοῦ θεάτρου, ἀντί
τοῦ παίειν τοὺς ἵππους ταῖς μαστιξί, τὸν ἀέρα παίουσιν ἐν τοῖς δακτύλοις καὶ
τοὺς ἵππους δῆθεν μεταξυγνύουσι καὶ τὸν δεξιὸν τάχα εἰς τὸν ἀριστερὸν μετατι-
θέασι, τὸν δὲ μέσον εἰς ἄκρον καὶ τῇ ἀληθείᾳ, οὐδενὸς ὄντες κύριοι οὐχ' ἵππου,
οὐχ' ἡνιόχου, φασὶ πρὸς τοὺς ἀντιθέντους ἀντίδοτε· Ἡμῖν οὖς ἔχετε ἵππους καὶ
ἐνιόχους καὶ τὸν δῆμαρχον καὶ λάβετε τοὺς ἡμετέρους καὶ ὄψεσθε τε πόσον ὑμᾶς
νικήσομεν. Καὶ ταῦτα λέγουσιν ἄνθρωποι πένητες, οὐκ ἔχοντες, οὐδὲ τί φάγωσιν
εἰς τὴν αὔριον.

(88—89) Scholia Slavica.

(90) *Signa militaria*. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς ὅπλοις ποιοῦσι τινὲς ἐπίσημά τινα
γνωρίσματα οἷον ἐν τῇ ἀσπίδι ὀμφαλοῦς ἢ ζωγραφίαν τινὰ· καὶ ἐν τοῖς τῶν ποιη-
τῶν πάλιν δράμασι καὶ λόγοις εἰσὶν ἄλλα γνωρίσματα, ὥσπερ ἐν τῷ Σοφοκλέους
ἔστι δράμα ἐπιγραφόμενον Αἴας ὁ Μαστιγοφόρος καὶ ὑπαρχεῖτοῦ δράματος τὸ
ἐπίσημον ὁ Μαστιγοφόρος (Haec B; om A).

(91—93) Scholia Slavica.

(94) *Euripus et Ampotides*. Ὡσπερ οἱ Εὐριποὶ καὶ Ἀμπώτιδες. Ἔστι
δὲ Εὐριπὸς μετὰ θαλάσσιόν τι ρεῦμα μεταξὺ Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς πολλάκις
τῆς ἡμέρας ἐνθεν κακεῖθεν ῥέον καὶ φερόμενον. Ἀμπωτὶς δὲ ἀναρρόφησις τοῦ
ὕδατος ποτε μετ' ἀπὸ τῆς γῆς ὑπὲρ τὸ πέλαγος ὑπονοστοῦν το τοῦ κύματος ποτὲ
δὲ ἀπὸ τοῦ πελάγους ὅπερ τὴν γῆν ἐκχεομένου καὶ οἷον καταπονουμένου καὶ
αὐθὺς ἀναδιδόμενου (Haec B p. 697 ad or. XLII (14); om A).

(95) *Alpheus et Arethusa*. Ἀλφειὸς ποταμὸς¹ ὁ ἐν Πελοποννήσῳ τῆς Ἀρ-
καδίας πόλεως² ἔρασθῆ³ τῆς⁴ πηγῆς⁵ Ἀρεθούσης⁶ τῆς ἐν Σικελίᾳ⁷ οὐσῆς τῆς⁸
νήσου⁹, διαδύνην τὸ πέλαγος τῆς θαλάττης¹ καὶ ἀναδίδεται εἰς ἐκείνην, μηδὲν
εἰς γλυκύτητα⁵ ἀπὸ τῆς ἀλμυρίδος τῶν¹ θαλαττίων¹ ὑδάτων¹ βλαπτόμενος.⁶

¹ om B || ² ποταμὸς add B || ³ ἔρασθῆς B || ⁴ πηγῆς Ἀρεθούσης add B || ⁵ βλαπτό-
μενος add B || ⁶ τῆς θαλάσσης B

(96) *Gades*. Γάδαιρα, ὃ φησὶν ὁ λυρικός Πίνδαρος ἀπέρατον καὶ ἀδιόδευτον,
τὰ Γάδαιρα γὰρ τόπος ἐστὶ περὶ τὰ ἐσπέρια μέρη ἀποτελεῦτησιν ἔχων τῆς πλεο-
μένης θαλάσσης, ὧν τὸ ἐπέκεινα ἀπλωτον ὡς βραγχῶδες καὶ σκοτεινὸν καὶ θηρο-
τρόφον παρήχθη τοίνυν, ἐκεῖθεν ἡ παροιμία καὶ λέγεται ὅταν τις εἰς ἐκεῖνο φθάσει
τὸ μέτρον, οὐ τὸ πλεον οὐ χωρεῖ, ἢ φύσις καὶ πρὸς¹ ὃ οὐ δύναται τις ὑπεραρθῆναι².

¹ ὑπὲρ B || ² Γάδαιρα δὲ ἤκουσι παρὰ τὴν γῆν καὶ τὴν δειρὴν. Δειρὴ δὲ καλεῖται τρα-
χήλος παρὰ τὸ οὖν τῆς γῆς εἶναι (τι τράχηλον ἐκεῖσε ἤκουσε Γάδαιρα Ps Nonnus) add B,
Ps Nonnus Bas. 9 Mai

(97) *Salamandra*. Καὶ ὅπερ φασὶ περὶ τῆς σαλαμάνδρας¹. Ζῶον τινος σαύρας,
ἦτοι² μικροῦ² κροκοδείλου² χερσαίου² μέγεθος ἔχοντος³, ὃτι φύσιν ἔχει καθ'
ὑπερβολὴν ὑγρότητος⁴ καὶ ψυχρότητος⁵, ὥς τε καὶ εἰς τὸ παμφάγον πῦρ ἔμπε-
σοῦσα⁶ σκαίρει καὶ ἄλλεται καὶ αὕτη μὲν οὐδὲν βλάπτεται ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον
σβεννύει καί τοι γε τῷ πυρὶ τὰ πάντα⁷ ἐμπίπτοντα ἀλίσκεται καὶ δαπανᾶται.

¹ σαλαμάνδρος B; salamandra (Slavice) B in marg; σαλαμάνδρα glossa ms. Mosqu
Mus. Hist. Synod. Gr. 139 ⁵⁷ LVIII (Saec. VIII—IX) f. 325 || ² om B; sic autem Ps Nonnus
Bas. 10 et Schol. Nicandri Alexipharmac. 536; totam historiam om ms. Ps Nonni Mosqu.
Synod. Gr. 147 ⁵³ LIV saec. X || ³ μ. ε.] ε. μ. B || ⁴ ὑγροτάτην B || ⁵ ψυχροτάτην B || ⁶
π. ε.] ε. π. B || ⁷ τ. π.] π. τ. B

ἦν ἐκάστου τοῦτου⁶ ἡ ἑορτή, ἡ δὲ κακοδαιμονία κοινῇ πάντα εἰς γὰρ ἐν ἀνά-
γονται πάντα τὰ⁴ κεφάλαια⁷ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν θεραπείαν τοῦ διαβόλου.

¹ περὶ τῶν κνώδαλων καὶ τῶν ἐρπετῶν ἀφήμι B || 2 ζωῶφια add B || 3 ἀτελευτέρα
B || 4 om B || 5 ἀλόπεκες Σ || 6 αὐτοῦ B || 7 κεφάλαιον B

(72) *Medorum magi*. Ἔθνος Μηδικὸν οἱ Μάγοι. Οὗτοι ζῶα θύοντες¹ ἀνέτε-
μνον² τῶν ἡπάτων καὶ τῶν ἐξ³ αὐτοῦ τοῦ αἵματος ἀναδόσεων καὶ σχημάτων τὰ
μέλλοντα ἐτεκμαίροντο⁴.

¹ ζ. θ.] θ. ζ. B || 2 ταῦτα καὶ add B || 3 ἐξ ὧν καὶ οἱ ἡπατοσκόποι ἐξηλθον add B.
Ps Nonnus S. Lum. 15

(73) *Chaldaei*. Χαλδαῖοι δὲ¹ περὶ τὴν ἀστρολογίαν ἡσυχολοῦντο καὶ περὶ τὴν
γενεθλιαλογίαν ἢ τις καταγίνεται, περὶ τὰς γεννήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ ταῖς
κινήσεσι τῶν ἀστέρων καὶ τοῖς τοιοῖσδε σχηματισμοῖς αὐτῶν συμπεριφέρεσθαι
τὸν βίον τῶν γενωμένων δογματίζειν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀποβάσεις γίνεσθαι,
πρὸς τὰς τῶν ἀστέρων ἐπιπλοκάς τε καὶ θέσεις² καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλονται, οἱ μὴ
δὲ ἑαυτοῖς εἰδότες τί τοτέ εἰσιν, ἢ τί ἔσονται εἰς τὴν αὔριον. Οὐς καὶ διαπαίζων
Ἡσαΐας φησὶν. Στήτωσαν καὶ σωσάτωσαν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ
ὀρῶντες τοὺς ἀστέρας, ἀναγγειλάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι.

¹ ὧν πρῶτος Ζωροάστρης καὶ μετ' αὐτὸν Ὀτάνης add B; ὧν πρῶτος Ζωροάστρης
(Zarathrustes mss f; Zaratushtes et post illum Zarastres et Syr. Zoroaster aller denique Xara-
trastes et post illos Artm) καὶ μετ' ἐκείνον Ὀστάνης (Ὀτάνης mss ae) Ps Nonnus [S. Lum.
16 || 2 λέγουσι γὰρ ὡς τοιῶδε κινήσει τῶν οὐρανίων τὰ περὶ τοὺς τιττομένους συμβαίνει] ἀφ'
ὧν Χαλδαίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες τὴν ἀστρολογίαν καὶ τοὺς γενωμένους ἤρξαντο ὑπὸ τὴν τῶν
ἀστρῶν κίνησιν ἀναφέρειν add B, Ps Nonnus mss al

(74—86) Scholia Slavica.

(87) *Ludi hippici*. Ἐν Ἀθήναις περὶ τοὺς οἰκείους σοφιστὰς οἱ νέοι μαί-
νονται καὶ ὥσπερ οἱ φιλοῦντες τὰς ἵπποδρομίας καὶ μεριζόμενοι περὶ τὰ ἀντι-
θετα μέρη τὰ ἀπὸ τῶν χρωμάτων ὀνομαζόμενα καθήμενοι ἐπὶ τοῦ θεάτρου, ἀντὶ
τοῦ παίειν τοὺς ἵππους ταῖς μάστιξι, τὸν ἀέρα παίουσιν ἐν τοῖς δακτύλοις καὶ
τοὺς ἵππους δὴθεν μεταξευγνύουσι καὶ τὸν δεξιὸν τάχα εἰς τὸν ἀριστερόν μεταπι-
θέασιν, τὸν δὲ μέσον εἰς ἄκρον καὶ τῇ ἀληθείᾳ, οὐδενὸς ὄντες κύριοι οὐχ' ἵππου,
οὐχ' ἡνιόχου, φασὶ πρὸς τοὺς ἀντιθέτους ἀντίδοτε. Ἡμῖν οὖς ἔλετε ἵππους καὶ
ἐνιόχους καὶ τὸν δήμαρχον καὶ λάβετε τοὺς ἡμετέρους καὶ ὄψεσθε τε πόσον ὑμᾶς
νικήσομεν. Καὶ ταῦτα λέγουσιν ἀνθρώποι πένητες, οὐκ ἔχοντες, οὐδὲ τί φάγωσιν
εἰς τὴν αὔριον.

(88—89) Scholia Slavica.

(90) *Signa militaria*. Ὡςπερ γὰρ ἐν τοῖς ὅπλοις ποιοῦσι τινὲς ἐπίσημά τινα
γνωρίσματα οἷον ἐν τῇ ἀσπίδι ὀμφαλοὺς ἢ ζωγραφίαν τινά¹ καὶ ἐν τοῖς τῶν ποιη-
τῶν πάλιν δράμασι καὶ λόγοις εἰσὶν ἄλλα γνωρίσματα, ὥσπερ ἐν τῷ Σοφοκλέους
ἔστι δράμα ἐπιγραφόμενον Αἴας ὁ Μαστιγοφόρος καὶ ὑπαρχεῖτο δὴ δράματος τὸ
ἐπίσημον ὁ Μαστιγοφόρος (Haec B; om A).

(91—93) Scholia Slavica.

(94) *Euripus et Ampotides*. Ὡςπερ οἱ Εὐριπιοὶ καὶ Ἀμπώτιδες. Ἔστι
δὲ Εὐριπὸς μετὰ θαλάσσιον τι ρεῦμα μεταξὺ Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς πολλάκις
τῆς ἡμέρας ἔνθεν κακεῖθεν ῥέον καὶ φερόμενον. Ἀμπώτις δὲ ἀναρρόφησις τοῦ
ὕδατος ποτε μετ' ἀπὸ τῆς γῆς ὑπὲρ τὸ πέλαγος ὑπονοστοῦν το τοῦ κύματος ποτὲ
δὲ ἀπὸ τοῦ πελάγους ὅπερ τὴν γῆν ἐκχεομένου καὶ οἷον καταπονουμένου καὶ
αὐθὺς ἀναδιδόμενου (Haec B p. 697 ad or. XLII (14); om A).

(95) *Alpheus et Arethusa*. Ἀλφειὸς ποταμός¹ ὁ ἐν Πελοποννήσῳ τῆς Ἀρ-
καδίας πόλεως² ἔρασθ³ τῆς⁴ πηγῆς⁵ Ἀρεθοῦσης⁶ τῆς ἐν Σικελίᾳ⁷ οὐσῆς τῆς⁸
νήσου⁹, διαδύνει τὸ πέλαγος τῆς θαλάττης¹⁰ καὶ ἀναδίδεται εἰς ἐκείνην, μηδὲν
εἰς γλυκύτητα¹¹ ἀπὸ τῆς ἀλμυρίδος τῶν¹² θαλαττίων¹³ ὑδάτων¹⁴ βλαπτόμενος¹⁵.

¹ om B || 2 ποταμός add B || 3 ἔρασθεις B || 4 πηγῆς Ἀρεθοῦσης add B || 5 βλαπτό-
μενος add B || 6 τῆς θαλάσσης B

(96) *Gades*. Γάδαιρα, ὃ φησὶν ὁ λυρικός Πίνδαρος ἀπέρατον καὶ ἀδιόδοτον,
τὰ Γάδαιρα γὰρ τόπος ἐστὶ περὶ τὰ ἐσπέρια μέρη ἀποτελεῦται ἔχων τῆς πλεο-
μένης θαλάσσης, ὧν τὸ ἐπέκεινα ἀπλωτον ὡς βραγχῶδες καὶ σκοτεινὸν καὶ θηρο-
τρόφον παρήχθη τοίνυν, ἐκεῖθεν ἡ παροιμία καὶ λέγεται ὅταν τις εἰς ἐκεῖνο φθάσει
τὸ μέτρον, οὐ τὸ πλέον οὐ χωρεῖ, ἢ φύσις καὶ πρὸς¹ ὃ οὐ δύναται τις ὑπερμῆναι².

¹ ὅπερ B || 2 Γάδαιρα δὲ ἤκουσι παρὰ τὴν γῆν καὶ τὴν θειρήν. Δειρὴ δὲ καλεῖται τρα-
χήλος παρὰ τὸ οὖν τῆς γῆς εἶναι (τι τράχηλον ἐκεῖσε ἤκουσε Γάδαιρα Ps Nonnus) add B.
Ps Nonnus Bas. 9 Mai

(97) *Salamandra*. Καὶ ὅπερ φασὶ περὶ τῆς σαλαμάνδρας¹. Ζῶον τινος σαύρας,
ἦτοι² μικροῦ³ κροκοδείλου⁴ χερσαίου⁵ μέγεθος ἔχοντος⁶, ὃτι φύσιν ἔχει καθ'
ὕπερβολὴν ὑγρότητος⁷ καὶ ψυχρότητος⁸, ὥς τε καὶ εἰς τὸ παμφάγον πῦρ ἔμπε-
σοῦσα⁹ σκαίρει καὶ ἄλλεται καὶ αὕτη μὲν οὐδὲν βλέπεται ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον
σβεννύει καί τοι γε τῷ πυρὶ τὰ πάντα¹⁰ ἐμπίπτοντα ἀλίσκεται καὶ δαπανᾶται.

¹ σαλαμάνδρος B; salamandra (Slavice) B in marg. σαλαμάνδρα glossa mss. Mosq.
Mus. Hist. Synod. Gr. 139 ⁵⁷ (Saec. VIII—IX) f. 325 || 2 om B, sic autem Ps Nonnus
Bas. 10 et Schol. Nicandri Alexipharmac. 536; totam historiam om mss. Ps Nonni Mosq.
Synod. Gr. 147 ⁵³ saec. X || 3 μ. ε.] ε. μ. B || 4 ὑγροτάτην B || 5 ψυχροτάτην B || 6
π. ε.] ε. π. B || 7 τ. π.] π. τ. B

(106) *Cleobuli dicta*. Ἐπαινῶν ἄγαν τὸ τοῦ Κλεοβούλου ἀπόφθεγμα, ἐνὸς τῶν ἐπὶ σοφῶν τοῦ εἰπόντος. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Τοῦτέστι πᾶν τὸ μεμέτρη-
μένον καλὸν ἔστιν· ὁμοῦς τὴν μέσσην ὁδὸν βαδίσω καὶ οὕτως τῇ λογῇ χρήσομαι.

(107) *Pythagoras de IV elementis*. Ὡς περ οἱ Πυθαγόρικοι τὴν τετρακτὴν. Ὑστερον μετὰ γενέσεως¹ γὰρ τοῦ Μωσέως ὁ Σάμιος φιλόσοφος Πυθαγόρας ὤμνουν δὲ οὕτως οἱ τοῦτου μαθηταί, καθὼς ἐν τοῖς Χρυσοῖς καλουμένοις² ἔπεσιν αὐτῷ³ φησὶν⁴. Naί μὰ τὸν ἡμετέρα ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὴν. Πηγάν⁵ ἀενάου φύσεως⁶. Διὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ ὧν πᾶσα φύσις ἐγκωμίων⁷ εὐνίσταται⁸ καὶ μὴν, ὡ Θεολόγε, οὐ τὴν τετρακτὴν, ἀλλὰ τὸν Πυθαγόραν ὤμνουν οἱ τοῦτου⁹ μαθηταί, ναί φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Πυθαγόραν, διὰ τὴν τετρακτὴν θεώσαντες¹⁰ μαθηταί, ὡς παραδόντα τοῦτοις τὴν ἀπόρρητον αὐτῆς καὶ μυστικὴν δύναμιν, ὥστε δευτέρως αὐτοῖς τῆς τετρακτύος, ὁ Πυθαγόρας εἰς τιμὴν καὶ δι' ἐκεῖνον ταύτην ὤμνουν ἀντικρὺς¹¹.

¹ γενέστερος AB || 2 εὐρίσκομεν add B || 3 om B || 4 παγάν B || 5 ἔλεγον δὲ τὴν τετρακτὴν πηγὴν ἀενάου φύσεως add B || 6 ἐγκόσμιος melius B || 7 συνίσταται B || 8 θεῶσαν-
τες B || 9 cf. schol. saec. XVII ms Bucharest. Acad. Gr. 1515 f. 98^v (Elias IV, 97 c. 365).
Οἱ τὰ τοῦ Πυθαγόρου φιλοσοφούντες καὶ δοξάζοντες οἷς τὸ αὐτὸς ἔφα, πρῶτον ἦν καὶ μέγισ-
τον δόγμα τῶν Χρυσῶν ἐπὶ ἐκεῖνου, μᾶλλον δὲ τῶν μολυβδῶν, τίνα δὲ ἦσαν ἐκεῖνα τὰ ἐπὶ τὰ
χρυσῶν ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου λόγοις εἰρηται (PG 36, 897) καὶ νῦν διὰ βραχέων δητέον, ὅτι
ὁ Πυθαγόρας σιωπὴν ἤσκει, τοῦτο δὲ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐδίδασκε καὶ μέχρι πενταετίας
οἱ σιγᾶν ἐπέειπεν, ἔπειτα λαλεῖν συγχωρεῖ, ὡς δὴθεν εἰδὼς τρόπον τοῦ λαλεῖν καὶ σιγᾶν, ἐάν δὲ τι
περὶ τινὸς δόγματος πεῦσιν περ' οὐτινος τινὸς Πυθαγόρικοις οὐδὲν ἕτερον ἀπεκρίνοντο, εἰ μὴ
τὸ αὐτὸς ἔφα, ἦτοι· Οὕτως ἔδοξε τῷ Πυθαγῶρα καὶ τοῦτο τὸ αὐτὸς ἔφα. Ἐνόμιζον πρῶτον
καὶ μέγιστον τῶν ἐκεῖνου δόγμάτων καὶ Χρυσῶν ἐπὶ ἀνώτερον, τοῦτο φησὶ τὸ αὐτὸς ἔφα τὴν
αὐτὴν δύναμιν ἔχει ἢν καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πίστευε. Τινὸς οὖν ἔνεκεν τοῦτο κερτομεῖ.

(108) *Pythagoras de corpore et mente*. Ὡς φησὶ Πυθαγόρας, χαλεπότερον ἑμαυτῷ κατασκευάζω τὸ δεσμωτήριον, οὐκ ἔχω δὲ εἰς τὸ τοῦτο συμποδῆσαι τινὶ συνεργῷ πρὸς φιλοσοφίαν χρήσομαι, ὡς εἰδὼς ὅτι διὰ τοῦτο γέγονα τοσοῦτον ἀνθεκτέον τοῦ σώματος, ὅσον φησὶ Πλάτων, ὑπηρεσία φιλοσοφίαν κταμένους.

(109) *Empedocles et Anaxagoras*. Εἰ τὸ πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι μὴ πειστέον τοῖς λέγουσιν, ἀλλ' ἡμῖν γε πειστέον, ὡς ἐν ἀλλήλοις καὶ παρ' ἀλλήλοις ἐκεῖ-
μεθα τὸ δὲ τὰ πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι. Εἶπε μὲν καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, εἶπε δὲ καὶ Ἀναξαγόρας, πλὴν οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης ἀμφοτέρω, ἄλλο μὲν Ἐμπεδοκλῆς περὶ τῶν τεσσάρων εἶπε στοιχείων, ὅτι οὐ μόνον διωρισμένα εἰσιν, καὶ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλοις μέμικται καὶ δῆλον ἐντεῦθεν. Πᾶν γὰρ ζῶον τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις ζωογονεῖται. Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας παλαιὸν εὐρὼν δόγμα, ὅτι οὐδὲν ἐκ τοῦ μηδαμῇ γίνεται, γένεσιν μὲν ἀνῆρει διάκρισιν δὲ εἰσήγεν ἀντὶ γενέσεως ἐλῆρει γὰρ ἀλλήλοις μὲν μεμίσχθαι ταῦτα διακρίνεσθαι δὲ αὐξανόμενα καὶ γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ γονῇ καὶ τρίχας εἶναι καὶ ὄνυχας καὶ φλέβας καὶ ἀρτηρίας καὶ νεῦρα καὶ ὅσα καὶ τυγχάνειν μὲν ἀφανῆ, διὰ μικρομέρειαν, αὐξανόμενα δὲ κατὰ μικρὸν, διακρίνεσθαι, πῶς γὰρ φησὶν ἐκ μὴ τριχὸς γίνεται θρίξ καὶ σὰρξ ἐκ μὴ¹ σαρκός,

οὐ μόνον δὲ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν χρωμάτων, ταῦτα κατηγορεῖ καὶ γὰρ ἐν εἶναι τῷ λευκῷ τὸ μέλαν ἔλεγε καὶ τὸ λευκὸν τὸ μέλαν, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ῥοπῶν ἐτίθει τὸ βαρεῖ τὸ κοῦφον σύμμικτον εἶναι δοξάζων καὶ τοῦτο αὐθις ἐκείνῳ. Ἄτινα πάντα ψευδῆ ἐστὶ, πῶς γὰρ ἂν τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συν-
σονται;²

¹ Sic B; τῆς A || 2 cf. A p. 132 ad or XLIV (3); ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, γῆς, ὕδατος, ἀέρος τε καὶ πυρός. Nounus I, 36 (Latine tantum PG) ms N₂ f. 163: τριακοστὴ ἡ ἐστὶν ἱστορία ἢ κατὰ τὸν ἱμάντος Ἀναξαγόρου ἐστὶ ἡ εἰπον ἡμᾶς ἦν τῷ Ἀναξαγῶρα. Ὁ λόγος δι' οὗτου ὁμοιομερείας ἐδογματίζε, λέγει πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι τὸν ἱππὸν ἐν τῷ ἱππεῖ σπέρματι, τὸν ἀνθρώπον ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ, τὸν λέοντα ἐν τῷ λέοντι. Ms. Bucharestinum Acad. Gr. 1515 f. 64 add: Ἀναξαγόρας περὶ δυσλῶτων καὶ δυσλῶτων ζητημάτων βιβλίον ἐποίησε καὶ ἱμάντα ἐκάλεσε, ὅτι τοὺς ἀναγινώσκοντας ταῖς ἀπορίαις δῆλονοιτο ἐδίσκρυνον.

(110) *Democritus*. Καθάπερ ποτε παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ Αἰδμήριτης Δημόκριτος, διότι ἐγέλαστο τὰ πολλὰ σπουδαζόμενα πράγματα.

¹ Haec B p. 696; om A

(111) *Democriti dictum*. Δημόκριτος μὲν γὰρ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ τὸν ἀνθρώπον παραβάλλων, μικρὸν κόσμον αὐτὸν ἀνόμαζεν, ὡς ἐκ τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων συγκείμενον.¹

¹ Haec A p. 125; om B

(112—116) *Apophthegmata Melissae Slavicae*.

(117) *Platonis Timaeus (I)*. Τοῦτω δὲ τῷ νοήματι Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ ἐχρήσατο, λέγων ὅτι τὸ ἦν καὶ ἔσται χρόνου γεγονάσιν εἶδη, ἀδίκως¹ λανθανόντες ἐπὶ τὴν αἰδίον, οὐσίαν φέρομεν οὐκ ὀρθῶς τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατ' αὐτὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει, τὸ δὲ ἦν καὶ ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν. Ταῦτα Πλάτωνος.²

¹ ἀδὴ καὶ ms || 2 Haec omnia A p. 9 ad or XLV(2); om B

(118) *Platonis Timaeus (II)*. Πλάτων ἐν Τιμαίῳ λέγει ὅτι τὸ ἦν καὶ τὸ ἔσται χρόνου εἰσὶν εἶδη, ἡμεῖς δὲ οὐκ ὀρθῶς ταῦτα φέρομεν, περὶ¹ τὴν αἰδίον οὐσίαν. Λέγομεν γὰρ ὡς² ἦν, ἐστὶ τε καὶ ἔσται, τῷ³ δὲ⁴ τὸ ἔστι⁵ μόνον, κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει.⁶

¹ εἰς scholia Jahn Cgm 216, Cgm 484 (PG 36, 910) || 2 cf. add sch. Jahn || 3 om sch. Jahn || 4 δὲ add sch. Jahn || 5 ἐκείθεν—οἰχεται add sch. Jahn. Omnia haec B p. 253 ad or XLIII (9); om A

(119) *Glossa Platonica*. Σχόλιον εἰς τὸ οὐτε χρόνου τί μέρος. Ἡμέραι μὲν καὶ ὥραι καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοὶ μέτρα τοῦ χρόνου εἰσιν, οὐχὶ μέρη. Χρόνος (δὲ)¹ ἔστι (τῆς τοῦ οὐρανοῦ κινήσεως)² οὐσία (...) παρεκτεινόμενον τοῖς ὑστάσι

τοῦ κόσμου διάστημα, ᾧ πᾶσα παραμετρεῖται κίνησις, εἴτε ἀστέρων, εἴ ζώων, εἴτε ὅτιν ὅσον² τῶν³ κινουμένων³ καθὼς³ λέγομεν³ ταχύτερον, ἕτερον καὶ βραδύτερον⁴.

¹ Verba deleta e quibus pauca solummodo conjici potui || ² ὅσον ms || ³ deleta vel omissa || ⁴ haec A p 15 ad or. XLV (2)

(120) **Plato de redundantia vel garrulitate.** Λέγει δὲ πού καὶ Πλάτων ὅτι φλυαρία ἐστὶ πᾶν τὸ περιττόν, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν πράγμασιν.¹

¹ Haec Nicetas ad or. XXXVIII (8) et Scholiastes Jahnii PG 36, 910

(121) **Plato de sapientia et corpore.** Καὶ τὸ¹ τοῦ¹ σώματος¹ δὲ¹ ἀσθενές¹ καὶ¹ ἡ νοσοκομία οὐ μικρόν εἰς φιλοσοφίαν δοκεῖ τῷ Πλάτῳ, ἀρξάμενος οὖν νοσοκομεῖν ἑαυτὸν εἰς ἕξιν ἤλθε ταύτης τῆς τέχνης οὐχὶ τὸ πρόχειρον¹ αὐτῆς¹ ἐξετάζων¹ καὶ¹ τὸ¹ φαινόμενον² καὶ εὐτελές, ἀλλὰ τὸ δογματικὸν καὶ φιλόσοφον, τουτέστιν ὅς φιλοσοφεῖται περὶ φύσεις καὶ κράσεις καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν νοημάτων, ὥς τε ἔχειν ἀποδιδόναι λόγον καὶ αἰτίαν ἐτάστη τῶν φιλοσοφουμένων.³

¹ om B || ² αὐτῆς καὶ πρόχειρον ἐξετάζων add B || ³ haec AB ad or. XLIII (9). CL B p. 649 ad or. XVI (16): ψηχὴ δὲ πᾶσα ἀνουθέτητο, ἀθεράπευτο, κατὰ Πλάτωνα

(122) **Plato de justo.** Videsis no. 125.

(123) **Diogenis dolium.** Οὐδὲ ὡς ὁ κυνικὸς Διογένης ὁ Σινοπεὺς ἐν μέσῃ τῇ πόλει πίθον κατώκει, ἵνα τὴν ἀπορίαν ἔχει ἀφόρητον εὐπορίας καὶ παρὰ πάντων λαμβάνων τρυφᾷ¹.

¹ *Diogenes* add in margine B p 389 manu saec. XV (Slavice); cf. Scholia Mosquensia mss Synodi Gr. 147 $\frac{53}{LIV}$ saec. X f. 121 (Διογένης ὁ κυνικὸς. Κράτης Κράτητα. Κράτης φιλόσοφος—πίθον ᾧκει. Διογένης κ.τ.λ., ut Syn 142 $\frac{64}{LXV}$), 142 $\frac{64}{LXV}$ saec. IX f. 100 (Διογένης ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ὢν καὶ παρατρυφᾷ, ἀλλ' οὐχ' ἀπλῶς τρυφᾷ, ἐπεὶ πένης ὢν καὶ μῆδεος εὐπορῶν εἰς τρυφὴν τοῖς εὐπόροις καὶ τρυφᾷσι συνετρυφᾷ πλησιάζων καὶ συγγενόμενος. Τοῦτο γὰρ τὸ παρὰ τρυφᾷ) et 139 $\frac{57}{LVIII}$ saec. VIII—IX f. 339^v (Διογένης ὁ κυνικὸς).

(124) **Crates (I).** Glossa Slavica. Vide infra no. 125.

(125) **Crates (II).** "Ὅπερ ὁ Θηβαῖος Κράτης. Ἐκεῖνος γὰρ μηλόβοτον ἀφείλ την οἰκίαν¹ ἀνέβη ἐπὶ βωμόν, ἤγουν ἐν² ὑψηλῷ³ τόπῳ⁴, εἶπεν ὅτι: "Ὁ Κράτης ἐλευθεροῖ τὸν Κράτητα, τουτέστιν αὐτὸς ἑμαυτὸν τῆς τῶν χρημάτων ἀπολύω⁵ δουλείας, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν διὰ κοινὴν δόξαν τοῦτο ἐποίησεν. Ὁ δὲ ἅγιος τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Αἰσχύλου, οὐχὶ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι ἤθελεν, ἐσχατον εἶδος ὄρον τῆς ἀδικίας κατὰ Πλάτωνα τὸ δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα.⁶

¹ οὐσίαν B || ² ἐπὶ B || ³ τόπον B || ⁴ ὑψηλὸν B || ⁵ ἐλευθέρω B || ⁶ haec et Scholiastes Jahnii Cgm 216 f. 176^v (PG 36, 911), ad verbum

(126) **Aristotelis dictum de vitiis et virtutibus.** Καλῶς γὰρ εἶπε καὶ Μένανδρος, ὅτι ἐγγὺς ἀγαθῷ κακὸν παραπέφυκε καὶ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἐγγίθυροι ταῖς ἀρεταῖς καὶ κακίαι τουτέστιν ὡς θύραι τινὲς σύγγενος ἀντ' ἄλλης εἰς ἄλλην τῇ ἀδηλίᾳ εἰσεγουσιν².

¹ θ. τ. σ. [σ. τ. θ. B || ² εἰσάγουσιν B

(127) **Scholion Slavicum de Aristotelis *Categoriis*.**

(128) **Apophthegma a *Melissa* Aristoteli tributa.**

(129) **Chrysippus.** Χρύσιππος στοῖκός ἐγένετο φιλόσοφος καὶ ἀδελφιδούς Πλάτωνος λεγόμενος φιλοσόφου. Οὗτος συλλογισμούς χρή τὰ πολλὰ γοητευματα, ἀντικολακεύματα καὶ ἀντιτίματα¹ κἂν εἶπεν εἰσεφθάρησαν, ὄντινα κακὸν εἰσβάλ(λον), λεληθότως εἰσέλθῃ (καὶ) εἰσεφθάρῃ πάντας λόγους, ἢ εἰσεφθάρησαν, ὡς κείνται ἢ εἰς ἀσέλγην².

¹ ἀτατήματα ms || ² scholion admodum corruptum ms N₂ f. 45

(130) **Pyrrhon et Sextus Empiricus.** Ὁ Σέξτιος καὶ ὁ Πύρρων φιλόσοφοι ὄντες τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις ἀντικείμενοι καὶ πᾶσιν ἀντέλεγον δόγμασι καὶ ἀκαταληψίαν ἐδόξαζον, διὸ καὶ ἐφεκτικοὶ ὠνομάσθησαν, ὡς ἐπέχοντες καὶ κλύοντες ἀποφαίνεσθαι περὶ τινος πράγματος, ὅτι τα ὄν δὲ ἐστὶ πρὶν δε περὶ αὐτοῦ σκέψονται.

(131—136) **Apophthegmata varia *Melissae* Slavicae.**

(137) **Arius et Sabellius.** Scholium B p 517 ad or. XXI (13). Μετὰ τοῦ Σαβελλίου κακῶς συναίρετα καὶ τὴν Ἀρείου διαίρεσιν καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους μάχην καὶ ἀντιθέτους.

¹ Haec B p 521 ad or. XVI(13); om A

(138) Scholium Slavicum.

(139) **Oracula de Christo.** (1) Confer inscriptionem in porticu basilicae Portaitissae dicatae monasterii Beatae Virginis Iberorum in monte Atho AD 1673 apud N.A. Bees, *Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren*, „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“, 4 (1923), 107—128: Θουλις ὁ βασιλεὺς τοῦ Αἰγύπτου, necnon artes pictorias deperditas saeculi XVI, versione Dacica saeculi XIX apud V. Grecu, *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes*, „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine“, 11 (1924), 1—68: *Thulis rex Aegypti dixit: Antiquus juvenis et juvenis auctor, pater filius et filius pater.* (2) Θουκιδίδης ὁ φιλόσοφος in basilica Portaitissae AD 1683 (Bees), in ecclesia monasterii Arcis in Moldavia (Iasi-Cetățuia) AD 1672 (Grecu) et artes pictoriae Graeco-Dacicae saec. XVI—XIX: Ἑλλήν(ος) Θουκιδίδ(ης). Ἐν μὲν θεὸς φῶς νοερόν καὶ τοῦτ' αἰνεῖται καὶ δόξαν ἐν τῷ νοῖ πάντα γὰρ add artes pictoriae). Slavice depicta in ecclesiis Moldavicis Sancti Georgii Suceviensis 1532—1534 AD et Sucevița 1601 AD: *Th(u)gilides Graecus* (var: *Goliudes Graecus*): *Primum Deus, post eum Verbum et Spiritus cum illis una sunt, superque omnia ascenderunt.* (3) Inscriptio Slavica in ecclesia Voronetiensi in Moldavia 1547 AD: *Sophocles Graecus dixit: Re vera Deus unus est ac coelum terramque confecit et omnia quae ibi continentur confecit*; inscriptio monasterii Arcis et ars pictoria Dionysii Phurnensis saec. XVIII ed. A. Papadopoulos Kerameus, St Petersburg, 1909: Ἐστὶ θεὸς ἀναρχὸς ἀπλοῦς τῇ φύσει, ὃς οὐρανὸν ἔτευξεν ἅμα καὶ χθόνα. (4) Inscriptio monasterii Arcis et ars pictoria Dionysii: Ἦξει οὐρανὸθεν βασιλεὺς αἰώνων μέλλων κρίναι πᾶσαν σάρκα καὶ κόσμον ἅπαντα. Sibylla in Vatra Moldovitiensi depicta AD 1537 et Voronetio, Slavice: *De ignotis et laudabilibus Deus ortus est. Sibylla monasterii Sucevitiensis: Deus ac homo Deus apparuit coram nobis, qui inferos contremiscere fecit. Artes pictoriae saec. XVI—XIX: De coelis veniet rex saeculorum, qui omnia opera et totum mundum judicet ac Dei fideles vel infideles Deum de ventre Virginis intemeratae ortum sine initio et ineffabilem Deum videbunt et coram illo omnes coeli et hominum mentes contremiscent.* (5) *Deum videbunt et coram illo omnes coeli et hominum mentes contremiscent.* (6) Interpolator Flavii Josephi. Aliter inscriptiones et artes pictoriae. (7) Inscriptio in arca Platonis saec. IX apud Georgium Monachum ed. K. de Boor, II, 704 sqq; Slavice depicta in monasteriis Moldavicis Moldovița, Sucevița et Voronet. Aliter artes pictoriae. (8) Inscriptio Slavica in ecclesia Moldovitiensi et Sucevitiensi: *Astacoes Graecus: Veneramur te, Maria, quia bene secretum strictius observasti.*

(140—147) Scholia Slavica.

(148) **Equus Homericus.** Ἐμμησάμην γὰρ τὸν ἵππον ἐκείνον, περὶ οὗ φησὶ Ὅμηρος εἰκάζων τὸν ἥρωα Διομήδην θέλων ἐκφράσαι διὰ παραβολῆς τὴν περὶ τὸν πόλεμον τοῦτον δξύτητα καὶ θερμότητα ἐπειῶν. Ὡς δὲ τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας καὶ τὰ ἐξῆς τουτέστιν¹ ὅτι τῇ ἐπὶ τῆς φάτνης στάσει δυσχεράνας ὁ² ἵππος³ καὶ τὰ δεσμά ἀπορρήξας³, κροαίνων τρέχει² κατὰ τῆς πεδίαδος ὕψους δὲ τὴν κεφαλὴν ἔχει καὶ αἰχέται αὐτῷ περὶ τοὺς ὤμους τινάσσονται, ὁ δὲ ῥαδίως εἰς τὰ οἰκεία ἦθη καὶ εἰς τοὺς συννόμους ἵππους φέρεται.

¹ εἰκάζων—τουτέστιν] om B || 2 om B || 3 τρέχει add B ||

(149) **Aeschylus de justo.** Vide no. 125.

(150) **Sophocles de invidia.** Sophocles autem in Ajacis tragoedia locutus est¹: Πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἔρπει, φημί.

¹ Haec verba om AB, Slavice tamen leguntur in mss Σ

(151) **Euripidis Hecuba.** (Ὁ γραφεὺς) θέλων γὰρ μνησθῆναι πίνακα ἀρχέτυπον προκειμένον αὐτῷ εἰς παράδειγμα, ἀφίσταται πορρωτέρω καὶ οὕτως αὐτὸς θεωρεῖ καὶ μιμεῖται καὶ μεταγράφει, ἐγγύθεν γὰρ ἰδεῖν τὸ ἀκριβὲς οὐ δύναται ἐξ Εὐριπίδους δὲ ἡ χρῆσις παρ' ἐκείνῳ γὰρ ἢ Ἐκάβῃ αἰχμαλωτισθεῖσα, πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων λέγει. Ὡς γραφεὺς ἀποσταθεὶς ἰδοὺ με καὶ ἀνάβρησον οἱ ἔχω κακὰ¹.

¹ Haec Nicetas ad or. XXIV(6), ms. A, glossa. Confer Nicetae commentarium or. XLIII(9) de Achille (ὥσπερ ἄριστος ζωγράφος οὐ μόνον ὅταν τελειώσῃ τὴν εἰκόνα δαίκνυσιν τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς σκιαγραφίας σημεῖα τινὰ δίδωσιν, ὅτι καλλίστη ἐστὶν ἡ εἰκὼν, οὕτως καὶ οὕτω καὶ πρὸ τῆς ἀρετῆς A. Εἰς ἀρετὴν. Τελειότητα ὑπεσῆμαινε καὶ προεχάρατε καὶ ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ τὴν μετὰ ταῦτα ἐσομένην αὐτῷ λαμπρότητα καὶ πρότον καιροῦ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀπαιτοῦντο τὴν ἀκρίβειαν ἐν ἀτελεῖ ἐπὶ ἡλικίᾳ κ.τ.λ. B) necnon Eliae commentarium or. XVII, PG 36, 896 et scholium ms B p. 648 ad or. XVI(16) de anima liberum figuranti arbitrium ac corporibus ad imaginem Dei formatis

(151 bis) **Menandri dictum.** Vide no 126.

(152) **Demosthenis verba.** Τὴν τότε ἐπικειμένην ἐπήρειαν Δημοσθενικῇ δὲ ἢ μεταχειρήσις. Γράφει γὰρ ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ Περὶ Στεφάνου λόγῳ ὅτι¹ αὕτη τῶν περὶ Θῆβας ἐγένετο πραγμάτων ἀρχὴ καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ ψήφισμα τὸν τότε περιστάντα κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν¹ ὥσπερ νέφος² τῇ πόλει¹.

¹ om B || 2 ἐποίησεν add B

(153) **Comoedia et mimus.** Ὡς ὁ πίθηκος ἢ¹ ἢ μῖμῳ ἀποδέχοι τὸ δὲ τοὺς σκηνικοῦς, ὅτι κατὰ τῆς² σιαγόνος ἀλλήλων ῥαπίσμασι καὶ ψοφήμασι.

¹ ἡγουν B || 2 om B

(154) Rhetoricae genera. AB om. Cf no. 3.

(155—162) Scholia Slavica.

(163—169) Glosae Dacicae.

(170—216) Scholia Slavica varia.

(217—223) Glossae Graecae.

(224—235) Glossae Slavicae.

INDICI

EDIȚII — MANUSCRISE — AUTORI CLASICI — NUME ȘI LOCURI —
PLANȘE

EDIȚII

- AELIANUS, CL., *De natura animalium, varia historia, epistolae et fragmenta*, ed. R. Hercher, Paris, 1858
- AELIUS ARISTIDES, *Orationes*, ed. W. Dindorf, 3 vol., Leipzig, 1829
- AESCHINES, *Orationes et scholia (Quae supersunt omnia)*, ed. B. Heil, 2 vol., Leipzig, 1898
- AESCHINES, *Orationes*, ed. V. Martin, G. de Budé, 2 vol., Paris, 1927—1928
- AESCHYLUS, *Tragoediae*, ed. H. Weil, Leipzig, 1926
- AESCHYLUS, *Oresteia*, ed. W. Headlam, G. Thompson, 2 vol., Praha, 1966
- ANECDOTA GRAECA, ed. Fr. Boissonnade, I, Paris, 1829
- ANTHOLOGIA GRAECA, ed. P. Waltz, 7 vol., Paris, 1957—1960
- ANTHOLOGIA LYRICA GRAECA, ed. E. Diehl, 3 vol., Leipzig, 1949—1958³
- ANTONINUS LIBERALIS, *Transformationum collectio*, ed. G. Martini, Leipzig, 1896
- APOLLONIUS DYSCOLUS, *Historiae commentitiae*, ed. W. Holtzmann, J. Meursius, Leipzig, 1792
- APOLLONIUS RHODIUS, *Argonautica*, ed. H. Fränkel, Oxford, 1961
- APOLLONIUS RHODIUS, *Argonauticorum libri cum scholiis*, ed. H. Estienne, Paris, 1541
- APOLLONIUS RHODIUS, *Argonauticorum libri cum scholiis*, ed. R. Fr. Ph. Brunk, 2 vol., Leipzig, 1813²
- APOLLONIUS SOPHISTA, *Lexicon Graecum Iliadis et Odysseae. Philemonis grammatici fragmenta*, ed. J. B. C. d'Ansse de Villoison, 2 vol., Paris, 1773
- APOLLONIUS SOPHISTA, *Lexicon Homericum*, ed. I. Bekker, Bonn, 1833
- APOLLODORUS, *Bibliotheca*, ed. R. Wagner, Leipzig, 1894
- APOLLODORUS, *Bibliotheca*, ed. G. Frazer, 2 vol., London, 1961—1963
- APOPHTHEGMATA APANTISMATON HAGION PATERON KAI PHILOSOPHON, ed. Parthenios Katzioulis, Venezia, 1728
- ARISTOPHANES, *Comediae*, ed. F. W. Hall, W. M. Geldart, 2 vol., Oxford, 1967
- ARISTOTELES, *Opera omnia (Corpus Aristotelicum)*, 6 vol., Berlin, 1831—1870 (16 vol., Leipzig, 1867—1868)
- ARISTOTELES, *Pseudepigrapha*, ed. V. Rose, Leipzig, 1863
- ARISTOTELES, *Metaphysica*, ed. W. Christ, Leipzig, 1906
- ARISTOTELES, *Parva naturalia*, ed. R. Mugnier, Paris, 1953
- ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, ed. I. Bywater, Oxford, 1962
- ARISTOTELES, *Atheniensium res publica*, ed. F. G. Kenyon, Oxford, 1963
- ARISTOTELES, *Ars rhetorica*, ed. W. D. Ross, Oxford, 1964

- Fragmenta selecta*, ed. W.D. Ross, Oxford, 1964
Categoriae, ed. L. Minio-Paluello, Oxford, 1966
 ARNOBIUS, *Adversus nationes*, ed. A. Reifferscheid, CSEL, IV, Wien, 1875
 ARSENIUS, *Violarium*, ed. Chr. Walz, Stuttgart, 1832
 ATHENAEUS, *Deipnosophistae*, ed. G. Kaibel, 3 vol., Leipzig, 1937–1940
 ATHENAGORAS, *Legatio pro Christianis*, ed. Ed. Schwartz, TU, IV, 2, Leipzig, 1891
 BASILIUS CAESARIENSIS, *Epistulae*, ed. V. Courtonne, 3 vol., Paris, 1957–1965
 BUCOLICI GRAECI, ed. A.S.F. Gow, Oxford, 1966
 CALLIMACHUS, *Hymni et epigrammata*, ed. U.v. Wilamowitz-Moellendorf, Berlin, 1897²
 J. CAMERARIUS, *Symbolorum et emblematum centuriae quatuor*, Mainz, 1677
 CLAUDIANUS MAMERTUS, *De anima*, ed. A. Engelbrecht, CSEL, XI, Wien, 1885
 CLEMENS ALEXANDRINUS, *Opera omnia*, ed. O. Stählin, 4 vol., GCS, Berlin, 1905–1936
 Protrepticus, ed. C. Mondésert, Paris, 1949²
 Stromata, ed. O. Stählin-L. Früchtel, 2 vol., GCS, Berlin, 1960
 Opera omnia cum scholiis, ed. R. Klotz, 4 vol., Leipzig, 1831
 COMICORUM GRAECORUM FRAGMENTA IN PAPYRIS REPERTA, ed. C. Austin, Berlin-New York, 1973
 COMMENTARIA IN ARISTOTELEM GRAECA, ed. A. Busse, 18 vol., Berlin, 1882–1909
 CORPUS APOLOGETARUM, 5 vol., ed. J.C. Th. v. Otto, Jena, 1876–1881²
 CORPUS PAROEMIOGRAPHORUM GRAECORUM, (CPG), ed. E.L. v. Leutsch-F.G. Scheidewin, 3 vol., Hildesheim, 1958–1961²
 CORPUS SCRIPTORUM ECCLESIASTICORUM LATINORUM (CSEL), 76 vol., Wien, 1886–1960
 CORNUTUS L. ANNAEUS, *Cursus Graecae theologiae traditionum*, ed. K. Lang, Leipzig, 1881
 CYPRIANUS C. THASCIUS, *Opera*, ed. W.v. Hartel, 3 vol., CSEL, III, 1–3, Wien, 1868–1871
 DEMOSTHENES, *Orationes*, ed. S.H. Butcher, W. Rennie, 3 vol., Oxford, 1966–1974
 DIDYMUS CHALCENTERUS, *Opuscula*, ed. Fr. Ritter, Köln, 1845
 DIO CHRYSOSTOMUS, *Orationes*, ed. L. Dindorf, G. de Budé, 2 vol., Leipzig, 1916–1919
 DIODORUS SICULUS, *Bibliotheca Historica*, ed. C.H. Oldfather, 10 vol., London, 1933–1959
 DIOGENES LAERTIUS, *Vitae philosophorum*, ed. H.S. Lang, 2 vol., Oxford, 1966
 DIONYSIUS CATO, *Sententiae*, 2 vol., Frankfurt a.M., 1705
 DIOPHANTUS ALEXANDRINUS, *Arithmeticon libri sex*, ed. Cl. G. Bachet, Paris, 1621
 DOXOGRAPHI GRAECI, ed. H. Diels, Berlin, 1929²
 ELEGIACI GRAECI, ed. J. Defradas, Paris, 1962
 EPICORUM GRAECORUM FRAGMENTA, ed. G. Kinkel, 2 vol., Leipzig, 1857
 EPICUREA, ed. H. Usener, Leipzig, 1887
 EPICURUS, *Opera*, ed. G. Arrighetti, Torino, 1960
 ERATOSTHENES, *Catasterismi*, ed. G. Olivieri, Leipzig, 1897
 EROTICI SCRIPTORES GRAECI, ed. R. Hercher, 2 vol., Leipzig, 1858–1859
 ETYMOLOGICUM MAGNUM, ed. Th. Gaisford, Oxford, 1848
 EUAGRIUS, *Ecclesiastica historia cum scholiis*, ed. J. Bidez, L. Parmentier, London, 1898
 EUCLIDES, *Opera*, ed. J. L. Heiberg, H. Menge, 6 vol., Leipzig, 1883–1899
 EUDOCIA AUGUSTA, *Violarium*, ed. J. Flach, Leipzig, 1880
 EURIPIDES, *Fabulae*, ed. G. Murray, 3 vol., Oxford, 1963–1966³
 Fragmenta, ed. Fr. W. Wagner, Paris, 1846
 EUSEBIUS CAESARIENSIS, *Historia ecclesiastica*, ed. Ed. Schwartz, 3 vol., Leipzig-Berlin, 1903–1909 (GCS IX, 1–3)
 Praeparatio evangelica, ed. K. Mras, 2 vol., Berlin, 1954–1956 (GCS XLVII)
 Chronicon, ed. R. Helm, Berlin, 1956 (GCS XLIII 2)

- EUSTATHIUS THESSALONICENSIS, *In Iliadem*, 2 vol., Roma, 1542
 In Dionysium Periegetam, Roma, 1547
 In Odysseam, Roma, 1549
 EUTHYMIUS TYRNOVIENSIS, *Opera*, ed. E. Kaluzniacki, Wien, 1901
 EXCERPTA VATICANA, ed. N. Festa, Leipzig, 1902
 FRAGMENTA GRAECORUM HISTORICORUM (FGH), ed. F. Jacoby, Leiden, 1923–
 FRAGMENTA HISTORICORUM GRAECORUM (FHG), ed. K. Möller, 5 v., Paris, 1855–1870.
 FRAGMENTA PHILOSOPHORUM GRAECORUM, ed. Fr. Mullach, 2 vol., Paris, 1860–1867
 FRAGMENTE DER VORSOKRATIKER, ed. H. Diels, W. Kranz, 3 vol., Berlin, 1960²
 FULGENTIUS MYTHOGRAPHUS, ed. R. Helm, Leipzig, 1898
 GALENUS, *Scripta minora*, ed. C. Helmreich, 3 vol., Leipzig, 1893
 Opera omnia, ed. Kühn, 22 vol., Leipzig, 1821–1833
 GEOGRAPHI GRAECI MINORES, ed. K. Müller, 2 vol., Paris, 1855–1861
 GEORGIUS MONACHUS, *Chronicon*, ed. K. de Boor, 2 vol., Leipzig, 1904
 GEORGIUS SYNCELLUS, *Chronica*, ed. W. Dindorf, 2 vol., Bonn, 1829
 GRAMMATICI LATINI, ed. H. Keil, 7 vol., Leipzig, 1855–1880
 GREGORIUS NAZIANZENSIS, *Opera omnia*, ed. J. Löwenklau, 3 vol., Basel, 1571
 Opera omnia, ed. Fr. Billy, Cl. Motel, 2 vol., Paris, 1609 (Paris, 1630, Mainz-Köln, 1690)
 Epistolae, ed. P. Gallay, Berlin, 1969 (GCS LIII)
 GRIECHISCHE CHRISTLICHE SCHRIFTSTELLER DER ERSTEN DREI JAHRHUN-
 DERTE (GCS), Berlin, 1888–
 HARPOCRATION, *Lexicon in X oratores Atticos*, ed. W. Dindorf, 2 vol., Oxford, 1853
 M.M. HAUSER-MERSKY, *Prosopographie zu den Schriften Gregori von Nazianzen*, Bonn 1958
 HERODOTUS, *Historiae*, ed. K. Hude, 2 vol., Oxford, 1963⁴
 Historiae, ed. Ph. E. Legrand, 10 vol., Paris, 1932–1958
 HESIODUS, *Opera*, ed. P. Mazon, Paris, 1928
 HESYCHIUS, *Lexicon*, ed. M. Schmidt, 6 vol., Jena, 1858–1864
 HIMERIUS, *Declamationes*, ed. Fr. Dübner, Paris, 1849
 HIPPOCRATES, *Opera*, ed. G. Littre, 10 vol., Paris, 1839–1861
 HOMERUS, *Opera*, ed. D.B. Munro, Th. W. Allen, 4 vol., Oxford, 1965–1966⁴
 HYGINUS, C. JULIUS, *Fabulae*, ed. B. Bunte, Leipzig, 1875
 HYPERIDES, *Orationes et fragmenta*, ed. F.G. Kenyon, Oxford, 1961
 JOHANNES MALALAS ANTIOCHENUS, *Chronographia*, ed. L. Dindorf, Bonn, 1831
 JOSEPHUS FLAVIUS, *Opera omnia*, ed. B. Niese, 7 vol., Berlin, 1885–1895
 ISOCRATES, *Orationes*, ed. G. Mathieu, 3 vol., Paris, 1928–1960
 JULIANUS AUGUSTUS, *Opera omnia*, ed. J. Bidez, vol. I, 1–2, Paris, 1924
 JUSTINUS, *Apologia*, ed. A.W.F. Blunt, London, 1911
 LACTANTIUS, *Opera*, ed. S. Brandt, G. Laubmann, 3 vol., CSEL, XIX, XXVIII, 1–2, Wien, 1890–1897
 F. LEFHERZ, *Studien zu Gregor von Nazianz*, Bonn, 1958
 LUCIANUS SAMOSATENSIS, *Opera omnia cum scholiis*, ed. T. Hemsterhuys, 4 vol., Amsterdam, 1743–1746
 Opera omnia, ed. K. Jakobitz, 3 vol., Leipzig, 1913
 Alexandra cum scholiis, ed. E. Scheer, 2 vol., Berlin, 1881–1908
 LYCOPHRON, *Alexandra cum scholiis*, ed. D.L. Page, Oxford, 1968
 LYRICA GRAECA SELECTA, ed. D.L. Page, Oxford, 1968
 MANASSES CONSTANTINUS, *Byzvarium historiarum*, ed. I. Bekker, 2 vol., Bonn, 1836/7
 MENANDER, *Quae supersunt*, ed. A. Koerte, 2 vol., Leipzig, 1953–1957²
 NICANDER, *Opera cum scholiis*, ed. U. Cats Bussemaker, Paris, 1849

- NONNUS PANOPOLITANUS, *Dionysiaca*, ed. R. Keydell, 2 vol., Berlin, 1959
- OPPIANUS, *Cynegetica et Halieutica cum scholiis*, ed. U. Cats-Bussemaker, Paris, 1849
- ORACULA CHALDAICA, ed. W. Kroll, Hildesheim, 1962²
- ORACULA SIBYLLINA, ed. J. Geffcken, Leipzig, 1902
- ORATOIRES ATTICI, ed. K. Müller, 2 vol., Paris, 1877
- ORATOIRES ROMANI, ed. H. Meyer, Zürich, 1842
- OSTANES, ed. J. Bidez, Fr. Cumont, *Les mages hellénisés. Zoroastre, Ostanès, Hystaspe, d'après la tradition grecque*, 2 vol., Paris, 1938
- ORIGENES, *Opera omnia*, 12 vol., Berlin, 1899–1995 (GCS)
- Explanatio in Matthaeum*, ed. E. Klostermann, L. Früchtel, 3 vol., 1955 (GCS)
- Contra Celsum*, ed. H. Chadwick, Cambridge, 1953
- Extraits des livres I et II du Contre Celse (Papyrus no. 88747 du Musée du Caire)*, ed. J. Scherer, Cairo, 1956
- OVIDIUS NASO P., *Metamorphoseon libri*, 2 vol., ed. G. Lafaye, Paris, 1960–1962³
- PALAEPHATUS, *De incredibilibus*, ed. N. Festa, Leipzig, 1902
- PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS, Series Graeca, (PG), ed. J.P. Migne, 167 vol., Paris, 1857–1876
- PAUSANIAS, *Graciae descriptio*, ed. F. Spiro, 3 vol., Leipzig, 1903
- PEDIASIMUS JOHANNES CHARTOPHYLAX BULGARIAE, *De XII laboribus Herculis*, ed. K. Wagner, Leipzig, 1894
- PHILO ALEXANDRINUS, *Opera omnia*, ed. R. Arnaldez, C. Mondésert, J. Pouilloux, Paris, 1961–
- PHILO BYZANTIUS, *De VII orbis spectaculis*, ed. R. Hercher, Paris, 1858
- PHILOSTORGIUS, *Historia ecclesiastica*, ed. J. Bidez, F.V. Winckelmann, Berlin, 1972 (GCS)
- PHILOSTRATUS, *Opera*, ed. A. Westermann, Paris, 1849
- PHOTIUS, *Lexicon synagoge*, ed. R. Porson, 2 vol., Oxford, 1822
- PINDARUS, *Carmina cum fragmentis*, ed. B. Snell, Leipzig, 1953
- Carmina*, ed. C.M. Bowra, Oxford, 1965
- Zweiter und sechster Paian. Text, Scholien und Kommentar*, ed. St. L. Radt, Amsterdam, 1958
- PLATON, *Opera cum scholiis*, ed. D.F.Ph. Ruhnken, 8 vol., Leipzig, 1829
- Opera omnia*, ed. J. Burnet, 5 vol., Oxford, 1962–1963
- PLINIUS C. SECUNDUS PRISCUS, *Naturalis historia*, ed. A. Ernout, 37 vol., Paris, 1947–
- PLUTARCHUS, *Opera omnia*, ed. C. Hubert, M. Pohlenz, K. Ziegler, 6 vol., Leipzig, 1952–1959
- POËTAE BUCOLICI ET DIDACTICI, ed. F.S. Lehrs, Fr. Dübner, Paris, 1862
- POËTARUM COMICORUM GRAECORUM FRAGMENTA, ed. A. Meineke, Fr. H. Bothe, Paris, 1855
- POËTAE GRAECI GNOMICI, Leipzig, 1874
- POËTAE LATINI MINORES, ed. E. Baehrens, 5 vol., Leipzig, 1879–1883
- POËTAE LYRICI GRAECI, ed. Th. Bergk, Ed. Hiller, Leipzig, 1924³
- POËTAE MINORES GRAECI, ed. Th. Gaisford, 5 vol., Leipzig, 1823
- POLLUX JULIUS C., *Onomasticon*, ed. E. Bethe, 2 vol., Leipzig, 1900–1931
- POLYBIUS, *Historiae*, ed. Th. Büttner-Wobst, 5 vol., Leipzig, 1888–1904
- PORPHYRIUS, *Opuscula selecta*, ed. A. Nauck, Leipzig, 1963³
- Quaestiones Homericae*, ed. H. Schrader, 2 vol., Leipzig, 1882–1890
- In Timaeum*, ed. R. Sodano, Napoli, 1964
- PROCLUS, *Commentarium in Timaeum Platonis*, ed. E. Diehl, 3 vol., Leipzig, 1903–1906
- Chrestomathia*, ed. A. Severyns, 4 vol., Paris, 1962
- PROCOPIUS, *Opera omnia*, ed. J. Haury, 4 vol., Leipzig, 1905–1913 (1962³)
- Historia arcana*, ed. H. Mihăescu, București, 1972

- PSEUDO-PYTHAGORAS, *Opuscula*, ed. E. Diehl, D. Young, Leipzig, 1961
- QUINTUS SMYRNAEUS, *Posthomerica*, ed. A. Koechly, Leipzig, 1853
- RHETORES GRAECI, ed. L. Spengel, 3 vol., Leipzig, 1853–1856
- J. SAJDAK, *Historia critica scholiastarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni*, I, Krakow, 1914
- SCHOLIA IN APOLLONIUM RHODIUM, ed. K. Wendel, Berlin, 1935
- SCHOLIA IN ARISTOPHANEM, ed. Fr. Dübner, Paris, 1877²
- SCHOLIA IN EURIPIDEM, ed. E. Schwartz, 2 vol., Paris, 1887–1891
- SCHOLIA IN HESIODUM, ed. H. Flach, Leipzig, 1876
- SCHOLIA IN HOMERUM, ed. W. Dindorf, E. Maass, 6 vol., Oxford, 1875–1888
- SCHOLIA IN PINDARUM, ed. B. Drachmann, 3 vol., Leipzig, 1903–1910, 2 vol.,
- SCHOLIA IN SOPHOCLEM, ed. P. Elmsley – W. Dindorf, Oxford, 1825–1852
- SCYLITZES JOHANNES, *Synopsis historiarum*, ed. J. Thurn, Berlin – New-York, 1973
- SOCRATES SCHOLASTICUS, *Historia ecclesiastica*, ed. R. Hussey, W. Bright, 3 vol., Oxford, 1893
- SOPHOCLES, *Trachiniae cum scholiis*, ed. R. Cantarella, Napoli, 1926
- Fabulae*, ed. A.C. Pearson, Oxford, 1964
- The Papyrus Fragments*, ed. R. Carden, Berlin–New-York, 1974
- SOZOMENUS, *Historia ecclesiastica*, ed. J. Bidez, G. Chr. Hansen, Berlin, 1960 (GCS, LX)
- STATIUS PUBLIUS PAPINIUS, *Thebais et Achilleis*, ed. H.W. Garrod, Oxford, 1965²
- STOBAEUS JOHANNES, *Florilegium*, ed. A. Meineke, 4 vol., Leipzig, 1855–1857
- STOICORUM VETERUM FRAGMENTA, ed. H.F.v. Arnim – H. Adler, 4 vol., Leipzig, 1903–1924
- STRABO, *Geographia*, ed. W. Ahly, 4 vol., Bonn, 1957
- SUIDAS, *Lexicon*, ed. A. Adler, 5 vol., Leipzig, 1928–1938
- TATIANUS, *Oratio ad Graecos*, ed. Ed. Schwartz, Berlin, 1888
- TEXTE UND UNTERSUCHUNGEN ZUR GESCHICHTE DER ALTCHRISTLICHEN LITERATUR (TU), Leipzig, 1883 –
- THEOCRITUS, ed. Ph.E. Legrand, *Bucoliques grecs*, I, Paris, 1925
- THEODORETUS CYRRHENSIS, *Historia ecclesiastica*, ed. L. Parmentier, G. Scheidweiler, Berlin, 1954² (GCS, XLIV/XIX)
- Graecarum affectionum curatio*, ed. P. Canivet, 2 vol., Paris, 1957–1958
- THEODORUS ANAGNOSTES, *Historia ecclesiastica*, ed. G. Chr. Hansen, Berlin, 1971 (GCS)
- THEOPHANES, *Chronographia*, ed. K. de Boor, 2 vol., Leipzig, 1883–1885
- THEOPHILUS, *Apologia*, ed. G. Bardy, Paris, 1948
- THEOPHRASTUS ERESIUS, *Opera omnia*, ed. F. Wimmer, 3 vol., Leipzig, 1854–1862
- THUCYDIDES, *Historiae*, ed. H. Stuart Jones, 2 vol., Oxford, 1963–1966
- TRAGICORUM GRAECORUM FRAGMENTA, ed. B. Snell, Göttingen, 1971–
- TZETZES JOHANNES, *Antehomerica, Homerica, Posthomerica*, ed. P.A.M. Leone, Napoli, 1968
- VERGILIUS PUBLIUS MARO, *Opera, cum commentariis Servii*, 4 vol., ed. M. Heinse, Amsterdam, 1746
- XENOPHON, *Opera omnia*, ed. E.C. Marchant, 5 vol., Oxford, 1958–1967³

MANUSCRISE

I. MANUSCRISE GRECEȘTI

- Athos, Hagion Panteleimonos 6 (s. XI) pl. 9, 13, 20, 22, 31
 " Philotheou 20 (s. XIII) I 7 A
 " Iheron 1337 (s. XIV) I 3 n. 23
 Basel, Staatsbibliothek Gr. A.N.I. 8 (s. XII–XIII) I 7 B
 Bern, Staatsbibliothek Gr. 449 (s. XVI) I 7 A, I 7 D, 47, 52–57, 59
 București, Biblioteca Academiei, Gr. 15 (1788–1789 AD) I 3
 " " " 36 (s. XIV) 116
 " " " 75 (1696 AD) I 7 A, I 7 E, 93
 " " " 78 (1771 AD) 67
 " " " 165 (s. XIV) I 6
 " " " 179 (1696–1698 AD) I 7 E, 39
 " " " 187 (s. XVIII) I 3, I 7 A, I 7 D
 " " " 233 (1712 AD) I 7 D
 " " " 243 (s. XVIII) I 3, I 7 D, I 7 E
 " " " 259 (s. XVIII) I 7 E
 " " " 289 (s. XVIII) I 7 D
 " " " 294 (1694 AD) I 7 D
 " " " 301 (s. XVIII) I 7 D
 " " " 316 (cca. 1725) I 7 A
 " " " 332 (1726 AD) I 3, I 7 C
 " " " 345 (1769–1771 AD) I 7 A, I 7 E, 67
 " " " 390 (ante 1434 AD) I 3, I 7 D, 3–7, 9–26, 28–32, 34–39, 41–45, 58–59, 61–63, 65, 67–73, 86, 95–97, 107–111, 119, 121–123, 125–126, 130, 149–154
 " " " 392 (cca. 1303–1313) I 7 D, 1, 3–7, 9–26, 28–39, 41–45, 47–50, 58–59, 61–65, 67–73, 86, 94–97, 107–110, 118, 121–123, 125–126, 137, 149–154, 217
 " " " 457 (s. XVIII) I 3, I 7 C

- " 462 (s. XVIII) I 7 E
 " 496 (s. XVIII) I 7 A, I 7 D, 3, 36, 67
 " 518 (s. XVII) I 7 A
 " 704 (s. XVIII) I 7 D
 " 1022 (1812 AD) I 7 A, I 7 E
 " 1044 (1697 AD) 125
 " 1114 (s. XVIII) I 7 E
 " 1317 (s. XVIII) I 3, I 7 D
 " 1515 (s. XVIII) I 7 D, I 7 E, 3, 4, 107, 109
 " 1517 (s. XVIII) I 7 A
 " Muzeul de artă, olim Muzeul de artă religioasă $\frac{7}{a}$ (125), 1434 AD I 4
 Cambridge, Trinity College Gr. 209 (s. XI) I 7 A, 5, 125
 Monte Cassino G. 432 (278; 416), s. X, nunc perit I 7 n. 98
 Firenze, Biblioteca Mediceo-Laurenziana Gr. IV. 13 (s. X) I 7 B
 " " " VII. 8 (s. X–XI) I 7 B, 59, 66–67,
 " " " VII. 12 (s. XVI) I 7 B
 " " " VIII. 22 (s. XII–XIII) 125 bis
 " " " S. Marci 688 (s. X) 154
 Jerusalem, Hagion Taphou 14 (s. XI) I 7 A n. 89, pl. 1, 3, 5–8, 11, 14, 17–18, 23, 25–26, 28–29, 32
 Leiden, Universiteitsbibliotheek Vossianus Gr. F^o. 45 (s. XVI) I 7 B
 Leningrad Biblioteka Akademii Nauk, fond Russkogo Archeologičeskogo Instituta v Konstantinopole 105 (s. IX–X) I 7 C, 45
 " Biblioteka Akademii Nauk, Sobranije Innostrannyh Rukopisej Q.N. 9 (s. X–XI) I 7 C
 " Publicnaja Biblioteka S. Ščedrin, fond Papadopoulos-Kerameus 2 (s. XVIII) I 7 E
 London, British Museum Add. 18231 (972 AD) I 7 A, 5, 125
 " " Egyptian Papyri 9965 (s. I) 71
 Meleai, Demotike Bibliotheke 37 (s. XVIII) I 7 E
 Milano, Biblioteca Ambrosiana 257 D. 90 sup. (N. 219), s. XII I 7 D
 " Biblioteca di Brera A.A. XV. I (s. XV) I 7 A
 Moskva, Istoričeskij Muzej, fond Sinodal'naja
 Biblioteka Gr. 139 $\frac{57}{LVIII}$ (s. VIII–IX) I 7 B, 54–55, 67, 95, 97, 111, 123
 " " 141 $\frac{65}{LXVI}$ (s. X) I 7 C
 " " 142 $\frac{64}{LXV}$ (s. VIII–IX) 6, 23, 66–67, 123, 152
 " " 144 $\frac{63}{LXIV}$ (s. X) I 7 A, 33, 45
 " " 147 $\frac{53}{LIV}$ (s. X) I 7 B, 37, 67, 97, 123, 148
 " " 149 $\frac{54}{LV}$ (s. X–XI) I 7 A, 8, 18–19, 23, 33–34, 64, 95, 109, 129
 " " 150 $\frac{295}{CCLXXXII}$ (s. XII) I 7 C, 10, 19

- 151 $\frac{59}{LX}$ (1339 AD) I 7 D,
45, 66
- München, Staatsbibliothek Cgm 34 (1551 AD) I 7 B, 67
" " Cgm 131 (s. XVI) I 7 A, 12
" " Cgm 163 (s. XVI) I 7 A
" " Cgm 204 (s. XIII) I 7 B, 29–30, 125, 146–147
" " Cgm 216 (1348 AD) 22, 27, 109, 117, 118, 125
" " Cgm 484 (s. XV) 117–118
" " Cgm 499 (s. XIII) I 7 B, 59, 67, 152
- New York, Morgan Library 652 (s. XI) pl. 33
Oxford, Bodleian Library, Baroccianus Gr. 236 (s. XII) I 7 A
" " Land Gr. 37(7451), s. XII I 7 A
" " Misc. Gr. 181 (1545 AD) I 7 A
" " Selden Gr. 45(3382), s. XI I 7 A, 95
" Magdalene College 5 (s. X–XI) I 7 B, 29–30, 66–67
- Paris, Bibliothèque Nationale Gr. 451 (914 AD) 59
" " " 543 (s. XIII) I 7 A, I 7 D, 47, 59
" " " 573 (s. XI) I 7 B, 63, 68
" " " 975 A (s. XII) I 7 C
" " " Coislin 54 (s. XII) I 7 D, 47, 59
" " " 236 (s. X–XI) I 7 B, 63, 68
" " " 239 (s. XII) pl. 2, 4, 10, 16, 19, 21, 30
" " " 353 (s. XV) 67
" " " Supplément Grec 110 (s. XII) 67
- Patmos, Hagiou Joannou 25 (s. XI–XIII) I 7 C
" " 33 (941 AD) I 7 A
- Princeton, Art Museum 2 (s. XI) I 7 A n. 89
- Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana Gr. 260 (s. X–XI) I 7 B, 15
" " " 305 (1314 AD) 3, 67
" " " 436 (s. X) I 7 B
" " " 437 (s. XI) I 7 B
" " " 723 (s. XIII–XVI) I 7 C
" " " 892 (s. XV) I 7 A
" " " 1219 (s. XIII) I 7 B, 15
" " " 1947 (s. XI) I 7 A n. 89, pl. 27
" " " Ottoboniani Gr. 384 (s. XVI) I 7 D, 47, 59
" " " 386 (s. XVI) I 7 A
" " " Palatini Gr. 360 (s. XV) I 7 A
" " " 402 (s. XI–XII) I 7 B, I 7 C
" " " Reginenses Gr. 19 (s. XI) I 7 A
- " Biblioteca Vallicellana 47 (C. 97), s. XV 67
- Sinai, Hagia Ekatherine 351 (s. XII–XIV)
" " 352 (s. XIV) I 7 D
- Torino, Biblioteca Municipale Gr. VIII, B. I. 4 (s. XI) 67
- Venezia, Biblioteca Marciana Gr. 70 (s. XI) 69
" " 74 (s. X–XI) I 7 B

- " " 479 (s. XII) pl. 12, 15, 24
Wien, Nationalbibliothek Ph. Gr. 178 N (s. XV) 67
" " Suppl. Gr. 57 (s. X–XI) I 7 B, 59
" " Papyri 29788 (s. V) I 4 n. 26
Wolfenbüttel, Landesbibliothek Gudianus Gr. 395 (s. XIII) I 7 B

2. MANUSCRITSE LATINE

- Venezia, Biblioteca Marciana, Cod. Lat. 454 (s. XI) I 6

3. MANUSCRITSE SIRIENE

- Paris, Bibliothèque Nationale, Syr. 379 (s. X) I 6 n. 89

4. MANUSCRITSE SLAVE

- Arad, Episcopia ortodoxă ms. 9 (1626 AD) I 3
Beograd, Srpska Akademija 21 (cca. 1360–1375) I 4
" " 90 (s. XIV) I 4
" Stara Narodna Biblioteka 457 (s. XV), *perit* I 4
" " 730 (s. XIV ex.), *perit* I 4
" Nova Narodna Biblioteka 62 (1342 AD) I 4
București, Biblioteca Academiei, sl. 72 (s. XIII–XIV) I 3 n. 7, 45 bis, 112–116, 128, 131–134, 136
" " 73 (s. XIV ex.) I 3, 214–215
" " 78 (1407 AD) I 4
" " 88 (1440–1450 AD) I 4
" " 123 (1447 AD) I 4
" " 130 (s. XIV) I 3 n. 8
" " 136 (1443 AD) I 4, I 6
" " 139 (s. XIV) I 4
" " 141 (cca. 1413–1418 + cca. 1490–1500 AD) I 4, I 5,
1, 3–7, 10–17, 19–20, 23–25, 32, 36–38, 44,
48–50, 55, 66–67, 87, 95–98, 106, 109, 121–123,
125–126, 148–149, 151 bis – 153, 158, 190–192,
219, 223, 227–228, 230, 235
" " 142 (s. XV in.) I 5, 1, 3–7, 9–39, 41–45, 47–50
53–55, 57–77, 79–90, 93–99, 101–
111, 117–118, 121–123, 125–127,
130, 137–138, 140–161, 171, 174–
185, 189–211, 213, 216, 219, 221–
222, 230, 232–234
" " 143 (1446 AD) I 4
" " 148 (1387–1392 AD) I 6
" " 149 (cca. 1430–1450) I 3, I 4
" " 150 (s. XV) I 5, I 6
" " 152 (s. XIV ex.) I 3
" " 153 (s. XV in.) I 6
" " 155 (s. XV) I 6
" " 156 (s. XV ex.) I 3

157 (s. XVI) 135—136
 " " " 289 (s. XVI) I 6
 " " " 300 (cca. 1600) I 3
 " " " 303 (s. XV in.) I 3
 " " " 305 (s. XVI med.) I 3
 " " " 308 (s. XVI) I 6, 46, 162
 " " " 310 (s. XVI) 112—116, 128, 131—136
 " " " 311 (s. XV—XVI) I 6
 " " " 319 (s. XV) I 6
 " " " 341 (s. XIV²) I 5, 27, 54, 92, 98—99, 139, 154, 170, 172, 191, 200—201, 203, 216, 220, 229, 231
 " " " 345 (s. XIV ex.) I 3
 " " " 358 (s. XV) I 3
 " " " 551 (cca. 1503/4 AD) I 3
 " " " 649 (s. XVI) I 6, 159
 " " " 678 (s. XVI²) 90—93
 " " " 752 (s. XVI) I 3
 Arhivele Statului, ms. sl. 740 (s. XVII) I 3
 Biblioteca Centrală de Stat ms. sl. 2 (s. XVII) I 3
 " " " " n.i. 21176 (s. XV) I 3, I 6
 Biblioteca Patriarhiei 211 (1359 AD) I 3
 Biblioteca Sinodală ms. sl. 146 (1459 AD) I 6
 Cluj, Biblioteca Academiei sl. 25 (s. XVII med.) I 3
 " Biblioteca Universității 4104/D. 59 (s. XV med.) I 3
 Dragomirna 2(1771; 682), s. XIV ex. I 4 n. 41
 " 146 (1791; 702), s. XIV—XV I 3
 " 148 (1813; 724), s. XV in. I 3
 " 218 (1883; 794), s. XV¹ I 4
 Leningrad, Biblioteca Akademii Nauk, fond A.I. Jacimirskij 18 (cca. 1432) I 4
 " " " " " 20 (cca. 1448—1450) I 4
 " " " " " 46 (13.3.19), 1448 AD I 3, I 4
 Gosudarstvennaja Biblioteka Q.I. 903 (1389 AD) I 4
 " " " Q.I. 1219 (s. XV in.) I 4
 " " " Q.π.I. 16 (s. XII in.) I 3, 4, 8, 23, 66
 " Sobranije Lichačev, ms. Theodori II Tyrnoviensis AD 1348 I 4, I 4 n. 51
 Moskva, Central'nyj Gosudarstvennyj Archiv Drevnich Aktov, fond 196 Mazurin, ms. 1494 (1413 AD) I 4, 52, 78
 " Gosudarstvennaja Biblioteka, fond 98 Jegorov, ms. 462 (1491 AD) I 3
 " " " " " ms. 481 (s. XV) I 4 n. 40
 " " " " " ms. 802 (s. XVI¹) I 3
 " " " " " ms. 852 (1511 AD) I 5, 2, 52, 78—79, 91, 100, 163—167, 173, 186—187, 218, 224—225
 " " " " fond 178 Muzejnyj, ms. 921 (s. XVI¹) I 6, 109
 " " " " " ms. 922 (cca. 1447) I 4, 52, 78, 109, 168, 188
 " " " " " ms. 923 (1447 AD) I 4
 " " " " " ms. 3172 (1577 AD) I 4

" " " " ms. 4229 (cca. 1472) I 5
 " " " " ms. 9072 (s. XIV) I 3
 " fond 199 Nikolozov, ms. 316 (s. XV) 40
 " fond 209 Ovcinnikov 117. I (cca. 1387—1389) I 4 n. 41
 " " " " 222 (1456/7 AD) I 3
 " " " " 223 (s. XVI) I 3, 173, 218, 224
 " " " " 790 (1554 AD) I 6
 " fond 214 Optynskaja Pustyn', ms. 462 (1389 AD) I 4
 " fond 218 Novyje Postuplenija, ms. 178 (1424 AD) I 4, 52, 78, 168, 188, 212, 226
 " fond 256 Rumjancev, ms. 85 (s. XIV) I 5
 " " " " ms. 86 (s. XIV) I 5
 " fond 304 Troice-Sergievskaia Lavra, ms. 8 (s. XIV) I 5
 " " " " " ms. 136 (s. XV) I 5
 " " " " " ms. 172 (1381 AD) I 4
 Istoričeskij Muzej, fond Chludov, ms. 7 (s. XV) I 4
 " " " " " ms. 76 (s. XIV) I 4
 " " " " " Čudov, ms. 43 (s. XIV) I 5
 " " " " " fond Ščukin, ms. s.n. (1475 AD) I 4
 " " " " " ms. 63 (1615 AD) I 3
 " " " " " Sinodal'naja Biblioteka, ms. 54 (345), 1263 AD I 6, I 6 n. 77
 " " " " " ms. 55(35), ante 1411 AD I 6, 1, 3—7, 9—26, 29—32, 35—39, 42—45, 48—49, 56, 58, 62, 67, 72—73, 95, 97, 122—123, 125, 149, 117 (954), s. XVI I 4, I 5, 20, 23, 66, 124—125
 " " " " " 118 (43), s. XIV I 5
 " " " " " 119 (52), s. XVI I 4
 " " " " " 148 (392), s. XIV I 6
 " " " " " fond Voskresenskij-Novojerusalimskij, ms. 7. II. A (s. XIV²) I 3
 Neamț, ms. slav pierdut, anul 1481 I 6
 Putna, ms. V. 2 (595/II; 556), 1470 AD I 3, I 6
 " ms. V. 8 (571/I; 551), 1474 AD I 4
 Rila, ms. 34 (4/4; 1), 1479 AD I 5, 79, 86, 142, 147, 154, 159, 183
 " ms. 43 (34), s. XV 46
 Sibiu, Biblioteca ASTRA, ms. sl. 52 (s. XVI) I 3
 Sofija, Biblioteca Akademii 69 (cca. 1380—1400 AD) I 5, 48, 52, 60, 121, 154, 159—160, 183, 185
 " Narodna Biblioteka 674 (cca. 1360 AD) I 4
 " " " 1028 (1418 AD) I 4
 Sucevița 7/III; 427/II (s. XV) I 4

5. MANUSCRISE ROMÂNEȘTI

București, Biblioteca Academiei, 479 (1764 AD) I 7 D, 1, 5, 9, 18, 21, 22, 24, 26–27, 29–31, 35, 39–43, 45, 53, 58, 62–63, 65, 68–73, 124

"	"	"	484 (s. XVII) 112, 116
"	"	"	896 (1789 AD) I 6
"	"	"	1080 (1827 AD) I 6
"	"	"	1290 (cca. 1780) I 7 D
"	"	"	1330 (1737 AD) 112
"	"	"	1357 (1689 AD) 112, 116
"	"	"	1458 (1805 AD) I 6
"	"	"	1936 (1819 AD) I 6
"	"	"	1953 (1823 AD) I 7 D
"	"	"	1956 (s. XVIII/XIX) I 7 D, 37–38
"	"	"	2046 (s. XVIII) I 7 D
"	"	"	2047 (post 1781) I 6
"	"	"	2126 (s. XVIII) 112
"	"	"	2338 (s. XVIII) 112
"	"	"	3094 (1782 AD) I 6
"	"	"	3752 (1781 AD) 112
"	"	"	3580 (1809 AD) 112
"	"	"	3607 (s. XVIII) 112
"	"	"	4867 (s. XVIII med.) I 7 D

AUTORI CLASICI

(s = secol; in = început; ex = sfârșit; 1, 2 = prima, respectiv a doua jumătate; a = înainte de era noastră; p = era noastră; cca = circa)

Acestodorus Megalopolitanus (Acestor, s III a) 63

Acusilaus Argivus (s Va) 2, 3, 19

Aelianus Claudius Praenestinus (s II²p) 67–69

Aeschines Atheniensis (cca 390–cca 315 a) 152

Aeschylus (cca 525–456/5 a) 67, 125 bis, 149

Aëtius (s I–II p) 70, 107, 109

Alcidamas Eleates (s IVa) 45 bis

Alcmanus (672/657–post 600 a) 19

Alexander Nicaenus (s X p) 5, 18

Alexander Milesius Polyhistor (cca 120–60 a) 70

Ammonius Alexandrinus (s V–VI p) 4, 127

Anaxagoras Clazomenius (cca 500/496–cca 428 a) 70, 109

Anaximenes Lampsacius (cca 380–cca 320 a) 51

Androtion Gargettinus (cca 410–cca 340 a) 4

Anonymus rhetor (s X p) 40

Anonymus scholiasta Gregorii, Mosquensis Synodalis 142 (s VIII p) 6, 7, 22, 66, 67, 123, 152

Anonymus scholiasta Gregorii, Mosquensis Synodalis 139 (s VIII–IX p) 54, 67, 95, 97, 110, 111, 123

Anonymus scholiasta Gregorii, Mosquensis Synodalis 147 (s X p) 67

Anonymus scholiasta Gregorii, Leninopolitanus Academicus RAIK 105 (s IX p) 45

Anonymus scholiasta Gregorii, editio Jahni, mss Monacensia 204 et 499 (s XIII p) 22–23, 27, 35, 37, 47, 59, 67, 109, 117–119, 124–125 bis

Anonymus scholiasta Gregorii, editio Boissonnadei (s X p) 25, 62–63, 68

Anonymus scholiasta Gregorii, editiones Piccolomini et Norden, codex Florentinus, Laurentianus VII 8 (s X) 26, 29–30, 35, 38, 47, 59, 66–67

Anonymus scholiasta Gregorii, editio Montisacuti, codex Oxoniensis saec. X 25, 96

Anonymus scholiasta Gregorii, editio Sajdaci, ms Venetum Marcianum Graecum 70 (s XI) 18, 21, 24, 29–31, 42, 58, 63, 69

Anonymus scholiasta Gregorii, editio Sajdaci, codex Vindobonensis Graecus Suppl. 57 (s XI) 59

Anonymus scholiasta Gregorii Armenicus saeculi XI 59

Anonymus scholiasta Gregorii Slavicus, ms Mosquense Synodale 149 (s XIV) 8, 33, 95, 129

Anonymus scholiasta Gregorii Slavicus, co-
 dex Mosquensis Bibliothecae Nationalis,
 collectio Musaei 179, no. 921 (s XVI in)
 109, 124
 Anonymus scholiasta Gregorii modernus
 Graecus, codex Bucharestiensis Academiae
 179, saec XVII 39
 Anonymus scholiasta Gregorii modernus
 Graecus, ms Bucharestiense Academiae
 1515 saec XVII 107
 Antigonus scholiasta (s I a in) 1
 Antisthenes Atheniensis (cca 450—cca 380/
 375 a) 127
 Antoninus Liberalis (s II p) 45
 Antonius Melissa (s VII—XI p). Vide Ma-
 ximus 45 bis, 112—116, 123, 128, 131—135
 Apion Pleistonices (s I a—I p) 4
 Apollodorus Tarsius (s I—II p) 4
 Apollodorus Atheniensis (cca 200—119 a)
 2—3, 10, 13—14, 16—19, 21, 23, 29,
 34 bis, 44, 64, 67
 Apollonius Dyscolus (s II¹ a) 4
 Apollonius Rhodius Alexandrinus (cca 295/
 3—265/0—?) 2, 6, 9—10, 12, 14, 16, 20,
 23, 25, 31, 34 bis, 35, 43, 50, 59, 67, 70
 Apollonius Archibiades Sophista (s I p ex)
 4, 25, 32
 Apollonius Tyanaeus (s I p) 134, 139
 Apollonius Tyrius (s I a) 134
 Archilochus Parus (cca 680—640 a) 14, 37
 Arethas Caesariensis (cca 865—post 939 p)
 30, 59, 64, 66, 67, 71
 Aristaenetus rhetor (cca 200 p). Vide Ariston
 Chius 70
 Aristagoras Milesius (s IV a) 67—69
 Aristarchus Samothracius (216—144) 4, 25,
 46, 50
 Aristides Aelius (129—cca 189) 11, 17, 153
 Ariston Chius (s I a—s I p). Vide Aristae-
 netus rhetor 70
 Aristonicus Alexandrinus (s I a) 3, 4
 Aristophanes Atheniensis (444—cca 387) 4,
 5, 17, 18, 22, 24, 30, 33, 35—36, 38, 49,
 58, 59, 62, 67
 Aristophanes Byzantius (cca 257—cca 180) 4
 Aristoteles Stagiritas (384—322) 3, 4, 45 bis,
 48, 49, 67, 94, 109, 123, 126, 127, 131
 Arius Alexandrinus (cca 260—336) 137

Arnobius Africanus (s II—III p) 3
 Arsenius Monembasiota (1465—1535) 38
 Artemidorus Tarsius (s I a) 4
 Artemon Milesius (s I—II p) 46
 Asclepiades Myrleanus (s I a) 4
 Asclepiades Tragilius (s IV a ex) 4, 34 bis
 Asterius Amasenus (s IV—V p) 18
 Athenaeus Naucratis (cca 228 p) 12, 17,
 51, 62, 98
 Athenagoras (cca 177 p) 139
 Bardesanes Edessenus (154—222) 69
 Basilus Magnus (cca 330—379) 56
 Basilus Caesariensis II (Minimus), s X p 3,
 15, 20—21, 23, 25, 29—30, 36—39,
 48—50, 55, 59, 66—67, 98—99, 111, 121,
 130, 152, 153
 Bibliorum auctores 74—84
 Callimachus Cyrenius (cca 310—240) 4, 14, 29
 Callisthenes Olynthius (cca 370—327) 51
 Callistratus Alexandrinus (s III—II a) 4
 Camerarius (Joachim Liebhards), 1500—1578
 2
 Cato Marcus Porcius Censorius (234—149),
 Vide Dionysius 134—135
 Cephisodorus Thebaeus (s IV² a) 51
 Chaeremon Alexandrinus (s I p) 73
 Chaeris Alexandrinus (s II a) 4
 Choerilus Samius (cca 524 a) 18
 Chrabr monachus (s X p) 45 bis
 Chrysippus Solensis (281/277—208/5) 26, 129,
 Claudianus Mamertus Viennensis (cca 400—
 474) 108
 Clearchus Solensis (s IV² a) 98
 Clemens Alexandrinus (cca 150—cca 212) 5,
 15, 16, 18, 29, 30, 34, 40, 59, 64, 66—69,
 71—73, 139
 Cleobulus Lindius (s VII a) 106
 Comarchus (s III a) 12, 13
 Constantinus Manasses (s XII¹ p) 45 bis
 Corinna Tanagria (s VI—V a) 19
 Cornutus Lucius Annaeus (s I p) 29, 67
 Cosmas Hierosolymita episcopus Majumen-
 sis (s VIII p) 5 sqq
 Craterus (321—265/243) 4
 Crates Thebaeus (s IV—III a) 124
 Cratinus Atheniensis (520/519—423/2) 4, 98

Cyprianus Thascius Caecilius (cca 200—258)
 32, 53
 Cynaeus, auctor incertus. Vide Cyrillus 135
 Cyrillus Alexandrinus (412—444 circa) 69,
 135, 139

Demetrius Chlorus (s I a) 1
 Demetrius Ixion Adramyttiensis (s II a) 4
 Demetrius Phalereus (344—285) 106, 152
 Democritus Abderita (cca 470/469—cca 380)
 110—112
 Demon (s III¹ a) 4
 Demophilus Pythagoreus (s IV a?) 112
 Demosthenes (381/0—322) 36, 38, 113, 152
 Dexippus (s IV p med) 127
 Dicta philosophorum contra Apollonium
 (s II—V p) 139
 Didymus Chalcenterus (83 a—?) 4, 12—14,
 16, 19—22, 24, 30, 35, 45—46, 49—50,
 59, 62, 67, 95—96, 116
 Dio Chrysostomus Prusaenus (cca 30—cca
 111) 45 bis
 Diocles Magnesius (s I a) 124—125
 Diodorus Siculus (cca 120—post 54 a) 16,
 17, 19, 40, 51, 69
 Diogenes Sinopeus (s IV a) 115, 123
 Diogenes Laërtius (s III p) 106, 108, 109,
 122, 125, 127—131, 133
 Diogenianus (post s II p) 11, 37, 67, 153
 Dionysius (s IV—V p) 134—135
 Diophantus Alexandrinus (s III p) 102—105
 Diphilus Laodiceus (s II p) 1
 Duris Samius (s IV—III a) 4
 Echephyllidas (s IV—III a) 12, 13
 Elias Cretensis (s X—XII) 4, 15—16, 18,
 21—22, 24—31, 33—37, 39, 41, 43, 45,
 55, 58—59, 62—65, 68—71, 73, 94, 96,
 107—108, 110—111, 120—121, 124, 126,
 152
 Elias David (s VI—XI) 127
 Empedocles Agrigentinus (cca 494—434 a)
 109
 Epaphroditus (s I p) 4
 Ephorus Cumaenus (?—355a) 4, 29, 43, 45 bis
 Epicharmus Syracusanus (cca 486—476 a)
 45 bis
 Epicurus (352/1—270) 99, 133
 Epimenides Cretensis (s VII—VI a) 2

Eratosthenes Cyrenius (cca 284—200 a) 3,
 4, 19
 Etymologicum Magnum (s X—XII) 1, 5,
 10, 18, 23, 25, 26, 30, 32, 35, 39, 40, 43,
 63, 66, 67, 71, 119, 126, 127
 Evagrius Ponticus (cca 345—cca 400) 135
 Euclides Megariensis (cca 295 a) 102—105
 Eudocia Augusta Macrembolitissa (s XI²)
 3 sqq
 Euenus Parus (s V a) 121
 Euhemerus Messenius (s IV—III a) 29
 Euphorion Chalcidius (s III a) 4, 19, 23
 Euphronius Alexandrinus (s III a) 4
 Eupolis Atheniensis (cca 429—411 a) 4, 17
 Euripides (cca 480—407/6) 4, 10, 16—17,
 19—21, 29, 35, 45—45 bis, 48, 50, 62,
 65, 151
 Eusebius Caesariensis (264—340) 10, 17,
 34—35, 45 bis, 68—70, 72, 131, 139
 Eustathius Thessalonicensis (cca 1120/1130—
 post 1192) 6, 13, 23, 46, 48, 62, 67
 Euthymius Tyrnoviensis (7—cca 1393/6) 90
 Fulgentius Mythographus (s V p). Vide
 Fulgentius Ruspensis
 Fulgentius Ruspensis (467—532) 27, 28
 Galenus Pergamenus (129/130—cca 199/200)
 1, 127
 Gelasius Cyzicenus (cca 475) 138
 Georgius Cedrenus (s XI—XII) 45 bis
 Georgius Choeroboscus (s VI p) 136
 Georgius Mosenus (s X) 13, 25, 29—30,
 36—39, 50, 55, 110, 126, 152
 Georgius Monachus Hamartolus (cca 842—
 867 p) 45 bis, 67, 139
 Georgius Syncellus (?—808 p) 17
 Georgius Trapezuntius (s XVII ex—XVIII¹)
 4, 67
 Gorgias Leontinensis (cca 483—376) 45 bis
 Gregorius Nazianzenus (329—390) 1 sqq
 Gregorius Zambachus (?—1419) 40
 Harpocratio (s I p) 10, 36
 Hecataeus Abderita (s IV a—III in a) 17,
 69, 139
 Hecataeus Milesius (cca 516—476) 4, 40, 70
 Hellanicus Lesbicus (cca 421—404) 4, 15, 20,
 40, 67

Hermippus Smyrnaeus (s II a) 4, 127
 Hermogenes Tarsius (s II p) 152
 Herodianus (s II p) 4
 Herodotus (cca 484–cca 425) 4, 14, 17,
 36–37, 42–43, 45 bis, 49–50, 66–71
 Heron Alexandrinus (s I a) 105
 Hesiodus Ascreus (s VIII–VII a) 2–4,
 13, 18–19, 25–26, 35, 40, 63, 67
 Hesychius Alexandrinus (s VI p) 4, 23, 25,
 29, 32, 40, 67, 98, 124
 Hierotheus Comnenus (s XVIII p) 124
 Himerius (cca 308/310–cca 383) 10, 18, 23,
 37–38, 62–63, 67, 70
 Hippocrates Cous (cca 460–375/351) 17, 113
 Hippolytus Romanus (s II–III p cca 235)
 110, 126
 Hippostratus (s IV–III a) 366
 Homerus (s IX a) 3–4, 6–7, 12–13, 16,
 18–19, 21, 23, 25, 32, 44–47, 63, 67, 148
 Hyginus Caius Julius (cca 63 a – post 10
 p) 5, 10, 16, 21, 38, 45
 Hyperides (390–322) 67
 Ibycus Rheginus (cca 540 a) 12, 62, 95
 Johannes Chrysostomus (347–407) 79, 90
 Johannes Damascenus (ante 700–cca 753/4
 p) 136
 Joannes Malala s Antiochenus (491–578) 17–
 67
 Johannes Peditasimus Chartophylax Bulga-
 riae (s XIV p) 15
 Johannes Philoponus. Vide Pseudo-Johan-
 nes Philoponus
 Johannes Stobaeus (s V in p) 29, 58, 99,
 106, 119–120, 125 bis, 131, 133–135,
 151 bis
 Johannes Tzetzes (cca 1139–1140) 9, 10,
 44–45 bis, 67
 Iophon Atheniensis (s V² a) 4–5, 59
 Josephus Flavius (37/8–93/4) 139
 Irenaeus Minucius Pacatus Alexandrinus
 (s I p) 4
 Isaac Tzetzes (s XII p. Vide Johannes
 Tzetzes) 4–5, 9, 10, 17, 19, 22, 23, 31,
 35, 43, 48, 50
 Isocrates (436/5–338) 152
 Ister Cyrenius (cca 246–221 a) 4, 12, 13
 Juba grammaticus (s II p) 4

Julius Sextus Africanus (s II–III p) 45 bis
 Julianus Flavius Claudius (332–363) 138
 Justinus martyr (s II p) 139
 Lactantius Lucius Caelius Firmianus (?–cca
 317) 29
 Leo Byzantius (s IV² a) 51
 Lexicon Graeco-Russicum saec. XV 79
 Lucianus Samosatensis (cca 120–post 180)
 5, 107, 135
 Lycophron Chalcidius (ante 310–post 250)
 4–5, 9–10, 17–19, 22–23, 29–31, 35,
 42–43, 48, 50, 59
 Lycophron grammaticus Alexandrinus (s
 III a) 4
 Lycurgus rhetor Atheniensis (ante 384–
 327/6) 36
 Lysimachus grammaticus Macedonicus (s
 II–III p) 4
 Manethon (cca 285 a) 68
 Maximus Confessor (580–662) 112–116,
 121, 131–136
 Menander (342/1–291/0) 4, 126, 151 bis
 Menecrates Tyrius (s I a) 59
 Methodius grammaticus (s V p) 18
 Michael Apostolius (cca 1420–1500) 37
 Michael Psellos (1018–1078/96) 9, 21, 73,
 102–105, 109, 119
 Mnaseas Patarenus (s III a–cca 166 a) 4,
 12, 40
 Moschion (s III¹ a) 133
 Musaeus (s VI a) 20, 59
 Nicander Colophonius (s III–II a)¹ 1, 13, 19,
 22, 59, 71, 97, 98
 Nicanor grammaticus (s II p) 4
 Nicetas Heracleensis (cca 1070–1100)
 1 sqq
 Nicolaus Damascenus (s I a–I p) 10, 29, 58
 Nonnus Panopolitanus (cca 400–post 474)
 21
 Nonnus abbas Syrus (s V p). Vide Pseudo-
 Nonnus 3 sqq
 Oenopides Chius (s V a) 133
 Oppianus (cca 177–180) 19, 59, 71
 Origenes (cca 185–253) 30, 125
 Orion Thebaeus (s V¹ p) 133

Orus (s V p) 4
 Ostanus (s V a) 139
 Ovidius Publius Naso (43 a–17 p) 38
 Palaephatus (s III a) 3–4, 9, 19, 39, 43, 67
 Palamedes Eleates (s I–II p) 4
 Pamphilus Alexandrinus (s II p) 1
 Panyasis Halicarnassius (?–cca 460 a) 18
 Parthenius Nicaenus (s I² p) 10
 Pausanias (s II p) 2–3, 13, 18–19, 38, 49,
 51, 58–59
 Phaeinus (s II p) 4–5
 Pherecrates (cca 420 a) 4
 Pherecydes Leriensis (s VI–V a) 4, 10, 12–14,
 16, 18, 67
 Philo Alexandrinus (cca 20 a–cca 45 p) 139
 Philo Byzantius (s III a ex) 67
 Philochorus Atheniensis (cca 340–263/2) 4,
 17, 49
 Philodemus Gadarensis (cca 150–cca 78 a)
 3, 19
 Philolaus (s V a) 107
 Philostorgius (cca 368–post 425) 138
 Philostratus Lemnius Junior (cca 244/9–265
 p) 23, 45 bis, 124
 Phrymitus, auctor incertus. Vide Phrynichus
 tragicus
 Photius (827–893) 67
 Phrynichus tragicus (cca 540–cca 470) 135
 Phrynichus grammaticus (s II² p) 4
 Pindarus Thebaeus (cca 526–446) 4, 9, 10,
 12, 13, 16, 21, 23, 25, 29, 30, 49, 59, 65,
 71, 95, 96, 153
 Plato Atheniensis philosophus (427–348/7)
 3, 10, 12, 22, 35, 37, 40, 66, 67, 71, 99,
 108, 114, 117–119, 122, 125 bis, 132,
 139, 153, 204
 Plato comicus (cca 454/3 – post 387) 4
 Plinius Caius Secundus Major (23/4–79 p)
 45 bis, 67
 Plutarchus Chaeroneus (46/8–125) 10, 16,
 24, 35, 38, 59, 69, 100, 107–109, 113–115,
 119, 124, 128
 Polemon grammaticus (s II/IV p) 4
 Pollux (Polydeuces) Julius (s II² p) 19, 35
 Polybius Megalopolitanus (205–123) 6
 Pompeius grammaticus (s V in p) 2
 Porphyrius Tyrius (234–301/4) 4, 35, 51,
 69–70, 131, 134, 139

Proclus Constantinopolitanus (412–485) 23,
 33, 117
 Procopius Caesariensis (490/507 – cca 562)
 87, 158
 Protagoras Abderita (cca 490/485–cca 415/
 411) 113–114
 Pseudo-Apollodorus. Vide Apollodorus
 Pseudo-Aristoteles. Vide Aristoteles
 Pseudo-Cato. Vide Dionysius
 Pseudo-Cyrillus. Vide Cyrillus
 Pseudo-Eratosthenes. Vide Eratosthenes
 Pseudo-Gregorius Nazianzenus (s IV–VIII)
 67
 Pseudo-Hecataeus Abderita. Vide Heca-
 taeus Abderita
 Pseudo-Johannes Chrysostomus (Didymus
 Coecus?). Vide Johannes Chrysostomus
 Pseudo-Johannes Damascenus. Vide Johan-
 nes Damascenus
 Pseudo-Johannes Philoponus. Vide Ammo-
 nius
 Pseudo-Justinus. Vide Justinus
 Pseudo-Menander. Vide Menander
 Pseudo-Nonnus (s V–VI). Vide Nonnus 3 sqq
 Pseudo-Plato philosophus (s I–VIII). Vide
 Plato philosophus 139
 Pseudo-Plutarchus. Vide Plutarchus 139
 Pseudo-Sophocles (s II) 139
 Pyramidarum textus (s XVIII–XI a) 67
 Pyrrhon Elius (cca 360–cca 270) 130
 Pythagoras (cca 542 a) 107–108
 Quintus Smyrnaeus (s III p) 15–16
 Rhianus Benensis (s III¹ a) 10
 Sabellius Libycus (cca 220–260 p) 137
 Sallustius philosophus (s IV p) 4
 Scholia. Vide Apollonius Rhodius, Aristo-
 phanes, Euclides, Euripides, Hesiodus,
 Hippocrates, Homerus, Lucianus, Lyco-
 phron, Pindarus, Plato, Sophocles
 Sebastus Cyminetes (1630–1672) 4, 9, 15,
 17, 19, 21, 23, 30, 37–39, 67
 Servius (cca 400 p) 38
 Sextus Empiricus (s II p ex) 114, 130
 Sibylla Aegyptia (s II p) 139
 Simonides Ceius (558/2–477/6) 45 bis
 Simplicius Cilicius (s V ex–VI¹ p) 127

Socrates Atheniensis (468–399) 116
 Socrates Scholasticus (s V¹ p) 138
 Sophocles (497/6–406/5) 4, 10, 14, 63, 90, 125 bis, 150
 Sozomenus Hermias (s V¹ p) 138
 Speusippus Atheniensis (cca 408–339) 127
 Stasius Cyprinus (s VII–VI a) 44
 Statius Publius Papinius (cca 45–post 95) 23
 Stephanus Byzantius (s VI p) 5, 10, 13, 35, 67, 96
 Stesichorus (632/629–cca 556/3) 19, 45 bis
 Strabo Amasenius (64/3 a–23/4 p) 22, 30, 58, 67, 71
 Suidas (s X p) 1, 5, 10, 17–18, 23, 25, 30, 35–40, 42–43, 62–63, 65, 68–69, 73, 78–79, 95–98, 153
 Symmachus (cca 100 p) 4, 5
 Symphosius (s IV p) 2
 Tatianus Syrus (s II³ p) 73
 Telephus Pergamenus (cca 90–cca 180) 4
 Thales Milesius (cca 585 a) 70
 Theiodas Laodicensis (cca 200 p) 132
 Theon Alexandrinus (s I a) 1, 4
 Theocritus Syracusanus (cca 285–270 a) 19, 25, 35, 59, 62, 95
 Theodectes (s IV medio a). Vide Theopemptus 131

Theodoretus Cyrrensis (393–cca 465) 34, 41, 69, 71, 90, 138
 Theodorus Prodromus (s XIII p) 90
 Theopemptus, auctor incertus (s V¹ p). Vide Theodectes
 Theophanes (cca 760–818) 67
 Theophilus Antiochenus (s II²) 139
 Theophrastus Eresius (?–287 a) 109, 123
 Theopompus Chius (cca 345–325 a) 4, 51
 Thrasybulus (s IIIa–Ip) 63
 Thrasyllus, auctor incertus. Vide Thrasybulus
 Thucydides (460/455–cca 395 a) 4, 139, 153
 Timaeus Platonicus (s IV a) 111, 117–119
 Tryphon (s I a) 4

Vaticana excerpta de incredibilibus (s III a–VI p) 3, 67
 Vergilius Publius Maro (70–19 a) 38

Xenocrates (s. V a) 132
 Xenophanes (580/577–cca 487) 22
 Xenophon Atheniensis (443–355) 6, 116

Zeno Cythiensis (cca 464–460 a) 134
 Zenobius paroemiographus (s II p) 24, 153
 Zonaeus rhetor incertus (s IV/V–XI p) 18

INDICE GENERAL

(N.B.: Numele sint date în forma latină; cifrele desemnează, ca și în indicele de autori, numerele de ordine ale fragmentelor reproduse în original sau traducere)

Abari 36
 Abaris 36, 38
 Achaei 12, 18, 23, 25, 38, 44, 45 bis
 Achaia 44
 Achilles 16, 44, 46–47
 Actaeus 16
 Actaeon 19, 20
 Actor 13
 Actoriones 13
 Adam 179
 Adonis 26
 Acacidae 6–8, 16
 Aeacus 16, 18, 25
 Aegei 38, 44, 74, 82
 Aegeus 16
 Aegina 16
 Aegisthus 48
 Aegyptii 42–45 bis
 Aegyptus 17, 43, 67–68, 70, 74, 139
 Aeolii 18
 Aesculapius 67
 Africa 52–53
 Agamedes 24
 Agamemnon 10, 44–45, 48
 Agathyrsi 36
 Ajax 16
 Albani 93
 Alcmena 14
 Alcmaeon II 49

Alcmaeon III 49
 Alcmaeones 6–8, 18, 49
 Alcmaeonis 16
 Alexander Magnus 67, 123
 Alexandria Aegypti 70, 74
 Alopecus 58
 Alpheus 95–96
 Alyattes 18
 Amaryncaeus 13
 Amenophis II 67
 Amisodarus 4
 Amphion 67
 Amphitruo 14
 Ampotis 38
 Ancyra 94
 Androgeus 16
 Anthemius Tyanensis 56
 Antigonus I 67
 Antiochia 53, 65, 137
 Apia 10
 Apis 67, 69
 Apollo 19, 36, 38, 49, 51, 62, 67
 Aramaei 26
 Arcadia 16, 18, 59, 66, 95
 Arethusa 95–96
 Argolis 5, 44
 Argonautae 14, 20
 Argus (civitas) 5
 Argus (deus) 43

Ariadna 66
 Aristaeus 19
 Aristagoras 50
 Aristogiton 49
 Arius 57
 Artaphernes 50
 Artemis II Cariae regina 67
 Asia 18, 38, 44, 50
 Astarte 26
 Astrabacus 58
 Athenae 13, 16-18, 25, 49, 51, 66-67
 Athenienses 50
 Athos 13, 50
 Athribis 71
 Atreus 10
 Attica 18, 49-50, 94
 Atum 67, 71
 Augius 12-13
 Aulis 44-45
 Autonoe 19

 Babai 71
 Babylon 67, 83
 Babylonii 45 bis
 Bacchae 10, 39
 Bacchus 5, 18, 21-22, 34, 38-39, 42, 169
 Basht 71
 Basilius I Caesareae Cappadociae 23, 55-56, 85, 201
 Bellerophon 3-4, 18
 Benjamin 82
 Beroe 21
 Boeotia 20, 24, 44-45 bis, 50, 59, 67, 94
 Briseis 46
 Bubastis 71
 Bulgari 36
 Buprasia 12
 Byblus 26

 Cabyri 30
 Cadmus 10, 20, 21, 43, 45 bis
 Caesarea Cappadociae v. Basilius 67
 Calchas 44
 Callirhoe 2
 Calydon 19
 Canaan 74
 Candaules 37
 Capitolium 67
 Cappadocia 56

Caria 67
 Carthago 52
 Castalia 65
 Celeus 18
 Cecropidae 6-8
 Cecrops 17-18
 Centaurus 23
 Cerberus 3, 39
 Ceres 9, 18
 Cetho 2
 Chaeronea 51
 Chalcis Thracica 13, 50
 Chaldaei 41, 45 bis, 73
 Charitus Lindius 67
 Cheops 67
 Chimaera 3-4
 Chiron 23
 Chrysaor 2
 Cleonae 12
 Clisthenes 18
 Clytemnestra 48
 Cnossus 25
 Colchis 20
 Colonia 19
 Colossae 67
 Colossus Rhodius 67
 Constantinopolis 46, 58, 74, 86-87
 Constantinus Magnus 70
 Constantius II 54, 57, 67
 Corinthus 12, 18, 44
 Corybantes 30
 Creta 25, 29, 45 bis, 66
 Crocodilopolis 71
 Croesus 38
 Cteatus 12-13
 Curetes 29
 Cyaxares 18
 Cybele 30
 Cylo 49
 Cynosurii 58
 Cyprianus Antiochenus 53
 Cyprianus Carthaginensis 52-53, 59
 Cyprii 45 bis
 Cyzicus 67

 Daedalus 66
 Dalmatia 93
 Darius I 50
 Datis 50

David 82
 Decius 52
 Dejanira 19
 Delphi 49, 51, 59, 62
 Delta 44, 69
 Delus 67
 Demetrius Poliorcetes 67
 Demetrius Thessalonicensis 93
 Diana 19, 35, 44-45, 64, 67
 Diana Elaphebolus 32
 Diana Orthia 58
 Dione 10
 Dionysia 18
 Dodona 63
 Dorienses 12, 14, 18, 44, 45 bis, 49

 Ea 3
 Echidna 1-3
 Echion 10
 Elei 13
 Eleusis 18
 Elis 12-13, 18
 Elohim 76
 Elysium 25
 Empedotimus 24
 Endeis 16
 Epei 13
 Epidaurus 67
 Ephesus 67
 Ephialtes 13
 Epirus (nympha) 10
 Epirus (terra) 10, 63, 93
 Eretria 50
 Erichthonius 17
 Erynniae 48
 Erysichthon 17
 Esaias 73
 Euboea 44, 45 bis, 50, 94
 Euripus 94
 Europa 10, 45 bis
 Euryanassa 10
 Eurydice 39
 Eurynome 4
 Eurytus 12-13
 Eusebius Caesareae Palaestinae 85

 Fortunatae (insulae) 25

Gabaonitae 92
 Gades 96, 98
 Gaza 82
 Gigantes 20
 Glaucus 16
 Glaucus 4
 Goliath 82
 Gorgo 2
 Graeci 43-44, passim
 Graecia 10, 36, 44, 50, 62, 66-67
 Gregorius Nyassenus 201
 Gyges 37-38, 44

 Hadrianus Aelius 67
 Halicarnassus 67
 Halys 38
 Harmodius 49
 Harmonia 10
 Hathor-Tepnuth-Sohmeth 71
 Hebraei 45 bis, 74, 83, 92
 Hecate 35
 Hector 46-47
 Hecuba 47, 151
 Heliopolis 69, 71
 Hellespontus 50
 Heracleopolis 71
 Heraclidae 6-8, 14, 49
 Heraclius I 67
 Hercules 12-15, 18, 153
 Hermopolis 71
 Hethaei 38, 44
 Hierapolis 71
 Hierosolyma 74, 83
 Hipparchus 49
 Hippias 49
 Hippodromia 10
 Horemcheb 67
 Horus 67, 71
 Hunefer 67
 Hungari 93
 Hunni 36
 Hyereus 19
 Hylleis 14
 Hyllus (Argonauta) 14
 Hyllus (Herculis filius) 14
 Hyperborei 36
 Hypolympus 5
 Hyraeus 19
 Hyniens 19

Jahveh 83
 Jason 20
 Jesus Christus 54, 57, 83, 138
 Jesus Nahi 92
 Illyricum 93
 Illus 10
 Inachus 43
 Ino 43
 Io 43
 Iobates 4
 Johannes Chrysostomus 46
 Ionia 50
 Ionii 18, 50
 Ionium mare 95
 Jordanus 74
 Joseph 67, 74
 Josias 75, 78
 Josuah 83
 Jovis 5, 9, 14, 16, 18—19, 21, 24, 29, 30—31, 43, 67
 Iphigenia 44—45
 Isis 42—43
 Israel 79, 82
 Isthmus 12—13, 18, 44, 59
 Judaea 75
 Judaei 78
 Julianus 54—55, 70
 Juno 21, 43
 Jupiter Optimus Maximus 67
 Justinianus I 87
 Labyrinthus 66
 Lacaedemonii 14, 49, 58
 Laconia 58
 Latopolis 71
 Lebadea 24
 Lemaeum 58
 Lemnus 34 bis
 Leontopolis 71
 Leonidas 50
 Lerne 5
 Letopolis 71
 Levi 83
 Libanus 84
 Libyes 45 bis, 74
 Limnetae 58
 Lindus 67
 Locris, Locrii 51
 Lucianus Antiochenus 137

Lycia 4
 Lycopolis 71
 Lydia 11, 18, 37—38
 Macedonia 50—51, 123
 Marathon 50
 Mardonius 50
 Maronea 136
 Mars 34
 Mausolus 67
 Medi 45 bis, 72
 Megacles 49
 Megara 16
 Meleager 19
 Memphis 69, 71
 Mendes 68, 71
 Menelaus 10
 Menesaechnus 38
 Mercurius 19, 33—34
 Mermnades 38
 Merneptah 74
 Mesopotamia 83
 Messenia 13, 18, 49
 Mesus 58
 Midas 38, 44
 Miletus 50
 Minerva 4, 21, 31, 67
 Minos 24, 66
 Minotaurus 25, 66
 Mithras 41
 Mneius 69
 Moavia I 67
 Molione 13
 Moliones 12—13, 18, 44, 48
 Mortuum Mare 74
 Moses 25, 40, 107
 Mycale 50
 Mycenae 18, 44
 Myrtilus 10
 Nabuchodonossor II 67, 83
 Naziraei 80
 Nemea 18, 59
 Neptunus 18, 19
 Nes 68
 Nestor 13, 18
 Nilopolis 70
 Nilus 43, 70
 Novatus 53

Nubia 71
 Nysa 21, 38
 Nyssa, v. Gregorius Nyssenens
 Oedipus 2 n
 Oeneus 19
 Oenomaus 10—11
 Oereus 19
 Olympia 12—13, 18, 59, 67, 95
 Onuris 71
 Orestes 10, 18, 48—49
 Orion 19—20
 Orpheus 39
 Ortygia 95
 Osiris 42, 67
 Ossa 13, 23
 Otus 13

Palaestina 44
 Palamedes 45 bis
 Pan 38
 Panathenaea 18
 Panopoetes 71
 Parus 67
 Pasiphaë 25, 66
 Patara 3—4
 Patrocles 46
 Pegasus 4
 Peiras 2
 Peleus 16, 23
 Pelias 23
 Pelius mons 13, 23
 Pelopidae 6—8, 10
 Peloponnesus 12, 14, 16, 18, 44, 49, 95
 Pelops 9—11, 16, 18
 Pentheus 10
 Pergamum 67
 Periandrus 18
 Persae 45 bis, 50, 83
 Persephone 5, 18
 Perseus 18
 Persia 50
 Phidias 67
 Philippus II 51
 Philistaei 82
 Philocrates 51
 Phocis 48—49, 51, 63
 Phocus 16
 Phoenices 50

Phoenicia 26, 45 bis
 Phorcys 2
 Phrygia 10, 30, 38, 44, 67
 Phrygi 30, 38, 45 bis
 Phthia 44
 Pisa 18
 Pisaei 13
 Pisistratus 13, 18, 49
 Pitane 58
 Plataea 50
 Plato 18, 39
 Polysymnus 5
 Polyymnus 5
 Pontus 6, 85
 Proetus 4
 Prosymna 5
 Prosymnus 5
 Psamathe 16
 Psammetichus I 43
 Ptolemaeus I 67
 Putiphar 74
 Pylades 18, 48
 Pylus (Elis) 13, 18
 Pylus (Messenia) 13, 18, 49
 Pythia 63
 Pythici Indi 59

Ra 71
 Ramses II 74
 Ramses XI 68
 Rhadamanthys 24
 Rhampsinitus 69
 Rharus 18
 Rhea 29—30
 Rhodus 67
 Roma 67
 Romanum Imperium 53—57, 155—162
 Sabbas Servicus 93
 Sais 17, 43, 69, 71
 Salamis 50
 Salathiel 83
 Samus 107
 Samuel 81
 Saraguri 36
 Saturnus 26, 28, 30
 Satyri 22
 Saul 82
 Sciro 16

Scythae 36, 43, 64
 Scythia 44–45
 Seleucias 83
 Selene (Luna) 35
 Selencus I Nicator 67
 Selli 63
 Semele 5, 19, 21–22, 38
 Semiramus 67
 Serapeum 70
 Servi 160
 Servia 162
 Seth v. Typhon 11
 Sicilia 95
 Sileni 22
 Silenus 38
 Sina 74, 92
 Sobek 71
 Sol 67
 Solon 18
 Sparta 58
 Sparta 20, 51
 Stymphalidae 12
 Stymphalus 16
 Styx 2
 Syria 65, 67
 Syssitia 58

 Tammuz 26
 Tanagra 19
 Tantalus 9–10, 18
 Tartarus 2, 18, 39, 48
 Tauri 45, 64
 Tauris, 44–45, 64
 Telamon 16
 Terra dea 2
 Thebae Aegyptiae 67, 71
 Thebae Boeotiae 18–21, 51, 67, 132, 152
 Theodora 87

Theodosius II 86
 Thermopylae 50
 Theseus 10, 25, 66
 Thessalia 13, 23, 44
 Thetis 15
 Thetis 23
 Thilis rex Aegypti 139
 Thraces 39
 Thracia 13, 50
 Thryaessa 13
 Thyestes 10
 Tiberius 67
 Tirynthus 4, 12, 18
 Tis 71
 Toth 71
 Triballi 93
 Triptolemus 18
 Troas 45
 Troja 10, 38, 44–45
 Trophonius 24
 Tyana 56
 Tydeus 19
 Typhon (I) 2–3
 Typhon (II) 42

 Valachia 162
 Valens 55
 Venus 6, 26, 34–34 bis
 Uranus (Coelus) 26
 Vulcanus 31

 Xerxes I 50

 Zamolxes 40
 Zethus 67
 Zingari 93
 Zoroaster 40
 Zorobabel 84

PLANȘE

Σάπὸ τοῦ πυροσδιγλήθῃ λόμολιμῶσσι ἀμῶλ
 τῶν χίμαιρα:

λφειοσ ποταμός ἢ τῆς ἀρκαδίας ἀρκαδία
 πόλις ἀττῆς πελοποννήσου ἢ ἡ γῆ ἡμεῖς

1. Bellerophon și Chimaira (Ierusalim, Taphos 14, l. 309^v; Weitzmann 23)

παρθέν· οἱ γὰρ αὐτοὶ
 μοι ἀντίβησαν.
 προσέτατο δὲ θυγατέρα

Πούδαν σείομαι πρὸς
 κεκρυμμένον· περὶ δὲ
 χροῖα δὲ γυναικῶν· φησὶ
 ἰσομπίκρον ἐστὶν αὐτῶν.

3. Pelops si Oinomaos (Ierusalim, Taphou 14, f. 307^v; Weitzmann 2)

Τῆς ἡμέρας λείπει τὸ κατὰ θάλασσαν εἶναι.

2. Tantalos si Gr. Pelops
 (Paris, Bibl. Nat. 239,
 f. 122; Weitzmann 69)

Ὁ γὰρ Κόρη τις ἡν ὦρπα

4. Hades si Persephone (Paris, Bibl. Nat. Coislin 239, f. 121^v; Weitzmann 51)

ἀπὸ θανάτου· ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς οἱ μὲν φησὶν
 μεταστροφῆς.

Πρόμνηθ' ὁ ἀχιλλεύς ποτ' ἴδεν· παρὰ δὲ τῶν χίρων

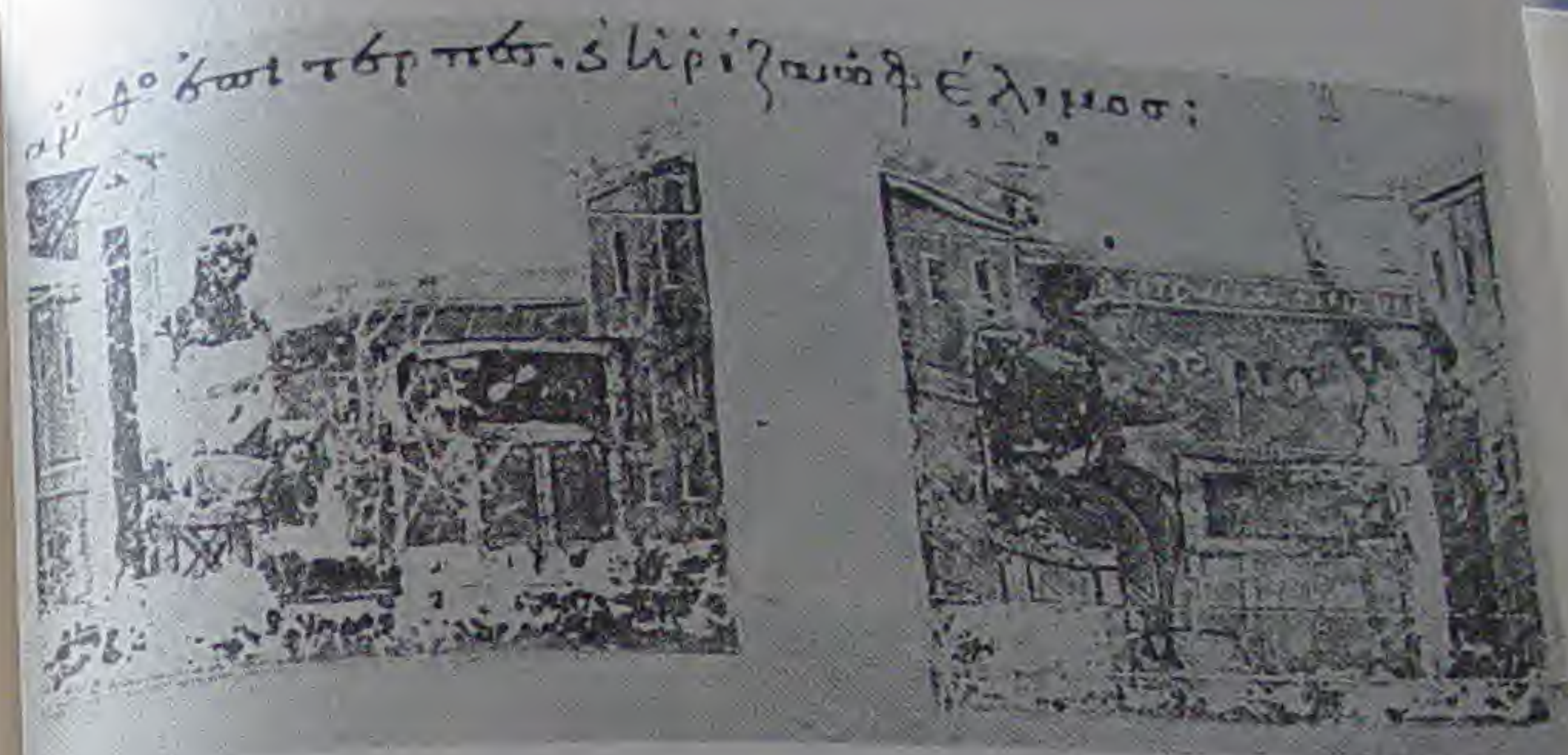
5. Artemis si Aktaion (Ierusalim, Taphou 14, f. 308; Weitzmann 6)

6. Zeus, Semele și Dionysos (Ierusalim, Taphou 14, f. 311; Weitzmann 52)

7. Achilles și Cheiron (Ierusalim, Taphou 14, f. 308; Weitzmann 12)

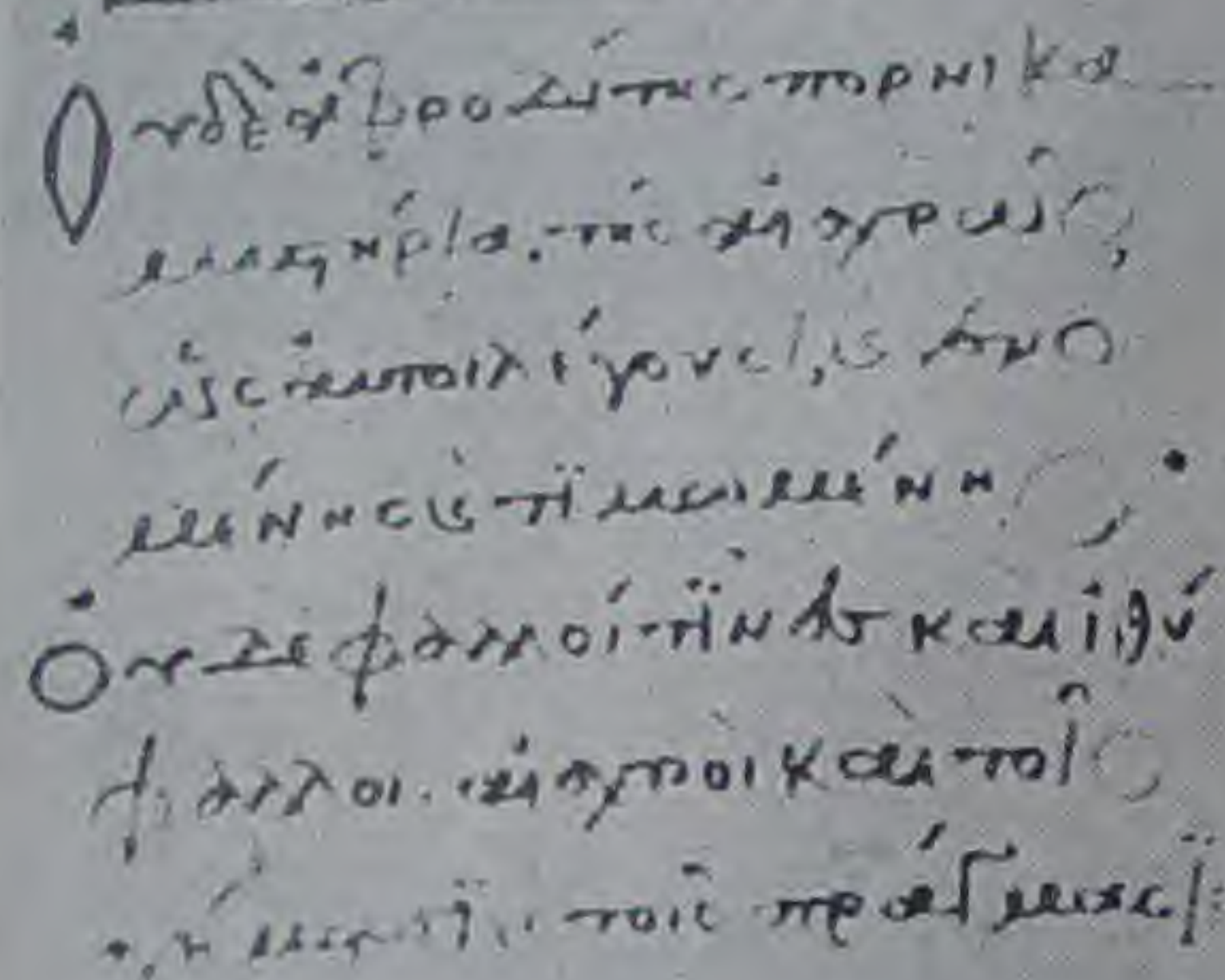

8. Minos și Rhadamanthys (Ierusalim, Taphou 14, f. 310; Weitzmann 33)

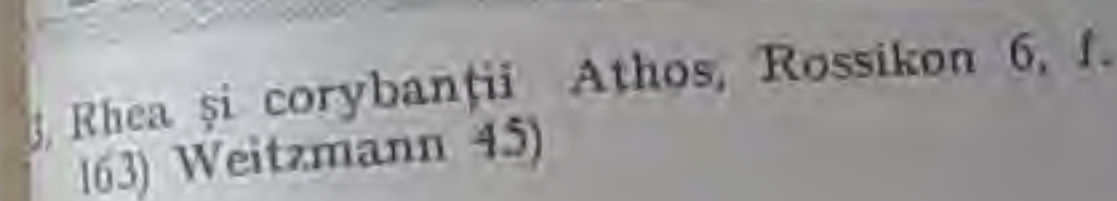
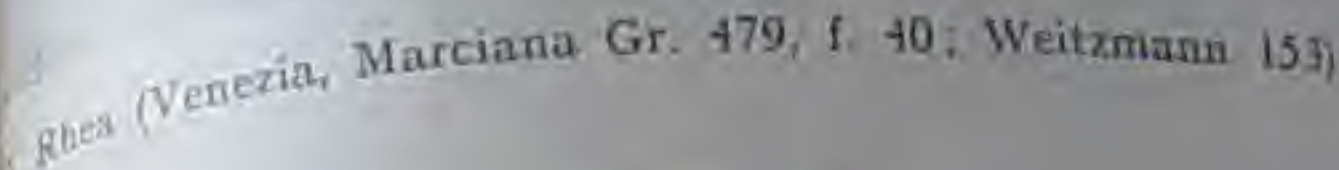

9. Kronos și Ouranos (Athos, Rossikon 6, f. 755; Weitzmann 98)

10. *Nasterca Aphorodites* (Paris, Bibl. Nat. Colsin 239, f. 121^v; Weitzmann 64)

11. Krónos, Rhea și Zeus (Ierusalim, Taphou 14, f. 210^v; Weitzmann 36)

4. Zeus, Athena și Hephaistos (Ierusalim, Taphou 14, f. 312; Weitzmann 59)

πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἀσπίδα ἐκείνην ὅπου ἔστιν ἡ εἰσοδος.

15. Centaur et satiri (Venezia, Marciana Gr. 479, I. 19; Weitzmann 123)

Ἰσχυρὸς ἄνθρωπος· φιλῶν
 ἡδονὴν πικρὰν ἐσθλὴν.

16. Hekate (Paris, Bibl. Nat. Coislin 239, f. 122; Weitzmann 72)

Ποῦ δὲ καὶ ποῦ τὸ πρῶτον
 καὶ ποῦ τὸ δεύτερον·
 καὶ ποῦ τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον.

17. Gyges et Kandaules (Jerusalim, Taphou 14, f. 308^v; Weitzmann 17)

Διὶ καὶ ἑστῶτι τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ·
 ἐκείνῳ δὲ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ.

Ὁ μὲν δὲ σὺν τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ·
 ὁ δὲ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἰσχυρὸς ἄνθρωπος· φιλῶν
 ἡδονὴν πικρὰν ἐσθλὴν.

Ἰσχυρὸς ἄνθρωπος· φιλῶν
 ἡδονὴν πικρὰν ἐσθλὴν.

18. Midas (Jerusalim, Taphou 14, f. 309; Weitzmann 20)

Ὁ μὲν δὲ σὺν τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ·
 ὁ δὲ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ.

19. Orpheus (Paris, Bibl. Nat. Coislin 239, f. 122^v; Weitzmann 84)

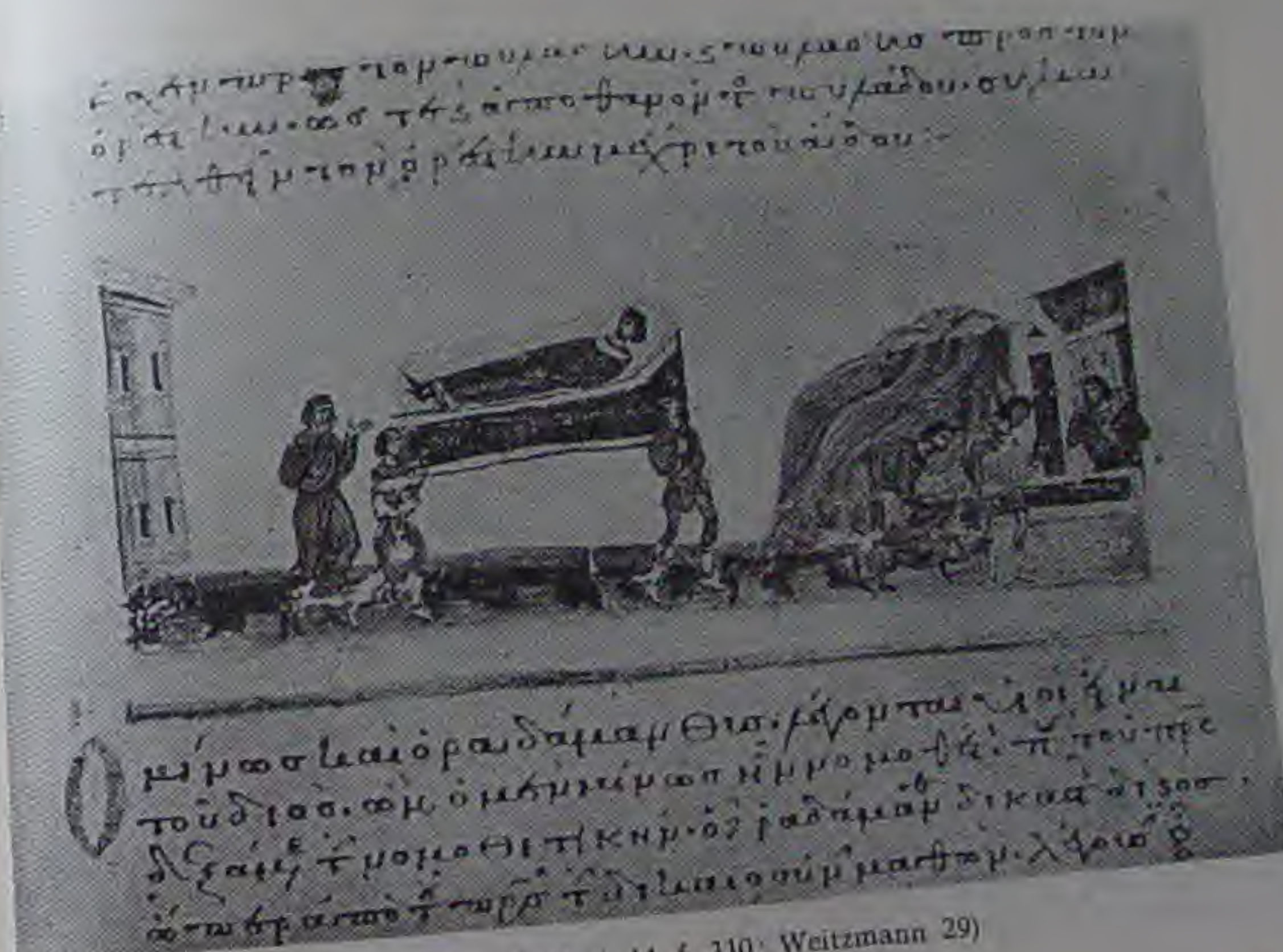
20. Mithras (Athos, Rossikon 6, f. 165^v; Weitzmann 87)

21. Isis (Paris, Bibl. Nat. Coislin 239, f. 122^v; Weitzmann 88)

22. Orpheus și Homeros (Athos, Rossikon 6, f. 751; Weitzmann 96)

23. Orestes și Pylades (Ierusalim, Taphou 14, f. 310; Weitzmann 29)

24. Disciplina laconica (Venezia, Marciana Gr. 479, f. 13^v)

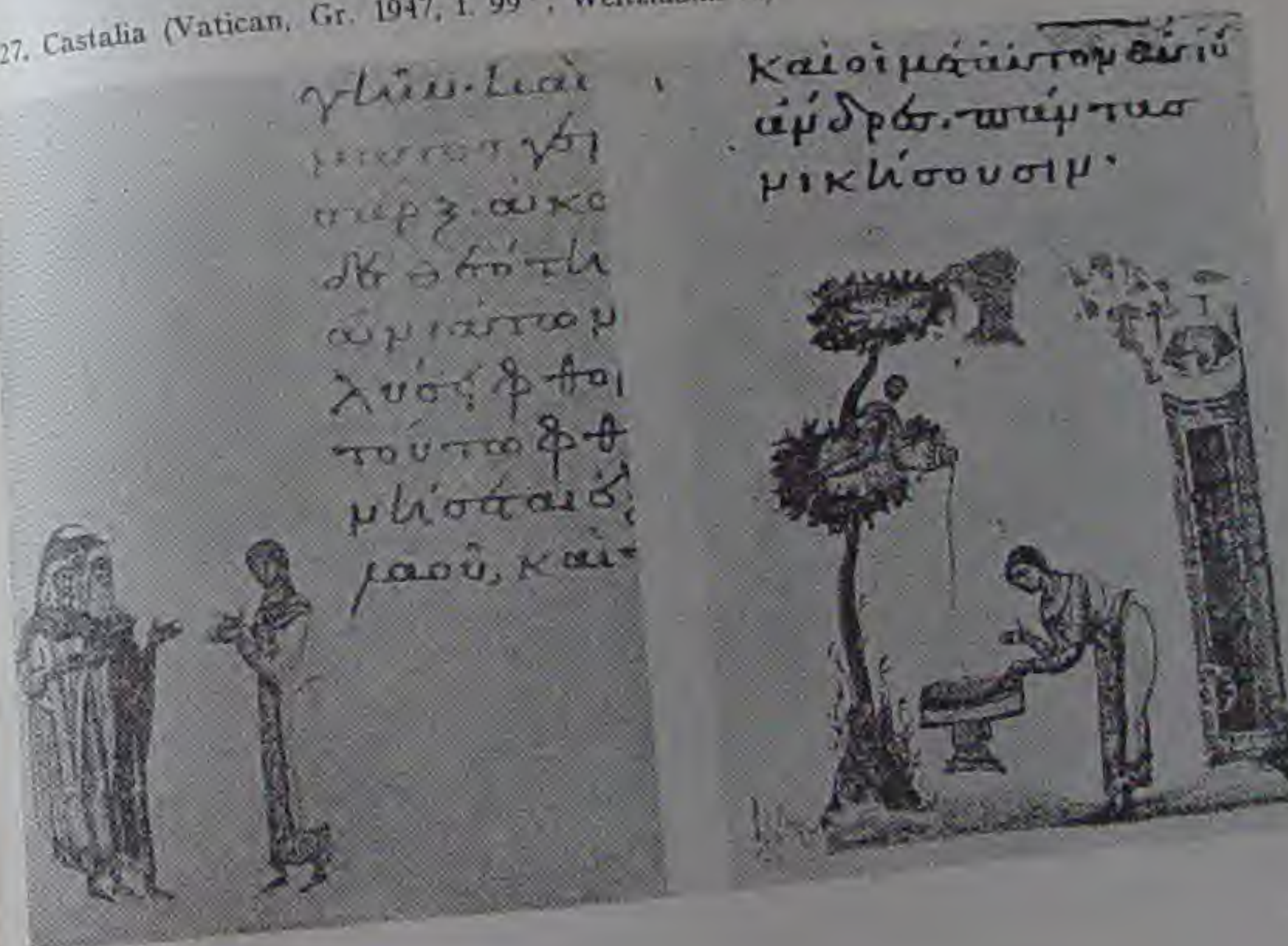

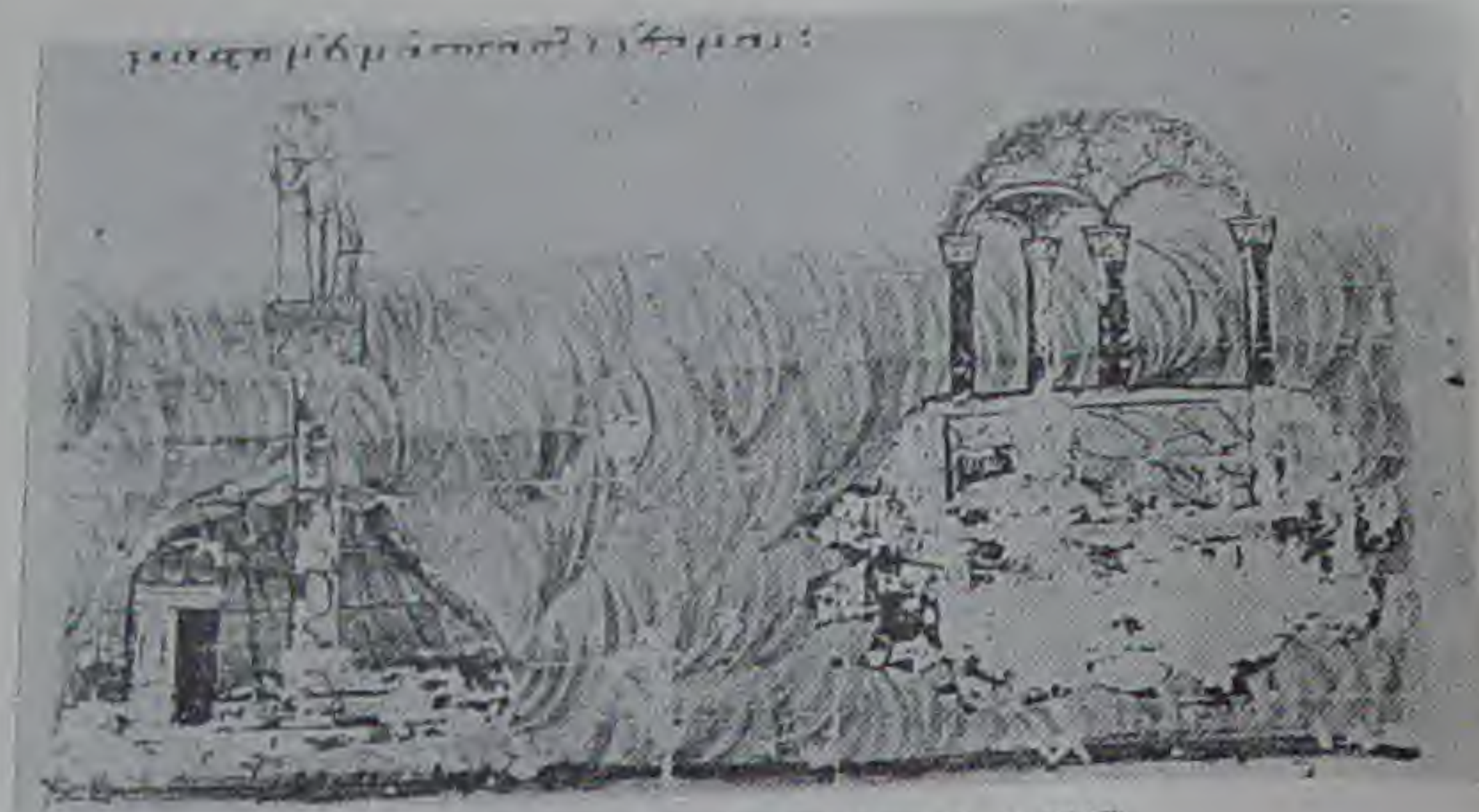
25. Trepiedol din Delphi (Ierusalim, Taphou 14; Weitzmann 78)

Stupul din Dodona (Ierusa-
lim, Taphou 14, f. 312^v;
Weitzmann 74)

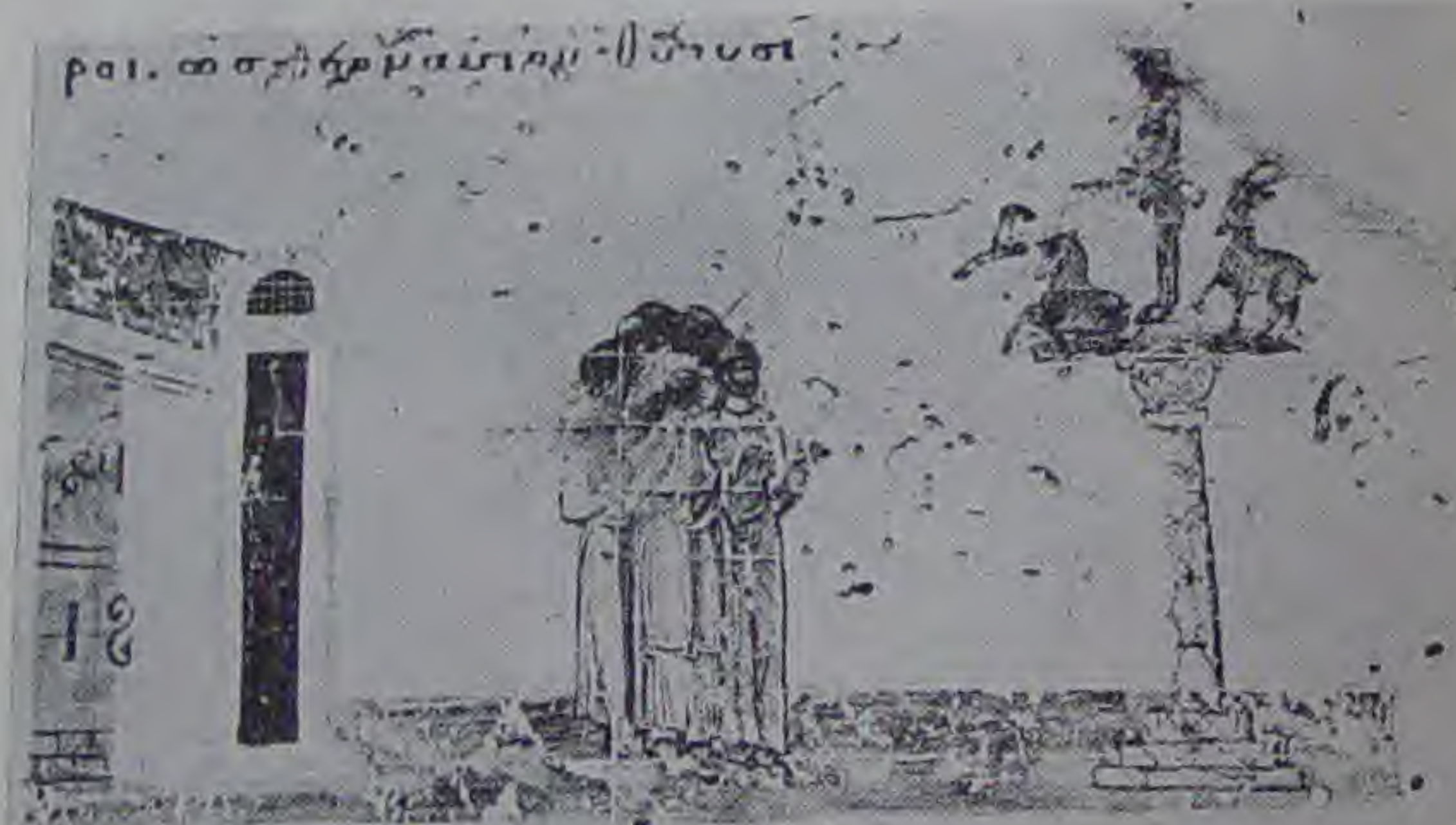

27. Castalia (Vatican, Gr. 1947, f. 99^v; Weitzmann 76)

28. Mausoleul și Colosul din Rhodes (Ierusalim, Taphou 14, f. 311v)

29. Țapul din Mendes (Ierusalim, Taphou 14, f. 313; Weitzmann 89)

Magii (Paris, Bibl. Nat. Coislin 239, f. 122; Weitzmann 80)

31. Caldeenii (Athos, Rossikon 6, f. 165; Weitzmann 81)

παρ τ' αὐτῶν οὗτοι. μὴ σὺ ἀρᾷς τὴν
ἀρμυρίδα τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καθάρη τὴν ἀρμυρίδα
φύλατ' τοῦ ποταμῆος ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν.

Alpheios și Arethousa (Ierusalim, Taphou 14, f. 309v; Weitzmann 26)

33. Salamandra (New York, Morgan Library 652, f. 381; Weitzmann 28)

34. Înțelepții antichității (Voroneț, perețele de sud; I.D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Roumanie*, II, Paris, 1928, pl. LXV, 1)

35. Platon și Aristotel (Voroneț, fresca exterioară, sud; I.D. Ștefănescu, pl. LXVI, 2)

36. Înțelepții antichității (Sucevița, friza filozofilor; I.D. Ștefănescu, pl. LXXXVIII, 3)

